ספרות עזר · אנציקלופדיות · שם הגדולים

שם הגדולים, מערכת ספרים

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

שם הגדולים, מערכת ספרים

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/שם-הגדולים-מערכת-ספרים/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

מערכת א 36
סעיף א 36
סעיף ב 36
סעיף ג 36
סעיף ד 36
סעיף ה 36
סעיף ו 36
סעיף ז 36
סעיף ח 36
סעיף ט 37
סעיף י 37
סעיף יא 37
סעיף יב 37
סעיף יג 37
סעיף יד 37
סעיף טו 37
סעיף טז 37
סעיף יז 38
סעיף יח 38
סעיף יט 38
סעיף כ 38
סעיף כא 38
סעיף כב 38
סעיף כג 38
סעיף כד 39
סעיף כה 39
סעיף כו 39
סעיף כז 39
סעיף כח 39
סעיף כט 39
סעיף ל 39
סעיף לא 39
סעיף לב 39
סעיף לג 39
סעיף לד 39
סעיף לה 40
סעיף לו 40
סעיף לז 40
סעיף לח 40
סעיף לט 40
סעיף מ 40
סעיף מא 40
סעיף מב 40
סעיף מג 40
סעיף מד 40
סעיף מה 40
סעיף מו 41
סעיף מז 41
סעיף מח 41
סעיף מט 41
סעיף נ 41
סעיף נא 41
סעיף נב 41
סעיף נג 41
סעיף נד 42
סעיף נה 42
סעיף נו 42
סעיף נז 42
סעיף נח 43
סעיף נט 43
סעיף ס 43
סעיף סא 44

סעיף סב 44
סעיף סג 44
סעיף סד 44
סעיף סה 44
סעיף סו 44
סעיף סז 44
סעיף סח 44
סעיף סט 44
סעיף ע 44
סעיף עא 44
סעיף עב 45
סעיף עג 45
סעיף עד 45
סעיף עה 45
סעיף עו 45
סעיף עז 45
סעיף עח 45
סעיף עט 46
סעיף פ 46
סעיף פא 46
סעיף פב 46
סעיף פג 46
סעיף פד 46
סעיף פה 46
סעיף פו 47
סעיף פז 48
סעיף פח 48
סעיף פט 48
סעיף צ 48
סעיף צא 48
סעיף צב 48
סעיף צג 48
סעיף צד 48
סעיף צה 49
סעיף צו 49
סעיף צז 49
סעיף צח 49
סעיף צט 49
סעיף ק 49
סעיף קא 49
סעיף קב 49
סעיף קג 49
סעיף קד 49
סעיף קה 50
סעיף קו 50
סעיף קז 50
סעיף קח 50
סעיף קט 50
סעיף קי 50
סעיף קיא 50
סעיף קיב 50
סעיף קיג 50
סעיף קיד 51
סעיף קיטו 51
סעיף קיטז 51
סעיף קיז 51
סעיף קיח 51
סעיף קיט 51
סעיף קכ 51
סעיף קכא 51
סעיף קכב 51
סעיף קכג 52
סעיף קכד 52
סעיף קכה 52

סעיף קכו 53
סעיף קכז 53
סעיף קכח 53
סעיף קכט 53
סעיף קל 53
סעיף קלא 53
סעיף קלב 53
סעיף קלג 53
סעיף קלד 53
סעיף קלה 53
סעיף קלו 53
סעיף קלז 54
סעיף קלח 54
סעיף קלט 54
סעיף קמ 54
סעיף קמא 54
סעיף קמב 54
סעיף קמג 54
סעיף קמד 54
סעיף קמה 54
סעיף קמו 54
סעיף קמז 55
סעיף קמח 55
מערכת ב 55
סעיף א 55
סעיף ב 55
סעיף ג 55
סעיף ד 55
סעיף ה 55
סעיף ו 55
סעיף ז 55
סעיף ח 55
סעיף ט 55
סעיף י 56
סעיף יא 56
סעיף יב 56
סעיף יג 56
סעיף יד 56
סעיף טו 56
סעיף טז 56
סעיף יז 56
סעיף יח 57
סעיף יט 57
סעיף כ 57
סעיף כא 57
סעיף כב 57
סעיף כג 57
סעיף כד 57
סעיף כה 57
סעיף כו 57
סעיף כז 57
סעיף כח 58
סעיף כט 58
סעיף ל 58
סעיף לא 58
סעיף לב 59
סעיף לג 60
סעיף לד 60
סעיף לה 60
סעיף לו 60
סעיף לז 61
סעיף לח 61
סעיף לט 61
סעיף מ 61

סעיף מא 61
סעיף מב 61
סעיף מג 61
סעיף מד 61
סעיף מה 61
סעיף מו 62
סעיף מז 62
סעיף מח 62
סעיף מט 62
סעיף נ 62
סעיף נא 62
סעיף נב 62
סעיף נג 62
סעיף נד 62
סעיף נה 62
סעיף נו 62
סעיף נז 63
סעיף נח 63
סעיף נט 63
סעיף ס 64
סעיף סא 64
סעיף סב 64
סעיף סג 64
סעיף סד 64
סעיף סה 64
סעיף סו 64
סעיף סז 64
סעיף סח 65
סעיף סט 65
סעיף ע 65
סעיף עא 65
סעיף עב 65
סעיף עג 65
סעיף עד 65
סעיף עה 65
סעיף עו 65
סעיף עז 65
סעיף עח 66
סעיף עט 66
סעיף פ 66
סעיף פא 66
סעיף פב 66
סעיף פג 66
סעיף פד 66
סעיף פה 67
סעיף פו 67
סעיף פז 67
סעיף פח 67
סעיף פט 67
סעיף צ 67
סעיף צא 67
סעיף צב 67
סעיף צג 67
סעיף צד 68
סעיף צה 68
סעיף צו 68
סעיף צז 68
סעיף צח 68
סעיף צט 68
סעיף ק 68
סעיף קא 68
סעיף קב 68
סעיף קג 68
סעיף קד 69

סעיף קה 69
סעיף קו 69
סעיף קז 69
סעיף קח 70
סעיף קט 70
סעיף קי 70
סעיף קיא 70
סעיף קיב 70
סעיף קיג 70
סעיף קיד 71
סעיף קטו 71
סעיף קטז 71
סעיף קיז 71
סעיף קיח 71
סעיף קיט 71
סעיף קכ 71
סעיף קכא 71
סעיף קכב 72
סעיף קכג 72
סעיף קכד 72
סעיף קכה 72
סעיף קכו 72
סעיף קכז 72
סעיף קכח 73
סעיף קכט 73
סעיף קל 74
סעיף קלא 74
סעיף קלב 75
קונטרס אחרון 75
מערכת ג 75
סעיף א 75
סעיף ב 75
סעיף ג 75
סעיף ד 75
סעיף ה 76
סעיף ו 76
סעיף ז 76
סעיף ח 76
סעיף ט 76
סעיף י 76
סעיף יא 76
סעיף יב 76
סעיף יג 76
סעיף יד 77
סעיף טו 77
סעיף טז 77
סעיף יז 77
סעיף יח 77
סעיף יט 77
סעיף כ 77
סעיף כא 77
סעיף כב 78
סעיף כג 78
סעיף כד 78
סעיף כה 78
סעיף כו 78
סעיף כז 78
סעיף כח 78
סעיף כט 78
סעיף ל 78
סעיף לא 79
סעיף לב 79
סעיף לג 79
סעיף לד 79

סעיף לה 79
סעיף לו 79
סעיף לז 79
סעיף לח 79
סעיף לט 79
סעיף מ 80
סעיף מא 80
סעיף מב 80
סעיף מג 80
סעיף מד 80
סעיף מה 80
סעיף מו 80
סעיף מז 80
סעיף מח 80
סעיף מט 81
סעיף נ 81
קונטרס אחרון 81
מערכת ד 84
סעיף א 84
סעיף ב 84
סעיף ג 84
סעיף ד 84
סעיף ה 84
סעיף ו 85
סעיף ז 85
סעיף ח 85
סעיף ט 85
סעיף י 85
סעיף יא 85
סעיף יב 85
סעיף יג 85
סעיף יד 86
סעיף טו 86
סעיף טז 86
סעיף יז 86
סעיף יח 86
סעיף יט 86
סעיף כ 86
סעיף כא 86
סעיף כב 87
סעיף כג 87
סעיף כד 87
סעיף כה 87
סעיף כו 87
סעיף כז 87
סעיף כח 87
סעיף כט 87
סעיף ל 87
סעיף לא 88
סעיף לב 88
סעיף לג 88
סעיף לד 88
סעיף לה 88
סעיף לו 88
סעיף לז 88
סעיף לח 88
סעיף לט 89
סעיף מ 89
סעיף מא 89
סעיף מב 89
סעיף מג 89
סעיף מד 89
סעיף מה 89
סעיף מו 89

סעיף מז 89
סעיף מח 90
סעיף מט 90
סעיף נ 90
סעיף נא 90
סעיף נב 90
סעיף נג 90
סעיף נד 90
סעיף נה 90
סעיף נו 91
סעיף נז 91
סעיף נח 91
סעיף נט 91
סעיף ס 91
סעיף סא 91
סעיף סב 91
סעיף סג 92
סעיף סד 92
סעיף סה 92
מערכת ה 92
סעיף א 92
סעיף ב 93
סעיף ג 93
סעיף ד 93
סעיף ה 93
סעיף ו 93
סעיף ז 93
סעיף ח 93
סעיף ט 93
סעיף י 93
סעיף יא 93
סעיף יב 93
סעיף יג 94
סעיף יד 94
סעיף טו 94
סעיף טז 94
סעיף יז 94
סעיף יח 94
סעיף יט 94
סעיף כ 94
סעיף כא 94
סעיף כב 94
סעיף כג 94
סעיף כד 95
סעיף כה 95
סעיף כו 95
סעיף כז 95
סעיף כח 96
סעיף כט 96
סעיף ל 96
סעיף לא 96
סעיף לב 96
סעיף לג 96
סעיף לד 96
סעיף לה 96
סעיף לו 96
סעיף לז 97
סעיף לח 97
סעיף לט 97
סעיף מ 97
סעיף מא 97
סעיף מב 97
סעיף מג 97
סעיף מד 97

סעיף מה 97
סעיף מו 98
סעיף מז 98
סעיף מח 98
סעיף מט 98
סעיף נ 98
סעיף נא 98
סעיף נב 98
סעיף נג 98
סעיף נד 98
סעיף נה 98
סעיף נו 99
סעיף נז 99
סעיף נח 99
סעיף נט 99
סעיף ס 99
סעיף סא 100
סעיף סב 100
סעיף סג 100
סעיף סד 100
סעיף סה 100
סעיף סו 100
סעיף סז 100
סעיף סח 100
סעיף סט 101
סעיף ע 101
סעיף עא 101
סעיף עב 101
סעיף עג 101
סעיף עד 101
סעיף עה 101
סעיף עו 101
סעיף עז 101
סעיף עח 102
סעיף עט 102
סעיף פ 102
סעיף פא 102
סעיף פב 102
סעיף פג 102
סעיף פד 103
סעיף פה 103
סעיף פו 103
סעיף פז 103
סעיף פח 103
סעיף פט 103
סעיף צ 103
סעיף צא 103
סעיף צב 103
סעיף צג 103
סעיף צד 104
סעיף צה 104
קונטרס אחרון 104
מערכת ו 104
סעיף א 104
סעיף ב 104
סעיף ג 104
סעיף ד 105
סעיף ה 105
סעיף ו 105
סעיף ז 105
סעיף ח 105
סעיף ט 105
סעיף י 105
סעיף יא 106

סעיף יב 106
סעיף יג 106
סעיף יד 106
סעיף טו 107
סעיף טז 107
סעיף יז 107
סעיף יח 107
סעיף יט 107
סעיף כ 107
סעיף כא 107
סעיף כב 107
סעיף כג 108
קונטרס אחרון 108
מערכת ז 108
סעיף א 108
סעיף ב 108
סעיף ג 108
סעיף ד 108
סעיף ה 109
סעיף ו 109
סעיף ז 109
סעיף ח 109
סעיף ט 110
סעיף י 110
סעיף יא 110
סעיף יב 110
סעיף יג 110
סעיף יד 110
סעיף טו 111
סעיף טז 111
סעיף יז 111
סעיף יח 111
סעיף יט 111
סעיף כ 111
סעיף כא 111
סעיף כב 111
סעיף כג 112
סעיף כד 112
סעיף כה 112
סעיף כו 112
סעיף כז 117
סעיף כח 117
סעיף כט 117
סעיף ל 118
סעיף לא 118
סעיף לב 118
סעיף לג 118
סעיף לד 118
סעיף לה 118
סעיף לו 119
סעיף לז 119
סעיף לח 119
סעיף לט 119
סעיף מ 119
סעיף מא 119
סעיף מב 119
סעיף מג 119
סעיף מד 120
סעיף מה 120
סעיף מו 120
מערכת ח 121
סעיף א 121
סעיף ב 121
סעיף ג 121

סעיף ד 121
סעיף ה 121
סעיף ו 121
סעיף ז 121
סעיף ח 121
סעיף ט 121
סעיף י 121
סעיף יא 121
סעיף יב 121
סעיף יג 121
סעיף יד 122
סעיף טו 122
סעיף טז 122
סעיף יז 122
סעיף יח 122
סעיף יט 122
סעיף כ 122
סעיף כא 122
סעיף כב 122
סעיף כג 122
סעיף כד 122
סעיף כה 122
סעיף כו 122
סעיף כז 123
סעיף כח 123
סעיף כט 123
סעיף ל 123
סעיף לא 123
סעיף לב 123
סעיף לג 123
סעיף לד 123
סעיף לה 123
סעיף לו 124
סעיף לז 124
סעיף לח 124
סעיף לט 124
סעיף מ 124
סעיף מא 125
סעיף מב 125
סעיף מג 125
סעיף מד 125
סעיף מה 125
סעיף מו 126
סעיף מז 126
סעיף מח 126
סעיף מט 126
סעיף נ 126
סעיף נא 126
סעיף נב 126
סעיף נג 126
סעיף נד 126
סעיף נה 126
סעיף נו 126
סעיף נז 127
סעיף נח 127
סעיף נט 127
סעיף ס 127
סעיף סא 127
סעיף סב 127
סעיף סג 127
סעיף סד 127
סעיף סה 127
סעיף סו 127
סעיף סז 127

סעיף סח 127
סעיף סט 127
סעיף ע 127
סעיף עא 128
סעיף עב 128
סעיף עג 128
סעיף עד 128
סעיף עה 128
סעיף עו 128
סעיף עז 128
סעיף עח 128
סעיף עט 128
סעיף פ 128
סעיף פא 129
סעיף פב 129
סעיף פג 129
סעיף פד 129
סעיף פה 129
סעיף פו 129
סעיף פז 129
סעיף פח 130
סעיף פט 130
סעיף צ 130
סעיף צא 130
סעיף צב 130
סעיף צג 130
סעיף צד 130
סעיף צה 130
סעיף צו 131
סעיף צז 131
סעיף צח 131
סעיף צט 131
סעיף ק 131
סעיף קא 132
סעיף קב 132
סעיף קג 132
סעיף קד 132
סעיף קה 132
סעיף קו 132
סעיף קז 132
סעיף קח 132
סעיף קט 133
סעיף קי 133
סעיף קיא 133
סעיף קיב 133
סעיף קיג 133
סעיף קיד 133
סעיף קטו 133
סעיף קטז 133
סעיף קיז 133
סעיף קיח 133
מערכת ט 134
סעיף א 134
סעיף ב 134
סעיף ג 134
סעיף ד 134
סעיף ה 134
סעיף ו 134
סעיף ז 135
סעיף ח 135
סעיף ט 135
סעיף י 135
סעיף יא 135
סעיף יב 135

סעיף יג 136
סעיף יד 136
סעיף טו 137
סעיף טז 137
סעיף יז 137
סעיף יח 137
סעיף יט 137
סעיף כ 138
סעיף כא 138
סעיף כב 138
סעיף כג 138
סעיף כד 138
סעיף כה 138
סעיף כו 139
סעיף כז 139
סעיף כח 139
סעיף כט 139
סעיף ל 139
סעיף לא 139
סעיף לב 140
סעיף לג 140
סעיף לד 140
סעיף לה 140
מערכת י 140
סעיף א 140
סעיף ב 140
סעיף ג 140
סעיף ד 140
סעיף ה 140
סעיף ו 140
סעיף ז 140
סעיף ח 141
סעיף ט 141
סעיף י 141
סעיף יא 141
סעיף יב 141
סעיף יג 141
סעיף יד 141
סעיף טו 141
סעיף טז 141
סעיף יז 141
סעיף יח 142
סעיף יט 142
סעיף כ 142
סעיף כא 142
סעיף כב 142
סעיף כג 143
סעיף כד 143
סעיף כה 143
סעיף כו 143
סעיף כז 143
סעיף כח 143
סעיף כט 143
סעיף ל 143
סעיף לא 143
סעיף לב 144
סעיף לג 144
סעיף לד 144
סעיף לה 144
סעיף לו 144
סעיף לז 144
סעיף לח 144
סעיף לט 145
סעיף מ 145

סעיף מא 145
סעיף מב 145
סעיף מג 145
סעיף מד 145
סעיף מה 145
סעיף מו 145
סעיף מז 145
סעיף מח 145
סעיף מט 145
סעיף נ 146
סעיף נא 146
סעיף נב 146
סעיף נג 146
סעיף נד 146
סעיף נה 146
סעיף נו 146
סעיף נז 146
סעיף נח 146
סעיף נט 146
סעיף ס 146
סעיף סא 147
סעיף סב 147
סעיף סג 147
סעיף סד 147
סעיף סה 147
סעיף סו 148
סעיף סז 148
סעיף סח 149
סעיף סט 149
סעיף ע 149
סעיף עא 149
סעיף עב 149
סעיף עג 149
סעיף עד 149
סעיף עה 149
מערכת כ 150
סעיף א 150
סעיף ב 150
סעיף ג 150
סעיף ד 150
סעיף ה 150
סעיף ו 150
סעיף ז 150
סעיף ח 150
סעיף ט 151
סעיף י 151
סעיף יא 151
סעיף יב 151
סעיף יג 152
סעיף יד 152
סעיף טו 152
סעיף טז 152
סעיף יז 152
סעיף יח 152
סעיף יט 153
סעיף כ 153
סעיף כא 153
סעיף כב 153
סעיף כג 153
סעיף כד 153
סעיף כה 153
סעיף כו 153
סעיף כז 153
סעיף כח 153

סעיף כט 154
סעיף ל 154
סעיף לא 154
סעיף לב 154
סעיף לג 154
סעיף לד 154
סעיף לה 155
סעיף לו 155
סעיף לז 155
סעיף לח 155
סעיף לט 155
סעיף מ 155
סעיף מא 155
סעיף מב 155
סעיף מג 155
סעיף מד 155
סעיף מה 156
סעיף מו 156
סעיף מז 156
סעיף מח 157
סעיף מט 157
סעיף נ 157
סעיף נא 158
סעיף נב 158
סעיף נג 158
סעיף נד 158
סעיף נה 158
סעיף נו 158
סעיף נז 158
סעיף נח 159
סעיף נט 159
סעיף ס 159
סעיף סא 159
סעיף סב 159
סעיף סג 159
סעיף סד 159
סעיף סה 159
סעיף סו 159
סעיף סז 159
סעיף סח 159
סעיף סט 159
סעיף ע 160
סעיף עא 160
סעיף עב 160
סעיף עג 160
סעיף עד 160
סעיף עה 160
סעיף עו 160
סעיף עז 160
סעיף עח 160
מערכת ל 161
סעיף א 161
סעיף ב 161
סעיף ג 161
סעיף ד 161
סעיף ה 161
סעיף ו 161
סעיף ז 161
סעיף ח 161
סעיף ט 161
סעיף י 161
סעיף יא 162
סעיף יב 162
סעיף יג 163

סעיף יד 163
סעיף טו 163
סעיף טז 163
סעיף יז 163
סעיף יח 163
סעיף יט 163
סעיף כ 163
סעיף כא 163
סעיף כב 163
סעיף כג 163
סעיף כד 164
סעיף כה 164
סעיף כו 164
סעיף כז 164
סעיף כח 164
סעיף כט 164
סעיף ל 164
סעיף לא 164
סעיף לב 164
סעיף לג 165
סעיף לד 165
סעיף לה 165
סעיף לו 165
סעיף לז 165
סעיף לח 165
סעיף לט 165
סעיף מ 165
סעיף מא 165
סעיף מב 165
סעיף מג 166
סעיף מד 166
סעיף מה 166
סעיף מו 166
סעיף מז 166
סעיף מח 166
סעיף מט 166
סעיף נ 166
סעיף נא 166
סעיף נב 167
סעיף נג 167
סעיף נד 167
סעיף נה 167
סעיף נו 167
סעיף נז 167
סעיף נח 167
סעיף נט 167
סעיף ס 167
סעיף סא 168
סעיף סב 168
סעיף סג 168
סעיף סד 168
מערכת מ 168
סעיף א 168
סעיף ב 168
סעיף ג 168
סעיף ד 168
סעיף ה 168
סעיף ו 168
סעיף ז 169
סעיף ח 169
סעיף ט 169
סעיף י 169
סעיף יא 169
סעיף יב 169

סעיף יג 169
סעיף יד 169
סעיף טו 169
סעיף טז 169
סעיף יז 169
סעיף יח 170
סעיף יט 170
סעיף כ 170
סעיף כא 170
סעיף כב 170
סעיף כג 170
סעיף כד 170
סעיף כה 170
סעיף כו 171
סעיף כז 171
סעיף כח 171
סעיף כט 171
סעיף ל 171
סעיף לא 171
סעיף לב 171
סעיף לג 171
סעיף לד 171
סעיף לה 171
סעיף לו 172
סעיף לז 172
סעיף לח 172
סעיף לט 172
סעיף מ 172
סעיף מא 172
סעיף מב 172
סעיף מג 172
סעיף מד 172
סעיף מה 173
סעיף מו 173
סעיף מז 173
סעיף מח 173
סעיף מט 173
סעיף נ 174
סעיף נא 174
סעיף נב 174
סעיף נג 174
סעיף נד 174
סעיף נה 174
סעיף נו 174
סעיף נז 174
סעיף נח 175
סעיף נט 175
סעיף ס 175
סעיף סא 175
סעיף סב 175
סעיף סג 175
סעיף סד 176
סעיף סה 176
סעיף סו 176
סעיף סז 176
סעיף סח 176
סעיף סט 176
סעיף ע 176
סעיף עא 176
סעיף עב 176
סעיף עג 176
סעיף עד 176
סעיף עה 177
סעיף עו 177

סעיף עז 177
סעיף עח 177
סעיף עט 177
סעיף פ 177
סעיף פא 177
סעיף פב 178
סעיף פג 178
סעיף פד 178
סעיף פה 178
סעיף פו 178
סעיף פז 178
סעיף פח 179
סעיף פט 179
סעיף צ 179
סעיף צא 179
סעיף צב 179
סעיף צג 179
סעיף צד 179
סעיף צה 179
סעיף צו 179
סעיף צז 179
סעיף צח 180
סעיף צט 180
סעיף ק 180
סעיף קא 180
סעיף קב 180
סעיף קג 180
סעיף קד 180
סעיף קה 180
סעיף קו 180
סעיף קז 180
סעיף קח 180
סעיף קט 181
סעיף קי 181
סעיף קיא 181
סעיף קיב 181
סעיף קיג 181
סעיף קיד 181
סעיף קטו 181
סעיף קטז 181
סעיף קיז 181
סעיף קיח 181
סעיף קיט 182
סעיף קכ 182
סעיף קכא 182
סעיף קכב 182
סעיף קכג 182
סעיף קכד 182
סעיף קכה 182
סעיף קכו 182
סעיף קכז 183
סעיף קכח 183
סעיף קכט 183
סעיף קל 183
סעיף קלא 183
סעיף קלב 183
סעיף קלג 183
סעיף קלד 183
סעיף קלה 183
סעיף קלו 184
סעיף קלז 184
סעיף קלח 184
סעיף קלט 184
סעיף קמ 184

סעיף קמא 185
סעיף קמב 185
סעיף קמג 185
סעיף קמד 185
סעיף קמה 185
סעיף קמו 185
סעיף קמז 185
סעיף קמח 185
סעיף קמט 186
סעיף קנ 186
סעיף קנא 186
סעיף קנב 186
סעיף קנג 186
סעיף קנד 186
סעיף קנה 186
סעיף קנו 186
סעיף קנז 187
סעיף קנח 187
סעיף קנט 187
סעיף קס 187
סעיף קסא 187
סעיף קסב 187
סעיף קסג 187
סעיף קסד 188
סעיף קסה 188
סעיף קסו 188
סעיף קסז 188
סעיף קסח 188
סעיף קסט 188
סעיף קע 188
סעיף קעא 188
סעיף קעב 189
סעיף קעג 189
סעיף קעד 189
סעיף קעה 189
סעיף קעו 189
סעיף קעז 189
סעיף קעח 189
סעיף קעט 189
סעיף קפ 189
סעיף קפא 189
סעיף קפב 190
סעיף קפג 190
סעיף קפד 190
סעיף קפה 190
סעיף קפו 190
סעיף קפז 190
סעיף קפח 190
סעיף קפט 191
סעיף קצ 191
סעיף קצא 191
סעיף קצב 191
סעיף קצג 191
סעיף קצד 191
סעיף קצה 191
סעיף קצו 191
סעיף קצז 191
סעיף קצח 191
סעיף קצט 191
סעיף ר 191
סעיף רא 192
סעיף רב 192
סעיף רג 192
סעיף רד 192

סעיף רה 192
סעיף רו 192
סעיף רז 192
סעיף רח 192
סעיף רט 192
סעיף רי 192
סעיף ריא 192
סעיף ריב 193
סעיף ריג 193
סעיף ריד 193
סעיף רטו 193
סעיף רטז 193
סעיף ריז 193
סעיף ריח 193
סעיף ריט 193
סעיף רכ 193
סעיף רכא 193
סעיף רכב 193
סעיף רכג 194
סעיף רכד 194
סעיף רכה 194
סעיף רכו 194
סעיף רכז 194
סעיף רכח 194
סעיף רכט 195
סעיף רל 195
סעיף רלא 195
סעיף רלב 195
סעיף רלג 195
סעיף רלד 195
סעיף רלה 195
סעיף רלו 196
סעיף רלז 196
סעיף רלח 196
סעיף רלט 196
סעיף רמ 196
סעיף רמא 196
סעיף רמב 196
סעיף רמג 196
סעיף רמד 196
סעיף רמה 196
סעיף רמו 196
סעיף רמז 196
סעיף רמח 196
סעיף רמט 197
סעיף רנ 197
סעיף רנא 197
סעיף רנב 197
סעיף רנג 197
סעיף רנד 197
סעיף רנה 197
סעיף רנו 197
סעיף רנז 197
סעיף רנח 197
סעיף רנט 197
סעיף רס 198
סעיף רסא 198
סעיף רסב 198
סעיף רסג 198
סעיף רסד 198
סעיף רסה 198
סעיף רסו 198
קונטרס אחרון 198
מערכת נ 199

סעיף א 199
סעיף ב 199
סעיף ג 199
סעיף ד 200
סעיף ה 200
סעיף ו 200
סעיף ז 200
סעיף ח 200
סעיף ט 200
סעיף י 200
סעיף יא 201
סעיף יב 201
סעיף יג 201
סעיף יד 201
סעיף טו 201
סעיף טז 201
סעיף יז 201
סעיף יח 201
סעיף יט 202
סעיף כ 202
סעיף כא 202
סעיף כב 202
סעיף כג 202
סעיף כד 202
סעיף כה 202
סעיף כו 202
סעיף כז 202
סעיף כח 202
סעיף כט 203
סעיף ל 203
סעיף לא 203
סעיף לב 204
סעיף לג 204
סעיף לד 204
סעיף לה 204
סעיף לו 204
סעיף לז 204
סעיף לח 204
סעיף לט 204
סעיף מ 204
סעיף מא 205
סעיף מב 205
סעיף מג 205
סעיף מד 205
סעיף מה 205
סעיף מו 205
סעיף מז 205
סעיף מח 206
סעיף מט 206
סעיף נ 206
סעיף נא 206
סעיף נב 206
מערכת ס 206
סעיף א 206
סעיף ב 206
סעיף ג 207
סעיף ד 207
סעיף ה 207
סעיף ו 207
סעיף ז 208
סעיף ח 208
סעיף ט 209
סעיף י 209
סעיף יא 209

סעיף יב 209
סעיף יג 209
סעיף יד 209
סעיף טו 209
סעיף טז 209
סעיף יז 210
סעיף יח 210
סעיף יט 210
סעיף כ 210
סעיף כא 210
סעיף כב 210
סעיף כג 210
סעיף כד 211
סעיף כה 211
סעיף כו 211
סעיף כז 211
סעיף כח 211
סעיף כט 211
סעיף ל 211
סעיף לא 211
סעיף לב 212
סעיף לג 212
סעיף לד 212
סעיף לה 212
סעיף לו 212
סעיף לז 212
סעיף לח 212
סעיף לט 212
סעיף מ 213
סעיף מא 213
סעיף מב 213
סעיף מג 213
סעיף מד 213
סעיף מה 213
סעיף מו 213
סעיף מז 213
סעיף מח 213
סעיף מט 213
סעיף נ 213
סעיף נא 213
סעיף נב 213
סעיף נג 214
סעיף נד 214
סעיף נה 214
סעיף נו 214
סעיף נז 214
סעיף נח 215
סעיף נט 215
סעיף ס 215
סעיף סא 215
סעיף סב 216
סעיף סג 216
סעיף סד 217
סעיף סה 217
סעיף סו 217
קונטרס אחרון 217
סדר תנאים ואמוראים 217
מערכת ע 229
סעיף א 229
סעיף ב 230
סעיף ג 230
סעיף ד 230
סעיף ה 230
סעיף ו 230

סעיף ז 230
סעיף ח 230
סעיף ט 230
סעיף י 230
סעיף יא 231
סעיף יב 231
סעיף יג 231
סעיף יד 231
סעיף טו 231
סעיף טז 231
סעיף יז 231
סעיף יח 231
סעיף יט 231
סעיף כ 232
סעיף כא 232
סעיף כב 232
סעיף כג 232
סעיף כד 232
סעיף כה 232
סעיף כו 232
סעיף כז 232
סעיף כח 232
סעיף כט 233
סעיף ל 233
סעיף לא 233
סעיף לב 233
סעיף לג 234
סעיף לד 234
סעיף לה 234
סעיף לו 235
סעיף לז 235
סעיף לח 235
סעיף לט 235
סעיף מ 235
סעיף מא 235
סעיף מב 235
סעיף מג 235
סעיף מד 236
סעיף מה 236
סעיף מו 236
סעיף מז 236
סעיף מח 237
סעיף מט 237
סעיף נ 237
סעיף נא 237
סעיף נב 237
סעיף נג 237
סעיף נד 237
סעיף נה 237
סעיף נו 238
סעיף נז 238
סעיף נח 238
סעיף נט 238
סעיף ס 238
סעיף סא 238
סעיף סב 238
סעיף סג 239
סעיף סד 239
סעיף סה 239
סעיף סו 239
סעיף סז 239
סעיף סח 239
סעיף סט 239
סעיף ע 239

סעיף עא 240
סעיף עב 240
סעיף עג 240
סעיף עד 240
סעיף עה 240
סעיף עו 241
סעיף עז 241
סעיף עח 241
סעיף עט 241
סעיף פ 241
סעיף פא 241
סעיף פב 241
סעיף פג 241
סעיף פד 241
סעיף פה 242
סעיף פו 242
סעיף פז 242
סעיף פח 242
סעיף פט 242
סעיף צ 242
סעיף צא 242
סעיף צב 242
סעיף צג 242
סעיף צד 243
סעיף צה 243
סעיף צו 243
סעיף צז 243
סעיף צח 243
סעיף צט 243
סעיף ק 243
קונטרס אחרון 244
מערכת פ 244
סעיף א 244
סעיף ב 244
סעיף ג 244
סעיף ד 244
סעיף ה 244
סעיף ו 245
סעיף ז 245
סעיף ח 245
סעיף ט 245
סעיף י 245
סעיף יא 245
סעיף יב 245
סעיף יג 245
סעיף יד 245
סעיף טו 246
סעיף טז 246
סעיף יז 246
סעיף יח 246
סעיף יט 246
סעיף כ 246
סעיף כא 246
סעיף כב 246
סעיף כג 246
סעיף כד 246
סעיף כה 246
סעיף כו 247
סעיף כז 247
סעיף כח 247
סעיף כט 247
סעיף ל 247
סעיף לא 247
סעיף לב 247

סעיף לג 247
סעיף לד 247
סעיף לה 247
סעיף לו 247
סעיף לז 247
סעיף לח 247
סעיף לט 248
סעיף מ 248
סעיף מא 248
סעיף מב 248
סעיף מג 248
סעיף מד 249
סעיף מה 249
סעיף מו 249
סעיף מז 249
סעיף מח 249
סעיף מט 249
סעיף נ 249
סעיף נא 249
סעיף נב 249
סעיף נג 249
סעיף נד 249
סעיף נה 250
סעיף נו 250
סעיף נז 250
סעיף נח 250
סעיף נט 250
סעיף ס 250
סעיף סא 250
סעיף סב 250
סעיף סג 251
סעיף סד 251
סעיף סה 251
סעיף סו 251
סעיף סז 251
סעיף סח 251
סעיף סט 251
סעיף ע 251
סעיף עא 251
סעיף עב 251
סעיף עג 251
סעיף עד 251
סעיף עה 252
סעיף עו 252
סעיף עז 252
סעיף עח 252
סעיף עט 252
סעיף פ 252
סעיף פא 252
סעיף פב 252
סעיף פג 252
סעיף פד 252
סעיף פה 252
סעיף פו 253
סעיף פז 253
סעיף פח 253
סעיף פט 253
סעיף צ 253
סעיף צא 253
סעיף צב 253
סעיף צג 254
סעיף צד 254
סעיף צה 254
סעיף צו 254

סעיף צז 254
סעיף צח 254
סעיף צט 254
סעיף ק 255
סעיף קא 255
סעיף קב 255
סעיף קג 255
סעיף קד 255
סעיף קה 255
סעיף קו 256
סעיף קז 256
סעיף קח 256
סעיף קט 256
סעיף קי 256
סעיף קיא 256
סעיף קיב 256
סעיף קיג 256
סעיף קיד 257
סעיף קיו 257
סעיף קיז 257
סעיף קיח 257
סעיף קיט 257
סעיף קכ 257
סעיף קכא 257
סעיף קכב 258
סעיף קכג 258
סעיף קכד 258
סעיף קכה 258
סעיף קכו 258
סעיף קכז 258
סעיף קכח 259
סעיף קכט 259
סעיף קל 259
סעיף קלא 259
סעיף קלב 259
סעיף קלג 259
סעיף קלד 259
סעיף קלה 259
סעיף קלו 259
סעיף קלז 260
סעיף קלח 260
סעיף קלט 260
סעיף קמ 260
סעיף קמא 261
סעיף קמב 261
סעיף קמג 261
סעיף קמד 261
סעיף קמה 261
סעיף קמו 262
סעיף קמז 262
סעיף קמח 262
סעיף קמט 262
סעיף קנ 262
סעיף קנא 262
סעיף קנב 262
סעיף קנג 262
סעיף קנד 262
סעיף קנה 263
סעיף קנו 263
סעיף קנז 263
סעיף קנח 263
סעיף קנט 263
סעיף קס 263

סעיף קסא 263
מערכת צ 263
סעיף א 263
סעיף ב 264
סעיף ג 264
סעיף ד 264
סעיף ה 264
סעיף ו 264
סעיף ז 264
סעיף ח 264
סעיף ט 264
סעיף י 265
סעיף יא 265
סעיף יב 265
סעיף יג 265
סעיף יד 265
סעיף טו 265
סעיף טז 265
סעיף יז 265
סעיף יח 265
סעיף יט 266
סעיף כ 266
סעיף כא 266
סעיף כב 266
סעיף כג 266
סעיף כד 266
סעיף כה 266
סעיף כו 266
סעיף כז 267
סעיף כח 267
סעיף כט 267
סעיף ל 267
סעיף לא 267
סעיף לב 267
סעיף לג 267
סעיף לד 267
סעיף לה 268
סעיף לו 268
סעיף לז 268
סעיף לח 268
מערכת ק 268
סעיף א 268
סעיף ב 268
סעיף ג 268
סעיף ד 268
סעיף ה 268
סעיף ו 269
סעיף ז 269
סעיף ח 269
סעיף ט 269
סעיף י 269
סעיף יא 269
סעיף יב 269
סעיף יג 269
סעיף יד 269
סעיף טו 269
סעיף טז 270
סעיף יז 270
סעיף יח 270
סעיף יט 270
סעיף כ 270
סעיף כא 270
סעיף כב 270
סעיף כג 271

סעיף כד 271
סעיף כה 271
סעיף כו 271
סעיף כז 271
סעיף כח 271
סעיף כט 271
סעיף ל 271
סעיף לא 271
סעיף לב 271
סעיף לג 271
סעיף לד 271
סעיף לה 272
סעיף לו 272
סעיף לז 272
סעיף לח 272
סעיף לט 272
סעיף מ 272
סעיף מא 272
סעיף מב 272
סעיף מג 272
סעיף מד 272
סעיף מה 272
סעיף מו 272
סעיף מז 273
סעיף מח 273
סעיף מט 273
סעיף נ 273
סעיף נא 273
סעיף נב 273
סעיף נג 273
סעיף נד 273
סעיף נה 273
סעיף נו 273
סעיף נז 273
סעיף נח 273
סעיף נט 274
סעיף ס 274
סעיף סא 274
סעיף סב 274
סעיף סג 274
סעיף סד 274
סעיף סה 274
סעיף סו 274
סעיף סז 274
סעיף סח 274
סעיף סט 274
סעיף ע 274
סעיף עא 275
סעיף עב 275
סעיף עג 275
סעיף עד 275
סעיף עה 275
סעיף עו 275
סעיף עז 276
סעיף עח 276
סעיף עט 276
סעיף פ 276
סעיף פא 276
סעיף פב 276
סעיף פג 276
סעיף פד 276
סעיף פה 277
סעיף פו 277
סעיף פז 277

סעיף פח 277
סעיף פט 277
סעיף צ 277
סעיף צא 277
סעיף צב 277
סעיף צג 277
סעיף צד 277
סעיף צה 278
סעיף צו 278
סעיף צז 278
סעיף צח 278
סעיף צט 278
סעיף ק 279
סעיף קא 279
סעיף קב 279
סעיף קג 279
סעיף קד 279
סעיף קה 279
סעיף קו 279
סעיף קז 279
סעיף קח 279
סעיף קט 280
סעיף קי 280
סעיף קיא 280
סעיף קיב 280
סעיף קיג 280
סעיף קיד 280
סעיף קטו 280
סעיף קטז 280
סעיף קיז 280
סעיף קיח 280
קונטרס אחרון 281

מערכת ר 282
סעיף א 282
סעיף ב 282
סעיף ג 283
סעיף ד 283
סעיף ה 283
סעיף ו 283
סעיף ז 283
סעיף ח 283
סעיף ט 283
סעיף י 284
סעיף יא 284
סעיף יב 284
סעיף יג 285
סעיף יד 285
סעיף טו 285
סעיף טז 285
סעיף יז 285
סעיף יח 285
סעיף יט 285
סעיף כ 285
סעיף כא 286
סעיף כב 286
סעיף כג 286
סעיף כד 286
סעיף כה 286
סעיף כו 286
סעיף כז 286
סעיף כח 286
סעיף כט 286
סעיף ל 287
סעיף לא 287

סעיף לב 287
סעיף לג 287
סעיף לד 288
סעיף לה 288
סעיף לו 288
קונטרס אחרון 288
מערכת ש 288
סעיף א 288
סעיף ב 289
סעיף ג 289
סעיף ד 289
סעיף ה 289
סעיף ו 289
סעיף ז 290
סעיף ח 290
סעיף ט 290
סעיף י 290
סעיף יא 290
סעיף יב 290
סעיף יג 290
סעיף יד 290
סעיף טו 290
סעיף טז 290
סעיף יז 290
סעיף יח 290
סעיף יט 290
סעיף כ 291
סעיף כא 291
סעיף כב 291
סעיף כג 291
סעיף כד 291
סעיף כה 291
סעיף כו 291
סעיף כז 291
סעיף כח 291
סעיף כט 292
סעיף ל 292
סעיף לא 292
סעיף לב 292
סעיף לג 292
סעיף לד 292
סעיף לה 292
סעיף לו 293
סעיף לז 293
סעיף לח 293
סעיף לט 293
סעיף מ 293
סעיף מא 293
סעיף מב 293
סעיף מג 293
סעיף מד 294
סעיף מה 294
סעיף מו 294
סעיף מז 294
סעיף מח 294
סעיף מט 294
סעיף נ 294
סעיף נא 294
סעיף נב 294
סעיף נג 295
סעיף נד 295
סעיף נה 295
סעיף נו 295
סעיף נז 295

סעיף נח 295
סעיף נט 295
סעיף ס 295
סעיף סא 295
סעיף סב 295
סעיף סג 295
סעיף סד 295
סעיף סה 295
סעיף סו 296
סעיף סז 296
סעיף סח 296
סעיף סט 296
סעיף ע 296
סעיף עא 296
סעיף עב 296
סעיף עג 296
סעיף עד 296
סעיף עה 297
סעיף עו 298
סעיף עז 299
סעיף עח 299
סעיף עט 299
סעיף פ 299
סעיף פא 299
סעיף פב 299
סעיף פג 299
סעיף פד 299
סעיף פה 299
סעיף פו 300
סעיף פז 300
סעיף פח 300
סעיף פט 300
סעיף צ 300
סעיף צא 300
סעיף צב 300
סעיף צג 300
סעיף צד 300
סעיף צה 300
סעיף צו 301
סעיף צז 301
סעיף צח 301
סעיף צט 301
סעיף ק 301
סעיף קא 301
סעיף קב 302
סעיף קג 302
סעיף קד 302
סעיף קה 302
סעיף קו 302
סעיף קז 302
סעיף קח 302
סעיף קט 302
סעיף קי 302
סעיף קיא 302
סעיף קיב 303
סעיף קיג 303
סעיף קיד 303
סעיף קטו 303
סעיף קטז 303
סעיף קיז 303
סעיף קיח 303
סעיף קיט 303
סעיף קכ 303
סעיף קכא 303

סעיף קכב 304
סעיף קכג 304
סעיף קכד 304
סעיף קכה 304
סעיף קכו 304
סעיף קכז 304
סעיף קכח 304
סעיף קכט 305
סעיף קל 305
סעיף קלא 305
סעיף קלב 305
סעיף קלג 305
סעיף קלד 305
סעיף קלה 306
סעיף קלו 306
סעיף קלז 306
סעיף קלח 306
סעיף קלט 306
סעיף קמ 306
סעיף קמא 306
סעיף קמב 306
סעיף קמג 307
סעיף קמד 307
סעיף קמה 307
סעיף קמו 307
סעיף קמז 307
מערכת ת 307
סעיף א 307
סעיף ב 307
סעיף ג 307
סעיף ד 307
סעיף ה 307
סעיף ו 308
סעיף ז 308
סעיף ח 308
סעיף ט 308
סעיף י 308
סעיף יא 308
סעיף יב 308
סעיף יג 308
סעיף יד 308
סעיף טו 309
סעיף טז 309
סעיף יז 309
סעיף יח 309
סעיף יט 309
סעיף כ 312
סעיף כא 314
סעיף כב 315
סעיף כג 315
סעיף כד 315
סעיף כה 315
סעיף כו 316
סעיף כז 316
סעיף כח 316
סעיף כט 316
סעיף ל 316
סעיף לא 316
סעיף לב 316
סעיף לג 316
סעיף לד 317
סעיף לה 317
סעיף לו 317
סעיף לז 317

סעיף לח 317
סעיף לט 317
סעיף מ 317
סעיף מא 317
סעיף מב 318
סעיף מג 318
סעיף מד 318
סעיף מה 318
סעיף מו 318
סעיף מז 318
סעיף מח 318
סעיף מט 318
סעיף נ 318
סעיף נא 319
סעיף נב 319
סעיף נג 319
סעיף נד 319
סעיף נה 319
סעיף נו 319
סעיף נז 321
סעיף נח 322
סעיף נט 322
סעיף ס 322
סעיף סא 322
סעיף סב 323
סעיף סג 323
סעיף סד 323
סעיף סה 323
סעיף סו 323
סעיף סז 324
סעיף סח 324
סעיף סט 324
סעיף ע 324
סעיף עא 325
סעיף עב 326
סעיף עג 326
סעיף עד 326
סעיף עה 326
סעיף עו 326
סעיף עז 326
סעיף עח 326
סעיף עט 326
סעיף פ 326
סעיף פא 326
סעיף פב 326
סעיף פג 327
סעיף פד 327
סעיף פה 327
סעיף פו 327
סעיף פז 327
סעיף פח 327
סעיף פט 327
סעיף צ 327
סעיף צא 327
סעיף צב 328
סעיף צג 328
סעיף צד 328
סעיף צה 328
סעיף צו 328
סעיף צז 330
סעיף צח 331
סעיף צט 331
סעיף ק 331
סעיף קא 331

סעיף קב 331
סעיף קג 331
סעיף קד 331
סעיף קה 331
סעיף קו 332
סעיף קז 332
סעיף קח 332
סעיף קט 332
קונטרס אחרון 332

מערכת א

סעיף א
(א) **ספר אב ואם** - חיבר רבי יהודה בן קריש ממדינת תאהר"ת והוא ספר היחס בדקדוק. וכתב הראב"ע דצריך לנהוג בו כבוד.

סעיף ב
(ב) **אבא גריון** - (עיין מדרש)

סעיף ג
(ג) **אב"י אסף** - חיבר האבי"ה נכד ראב"ן רבינו אליעזר בר יואל הלוי. וכתב סדר הדורות ד' קס"ג ע"א אבי אסף דינים כסדר ש"ע עכ"ל. ואינו כן אלא הוא פסקי הלכות כסדר הרי"ף. וראיתיו בקלף כ"י ישן על סדר נזיקין.

סעיף ד
(ד) **אב"י העזרי** - חיבר ראבי"ה גם כן. והיה נמצא בכ"י לראשונים ועד אחרן הרב מנחם די לונזאנו והרב תוס' יו"ט הי' נמצא אצלם כמבואר בס' שתי ידות ושו"ת גאוני בתראי וכמ"ש בנדפס (עיין ר' אליעזר הלוי בח"א) ובשו"ת מהר"ם ד' פראג בסופו דף קי"ב בהסכמה חתומים רשב"ם ור"ת וראב"ן וק"ן רבנים.

סעיף ה
(ה) **אבכיר** - מדרש רז"ל והילקוט מביא מאמרים ממנו. ובמערכת המ"ם נזכיר כל מדרשי רז"ל בס"ד.

סעיף ו
(ו) **אבן הטועים** - (עיין סדר הדורות).

סעיף ז
(ז) **אבן העוזר** - (עיין מה' עוזר אב"ד דקלמינטוב בחלק א).

סעיף ח
(ח) **אבן הראשה** - חיבר רבינו אליעזר בר נתן (ראב"ן) פסקי דינים וראיתים כ"י. ובס' ראב"ן המודפס בסי' ק"א שאל מרבינו יצחק בר אשר הלוי והשיבו בכבוד גדול וריב"א הוא נושא ונותן עם רש"י כדכתיבנא בעניותין בנדפס (עיין רבינו יצחק בר אשר בחלק א). ועי' מ"ש בהלכות קטנות ח"ב סי' שי"א ושי"ב.

סעיף ט
(**ט**) **אבן השוהם** - כ"י על קבלה להרב הגדול מה' יוסף צאייאח שהיה בזמן מרן. והיה בעה"ק ירושלים תוב"ב שנת ש"ט.

סעיף י
(**י**) **אבני שהם** - ס' שו"ת נדפס מא' מרבני אשכנז כרגע נראה לי.

סעיף יא
(**יא**) **אבק דרכים** - כ"י דרושים למהר"א קונקי. ומורנו הרב הגדול מהר"י זאבי ז"ל חתנו והרב המובהק מהר"י (יהוסף) קונקי רבו של מו"ה בתי כהונה בן אחיו. והיה מליץ גדול אר"ש טובה ורחבה. ויותר ממה שניכר מספרו. ראיתי כתביו וספר דברי הימים כ"י מכל הקורא בשתי שליחיות. ומנחת קנאות כ"י עטי"ם ממללות באר"ש נכוחות. והאריך ימים ושנים בעה"ק חברון ת"ו.

סעיף יב
(**יב**) **אבק סופרים** - דרושים לו ז"ל אם הילד ואם לבינה ועוגת רצפים ביניהם.

סעיף יג
(**יג**) **אבקת רוכל** - כתב הרב מהר"ם הלוי נזיר בכ"י שהוא תשובת מרן הקדוש על א"ח י"ד ח"מ. ונדפסו עתה מחדש. ושקיל וטרי עם כמה רבנים מזמנו. ומכללם מהר"י טאיטאצק ומהר"י צאייאח ומה' ישראל בן הרא"ם ועוד הרבה רבנים שנזכיר לקמן בס"ד.

סעיף יד
(**יד**) **אגדת אליהו** - על אגדת הירושלמי להרב מהר"א הכהן בעל שבט מוסר וכו' ונדפס ח"א.

סעיף טו
(**טו**) **אגדתא דבראשית** - מדרש רז"ל על קצת ספר בראשית ובכל ענין דורש תורה נביאים וכתובים עשוי פרקים ויש בו פ"ג פרקים. והוא נדפס בסוף ספר שתי ידות להרב מהר"ם די לונזאנו.

סעיף טז
[א] (**טז**) **אגודה** - חברו מה' אלכסנדר והוא נקרא מ' זוסמן כ"ץ כמ"ש בנדפס אות ז' ע"ש (עיין מהרז"ך בחלק א') והוא חבור על כל הש"ס ותמצא בו פסקי דינים מהתוספות ומרדכי וחדושיו. ולפעמים ימצא המעיין איזה גילוי וילמד להכריע מדבריו פי' התוספות והמרדכי והרא"ש מלבד איזה חדוש. והגם שמור"ם בדרכי משה והגה"ה ושאר אחרונים לקטו ממנו. דבר הפשוט בעיני חכמתם נשאר והניחו יתרם.

ב וזה הכלל למעיין בדורות אלו כי מלאה הארץ ספרי רבוותא בתראי וכמעט לא הניחו מקום. ואם יעיין בדברי הראשונים והמחברים הקדמונים ובחדושי הראשונים אשר בחסד עליון נדפסו מהם בדורות אלו, ודאי על הרוב ימצא די השיב לפלפולי ודיני האחרונים ובאמת שצריכה רב חפוש מחפיש בדברי הראשונים והן הן גופי תורה, טובה צפרנן של ראשונים ובמאמר קדישין הוו זהירי"ן ובריא נהורין מאימתי קורין.

ג ועוד זאת יתירה כל מעין ישתדל לשאוב ממקור המעין ובעיניו יראה סוגיות הש"ס והראשונים בפירושיהם וחדושיהם ופסקיהם ואז ילך בטח בדברי האחרונים מאחר כי עמד על שרשן של דברים והנה אחז בקרנו"ת ודרך תבונות. וראיתי בצמח דוד בשנת פ"ט שכתב משם שלשלת הקבלה שהאגודה נעשה מתלמידי הרא"ש. וי"א שאספו דברי רבם הרא"ש וקראוה אגודה עכ"ד. וליתנהו להני מילי וע"ש בנדפס.

ד ודע שהרב כנה"ג כמדומה שלא ראה ס' האגודה כ"א חידושי דינים אשר בשו"ת מהרי"ו מהאגודה.

סעיף יז

(**יז**) **אגודת אזוב** - (עיין מ' ב(?)רוך מפולניא בחלק א).

סעיף יח

(**יח**) **אגור** - מדרש אגור מרז"ל. כתב הרב מהר"מ די לונזאנו בתחלת ספר שתי ידות שהיה בידו יד הקדש מדרש זה כ"י והיה רוצה להדפיסו.

סעיף יט

(**יט**) **אגור** - הרב מחברו הגיה פי' תהלים מרד"ק שנדפס בנאפולי שנת רמ"ז.

סעיף כ

(**כ**) **אגן הסהר** - פי' שיר השירים להרב מהר"א הכהן בעל שבט מוסר ושם פי' טעם לא"ב גדולה שבמקרא ונדפס מקרוב.

סעיף כא

(**כא**) **ס' אגרון** - חיבר הגאון רב סעדיה בדקדוק ושאר ספרים הזכירם הראב"ע בספר מאזנים.

סעיף כב

(**כב**) **אגרות הרמ"ז** - נדפסו מחדש מאי דשדרו לי' ושדר כתבי הקדש על עניני קבלה וקצת דינים. ועיין במערכת מ"ם. (עיין ר"מ זכות בחלק א).

סעיף כג

(**כג**) **אגרת בקורת** - להרב יעב"ץ (עיין קונטרס).

סעיף כד
(**כד**) **אגרת המוסר** - מהרב החסיד מ' שלמה אלעמי תוכחות מוסר וסבות הגרוש דברים נחמדים מזוקקים שבעתים. והוציאה לאור הרב המקובל מ' משה ניגרין כמו שהעיד הרב מ' חנניה בן יקר ביופי מליצתו. וכמדומה שהוא הוא הרב חנניה שהיה בזמן מהריב"ל כמבואר בסוף תשובות מהריב"ל חלק ג' בשיריו הנחמדים.

סעיף כה
(**כה**) **אגרת שום** - להרב יעב"ץ הזכירה בעץ אבות ריש פ"ד דאבות.

סעיף כו
(**כו**) **אגרת שמואל** - פי' רות למהר"ש אוזידה.

סעיף כז
(**כז**) **אדם ישר** - חיבר הרב המקובל מהר"י צמח והוא שרש ועיקר כל הדרושים מרבינו האר"י זצ"ל ותקין(?) ועגולים והוא חשוב אצלו יותר משאר ספרים והכל הוא חדוש ותוספות. כך כתב הרב עצמו בהקדמת ספר קול ברמה פי' האדרא רבה כ"י.

סעיף כח
(**כח**) **אדמת קדש** - (עיין מה' משה מזרחי בחלק א).

סעיף כט
(**כט**) **אדרת אליהו** (**שו"ת**) - (עיין מה' אליהו קובו בחלק א').

סעיף ל
(**ל**) **אדרת אליהו** - לכמה"ר עמנואל חי ריקי על הש"ס.

סעיף לא
(**לא**) **אהבת חסד** - נדפס באמ"ד מקרוב והוא להרב הכולל מ' אברהם ויטמונד תלמיד הגאון מהר"א ברודא והוא פי' ותוספות על אבות דר' נתן.

סעיף לב
(**לב**) **אהבת יהונתן** - פי' ההפטרות להגאון מה' יונתן שכ' תלמידו אשר שמע מפיו.

סעיף לג
(**לג**) **אהבת עולם** - (עיין מה' שלמה אלגאזי בחלק א').

סעיף לד
(**לד**) **אהל יעקב** - שו"ת למה' יעקב ששפורט שהיה מערי המערב ובא לערי אדום והיה רב בהמבורג ואחר כך באמשטרדם בק"ק ספרדים.

סעיף לה
(לה) **אהל יעקב** - פי' מאמרי הש"ס באגדה, חברו מ' יעקב כ"ץ שפירא ונדפס בפפד"א שנת תע"ט.

סעיף לו
(לו) **אהל מועד** - ס' פסקי דינים קדמון מזכירו מרן הקדוש לפעמים בבית יוסף. (עיין רבינו מנחם המאירי בחלק א').

סעיף לז
(לז) **אהלי יעקב** - תשובות למהריק"ש ונדפס עתה מחדש.

סעיף לח
(לח) **אהלי תם** - (עיין תומת ישרים).

סעיף לט
(לט) **אדם פטדה** - חיבר הרב המקובל מה' חיים הכהן תלמיד מהרח"ו זצ"ל על הש"ע הל' שבת על דרך הסוד ודרך רמז.

סעיף מ
(מ) **אוהב משפט** - (עיין הרשב"ץ בחלק א').

סעיף מא
(מא) **אוצר ה'** - (עיין שושן סודות).

סעיף מב
(מב) **אוצר הכבוד** - פי' אגדות ברכות וסדר מועד וקצת סדר נשים וחולין ע"ד הסוד. חברו רבינו טודרוס הלוי וראיתיו כ"י. והוזכר ספר זה בספר הפרדס וספר מראות אלהים.

סעיף מג
(מג) **אוצרות חיים** - בו כל דרושי א"ק ושאר דרושי התקון והדרושים מסודרים זא"ז וכך נמצא ספר שלם מכ"י הרב מהרח"ו עצמו. וזה הספר נמצא הרבה בכתיבת יד ועשו הגהות עליו כמה רבנים ומתחשב עם הספרים שסידר מהר"י צמח.

סעיף מד
(מד) **אור האבוקה** - חיבר הרב המקובל מהר"ם פאפירש כ"ץ בהקדמות נפלאות כ"י.

סעיף מה
(מה) **אור הגנוז** - ממז"ה (הר"א אזולאי) פירוש על מאמרים עמוקים מהזהר. והס' הנזכר נאבד.

סעיף מו
(**מו**) **אור הגנוז** - מהרב פנים מאירות על הלכות יין נסך מטור ובית יוסף ושיטה על כתובות.

סעיף מז
(**מז**) **אור זרוע** - חיבר רבינו יצחק מווינא כמ"ש בנדפס (עי' ר"י מווינא בחלק א') וראיתי בד' ש"ס מוויניצא כי בגליון פסקי הרא"ש הנדפסים בסוף כל מסכת נדפס אור זרוע קצר סביב לפסקי הרא"ש על דרך שנדפס שלטי הגבורים סביב הרי"ף והר"ן.

סעיף מח
(**מח**) **אור זרוע** - חיבר הרב המקובל מהר"מ פאפירש כ"ץ הגהות ושקלא וטריא על ספר דרך עץ החיים והוא הס' החשוב בהקדמות האר"י זצ"ל ונקרא עץ החיים. וסדרו הרב מהר"ם הנזכר מספר אוצרות חיים וס' דרושים וס' אדם ישר וס' קהלת יעקב שסידר מהר"י צמח.

סעיף מט
(**מט**) **אור זרוע קצר** - (ע' אור זרוע להר"י מווינא).

סעיף נ
(**נ**) **אור חדש** - להגאון מ' ליווא מפראג ובסופו נר מצוה דיני חנוכה. (ועיין מ' ליווא מפראג בחלק א')

סעיף נא
(**נא**) **אור חדש** - חיבור קצר נאה בדיני ברכות מהרב חיים בכמה"ר בנימין באכנר אשכנזי ומביאים אותו האחרונים. ונדפס באמ"ד שנת תל"א ושם מזכיר שאר חבוריו. ארחות חיים, פתורא דדהבא, מים חיים, אילנא דחיי, תוצאות חיים, בית תפלה, ושם ארבעה ראשים.

סעיף נב
(**נב**) **אור חדש** - להרב החריף המופלא מ' אלעזר בן בתו של הרב הגאון בעל פנים מאירות. ב' חלקים. חלק א' על התורה שקלא וטריא ופלפלא חריפא בסוגיות הש"ס השייכות לכל פרשה. ונדפס עם כתנות אור להגאון זקנו. וחלק ב' שיטה בחריפות ובקיאות על מסכת פסחים (ועיין כתנות אור פנים מאירות).

סעיף נג
(**נג**) **אור החיים** - חברו הרב החסיד מ' יוסף יעבץ זצ"ל צדיק הראשון מחסידים האחרונים והוא היה מהמגורשים מספרד שנת רנ"ב. וחבור הנזכר נגד המתפלספים

מבני עמנו וכו' והעיקר ללמוד ולקיים וכו'. ונדפס מקדם שנת שנ"ז ועתה נתחדש בדפוס אמ"ד מקרוב. והרב הנז' חבר כמה חיבורים.

סעיף נד

(**נד**) **אור החיים** - פירוש התורה להרב המופלא חסידא קדישא מ' חיים ן' עטר ונדפס בווינציא סביב לחומש עם תרגום ורש"י. ושמענו כי עתה בפולוניא הם מחשיבים אותו הרבה ונדפס עוד שני פעמים ונתעורר זה על ידי שהרב החסיד קדוש מהרר"י בעל שם טוב הגיד גדולת נשמת מהר"ח הנזכר.

סעיף נה

א (**נה**) **אור החמה** - כתוב בסדר הדורות דף קס"ג ע"ג אור החמה ר"מ גלאנטי פי' על הזהר כ"י הובא קול בוכים עכ"ל.

ב ואינו כן כי ספר קול בוכים הוא מהרב החסיד מ' אברהם גלאנטי והוא תלמיד הרמ"ק וכן כתב הרב עצמו דף קע"ו ע"א כי ספר קול בוכים למהר"א גלאנטי. והרב הנז' פירש הזהר וקרא הס' ירח יקר כי פירוש רבו בזהר קראו רבו אור יקר ולכן קרא פירושו לזהר ירח יקר ע"ד שאמרו פני משה כפני חמה. וספר אור החמה הוא פירוש לזהר ממר זקננו הרב מהר"א אזולאי כמ"ש בנדפס אות נ"ב. (עיין מ' אברהם אזולאי בחלק א'). ועיין במערכת זיי"ן (עיין זהרי חמה).

סעיף נו

(**נו**) **אור ה'** - הרב חסדאי קרשקש. מזהיר על למוד הגמרא ושרשי המצות.

סעיף נז

א (**נז**) **אור יקר** - חיבר רבינו מהר"מ קורדוביר"ו פי' ארוך על זהר ורעיא מהימנא ואדרות וספרא דצניעותא וספר יצירה והתיקונין. וראיתי כל הפרושים הללו בביבליאטיק"א של דוכו' מודינ"א והם ששה עשר קובצים רובם גדולים וארוכים.

ב וכתוב שם בחלק א' מהם כלשון הזה: "אני היום ילדתיהו אני הצעיר משה בר יעקב קורדוביר' בחדש אדר ראשון משנת השכ"ג ליצירה פה צפת תוב"ב". ובסוף פירוש הזהר כתוב כלשון הזה: {{צ|נשלם הספר הזה יום ה' ו' לחדש טבת שנת השמ"ב ליצירה אני הצעיר דוד ן' יעקב כתבתי אותו להחכם השלם כמה"ר עמנואל מפאנו נר"ו ה' יזכהו להגות ולדקדק בו לו ולזרעו ולקיים בו לימו"ז, ע"כ.

ג וידוע דהרמ"ע קרו ליה הרב עמנואל לפי שמנחם בלשון גוים קרוין לו מנואל. וכתב מהר"ר שלמה שלימל בכתבו המובא בס' מצרף לחכמה להרב יש"ר מקנדיא דף מ"ב ע"א וז"ל "החכם כמהר"ר עמנואל הזיל אלף זהובים אדומים מכיסו לאלמנת מהר"ם קורדוביר"ו בעד שהשאילה להעתיק ספר אור יקר שחיבר הרב ע"ה פי' הזהר מלבד הוצאת הסופרים והנייר. ופה צפת הוגד לי שמלבד האלף ששלח להאלמנה הרבנית שלח כ' זהובים אדומים למהרר"י קארו ועשרים למהר"ר שלמה ועשרה למהר"ם אלשיך למען ימליצו בעדו", עכ"ל.

ד הראית לדעת שאלו הקובצים שיש לדוכוס מודינא הן הן אשר הועתקו להרמ"ע י"ב שנים אחר פטירת מהרמ"ק דהוא ז"ל נתבקש בישיבה של מעלה שנת הש"ל. ונראה דכששלח המעות הנזכר היה בסוף ימי מרן מהר"י קארו שהוא עלה לשמים שנת של"ה. והמעתיקים נתאחרו ולא גמרו העתקתם עד שנת השמ"ב.

ה ואחר זמן רב ראיתי העתק שטר מהודעת הרבנית אלמנת הרמ"ק וגוף העיקרי של השטר ישנו באיטאלי"א. וכתוב שם שהודית הרבנית שקיבלה ר"ן סיקינ"י מהחכם הנכבד הרמ"ע ונתרצית בעד השאר במה שנתרצה בנה הנבון כה"ר גדליה לקבל ק' משניות עם ב' פירושים וחמשים הרמב"ם עם כסף משנה ובזה יהיה פטור הרמ"ע מת"ק סיקינ"י שנתחייב בעבור העתק כתבי הרמ"ק והחתומים באשרתא הרב מהר"ם אלשיך והרב משה בכמה"ר ישראל די קוריאל והרב יעקב בי רב. וזמנו של השטר תשרי שנת השמ"ד. ומזה תשכיל דלא סיימוה קמיה דמהר"ר שלמה שלימל הנז' וזהו קשט אמרי אמת.

ו ודע כי אין כתבי הרמ"ק בפירושים הנזכרים בשלימות אשר כולם נקראים בשם אור יקר כי אם שם במודינא והם כתובים בכתב מפורש ונאה. אך במצרים ראיתי מהם כמו שנים עשר קובצים בכתב איטלקי.

ז וכבר נודע שהרמ"ק בפשט היה תלמיד מרן ז"ל ויש לו תשובה בשו"ת מרן א"ה. וגם בשו"ת אבקת רוכל למרן הנדפס מחדש יש לו תשובה בדיני ממונות ומסכים על דבריו מרן ז"ל ע"ש סימן צ"א. ובקבלה היה תלמיד מהרב עיר וקדיש מ' שלמה אלקבץ ז"ל כמ"ש הרב בספר הפרדס בהקדמתו. ומקרוב ראיתי פי' הרב הרמ"ק ז"ל לזהר שיר השירים ס' אחד ובו חקירות יקרות וידיעות בענין שמות המלאכים הפלא ופלא ואני מסופק אם ספר זה ישנו עם ספרי אור יקר אשר במודינא שכתבתי לעיל לפי הרשום בזכרוני. וראיתי בספר חזיונות כ"י לרבינו הרב מהרח"ו זצ"ל שחלם עם הרמ"ק ז"ל ובחלום ידבר בו הרמ"ק ז"ל שקבלת רבו האר"י ז"ל אמיתית ופנימית ושם בעולם הבא הוא לומד חכמת הקבלה על דרך רבו האר"י ז"ל.

סעיף נח

(**נח**) **אור יקרות** - מרב אשכנזי על סדר הפרשיות פלפול ופשטים עם לוית חן. והרב סדר הדורות דף קס"ט ע"ג שדא נרגא באור יקרות.

סעיף נט

(**נט**) **אור יקרות** - להרב החסיד מ' מאיר יצחקי אב"ד ור"מ דקושטא על הש"ס והרמב"ם וכו'.

סעיף ס

(**ס**) **אור הישר** - (עיין אור צדיקים).

סעיף סא
(**סא**) **אור ישראל** - ספר קטן מדיני ברכות הזכירו הרב ש"ך בס' נקודות הכסף סס"י ק"ח וחיברו מ' ישראל גאנז והיה רבו של הרב חיים באכנר המחבר ספר אור חדש וכתב דס' אור ישראל הנזכר כלול בתוך ספרו.

סעיף סב
(**סב**) **אור הלבנה** - הוא ממז"ה בכתב יד הגהות על הזהר ע"ד הגהת מהרש"ל על התלמוד.

סעיף סג
(**סג**) **אור לו בציון** - להרב יצחק זעקל עטהויזן אב"ד בכמה קהלות באשכנז. שקלא וטריא על סדר ציון ההלכות שבנר מצוה.

סעיף סד
(**סד**) **אור לישרים** - י"ד דרושים למהר"ר זרח איידליץ ז"ל מפראג נדפס שם שנת תקמ"ה.

סעיף סה
(**סה**) **אור נעלם** - שו"ת להרב יצחק זעקל הנזכר.

סעיף סו
(**סו**) **אור נערב** - להרב הקדוש מהר"מ קורדוביר"ו.

סעיף סז
(**סז**) **אור נר** - להרב המקובל מהר"ם פאפירש כ"ץ בגלגולים מסודר בקצור כ"י.

סעיף סח
(**סח**) **אור עולם** - כל מימרות רז"ל באגדה ומעלות המדות המתחילות "לעולם". הובא בסוף ספר הקדוש ראשית חכמה.

סעיף סט
(**סט**) **אור פני מלך** - להרב מהר"ם פאפירש כ"ץ קצור כונות התפלה מהאר"י זצ"ל וראיתיו כ"י.

סעיף ע
(**ע**) **אור צדיקים** - להרב מהר"מ הנזכר קצור הנהגת האדם ע"פ הזהר והאר"י וס' המוסר. ונדפס אך שינו את טעמו שהוסיפו עליו וקראוהו בשם אור הישר.

סעיף עא
(**עא**) **אור צח** - להרב הנזכר בסדר ההשתלשלות כ"י.

סעיף עב

(**עב**) **אור קדמון** - כתב סדר הדורות דף קס"ג ע"ד אור קדמון הג"מ דוד ן' זמרא ע"ש. ואינו כן שהוא ס' קטן נדפס בווינציא מקצת ענינים ובו כתר מלכות אשר יסד הרדב"ז על דרך הסוד ואין המחבר הרדב"ז כנראה ממרוצת דבריו.

סעיף עג

(**עג**) **אור רב** - פי' על הזהר באורך כ"י מהרב מהר"ם פאפירש כ"ק. וכבר בנדפס זכרתי קצת מזה במערכת מ"ם אות ע"ב (עי' מהר"ם פאפירש בחלק א') ושם נאמר ששמעתי שחיבר ט"ל ספרים. אך הספרים הנזכרי' ראיתים בכ"י ועוד ראיתי לו ז"ל דרושים על התורה בדרך פשט מתוקים מדבש ופי' מאמרי מדרש רבה ומאמרי עין יעקב על דרך האמת בכ"י.

סעיף עד

(**עד**) **אור השכל** - פי' מדרש רבה ספר בראשית ד' ווינציא והמדרש רבה באמצע ועל ימינו פירוש רש"י ומצד אחר פי' הרב מ' אברהם ן' אשר תלמיד מרן ב"י כמבואר בתשובות מרן א"ה שיש פסק א' להרב הנזכר תלמידו. ועיין במערכת שי"ן. (עיין רש"י ד"ה גם פירש"י כו' בחלק א').

סעיף עה

(**עה**) **אור תורה** - להרב המקובל אביר הרועים מהר"מ די לונזאנו והוא הגהת ס"ת ונדפס בספרו שתי ידות. (א"ד תי"ט) ונדפס [גם] בפ"ע ועד אחרן נדפס עם הגהות מכתב מאליהו. אבל השמיטו הרבה מגוף הספר אור תורה עצמו.

סעיף עו

(**עו**) **ס' האורה** - ראיתי ס' האורה כ"י ומיוחס לרש"י והוא פסקי דינים ובו קכ"ח סימנים ויש בסופו איזה ענינים דודאי אינם מרש"י. ויש כמה הלכות מא"ח ואיסור והיתר דינים בלשון צח ונקי. ובס' תמים דעים מייתי כמה דינים מספר האורה והנה הנם בספר הנזכר כהוייתן. ובחי' הריטב"א למציעא ד' אמ"ד פרק אלו מציאות כתוב "ור"ש תירץ בספר האורה".

סעיף עז

(**עז**) **ס' האורה** - יש קצת שקורין לס' שערי אורה מממהר"י גיקיטיליא "ספר האורה" סתם.

סעיף עח

(**עח**) **אורה ושמחה** - פי' אסתר להרב מהר"א הכהן בעל שבט מוסר.

סעיף עט
(**עט**) **אורח מישור** - (ע' מ' יוחנן מקרעמניץ(?) בחלק א').

סעיף פ
(**פ**) **אוריין תליתאי** - חי' שבועות למהר"י ן' מיגאש וחידושי קדושין להרמב"ן וחי' עבודה זרה להריטב"א ויש בו חידושים מהרב נאמן שמואל ומהרב יוסף שמואל מודילייאנו זכר כולם לחיי עד.

סעיף פא
(**פא**) **אורים גדולים** - (עי' מהר"ש עבדלה בחלק א').

סעיף פב
(**פב**) **אורים ותומים** - להגאון מה' יונתן על ש"ע ח"מ ב' קובצים עד סוף סימן קנ"ב.

סעיף פג
(**פג**) **אותיות אליעזר** - כ"י ממורנו הרב מהר"א נחום ז"ל והוא קושיות ותמיהות בש"ס ובהרמב"ם ובטורים בדרך קצרה מאד. והיה בידי זמן מועט כרביע שעה.

סעיף פד
(**פד**) **אותיות רבי עקיבא** - (עי' מדרש).

סעיף פה
א (**פה**) **אזהרות** - קורין רוב ישראל בחג השבועות זמן מתן תורתנו.

ב ואולם לא שוו בשיעוריהם כי יש כמה סדרים דתקון רבנן קמאי. כי הנה רבינו אליהו הזקן גיסו של רבינו האי גאון תיקן אזהרות הזכירום תוספות יומא דף ח' ע"א והחזיקו בהם בני אשכנז ופולין. ורבינו יצחק בר ראובן אלברגלוני שהיה בזמן הרי"ף יסד אזהרות איזה מקום בינה וכו' ודבקי(?) בהם בגלילות המערב פנימי וחיצון. ורבינו שלמה בן גבירול שהיה בזמן רבינו יוסף הלוי ן' מיגאש תלמיד הרי"ף כמ"ש הרדב"ז בתשובות חדשות דפו' פירדא סימן תקל"ב ראה והתקין אזהרות שמור לבי מענה וכו'. ואלו האזהרות אומרים אותם בני ספרד וגלילות טורקיא"ה וארץ מצרים וארץ הצבי. והרב יצחק קמחי בר מרדכי המכונה מאישטרי פיטיט דינאימם אשר היה מרבני פרובינציא בזמן הרשב"א וכתב הרב מהריב"ל בח"א ס' י"ח דף י' מדפוס אמ"ד שראה בקובץ תשובות כ"י שהרשב"א מכבדו ומנשאו בתשובות שהשיב לו. חיבר אזהרות ורגילי בהו בד' קהילות בקצה צרפת בקינטאד"ר די אביניו"ן ונדפסו במחזור שלהם. וראיתי למהר"ש בן הרשב"ץ בתשובותיו סי' קמ"ו שכתב דהרמב"ן חיבר אזהרות. ורש"י ס"פ משפטים (שמות כד יב) כתב באזהרות שיסד רבינו סעדיה ע"ש.

ג והנה הרב כמהר"ר משה מועטי מדור שלפנינו חיבר ס' ישיר משה פי' לאזהרות רבינו יצחק בר ראובן הנז' וכבר נדפס ג' פעמים והרשב"ץ חיבר ס' זהר הרקיע פי' לאזהרות רבי שלמה ן' גבירול ונדפס

בקונשטנדינא ואינו בנמצא והרב יעקב חאגיז חיבר ספר פתיל תכלת פי' האזהרות מר"ש ן' גבירול והוא קצור פי' הרשב"ץ בתוספות נפך(?).

ד והרמב"ם בהקדמת ס' המצות כתב ששמע האזהרות רבות(?) המספר המחוברות בארץ ספרד ומחבריהם השלימוהו מערבות המאמר ויופי הסדור אך נמשכו אחר בעל הלכות גדולות ולא צדק במנין המצות ע"ש באורך. גם הרב אברהם ן' עזרא בס' יסוד מורא ריב לו עם מחברי האזהרות והאריך בזה. וראיתי באיזה ס' שהרשב"ץ הוסיף באזהרות מהר"ש ן' גבירול שמונה בתים לכוין המנין שיעלה כדעת הרמב"ם. וכעת אין בידינו ספר זהר הרקיע וס' פתיל תכלת למען דעת בירירן של דברים.

ה ודע דאזהרות רבינו יצחק קמחי הנזכר כמדומה שהם כדעת הרמב"ם ולא כבעל הלכות גדולות. ובימי נעורי ראיתי אזהרות שיסד הרב מ' יהושע בנבנשתי הרב המחבר שדה יהושע ע"פ דרך הרמב"ם והם בכ"י וחיבר פי' עליהם וקרא לו משמרת המצות. ומר אחיו הרב כנה"ג בס' דינא דחיי שקיל וטרי טובא על ספר משמרת המצות הנז'. ורשית אזהרות הר"ש ן' גבירל המתחיל אמון יום זה יסדו הרב דוד בן אלעזר בן בקודה כאשר תראה בראשי החרוזים.

ו כתב בס' קורא הדורות דף י"ב ע"א וז"ל וכתב עוד הרמב"ם בהקדמת מנין המצות על הרב ר' יצחק בר ראובן אלברגלוני ועל הרב ר' שלמה בן גבירול מחברי האזהרות וז"ל וכן כל מה ששמעתי מאזהרות רבות המספר המחוברות אצלנו בארץ ספרד נהפכו עלי צירי וכו' כי מחבריהם היו משוררים לא רבנים וכו' עכ"ד ס' קורא הדורות. ולא שמיע לי מ"ש דהרמב"ם כתב לשון זה על רבינו יצחק בר ראובן אלברגלוני שהרי הרמב"ם כתב סתם כמו שתראה בהקדמתו לספר המצות. וספר קורא הדורות הבין שכונתו על רבינו יצחק בר ראובן אלברגלוני ועל ר"ש בן גבירול. ואני תמיה עליו. חדא דהרמב"ם קרא בחיל ששמע אזהרות רבות המספר ובודאי שהם יותר מג' ד' כלשון "רבות המספר" דקאמר ואם כן למה הספר קורא הדורות הזכיר שנים אלה דוקא כאלו אין זולתם. והלא הרמב"ם כתב הפך דבריו כי אזהרות רבות מספר שמע. ועוד כי על רבינו יצחק בר ראובן אלברגלוני לא היה כותב שהיה משורר לא רב והוא רב מובהק כמ"ש הראב"ד בס' הקבלה. אמנם נראה שהיו הרבה מחברי אזהרות כמו שכתבנו ועליהם כתב הרב שהיו משוררים לא רבנים. אזהרות רבינו יצחק בר ראובן -- או שמעם או לא שמעם, על כל פנים כוונתו על משוררים אחרים.

סעיף פו

א (**פו**) **אחות קטנה** - כתב בסדר הדורות סוף דף קס"ג וז"ל אחות קטנה מ"ץ הג"מ מיכאל הכהן ענין גרושין מובא בתשובות הלכות קטנות עכ"ל. ועמו הסליחה כי קונטרס אחות קטנה אשר העלה ואשר הביא מהר"מ חאגי"ז בתשובות הלכות קטנות ד' נ"ח מחבר הקונטרס הנזכר הוא הרב אברהם יצחקי משאלוניקי כמבואר שם דף ס"א ע"ג.

ב ומה שהזכיר הרמ"ח להרב מיכאל הכהן בעל מורה צדק בזה היינו ששמע שהרמ"ך הנזכר חיבר עוגה קטנה על קונטרס אחות קטנה ושקיל וטרי ולא הגיעה לידו כמו שמבואר שם באר היטב.

סעיף פז

(**פז**) **אילנא דחיי** - (עיין אור חדש).

סעיף פח

(**פח**) **אילת אהבים** - (עיין ר' שלמה בן אלקבץ בחלק א').

סעיף פט

(**פט**) **אלה המצות** - (עיין טעמי המצות).

סעיף צ

(**צ**) **אלון בכות** - (עיין גבול בנימן).

סעיף צא

(**צא**) **אליה זוטא** - (עיין מ' אליה שפירא בחלק א').

סעיף צב

(**צב**) **אליה רבא** - (עיין מ' אליה שפירא בחלק א').

סעיף צג

א (**צג**) **ס' אלים** - להרב הכולל הפילוסוף מהר"ר יש"ר מקאנדיא והרב הנזכר היה חכם בכל החכמות ומופלג בכל חכמה מספר תשבורת פילוסופיא תכונה הגיון רפואה וחכם בתורה בפלפול הש"ס ופוסקים ודרשן מופלא ודעתו רחבה וחיבר ספרים הרבה בכל החכמות ולא נדפסו רק ס' אלים וספר מצרף לחכמה נובלות חכמה שבר יוסף כח ה'. וכל אלו חוץ מספר אלים הכל הוא בקובץ אחד. ושם במצרף לחכמה וכו' ובספר אלים תלמידיו מזכירים שבחיו. והרב לא היה מחשיב שום אחד מחבוריו והיו מושלכים בקצה אוצרותיו זולת שני חבורים נשא את שמותם על שפתיו ספר גדול הערך נצרך כחבור הרמב"ם ושם השני אשר ישא את שמו בשמת בת שלמה ונאבד הכל (ועי' שמע שלמה).

ב אולם במה שדיבר בענין הקבלה במ"ש בנובלות חכמה ושבר יוסף הגאון החסיד הרמ"ז דחה דבריו וסילק ההשגחה מספריו כאשר תראה באגרות הרמ"ז בסופן דף מ"ג ע"א ובין תבין רמז הרומז ודי בזה.

סעיף צד

א (**צד**) **אלימה** - כ"י להרמ"ק והיא גדול מספר הפרד"ס בשרשי הקדמות יותר פנימיות וראיתי מכ"י הרב מהרח"ו קצור ספר אלימה. ודע שעוד ראיתי באיטליא פירוש התורה להרמ"ק על דרך הסוד וס' טעמי המצות לו ז"ל ע"ד הסוד והם כתובים בכתב איטלקי.

ב וראיתי בכת"י מהרח"ו דהרמ"ק טרח מאד שהיו מתגרים בו החיצונים בעוסקו אחר חצות לילה בהתבודדות בזהר הקדוש ומאבדם ע"י שמות הקדש ועיין בנדפס דף ס"א (עיין ר"מ קורדובירו בחלק א').

סעיף צה

(**צה**) **אלכפאיה** - (עיין רבינו אברהם בנו של הרמב"ם בחלק א').

סעיף צו

(**צו**) **ס' האלמדיל** - (עיין חכמתא רבתי).

סעיף צז

(**צז**) **אלף אלפין** - יסד החכם הפילוסוף ידעיה הפניני המכונה בדרשי. גם ראיתי אלף אלפין דפוס ישן ורמוז שם המחבר ושם עירו והשנה שחוברה לה ובסוף כל בית ג' תיבות מפסוק והכל באל"ף. ועד אחרון נדפס אלף אלפין להרמ"ז בסוף ס' אגרות הרמ"ז הנזכר (ועיין ויכוח החכם וכו').

סעיף צח

(**צח**) **אלף המג"ן** - מהרב הגדול מהר"ם גאלאנטי מריה דארעא דישראל משו"ת ועניינים עולות מספר אלף כמ"ש הרב מהר"ם חאגיז בספריו. ועיין בנדפס מערכת מ' ע"ש באורך באות ס"ט (עיין מ' משה חאגיז בחלק א').

סעיף צט

(**צט**) **אלפסי זוטא** - להרמ"ע מפאנו כ"י עיין במערכת המ"ם בס"ד (עיין הרמ"ע מפאנו בחלק א').

סעיף ק

(**ק**) **אם לבינה** - (עיין מ' יעקב בן הג"מ צבי בחלק א').

סעיף קא

(**קא**) **אם לבינה** - (עיין אבק סופרים).

סעיף קב

(**קב**) **אם הילד** - (עיין אבק סופרים).

סעיף קג

(**קג**) **אם כל חי** - מאמר - (עיין מ' עזריה מפאנו בחלק א').

סעיף קד

(**קד**) **ס' האמונה** - (עיין חכמתא רבתי).

סעיף קה
(קה) **האמונה והבטחון** - (עיין ארזי הלבנון).

סעיף קו
(קו) **ס' האמונות** - (עיין רבינו סעדיה גאון בחלק א').

סעיף קז
(קז) **אמונת חכמים** - חיבר הרב הפילוסוף המקובל ותיכ"ן רב ותשבורת ושאר חכמות בקי ומופלג בהן מהר"ר אבי עד שר שלום באזילה אב"ד ור"מ בקק"י מנטובה. ועשה הגהות על כל ס' הנז' הגאון מוהר"ר יעבץ בספר מטפחת ספרים ע"ש. והרב אבי עד הנזכר היה אומר כל החכמות למדתי במשך עשר שנים אך חכמת התלמוד נער הייתי גם זקנתי ויגעתי ולא מצאתי כי אם שמץ מנהו.

סעיף קח
(קח) **אמונת שמואל** - שו"ת להגאון מהר"ש קאיידנובר הרב המחבר ברכת הזבח.

סעיף קט
(קט) **אמרות טהורות** - קובץ קטן להרב אברהם חייון דפוס שאלוניקי שנת וי"ש מדברה כעדן.

סעיף קי
(קי) **אמרות טהורות** - נדפות מקרוב להרב המופלא סבא קדישא כמהר"א ישראל זלה"ה על הלכות נדרים והל' אישות וקדושין וכתובה והל' גטין בפלפול עצום על הטור ובית יוסף וראשונים ואחרונים ומסיק לענין דינא.

סעיף קיא
(קיא) **אמרי אמת** - (עיין מ' אברהם מונסון מהר"ם די לונזאנו בחלק א').

סעיף קיב
(קיב) **אמרי יושר** - (עיין מ' וידאל צרפתי בחלק א').

סעיף קיג
[א] (קיג) **אמרי נועם** - חבור על התורה מאסף חדושי ראשונים והוא קהלת יעקב ר' יעקב דליקאטש ויש בו חדושי רבותינו בעלי התוספות ונדפס פעמים שלש וגם נדפס אצל המקרא דפוס אמשטרדם ויש בו טעיות המעתיק והדפוס. ועיין במערכת אות דל"ת בס"ד (עיין דעת זקנים). ואני ראיתי חבורים שונים על התורה כ"י מהתוספות על החומש.

[ב] ודע כי בדפוס אמשטרדם במקרא הנזכר הושמטו איזה לשונות מס' אמרי נועם.

סעיף קיד
(**קיד**) **אמרי צרופה** - שיטות על קצת מסכתות לרב אשכנזי [מהר"ר אברהם יחיאל פישל].

סעיף קטו
(**קטו**) **אמרי שפר** - מדרשות למהר"ש פרימו ברמז ובקצור דרושים נפלאים, מלאים זיו מפיקים, נחמדים מזהב ומתוקים.

סעיף קטז
(**קטז**) **אמרי שפר** - (עיין מ' אהרן ברכיה ממודינא בחלק א').

סעיף קיז
(**קיז**) **ס' אמרכל** - חבור מפסקי דינים וחדושים כ"י הזכירו לפעמים בספר אליה רבה הנדפס מקרוב על ש"ע א"ח. ואני הצעיר ראיתי קצור אמרכל בקלף ישן נושן כ"י ומזכי' שם מהר"ם מרוטנבורג ומורינו הרב רבינו אשר בר יחיאל.

סעיף קיח
(**קיח**) **אמת ליעקב** - (עיין מ' ישראל יעקב אלגאזי בח"א).

סעיף קיט
(**קיט**) **אסור והתר** - חיבר רבינו יצחק מדור"א נקרא שערי דורא ועליו חברו הגהות ממ? רא י ומבוא שערים והגהות מהר"ם יפה.

סעיף קכ
(**קכ**) **אסור והתר** - שבמנהגי מהרי"ל זמנין דמשכחת שהאחרונים מביאין ראיה ממנו לברר דעת מהרי"ל או למרמא דידיה אדידיה והוא העלם דבר דבמנהגי מהרי"ל שם דף צ"ז ע"ב ד' קרימונה מבואר שהוא קצור שערי דורא ואינו מהרי"ל רק גדולים אחרים קצרוהו ולא חלו בו ידים ידי אביר יעקב מהרי"ל ז"ל.

סעיף קכא
(**קכא**) **אסור והתר** - של רש"ל שהאחרונים כותבים רש"ל באו"ש ר"ת אסור והתר שלו הם הגהותיו שכתב על שערי דורא ונדפס שערי דורא עם הגהותיו פעמים.

סעיף קכב
(**קכב**) **אסור והתר** - שחיבר מור"ם בעל המפה הוא ספר תורת חטאת ומהרש"ל באו"ש משיג עליו. גם רבינו חיים בר בצלאל בספר ויכוח מים חיים חבירו שלמדו יחד אצל הגאון מהר"ר שלום הנקרא שכנא משיג עליו כמבואר בס' הנזכר ע"ש. והגאון מ' שכנא הנזכר לא רצה לחבר ספר פסקי דינים כדי שלא יפסקו כמותו מטעם הלכה כבתראי ולא

רצה שיסמכו עליו. וכן היה דעת רבו רבינו יעקב פאלאק ראש לגאוני אשכנז הקדמונים ראשוני האחרונים כמ"ש כל זה הג"מ ישראל בן מהר"ר שכנא הנזכר בתשובתו הרמה הובאת בשו"ת מהר"ם איסרלס סי' כ"ה ע"ש. וגם תלמידו הרב חיים בר בצלאל הנז' (אחי רבינו ליואי מפראג) חיבר אסור והתר ולא רצה לפרסמו שלא יסמכו עליו כמ"ש בס' ויכוח מים חיים הנזכר. ורבינו יעקב פאלאק הנזכר הוא המציא חלוקא דרבנן בגפ"ת.

סעיף קכג

(**קכג**) **אסור והתר** - חיבר הג"מ שעפטיל בן הגאון החסיד בעל של"ה ספר מופלא כמ"ש הרב ז"ל עצמו בהקדמת ווי העמודים אך לא זכינו לאורו. והגאון החסיד בשל"ה כ' שהעולם סומכין על מור"ם ואינם משגיחין על מהרש"ל שחולק עליו בכמה דינים ומן השמים זכו למור"ם בזה ע"ד שקבעו הלכה כבית הלל אף על גב דבית שמאי חריפי טפי ומכל מקום ראוי לחוש לדעת מהרש"ל ומזכיר שם כל הדינים שמחמיר מהרש"ל ע"ש בארוך דף ע"ד ודף ע"ה ודף ע"ו ע"ש.

סעיף קכד

(**קכד**) **אסור והתר** - להרב חיים בר בצלאל (עיין אסור והתר שחיבור מור"ם לעיל).

סעיף קכה

א (**קכה**) **אסור והתר הארוך** - נדפס בפירארה שנת קרי"ה ושם נאמר שאומרים שחיברו רבינו יונה. כתב בהקדמת המסדר שם שהיה בזמן מהר"ש ומהר"ר איסרלן בעל תה"ד וההקדמה הנזכר חתום בה עזריה בר שמעון מק"ק פוזנא. ומשם יראה שההגהות שבגליון ובסוף הספר הם מר' עזריה הנזכר ואינם מהרב המחבר או"ה.

ב ואחר זמן רב ראיתי שכתב כן הגאון בעל חות יאיר סי' ע"ו וז"ל: "ואף על פי ששם בגליון בקש לכוין דברי האו"ה לדברי מהררא"י בתרומת הדשן -- אינו מדברי הגאון מה' יונה בעל או"ה רק הם דברי מה' עזריה דלא ידעינן ליה ושגה בזה", עכ"ל.

ג וראיתי בדרכי משה יורה דעה סי' נ"א אות ב' שכתב דהמחבר אסור והתר הארוך היה תלמיד מה' איסרלן הרב המחבר תרומת הדשן.

ד חבור איסור והתר לא כתבו אלא לו לעצמו ולא שיהיה ספר מיוחד להורות ממנו רבים. ואומרים העולם דלכך יש באיסור והתר הארוך כמה מלות שלא נכתבו רק בראשי תיבות להורות כי אף על פי שרחש לבו דבר טוב עם כל זה הסתיר תחת לשונו כל מה שהיה אפשר לו להסתיר. רבינו חיים בר בצלאל בס' ויכוח מים חיים.

סעיף קכו
(**קכו**) **ס' אסור משהו** - הזכירוהו הראשונים חיברו הראב"ד וישנו בידינו כ"י וגם הרא"ם בתשובה ח"ב סימן כ"ד מייתי ליה.

סעיף קכז
(**קכז**) **אסיפת הכהן** - (עיין הג"מ העשיל אבד"ק קראקא בחלק א').

סעיף קכח
(**קכח**) **אסיפת הכללים** - (עיין מ' חיים יאיר בכרך בחלק א' ועיין כללי הש"ס).

סעיף קכט

(**קכט**) **אספה** - (עיין מדרש).

סעיף קל
(**קל**) **אספקלריא המאירה** - פירוש פשוט על הזוהר מהגאון מ' צבי הרב המחבר גאון צבי. עיין במערכת צד"י. (עיין מ' צבי סג"ל הורוויץ בחלק א').

סעיף קלא
(**קלא**) **אפי רברבי** - על י"ד דרך שירים וחדושים נדפס שנת שנ"א ומזכירו הרב ש"ל י"ד.

סעיף קלב
(**קלב**) **אפריון שלמה** - להרב המפורסם מהר"ש אלגאזי וכללו בתוך ס' רצוף אהבה.

סעיף קלג
(**קלג**) **ארבע שיטות** - (עיין מ' יהושע שפירא בחלק א').

סעיף קלד
(**קלד**) **ארבעה חדשים** - ארבעה חלקי דרושים לרב אשכנזי נדפסו ב' חלקים. כסא דוד קנאת אפרים דרושים על עניני דוד המלך ע"ה ומלכי בית דוד ומלכי ישראל ושני חלקים רוח חן רב ברכות לא נדפסו.

סעיף קלה
(**קלה**) **ארוחת תמיד** - דרושים להרב מהר"ש יצחק ז"ל בעל נאמן שמואל.

סעיף קלו
(**קלו**) **ארון העדות** - (עיין מ' יצחק אבוהב בחלק א').

סעיף קלז

(קלז) **ארזי הלבנון** - ס' נדפס בויניציא שנת שס"א ובו ז' חבורים. מדרש כונן ספר האמונה והבטחון להרמב"ן סוד הנקוד למהר"י ן' גיקיטיליא סוד החשמל ממנו מעין חכמה פרקי היכלות לרבי ישמעאל כהן גדול כללי מדרש רבה למהר"ר אברהם עקרא.

סעיף קלח

(קלח) **ארח לחיים** - (עי' עוללות אפרים).

סעיף קלט

(קלט) **ארח לצדיק** - שו"ת לכמהר"ר אברהם רודריגיז אחד מרבני ליורנו בדור שלפנינו.

סעיף קמ

[א] (קמ) **ארחות חיים** - (עיין רבינו אהרן הכהן מלוניל בחלק א' ועיין אור חדש).

[ב] (קמ) **ארחות חיים** - של מוסר. כ' הרב מהר"מ די לונזאנו בשתי ידות באצבע דרך חיים דף קכ"ב שחיברו רבי אליעזר הגדול שמזכירין הפוסקים שהיה גדול אחד שמו אליעזר והיו קורין לו "רבי אליעזר הגדול" וההקדמה שבראשו ממעשה רבי אליעזר בן הורקנוס נכתבה שם מהמעתיק ואינה מהספר.

סעיף קמא

(קמא) **ארעא דרבנן** - (עיין מ' ישראל יעקב אלגאזי בחלק א').

סעיף קמב

(קמב) **ארץ החיים** - פירוש תהלים להרב החסיד בן נכד הסמ"ע מהר"ח כ"ץ ולעת זקנתו בא לעה"ק חברון ת"ו והיתה מנוחתו תנצב"ה. ואני ראיתי לו ז"ל שהי"ל כמעט על כל ד' ועשרים והיה מתנהג בחסידות קדוש יאמר לו.

סעיף קמג

(קמג) **ארץ ישראל** - מס' -- (עיין מה' יהודה עבאס בח"א).

סעיף קמד

(קמד) **אש דת** - (עיין מוצל מאש).

סעיף קמה

(קמה) **אשד הנחלים** - דרושים לכמה"ר יוסף נחסול(?) והיה תלמיד מהרב המופלא כמהר"ח אבואלעפיא בכ"ר דוד ז"ל וחתנו של הרב באר יצחק והוא היה רב בעיר לארסו יע"א.

סעיף קמו

(קמו) **אשדות הפסגה** - להרב הנז"ל והוא שו"ת וקצת חי' מציעא.

סעיף קמז
(קמז) **ס' האשכול** - (עיין הראב"ד השני בחלק א').

סעיף קמח
(קמח) **אשל אברהם** - (עיין משבצות זהב פרי מגדים ועיין מ' אברהם ברודא מ' אברהם היכיני(?) מ' אברהם מונסון בחלק א').

מערכת ב

סעיף א
(א) **באור** - להלכות פסח ולכל תוספי רא"ם (עיין מ' יונה נבון בח"א).

סעיף ב
(ב) **באור** - לטור א"ח וי"ד (עיין מ' יעקב ן' חביב מ' יצחק אבוהב בח"א).

סעיף ג
(ג) **באור** - ספר יצירה להראב"ד (עיין קבלה).

סעיף ד
(ד) **באור** - על חלק סמ"ג לאווין (עי' מהר"י קרעמניץ בח"א).

סעיף ה
(ה) **באור** - על פירש"י על התורה (עיין מהר"ם אלשקר בח"א).

סעיף ו
(ו) **באור** - על הרמב"ם (עיין מ' יעקב בי רב בח"א).

סעיף ז
(ז) **באור** - על התורה עד"ה (עיין רבינו מנחם מריקאנטי בח"א).

סעיף ח
(ח) **באור התורה להרמב"ם** - מובא בכנסת הגדולה, כן כתב סדר הדורות דף נ"ד ע"ג ודף קס"ד ע"ד. ועמו הסליחה כי בכנסת הגדולה הוא טעות סופר וצ"ל "באור הרמב"ן על התורה" וזה פשוט. והרמב"ם לא מצינו מי שכתב שחיבר באור ופירוש התורה.

סעיף ט
(ט) **באור הרמב"ן** - על התורה עשה פירוש לפירושו מהר"י אבוהב ועל הסודות שבו חיבר רבינו יצחק דמן עכו תלמיד חבר של הרמב"ן ספר מאירת עינים לפרש סודותיו והוא ספר גדול כ"י. גם הרב מגדל עז והוא הרב שם טוב בן גאון תלמיד הרשב"א חיבר ס' כתר שם טוב לבאר סודות הרמב"ן והוא בכ"י. אמנם הרב מהר"ם פאפירש פירש

סודות הרמב"ן עפ"י הקדמות הרב האר"י ז"ל. ובס' נמוקי שמואל מישב מה שהקשה הרא"ם על הרמב"ן כמ"ש בחלק א' (עיין הרמב"ן בח"א). והרמב"ן בבאורו זמנין דמייתי דברי ראב"ע ומשיגם. ורבינו בחיי שהוא תלמיד הרשב"א נושא אלומות רבינו הרמב"ן וגם בחר בדרך סוד פשוט. ועל ס' רבינו בחיי יש פי' לסודותיו והוא ס' נפתולי אלהים ונדפס איזה פעמים.

סעיף י

(י) **באורי סמ"ג** - (עי' רבינו אייזיק שטיין בחלק א').

סעיף יא

(יא) **באורי רש"י** - (עי' מ' נתן שפירא בחלק א').

סעיף יב

(יב) **באורים** - על ד' טורים (עיין מה' שמואל גארמיזאן בחלק א').

סעיף יג

(יג) **באורים** - על רש"י על התורה (עיין מה' ישראל המכונה מה' איסרלן בחלק א').

סעיף יד

(יד) **באר אברהם** - פי' המשניות עם מי באר דפוס ישן. ונדפסו עם תי"ט ולחם משנה באמשטרדם אך השמיטו הרבה מהס' הנזכר ובפרט מתי"ט כאשר יראה הרואה.

סעיף טו

(טו) **באר הגולה** - (עיין כללי הוראה).

סעיף טז

(טז) **באר היטב** - (עיין מה' ישעיה הלוי בחלק א').

סעיף יז

[א] (יז) **באר היטב** - חיבר מה' יהודה טיקטין על שלחן ערוך, אורח חיים, יורה דעה, אבן העזר פי' הדין וחדושי דינים שחדשו האחרונים הן בחבורי הטורים הן בשו"ת והוא יפה אף נעים ועל חושן משפט חיבר מעין דוגמא מה' משה פראנקפורט.

[ב] ואלו הד' הם הנצרכים. אבל הדפיסו באר היטב בי"ד וח"מ יותר באורך, בי"ד קצור ט"ז וש"ך, ובח"מ קצור סמ"ע וש"ך אבל אין בהם שום חדוש מזולתם מהאחרונים ימשי"ת וחשבו לתקן והיה בהני"ח לקט הקמח ופנים חדשות מן הצד ואינו תקון. ולכן יבור לו האדם הג' ממהר"ר יהודה טיקטין והד' ממהר"ר משה הנזכר וטוב לו. גם בש"ע א"ח וי"ד יש בהם שנדפסו באר היטב ממהר"ר יהודה הנזכר עם אשל אברהם מאחרוני אחרונים ונאמר בהם כי טוב. רק שבאשל אברהם לפעמים המורה מקום

אינו מכוון וכיוצא. גם בבאר היטב י"ד הוסיפו בסוף טוב לכת ממהר"ר משה הנזכר על הלכות שמחות וכל אחד לבדו. ומקרוב בבאר היטב חדש עירבו טוב לכת עם באר היטב בחדא מחתא.

סעיף יח

(**יח**) **באר יעקב** - חידושים על קצת ד' טורים וכללי סוגיות הש"ס מהרב מהר"י ברלין אחד מרבני פירדא תלמיד הגאון בעל שב יעקב. ונדפס זכרון יעקב להרב ז"ל חדושים על סדר הפרשיות והי"ל שיטות בש"ס הרבה.

סעיף יט

(**יט**) **באר יצחק** - מה' יצחק ן' שגגי' א' מרבני שאלוניקי והית' מנוחתו בעה"ק ירושלים ת"ו והוא דרושים על סדר הפרשיות.

סעיף כ

(**כ**) **באר יצחק** - באור על הפטרות, מימינו פירש"י ורד"ק ומשמאלו באור הרב המחבר בטוב טעם ודעת.

סעיף כא

(**כא**) **באר לחי** - דרושי הספד להרב מהר"י ן' שגגי' הנזכר.

סעיף כב

(**כב**) **באר לחי** - בסוף ישרש יעקב קצור דרושי הרב מהר"י ן' ג' אמיל. ואחר כך נדפסו באורך והוא ספר חיים וחסד ועיין במערכת חי"ת (עיין חנן אלהים).

סעיף כג

(**כג**) **באר מים חיים** - מובא בספרו צידה לדרך. כ"כ סדר הדורות דף קמ"ג ע"ד. ולא זכר דבסוף ספר באר שבע איתיה לקונטרס באר מים חיים ע"ש.

סעיף כד

(**כד**) **באר מים חיים** - למהר"ר יצחק הלוי אב"ד ור"מ עואב"י שלוניקי יע"א שיטות ודרושים (שאלוניקו תקו"ם).

סעיף כה

(**כה**) **באר מים חיים** - (עיין מהר"ר אברהם סקנדרי בחלק א').

סעיף כו

(**כו**) **בארות המים** - הוא שו"ת ובאור קצת הלכות הרמב"ם להרב מהר"י ן' שגגי' הנזכר.

סעיף כז

(**כז**) **בגדי אהרן** - דרושים להרב מה' אהרן תאומים אב"ד ור"מ מק"ק קראקא וכו' ונדפסו בפפד"מ.

סעיף כח

(**כח**) **בגדי ישע** - להגאון החסיד בעל של"ה חבור נחמד על המרדכי ולא נדפס כ"א על סדר מועד. ועל מרדכי מברכות נדפס בסוף עמק ברכה ד' אמשטרדם.

סעיף כט

(**כט**) **בגדי כהונה** - להרב הגדול מה' אהרן הכהן פרחיא הרב המחבר שו"ת פרח מטה אהרן. והם דרושים אשר דרש הרב הנזכר בעיר תהלה שלוניקי יע"א.

סעיף ל

(**ל**) **בדק הבית** - שחיבר הרא"ה השגות על תורת הבית להרשב"א לא ראהו מרן. כ"כ הרב כנה"ג י"ד סוף סימן קל"ה. וכוונתו שלא היה בידו בכ"י כמו שהיו לו כל ספרי הראשונים בכתיבה. כי הנדפס עלה בכב"ש מכבש הדפוס יותר משלשים שנה אחר פטירת מרן והוא פשוט. ועיין מה שכתבנו בעניותנו בספרי הקטן ברכי יוסף א"ח סימן קנ"ח אות ג' בס"ד. ועיין מ"ש לקמן מערכת שי"ן (עיין רשב"א בחלק א').

סעיף לא

א (**לא**) **בדק הבית** - חיבר מרן הגהות והשמטות מספרו הקדוש בית יוסף ומבואר בהקדמה לבנו שנאבדו כמה קונטרסים. ואלו זכינו שיצא לאור בשלימות אפשר דהיו מיושבים כמה השגות שהשיגו על מרן.

ב **ודע** דזמנין דמשכחת שההגהות נכתבו שלא במקומו ומאי דכתוב לסימן זה שייך לסימן אחר כי הא דכתוב בא"ח ח"ב סי' רכ"ו. וכבר ראיתי אחד קדוש השיג על הרב כנה"ג שהטיח דברים על פנים חדשות בהקדמתו שלא היה מחפש בשרשן של דברים וכתב עליו הרב הנז' כי גם הוא העתיק דברי בדק הבית סימן רכ"ו לא ראה הדברים בשרשן וכן השיגו הרב מהר"י חאגיז כמ"ש הרב בנו בספר משנת חכמים סימן ס"ג.

ג **אמנם** כבר הרב עצמו בשיורי שם סי' רכ"ו אף הוא ראה והעיר ע"ז שנכתב שלא במקומו וכ"כ הרב בכנה"ג י"ד סי' ק"י הגהת ב"י אות מ"ג.

ד **בדק הבית** חיברו מרן אחר שחיבר כסף משנה. בית דוד י"ד דף ק"ד ריש ע"ב. ולפי דברי הרב שיורי הנז' א"כ ש"ע חיברו אחר כ"מ ובדק הבית. ואני הדל מצאתי כמה מקומות שמרן הגיה לשון הרמב"ם בכ"מ ובש"ע העתיקו כנוסחת הספרים בטעות ומהם א"ח סי' ג' דין ז' וי"ד סי' של"ג דין ח' ועיין בט"ז א"ח ובר"י בי"ד. אך מה שכתבנו בעניותנו הנה אמת דזמנין דש"ע מאוחר וזמנין מוקדם וכן כ"מ וב"י וכן כ"מ ובדק הבית. א"נ דזמנין תקן מ"ש קודם וזמנין לא הוה אדעתיה לגודל המלאכות דעסיק בהו ועול התלמידים ובעלי הדין ונוסף עוד לראש אשמורות עלה בכב"ש הלא ברז"י כס"ף עם המגיד כנודע.

ה **ועתה** בא לידי שו"ת שבות יעקב ח"ג שנדפס מקרוב וראיתי להרב ז"ל שכתב בסימן ל"ה דכאשר ירד מרן לעומקא דדינא לסדר הדברים בש"ע לקבוע הלכה למעשה חזר מכל מה שפירש בבית יוסף ובכסף משנה ופי' דברי הפוסקים על נכון, זה ת"ד. וכ"ש לפי מה שכתבתי לעיל דיש לתלות דכבר היה מתוקן בבדק הבית ונאבד כמש"ל.

ו **בדק הבית** לא ראהו מור"ם בעל ההגה"ה. בית שמואל אבן העזר סוף סימן ט"ו. והוא דבר פשוט דבדק הבית נדפס שנת שס"ו. ואלו הרב מור"ם משה עלה אל אלהים מקמי הכי טובא.

ז **איברא** דהאי שתא אשר היתה מנוחתו של הרב מור"ם לא ברירא לי כי בצמח דוד כתב שנפטר שנת של"ב והרב טורי זהב א"ח סימן ת"כ כתב שנפטר רמ"א יום ל"ג לעומר שנת של"ג.

ח **ואנכי** הרואה באבן העזר סי' קנ"ד בנוסח הגט שכתב מור"ם כתוב שנת ש"מ. ומכל מקום הדבר ברור כי הרב מור"ם לא ראה בדק הבית שחיבר מרן כדבר האמור.

ט **והקרוב** אלי שגם הרב סמ"ע לא ראהו שלא נתפשט בזמנו לפי מ"ש בנו בהקדמת דרישה י"ד שהרב חיבר חבוריו על הטורים עד שנת ש"ן כאשר יראה הרואה מתוך מ"ש שכבר היו מ"ו שנה שנעשו חבוריו על ד' טורים ודרישה י"ד נדפס שנת שצ"ה וגם כתב שם שהיו אחד ועשרים שנה שנפטר הרב. וקרוב הדבר שלא נתפשט אל עירו ואל שער מקומו בימיו. ובהכי אתנח לן מכמה קושיי והויי שיש על הרב סמ"ע מספר בדק הבית כאשר קצתם השיגוהו הרב ש"ך ורבנן בתראי ויותר מהמה המצא ימצא. אך אין תלונה על הרב כי לא נתפשט הספר בימיו. כן נ"ל לפום ריהטא שאינו זוכר שהרב הזכיר בדק הבית.

י **וכתבתי** אני בעניי בספרי הקטן מחזיק ברכה יו"ד בקונטרס אחרון סי' ס"א דראהו הרב לחם משנה ע"ש ובמש"ל בס"ד.

יא **ואשר** כתבתי אני הדל שאני משער כי רוב הקושיות אשר האחרונים הקשו על מרן ז"ל כבר מרן ז"ל בבדק הבית קדם וסלקן. מעין דוגמא למה שהקשה הרב משנה למלך על מרן בכסף משנה פרק א' דסוטה בדין קנא לה על שנים דהראיות שהביא מרן אינם צודקות וכתב וכבוד אלהים הסתר דבר. ונעלם ממנו דמרן בבדק הבית מחק אלו הראיות וכמ"ש בקונטריסי ואין ספק דכמות זה אם היה בדק הבית בשלימות נחה דעת האחרונים דמרן מר ניהו הדר ביה שכן ראוי להיות חוזר. **ואתיא** מכללא אני בעניי כתבתי בקונטריסי דזמנין דבש"ע תקן דבריו, שלאחר מהדורא בתרא שתקן בבדק הבית כתב הדין בש"ע. והגם כי אין מופת חותך וגם אני הצעיר פקפקתי על הרב שיורי שכתב דש"ע חברו אחר בדק הבית כמ"ש בשה"ג ח"א מערכת שי"ן אות ל"א (עיין שלחן ערוך), מכל מקום אפשר דאיזה הלכות הקדים או אחר כך תיקן כדרך המחברים וזמנין דלא היה אדעתיה.

סעיף לב

(**לב**) **בדק הבית** - קונטרס נחמד מהרב תורת חיים על ב"י הל' גיטין וכו' נדפס (א"ד תצ"ג) בסוף ס' גור אריה חדש דרושים.

סעיף לג

א (לג) **בהיר** - ספר שחיבר ר' נחוניא בן הקנה והוא היה ראש למקובלים ואחריו רשב"י. כן ראיתי שכתב מהר"א רווינו שמצא כתוב בזהר ישן נושן.

ב **ונראה** שהכוונה הוא שהוא התחיל לחבר ספר בקבלה בפרסום, כי האף אמנם שכל דברי רז"ל הם בנויים על חכמת האמת וכמו שאמר רעיא מהימנא בפי' דכל התלמוד נתיסד על רזין דאורייתא, מכל מקום הלבישו הדברים מאד שאינו ניכר כלל כי הם מדברים סודי התורה. אבל ר' נחוניא בן הקנה התחיל לחבר ספר שניכר שהם סודות.

ג **וזו** תשובה השבתי למשכיל אחד ששאל על אשר כתבו גורי האר"י זצ"ל שלימוד הזוהר הוא תקון גדול להאיר הנפש ולקדשה והרב זצ"ל נתן תקון לבעל תשובה ללמוד חמשה דפים של תורה בכל יום אף על גב דלא ידע מאי קאמר דקריאתה זו הללא להאיר הנפש ולתקנה. ונראה כי דווקא לימוד הזה יש בו סגולה זו יותר על למוד משנה ותלמוד ומקרא והוא פלא כמה כחו גדול מכל התורה אם למקרא ואם למשנה. אלו דבריו.

ד ואני אמרתי לו דע כי אין ספק כי כל למוד בתורה הקדושה נשא ורם והוא מרומים ובפרט אם יהיה לשמה באמיתות ודאי בונה בשמים מעלותיו ומתקן העולמות ומיחד הדודים. ואפילו מארי רזין תוב"ת גברא ללמוד מקרא משנה והלכה דבר יום ביומו כאשר דבר בקדשו רבינו האי"י זצ"ל וכמעשהו ממנו. אמנם אשר גדל למוד הזה היינו שהמקרא ומשנה והתלמוד הם מלובשים מאד ואינו ניכר בהם הסוד כלל, לא כן זה שמדבר בסודי התורה בפירוש ואין פתי הקורא שלא יבין דרך כלל כי דבריו בעמקי רזי התורה. ולכן להיות סתרי תורה גלויים בלי לבוש הן מזהירי"ן ומאירים הנפש ואף על גב דבצד מה דבריו סתומים וחתומים מאד היינו להבין סתר עליון בעצם ונודע תוכן הדברים על בוריין ועל מתכונתן דודאי צריכא רבה ולא יובנו הדברים כ"א מפי חכם גדול לאזן מקבל מבין. ברם בכללות ניכר היותן רזין עילאין והדברים עושים רושם בשרשיהם עליונים למעלה.

ה **ועתה** ראיתי בס' ארץ החיים פי' תהלים מזמור ע"ב שהביא מאמרם ז"ל כי כל התורה קדש ושיר השירים קדש קדשים ופירש דכל התורה יש בה פרד"ס ואינו ניכר הסוד אך בשיר השירים הסוד בגלוי ולכן הוא קדש קדשים והאריך בזה ע"ש. והוא ע"ד שכתבתי בעניותי.

סעיף לד

(לד) **בחירה** - לרבינו המאירי. עי' במערכת מ"ם בס"ד (עיין מה' מנחם בר שלמה לבית מאיר בחלק א').

סעיף לה

(לה) **ספר הבהירות** - (עיין חכמתא רבתי).

סעיף לו

(לו) **בחירת המדות** - (עיין חכמתא רבתי).

סעיף לז
(**לז**) **בינה לעתים** - מהרב גדולי תרומה דרושים נחמדים ומתוקים.

סעיף לח
(**לח**) **בית אבות** - (עיין בתי כהונה).

סעיף לט
(**לט**) **בית אברהם** - שו"ת להרב מהר"ר אברהם הכהן מק"ק זאמושטץ (ברלין תקי"ג). ועוד ראיתי בכ"י בית אברהם להרב מהר"א ן' חנניא על עגונא כמש"ל במערכת האלף (עיין מה' אברהם ן' חנניה בחלק א').

סעיף מ
(**מ**) **בית אברהם** - עתה נדפס חדש ממש על ח"מ פלפל"א אריכת"א להרב המו' מר קשישא כמהר"א ישראל זלה"ה.

סעיף מא
(**מא**) **בית אהרן** - מפתח גדול על כל המקרא מל"ו ספרי' חשוב ונצרך מאד.

סעיף מב
(**מב**) **בית אל** - להרב הגדול רבינו דוד ככבי הזכירו הרב מהר"ם די לונזאנו בסוף ספר אור תורה.

סעיף מג
(**מג**) **בית אל** - חלק מספר הבתים כ"י ונרמז בח"ב (עיין ספר הבתים להלן). ובשו"ת אהלי תם סי' כ"ח מזכיר ס' הבתים בדיני ברכות ע"ש.

סעיף מד
(**מד**) **בית אלהים** - חיבר הרב המבי"ט מדרשות ומוסר ופי' פרק שירה ונדפס בווינציא.

סעיף מה
(**מה**) **בית הבחירה** - לרבינו מנחם בר שלמה לבית מאיר וקורין לו הרב המאירי. כבר כתבתי בחלק ב' (עיין ר"מ המאירי בחלק א') מהות החבור שהם פסקיו כסדר הש"ס ל"ג מסכתות, עש"ב. ומלבד פסקי מגילה אשר זה שנים יצאו לאור עתה מקרוב זרחה השמש למאיר ובא ונדפסו פסקי שבת. נדרים . סוטה. נזיר שנס"ן ליאי"ר. ושמעתי כי גם פסקי יבמות להרב המאירי ז"ל נדפסו בשלוניקי מקריב אמנם עד האידנא לא נראו בעליל. ומקרוב בא לידינו פסקי הרב למסכת יבמות ונדפס בשלוניקי יע"א.

סעיף מו
(**מו**) **בית דוד** - פירוש המשניות למהר"ר דוד קורינאלדי נדפס באמשטרדם וראיתי לו ז"ל הגהות וחידושי דינים על ד' חלקי ש"ע כ"י.

סעיף מז
(**מז**) **בית דוד** - על הטורים להרב הגדול מה' יוסף דוד אב"ד ור"מ דשלוניקי תשו' ובאורים וחי' דינים.

סעיף מח
(**מח**) **בית דין** - (עיין בתי כהונה).

סעיף מט
(**מט**) **בית דין יפה** - חברו הרב מהר"ש יפה מתשובותיו ולא נדפס.

סעיף נ
(**נ**) **בית דינו של שלמה** - שו"ת מסודרות על ד' טורים להרב הגדול מר קשישא שושילתא דבי נשיאה מה' שלמה לאניידו זלה"ה ראש על אר"ץ הנצב"ה.

סעיף נא
(**נא**) **בית הלל** - (עיין מ' הלל אשכנזי בח"א).

סעיף נב
(**נב**) **בית ועד** - (עיין בתי כהונה).

סעיף נג
(**נג**) **בית חדש** - זאת לפנים נדפסו שו"ת להרב בית חדש כידוע. ושוב נדפסו שו"ת גאוני בתראי ויש בהם כמה תשובות להגאון בעל בית חדש. ומחדש נדפסו תשו' בית חדש חדשות בפולין בעיר קארעץ בשנת הקמ"ה ויש בקובץ זה כמה וכמה תשו' מגאוני זמנו ומבניו וחתנו זכרם לברכה.

סעיף נד
(**נד**) **בית חדש** - על הטורים (עיין מ' יואל אב"ד בק"ק קראקא בח"א).

סעיף נה
(**נה**) **בית יד** - חבור מהרב המאירי בדיני נטילת ידים ראיתיו כ"י.

סעיף נו
(**נו**) **בית יהודה** - שיטות מהגאון מה' יהודה בן ניסן אבד"ק קאליש.

סעיף נז

(**נז**) **בית יהודה** - שו"ת בסדר ד' טורים להרב מהר"י עייאש אב"ד ור"מ בק"ק אלגזאייר תלמיד הרב מהר"ש צרור הרב המחבר פרי צדיק והי' שקדן גדול בתורה כנראה מרוב ספריו שנדפסו ואשר יש לו בכ"י. ובסוף ימיו זכה לבוא לעה"ק ירושלים ת"ו והיתה מנוחתו כבוד זלה"ה.

סעיף נח

(**נח**) **בית ה'** - חיבר גדול חיבר הרב המקובל מהר"ש בן אלקבץ בחכמת האמת כמ"ש בס' שרש ישי פי' רות ובמקומו' אחרים.

סעיף נט

א (**נט**) **בית יוסף** - למרן ז"ל. ראיתי בית יוסף א"ח שנדפס שנת ש"י.

ב והשם הזה נאמר לי ע"י המגיד ההוא אמר תקרא חבורך בית יוסף או ש"ע ע"ש בס' המגיד.

ג **ודע** שקבלתי מאדם גדול בחכמה ויראה שקיבל מרב גדול שקיבל מזקנים שנתגלה בדור מרן ז"ל שהיו הרמ"ק והאר"י וכל קדושים עמהם סיעת"א דשמיא שישראל לפי הדור היו צריכים לספר זה שיקבץ כל הדינים ויגלה שרשיהם לאסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא. ובאותו הדור היו נמצאים שלשה רבנים ראוים לזה והם הרב מהר"ר יוסף טאיטצק והרב מרן והרב מהריב"ל וכל אחד מהם היה ראוי למלאכה זו. והסכימו מן השמים ותנתן דת על ידי מרן הקדוש מפני ענותנותו היתרה וכאשר נראה מספריו הקדושי' התוש?ה אל העי"ן. וכמ"ש בח"א (עיין מ' יוסף קארו) משם הרב מהר"א אלפנדארי בקונטרס עיגונא דף כ"ט שכתב דאין דרך מרן לספר בגנות מי שפוסק דלא כוותיה ומשנתו היתה משנת חסידים. ואשר שינה מדתו בא"ה סימן י"ז על תשובה הר"א מריודין ז"ל הוכרח משום מעשה שהיה שהתיר הרב המבי"ט ח"א סימן קפ"ו ובסי' קפ"ז כתב דמהר"ר יוסף עמד לו מנגד. ולבי אומר לי שהוא רבינו בית יוסף עכ"ל הרב מהר"א אלפנדארי. ואני בעניי כתבתי שם דאין צורך לדברים שבלב שהרי מפורש באורך בתשובות מרן בדיני מים שאין להם סוף שם נקבצו הרבה תשובות לדבר ממרן על הרב המבי"ט ותשובות גדולי הדור ע"ש.

ד **ואחר** זמן רב ראיתי שהרב מהר"א אלפנדארי הנז' לא היו בידו תשובות מרן כמ"ש בקונטרס הנז' דף קי"ד ע"ש אמטו להכי רחש לבו ונכתב בספר. ואין להקשות מספר שאינו מצוי אצלו.

ה **ודע** שקבלתי מזקני תורה ויראה ששמעו מפה קדוש הרב הגדול עיר וקדיש מהר"ח אבואלעפיא שקבלה בידו שעל כלל מרן בפסק הלכה ללכת אחרי שלשה עמודי בית ישראל הרי"ף והרמב"ם והרא"ש וכו' הסכימו קרוב למאתים רבנים בדורו וכך היה מרגלא בפומיה דהרב הנז' כי כל שיעשה כפסק מרן הנה הוא עושה כמאתים רבנים.

ו **ועוד** שמעתי שכאשר יצא לאור ס' בית יוסף אמר הרב מהריב"ל שס' זה ממעט הבקיאות וגזר על תלמידיו שלא ילמדו בו. והם היו לומדים לפניו ס' הטורים והוא היה אומר מקור נפתח לכל דין מהש"ס

ומאז הימים לא אירע שנעלם מהרב מהריב"ל שום מקור דין ברוב בקיאותו. ואחר הגזרה הנזכרת יום אחד למדו דין אחד והרב לא מצא ידיו ורגליו בבית המדרש ונעלם ממנו הבקיאות וטרח בחפוש אחר חפוש פשפש ולא מצא. אז אמר הרב מהריב"ל נראה שמן השמים רוצים שס' בית יוסף יתפשט בעולם לכו חזו. ובפתחם מצאו איה מקום הדין בש"ס והתיר להם הגזרה. כי ראה כי הסוגיא ההיא היתה ידועה אצלו ונעלמה ונסתרה ממנו דן בדעתו ששמים לו זכ"ו למרן ז"ל.

ז בית יוסף עתה נדפס מחדש בדיהרנפורט ויש הגהות למטה חדשות ובכלל ויגש יהודה. ובא"ה יש פרישה ודרישה ובח"מ הוספת שחיבר הסמ"ע מלמד ד"מ ובדק הבית.

סעיף ס

(ס) **בית יעקב** - שו"ת להרב מה' יעקב והיה אבד"ק צויזמר (דירנפורט תנ"ו) בזמן הרב ש"ך.

סעיף סא

(סא) **בית יצחק** - חבור כ"י על קצת ש"ע א"ח להרב החסיד מה' ינו"ן הרב המחבר שיח יצחק.

סעיף סב

(סב) **בית ישראל** - חבורי דרישה ופרישה על הטורים נקרא בית ישראל.

סעיף סג

(סג) **בית ישראל** - דרשות למהר"ר ישראל בנבנשת קרוב א' להרב כנסת הגדולה והרב פני משה ונדפסו בקושטנדינא.

סעיף סד

(סד) **בית הלוי** - חבור הרב מה' ישעי' סג"ל הורוויץ נכדו של הגאון החסיד בעל של"ה על כללי המיגו ועל איזה סימנים מח"מ ושקיל וטרי על הש"ך דו"ו תכ"ג.

סעיף סה

(סה) **בית הלוי** - שיטות על קצת מסכתות מהרב מהר"ר לוי אשכנזי נדפס בזאלקווא שנת תצ"ב.

סעיף סו

(סו) **בית הלוי** - (עיין מה' אליה הלוי).

סעיף סז

(סז) **בית לחם יהודה** - על שלחן ערוך יורה דעה ונדפס בפיורדא תק"ז עוד עם הגהות שער אפרים.

סעיף סח
(**סח**) **בית המדרש** - (עיין בתי כהונה).

סעיף סט
(**סט**) **בית מועד** - הוא ספר קדמון מפסקי דינים ומר זקני הרב מהר"א אזולאי זלה"ה בהגהותיו מביא הרבה חדושי דינין ממנו. וגם הרב פרי חדש מזכירו איזה פעם.

סעיף ע
(**ע**) **בית מנוחה** - (עי' ס' הבתים ב').

סעיף עא
(**עא**) **בית העוזיאלי** - ט"ו דרשות ממה' יהודה עוזיאל נדפס בווינציא שנת שס"ד.

סעיף עב
(**עב**) **בית העזר** - חיבר הרב בנימן איספינוזא פי' על הראב"ע נביאים וכתובים באריכות והשב"ח השביח לראב"ע בהקדמתו מאד. ויש לו להרב הנזכר חבור על לשונות הרמב"ם ושו"ת.

סעיף עג
(**עג**) **בית הרואה** - להרב מהר"ר שמואל פלורינטין אחרון מורה מקום מהאחרונים ע"ד לקט הקמח וקצת לשונות הרמב"ם. ושמעתי כי נדפס מחדש להרב ז"ל ס' מנחת שמואל דרושים ושו"ת.

סעיף עד
(**עד**) **בית שלמה** - תשו' להרב מה' שלמה חסון דפוס [ק"ק] שלוניקי.

סעיף עה
(**עה**) **בית שמואל** - על שולחן ערוך אבן העזר ונדפס עם חלקת מחוקק ונקרא אפי רברבי וזו היא המהדורא בתרא. כי בית שמואל מהדורא קמא אין להשגיח בו כי הרב המחבר עצמו הוסיף וגרע ושינה במהדורא בתרא והיא הנדפסת באפי רברבי.

סעיף עו
(**עו**) **בית תפלה** - (עיין אור חדש).

סעיף עז
(**עז**) **בכור שור** - (עיין הג"מ אלכסנדר סנדר שור בחלק א').

סעיף עח

(**עח**) **בן אלישע** - ראיתי באיטליא ס' כ"י על איזה פרקים ממס' קידושין וכתוב שם פסקי הלכות בן אלישע. ושם נאמר דכבר כתב בפי' הסוגיות באורך אבל לא יכולתי להכיר מהס' הנז' שמו ושם עירו וזמנו.

סעיף עט

[א] (**עט**) **בן דוד** - ספר נדפס באמשטרדם שנת תפ"ט והוא השגות על הרב המקובל מהר"ם די לונזאנו בס' "עמר מן" פי' האדרא זוטא ולא הוזכר שם המחבר אשר לא כתוב בספר. ולא הדפיס אלא מאה לבד כמ"ש שם בהקדמה בסופה.

[ב] **אמנם** ידענו שם המחבר והוא מהר"ר נפתלי בכמ"ר דוד מק"ק אמשטרדם כמ"ש הרב זרע ברך ח"ג על ברכות בהקדמתו. ושיבח מאד למהר"ר נפתלי הנזכר כי היה לו באמתחתו אלף פעמים כחבור הנ' בנגלה ובנסתר. ומרוב צניעותו וחסידותו לא היה מגלה כ"א להרב זרע ברך הנז' אהובו כנפשו, עש"ב. ושמו רמז בהקדמתו דף ד' מההקדמה ע"ב ד"ה ואם ישאל השואל ע"ש. ובסוף הקדמתו כתוב שהוא ממשפחת הגאון מהר"ר משה הייגרליך רבו ודודו של הגאון רמ"א.

סעיף פ

(**פ**) **בן מנוח** - חיבור הרב הקדוש המקובל מה' שמשון מאסטרפולי הזכירו בהקדמתו לס' דן ידין פי' ספר קרנים. וכתב שחיבר מחנה דן פי' על הזהר וכן מנוח פי' על האדרות רזי דרזין ע"ש.

סעיף פא

(**פא**) **בן פורת יוסף** - באור על הפטרות לרב אשכנזי מה' יוסף העס ז"ל אב"ד ור"מ דק"ק קאסיל ומדינת העסין. נדפס מחדש והוא באור רחב ושם הגהות מבן הרב המחבר מה' יצחק.

סעיף פב

(**פב**) **בן פורת יוסף** - קצור חדושי דינים על אורח חיים אבן העזר חושן משפט למהר"י קובו נכד הרב הגדול עיר וקדיש מה' יוסף קובו ז"ל נדפס מחדש בשלוניקי יע"א תקנ"ז.

סעיף פג

(**פג**) **בן פורת יוסף** - (עיין צפנח פענח).

סעיף פד

(**פד**) **בן שמואל** - דרושים ממהרשד"ם נדפס בווינציא שע"ו.

סעיף פה
(**פה**) **בני אברהם** - שו"ת וקונטרס על הלכות גיטין וקצת דרושים להרב המפורסם ביושר העיון והסברא מהר"א מיוחס אב"ד ור"מ דק"ק קושטנדינא.

סעיף פו
(**פו**) **בני אהובה** - חיבור על אבן העזר מהגאון מה' יונתן כ"י ועדיין לא נדפס.

סעיף פז
(**פז**) **בני אהרן** - להרב הגדול והחסיד מהר"ר אהרן לפפא והם שו"ת דשייכי לחושן משפט וקצת באור לאיזה הלכות טור ח"מ. ועיין בחלק א אות נ"ה מערכת אלף (עיין מ' אהרן לפפא בחלק א). ובשו"ת הרב כנסת הגדולה הנדפסות מחדש יש לו כמה תשו' ושקיל וטרי עם הרב כנסת הגדולה.

סעיף פח
(**פח**) **בני דוד** - חדושים מסודרים על סדר הרמב"ם שנתחברו ונלקטו מכתבי הרב מהר"ר פאלקון.

סעיף פט
(**פט**) **בני חיי** - על ד' טורים ושיטות מהרב המפורסם מהר"ר חיים אלגאזי בכמהר"ר מנחם. ושם הגהות מהרב המופלא מהר"ח אלפנדארי וכל הגה"ה בפרק קול הי"ד המרבה. והיה תלמיד הרב מהר"ש אלגאזי כמ"ש בחלק א' (עיין מ' חיים אלגאזי מאיזמיר בחלק א'). וגם היה תלמיד מהרב מהר"א לפפא בעל בני אהרן. והרב מה' אהרן אלפנדארי בעל יד אהרן היה נשוי בת בתו של הרב בני חיי. ולכן כשמזכיר ביד אהרן להרב בני חיי קראו בשמו מר זקנו כי היה זק"ן בית"ו.

סעיף צ
(**צ**) **בני יהודה** - להרב מהר"י עייאש שו"ת ולשונות הרמב"ם.

סעיף צא
(**צא**) **בני יונה** - (עיין מ' יונה ן' ריי בחלק א').

סעיף צב
(**צב**) **בני יוסף** - דרושים על התורה מהרב מהר"ר יוסף יחיאל מרבני שלוניקי.

סעיף צג
(**צג**) **בני יוסף** - נדפס מחדש לכמהר"י הכהן טנוגי ושם יש חדושים מהמאורות הגדולים מהר"ר צמח צרפתי ומהר"ר אברהם טייב ומה' יצחק לומברוזו זכר כולם לחיי עד.

סעיף צד
(**צד**) **בני יעקב** - (עיין מה' יעקב ששון בח"א).

סעיף צה
(**צה**) **בני יצחק** - דרשות ושו"ת להרב מה' יצחק חנין. וק' בענין קטן קושטא תקי"ח ע' במערכת יו"ד אות ק"ו (עיין מה' יצחק חנין בח"א).

סעיף צו
(**צו**) **בני משה** - שו"ת להרב משה שלטון אב"ד דקושטנדינא.

סעיף צז
(**צז**) **בני שמואל** - חוברו מהר"ש חיון בן בתו של מהרשד"ם שאלוניקו שע"ג והוא על קצת הלכות מריש ח"מ ומעט מהלכות י"ט והלכות תערובות ושו"ת. ואין מקום להסתפק במה שנתספק בזה בסדר הדורות דף קס"ה ע"ב ואין להאריך.

סעיף צח
(**צח**) **בנימן זאב** - (ע' מ' בנימן בכ"ר מתתיה בח"א).

סעיף צט
(**צט**) **בנין אריאל** - להגאון שושילתא דבי נשיאה מה' שאול זלה"ה אב"ד דק"ק אמשטרדם ובו שני חלקים. חדרי תורה על סדר הפרשיות וחמש מגילות וחדרי התלמוד על הש"ס. ואני הדל זכיתי לקבל פני שכינה בשנת תקל"ח מדי עברי בשליחות מצוה. וזכיתי להתבסם מתורתו ומענותנותו ושלמותו ר"ב חסד"א נקיט בידיה תנצב"ה.

סעיף ק
(ק) **בנין הבית** - קונטרס חיבר מהר"ר יחיאל הלל בענין בנין בית המקדש ונדפס. ואחר כך הדפיסו בתוך פירושו לכ"ד הנקרא מצודת דוד ומצודת ציון אחר יחזקאל.

סעיף קא
(קא) **בנין יהושע** - פי' על מסכתות קטנות חוץ ממסכת סופרים לאחד מרבני אשכנז.

סעיף קב
(קב) **בנין שלמה** - להרב מה' נתן מאז ז"ל שיטה על מסכת סנהדרין. בפלפלא אריכתא.

סעיף קג
(קג) **בעי חיי** - תשובות הרב כנה"ג וקרא להן שמות. עץ חיים לשו"ת דשייכי לארח חיים. עץ הדעת לשו"ת י"ד. עץ הגן לשו"ת אבן העזר. עץ הדר לשו"ת חושן משפט. ועתה נדפסו ארבעה קובצים מתשובותיו. קובץ אחד מתשובות י"ד אותן שנדפסו המפתחות שלהן

בס' קול בן לוי ונוסף עליהן עוד תשובות וגם קצת שו"ת דשייכי לא"ה והם מועטים. וג' קובצים משו"ת ח"מ. ועדיין לא נתגלו שאר תשובות א"ח ואבן העזר.

סעיף קד

(קד) **בעלי ברית אברהם** - כ"י פי' על המקרא למז"ה חסד לאברהם.

סעיף קה

(קה) **בעלי הנפש** - מהראב"ד ונדפס עם עבודת הקדש להרשב"א. ובס' תודת שלמים נדפסו השגות הרז"ה עליו והגהות בעלי הנפש כי רבו הטעיות. ואחר כך בברלין הדפיסו בעלי הנפש מוגה עם השגות הרז"ה וכו'. והזכירוהו התוס' ביומא דף י"ח ע"ב וז"ל "ביסודו של רבינו אברהם בר דוד זצ"ל מצאתי בס' בעלי הנפש וכו'" ע"ש.

סעיף קו

א (קו) **ברוך שאמר** - כתב מהר"י צונצין בס' נחלה ליהושע סי' א' וז"ל "מצאתי בחבור א' שנקרא ברוך שאמר חברו אשכנזי סופר בזמן מהר"ם מרוטנבורג וכו'" עיין שם.

ב **ואנכי** איש צעיר בא לידי יד כהה קונטרס כתיבה אשכנזית ישן נושן ובלוי וכתוב שם שהוא ס' ברוך שאמר. ובהקדמה כתוב שחיברו מהר"ר שמשון בר אליעזר המכונה ברוך שאמר על שם שהיה קטן יתום מאב ואם ובן שמונה שנים היה אומר בבקר ברוך שאמר בקול נעים בבית הכנסת עד שכינוהו ברוך שאמר.

ג **וכזה** ראיתי בתשובה מהר"ר דוד בר משה בלומיש(?) הובאה בשו"ת מהרש"ל סי' ל"ז שכ' ומ' שמשון ברוך שאמר. ברם חזה הוית למרן הבית יוסף אורח חיים סימן נ"ד שכתב "ודע שמצאתי קונטרס לחכם אחרון שמו ה"ר יצחק ברוך שאמר וכו'", עי"ש. ונראה שזה החכם בעל הקונטרס שהביא מרן והוא אחרון הי' מיוצאי חלציו של מ' שמשון ברוך שאמר הנז' ונשאר כנוי "ברוך שאמר" לכל זרעו.

ד **הגם** הלום ראיתי אחרי רואי בתשו' מהר"ר שלמה נרבוני הובאה בתשובות מהר"י קאסטרו כ"י סימן קי"ד שכתב וז"ל {{צ|ידיע ליהוי שהחכם השלם החסיד והקדוש כמה"ר מלכיאל אשכנזי מצא קונטרס חיברו מהר"ר שמשון ברבי אליעזר מכונה ברוך שאמר.

ה **ועתה** ראיתי בס' אליה רבה אורח חיים סי' ל"ב ס"ק מט' שכתב וז"ל "מצאתי בס' ברוך שאמר ולי אברהם אינו נראה פירוש העולם וכו'" ע"ש. ותמהתי דא"כ ברוך שאמר מאריה דאברהם הוא, עד שראיתי בשו"ת מהרי"ל סימן קל"ז שכתב וז"ל "והנה בתקון התפילין יסוד ה"ר אברהם שהגיהו ה"ר שמשון ברוך שאמר בירר וכו'. ואותו חיבור דסמכא הוא כי מאד דקדק המחבר והמגיה", עכ"ל. ונחה שקטה האר"ש.

סעיף קז

(קז) **ספר ברזילי** - (עיין הגאון רבינו ברזילאי בח"א).

סעיף קח
(קח) **ברייתא דמלאכת המשכן** - (עי' מדרש).

סעיף קט
(קט) **בריכת אברהם** - למז"ה בסוף חסד לאברהם והוא קצור תומר דבורה שחיבר הרמ"ק זצ"ל.

סעיף קי
(קי) **ברית אברהם** - להגאון מהר"א הורוויץ סג"ל אביו של הגאון של"ה כמ"ש בנדפס מערכת אל"ף (ע' מ' אברהם הלוי הורוויץ בח"א) ונדפס שנית בס' שער השמים של השל"ה בדפוס ראשון אך כשנדפס שנית שער השמים השמיטוהו.

סעיף קיא
(קיא) **ברית אברהם** - דרושים כ"י מתוקים וחריפים להרב המובהק מהר"ר אברהם צמח אחד מרבני עה"ק ירושלים ת"ו מבית דינו של הרב המג"ן וראיתים כ"י. ומביא הרבה דרכים ממנו מופת דורנו מהרח"א בעץ החיים ושאר ספרים. והרב הנזכר הוא בנו הרב המקובל מהר"ר יעקב צמח ועיין בנדפס מערכת מ"ם (עיין מהר"ר משה במ' יהונתן גאלאנטי בח"א).

סעיף קיב
(קיב) **ברית הלוי** - פי' ההגדה כ"י להרב המקובל מהר"ש בן אלקבץ. והקדים ט"ו פרקים בסודי יציאת מצרים קודם פי' ההגדה.

סעיף קיג
א (קיג) **ברית מנוחה** - כתב סדר הדורות דף קס"ה ע"ג וז"ל ברית מנוחה רבי אברהם בר יצחק מרמון הספרדי ספר עמוק בקבלה ומשמות מלאכים ופעולותיה' וקבלה מעשית. ברית מנוחה רב חמאי גאון קבלה כ"י עכ"ל. ונראין הדברים דסבר הרב דיש ב' ספרים הנקראים ברית מנוחה. ספר אחד הוא לרבי אברהם מגראנאט"ה ונדפס בשנת ת"ח כמ"ש. וספר ב' ברית מנוחה לרב חמאי גאון והוא בכ"י. ולדבר הזה יסלח האדון שאין כאן שנים והוא באחד והוא הנדפס. רק יש מיחסין אותו לרב חמאי גאון ועיין מ"ש בנדפס מערכת אות ק' דף ס"ט (עיין קבלה בקו"א).

ב **ברית מנוחה** ראיתי בכ"י גדול יתר מאד מהנדפס כפלים לתושיה וכמעט לא נדפס אלא חציו ובמה שנדפס יש חסרונות וחלופים וה' הטוב יכפר בעד. ומה שכתוב בראש הספר שעל הלשון ההוא בנה בנינו בס' מטפחת ספרים ראיתי נסחא כ"י שאין בו הלשון

כסגנון המודפס. ולפי מ"ש הרב עיר וקדיש מהר"י צמח ז"ל דמחבר ברית מנוחה קדם לרשב"י אם כן הל' ההוא הוא הגה"ה מבחוץ ואינו מן הספר.

סעיף קיד

(קיד) **ברית שלום** - דרושים נחמדים להגאון מהר"ר פינחס נדפסו בפפד"מ.

סעיף קטו

(קטו) **ברך יצחק** - דרושים נחמדים מהרב מהר"ר יצחק ברכה אחד מרבני ארם צובה ונדפס בווינציא.

סעיף קטז

(קטז) **ברכות בחשבון** - מאסף כל שמות הקדש הנמצאים בספרים דרך א"ב וכל שם דבר שיש לו מנין וחשבון כתוב בצדו שרש מקומו. חברו הרב המקובל הגדול מהר"ר יעקב צמח כמ"ש בהקדמת ספרו קול ברמה פירוש אדרא רבא כ"י.

סעיף קיז

(קיז) **ברכות בחשבון** - קונט' פרפראות לחכמה לפרש איזה מקומות ברז"ל כפי חכמת המספר והתשבורת. והוא בסוף מרכבת המשנה ח"א להג"מ שלמה אשכנזי ע"ש (בהמ"ס מרכבת המשנה).

סעיף קיח

(קיח) **ברכת אברהם** - להגאון מהר"א טריויש צרפתי בר פלוגתיה דמהרלנ"ח והוא מדיני נט"י באריכות גדול.

סעיף קיט

(קיט) **ברכת אברהם** - דרושים נחמדים להרב מהר"ר אברהם ברודו(?) שהיה בזמן הרב פני משה והוא על ספר בראשית.

סעיף קכ

(קכ) **ברכת אליהו** - קובץ קטן למהר"ר אליהו שפירא מרבני פולין והיה שנים רבות פה ליוורנו והרב ז"ל היה בקי בקבלה מעשית. ואמר לי שעבר הש"ס ז' פעמים והיה חסיד ופרוש זלה"ה.

סעיף קכא

(קכא) **ברכת אליהו** - נדפס מקרוב למ' אליהו דוויך מארם צובא.

סעיף קכב

(**קכב**) **ברכת הזבח** - מהגאון מהר"ש קאידינוב' על סדר קדשים חוץ מחולין ובכורות. ספר נכבד מאד קב ונקי הפליא עצה הגדיל תושיה בהגהותיו וחדושיו האמתיים בדרך קצרה וכשרה.

סעיף קכג

(**קכג**) **ברכת טוב** - דרשות על התורה ולקוטים מהרב מהר"ר משה כ"ץ נראל אב"ד דק"ק מיץ. והוא אבי החכם השלם הרופא המחבר ספר מעשה טוביה ברפואות וחכמות וחידושי עולם. ובספר ברכת טוב יש הסכמה מרבינו מהר"י רוזאניס וחבריו הרבנים רבני קושטנדינא. ובנו כמה"ר טוביה הוזכר בשו"ת חות יאיר סוף סימן צ"ב ושם בהשמטות דף רנ"ח ע"ב כתב הרב חות יאיר על החכם השלם כמה"ר טוביה הנזכר וז"ל "היה אחי חורגי בן הגאון מהר"ר משה נראל שהיה אב"ד בק"ק מיץ. וא"א הגאון נשא אלמנתו בזיווג שני שנת כד"ת", עכ"ל. ובס' ברכת טוב כתוב דנח נפשיה שנת תי"ט וכתוב שם דהיה חבירו של הגאון מהר"ר העשל. וכנראה שהיה תלמיד מהגאון מהר"ר יעקב אביו של הגאון מהר"ר העשל כנראה שם ושאר דוכתי. גם היה תלמיד מהג' מהרש"א בעל חדושי הלכות כמ"ש בסוף דף ו' ע"ד.

סעיף קכד

(**קכד**) **ברכת ה'** - להגאון מהר"ר נפתלי כ"ץ כולל הקדמה גדולה ושיטת ברכות ועל כל סדר זרעים. וזה השם בכללות. ויקרא להם שמות בפרטות. להקדמה גדולה ארוכה וערוכה בחבור סמיכות למסכתות כל הש"ס משנה קרא בשם "סמיכת חכמים". ולשיטת ברכות קראה "קדושה וברכה". וליתר פירושו לסדר זרעים זה שמו משך הזרע. ותרי מגו תלתא נדפסו.

סעיף קכה

(**קכה**) **ברכת שמואל** - מהגאון מהר"ש קאידינובר דרושים חריפים על התורה ובאור מאמרים תמוהים והקדמות נוראות כמ"ש בדנפס אות שי"ן (ע' מ' שמואל קאידינובר בח"א).

סעיף קכו

(**קכו**) **בשורת אליהו** - פי' רות מהרב אליהו הכהן ז"ל.

סעיף קכז

(**קכז**) **בשמים ראש** - עתה מקרוב נדפס ספר זה בברלין ויש בו סימנים שצ"ב מתשובות הרא"ש ושאר גדולים וזה שמו; "בשמים" -- גימטריא שצ"ב, "רא"ש" -- תשובות הרא"ש. וזה הספר הכינו וקבצו וחקרו הרב הגדול מהר"ר יצחק די מולינא ז"ל אשר מצא ספר

גדול משו"ת הרא"ש וגדולים אחרים אצל גביר אחד והוא סילת וזיקק ולקט קובץ זה ועשה עליו הגהות כמפורש שם. ועוד יש הגהות כסא דהרסנא. ואשמע אחרי קול רעש כי יש בספר זה קצת דברים זרים ואמרו שהמעתיק הראשון בארץ תוגרמה מכ"י הרב יצחק די מולינא ז"ל יש לחוש שהוסיף וגרע. ולכן הקורא בספר זה לא יסמוך עליו דאפשר דתלי בוקי סריקי בגדולים עד אשר יחקור ויברר הדברים ודברי אמת ניכרים. ודי בזה. ואחר זמן ראיתי בדפוס דברי הגאון הגדול המפורסם ר"מ ואב"ד דק"ק ברלין יע"א מהר"ר צבי הירש נר"ו אמר מר כי שמע מוציאי דבה על הספר הנזכר. והפיץ והדיח כל הדברים יגעים ואסהדתיה דרב כי הס' תמים כתיב ביה והיה עשר שנים בביתו טרם שנדפס. ואהניא לן יק"ר סהדותא דפו"ס בדת"א ותנן בבחירת"א.

סעיף קכח

(קכח) **בשמת בת שלמה** - (עי' אלים).

סעיף קכט

א (קכט) **בשר על גבי גחלים** - הוא ס' קדמון מזכירים אותו הראשונים ונקרא כך הספר הנזכר שישנו בנותן טעם בבשרא אגומרי וכן כתב מהרי"ל בלקוטיו וכתב שם דנאבד הספר בזמן הגזרות.

ב **וראיתי** בסדר הדורות דף נ"ד ע"ד שכתב וז"ל "ר' שמואל הלוי היה ראש ישיבה בטוליטולא שכן נראה אגרות בינו ובין הרמב"ם וכ"נ בהגהות הרמב"ם פרק ב' דתפלה ובתשובת הרא"ש כלל ל"ב סי' ה' שחיבר ספר בשר על גבי גחלים עש"ק וכו'", עכ"ל. וחפשתי וראיתי שהעתיק דברים אלו מס' שלשלת הקבלה סוף דף נ"ח דפוס אמשטרדם וכמו שרמז עש"ק ששם כתב שהוא ראה בתשובות הרא"ש הנז' שזה הגאון חיבר בשר על גבי גחלים, ע"ש.

ג **ומה** נעשה להגאון בעל סדר הדורות שרצה להאמין לכל דברי שלשלת הקבלה בחלק הרבנים וכרות עמו הברית. והרי המסת כל שם בתשובת הרא"ש יראה בתשובת רבינו ידידיה אשר שם וז"ל כי מצאתי בספר אור זרוע כ"י ה"ר שמואל הלוי מווירמישא בספר בשר על גבי גחלים תשובת רב פלטוי גאון וכו'. והדבר מבואר כי ס' אור זרוע היה כתב יד ה"ר שמואל הלוי מווירמישא שהוא העתיקו. ובס' אור זרוע כתב בספר בשר על גבי גחלים תשובת רב פלטוי, כלומר שאור זרוע כותב שמצא בס' בשר על גבי גחלים שהביא תשובת רב פלטוי. ומעתה מבואר הדבר שאין ה"ר שמואל מחבר ס' בשר על גבי גחלים אלא הר"ש הוא הסופר שהעתיק אור זרוע. ועוד שזה הסופר הר"ש הוא מאשכנז מעיר ווירמייש"א. והר"ש דהוא עסיק ביה הוא ספרדי ראש ישיבה בטוליטולא. ובסדר הדורות דף מ"ח ע"א כתב דמצא כתוב דרב ביבי גאון חיבר ס' בשר ע"ג גחלים אך ברוקח סימן רכ"ז כתב שחיברו רב יהודאי גאון וכו' ע"ש.

סעיף קל

(קל) **בתי כהונה** - שני חלקים כולל ד' בתים. בית דין משו"ת. בית ועד מלשונות הפוסקים. בית אבות על הש"ס. בית המדרש דרושים להרב המופלא מר קשישא מהרי"ך (מ' יצחק הכהן רפאפורט) ולא נדפסו מדרושים כ"א מעט מזער. והרב מהר"י שאול תלמידו בס' קול יעקב כותב משמו כמה דרכים נחמדים ע"ש. ובהיותי עומד ומשמש לפני הרב מהרי"ך הנזכר הן כל יקר ראתה עיני תיבה מלאה מכתבי הקדש שלו מכל אבקת רוכל. והרב היה מליץ גדול כנראה מהקדמותיו הנדפסות אך עיני ראו הרבה כתבים שכתב בהיותו בעה"ק ירושלים ת"ו בבחרותו וקצת כשהיה רב באיזמיר ארש עריב"ה העמוקה והרחבה ושיחה נאה להפליא רובה לשון תלמוד.

סעיף קלא

א (קלא) **ס' הבתים** - מזכירו מרן בכ"מ. ובשו"ת מהר"ר תם סי' כ"ח כתוב ס' הבתים לרב הנכבד. ושמעתי שבעיר פיס ימצאו שם שו"ת הרשב"א כתיבת יד קראו בשמותם ספר הבתים.

ב **ועתה** זכיתי לראותו והוא שני חלקי מתשובות הרשב"א סדרם הרב מהר"ר חיים בכ"ר משה ן' חביב ש' הרס"ה מעיר פיס והוא מהבאים מגרוש ספרד וחתם שם חתימתו כלשון הזה: הברכים אשר לא כרעו לבעל והאש והעצים סביב הצעיר חיים בן לאדוני הר"ר משה ן' חביב זלה"ה. והספרים הנזכרים הם מכתיבת המסדר עצמו וחלק א' הוא כ"ט בתים וחלק ב' כ"ה בתים. וכל בית הוא כמו כלל שבשו"ת הרא"ש שמקבץ התשובות שהם מענין א' כגון שבת וכיוצא קדושין גירושין וכן על זה הדרך עדר עדר לבדו. וכל בית מספר סימנים בפני עצמו וקראם שערים. ושערתי שיש בשני החלקים יותר משלשת אלפים תשובות. כי התשובות שיש להם לכל אחד סימן או שער יעלו יותר מס' אלפים ושש מאות. אבל יש בכמה שערים שיש בכל א' הרבה תשובות. אמנם לפום ריהטא נראה שיותר מחציין או רובן כבר נדפסו בד' חלקי תשובות הרשב"א דהיינו חלק ראשון המפורסם שנדפס בבילוניא. ושוב נדפס בווינציא עם מורה מקום. ושוב נדפס בהגאוו"א שנת של"ם בקובץ קטן. והאמת כי שלם הוא ביופי והדור. והחלק ב' הוא תשובות הנדפסות בליוורנו רובן בדיני ממונות ונקרא תולדות אדם. וכן קורא הרב כנה"ג לתשובות אלו חלק ב'. והח"ג נדפס מקרוב על ידי הרב המופלא מר קשישא כמהר"ר אברהם ישראל זלה"ה. והח"ד הם תשובות המיוחסות להרמב"ן שכתב הרב בצלאל אשכנזי שהם מוטעות הרבה. ויתר על כן יש תשובות להרשב"א דפוס ישן באותיות מרובעות והזכירם הרמ"ח בס' לקט הקמח א"ח דף כ"ח ורובם נדפסו בח"א.

ג **והגם** דרוב תשובות ס' הבתים נדפסו אין ספק דגם בתשובות הנדפסות יהיה איזה שינוי לטובה או יותר באורך בספר הבתים הנזכר.

סעיף קלב

(**קלב**) **ס' הבתים** - שהזכיר מרן ומהר"ר תם כמ"ש לעיל. בריש ספר מעשה רקח מביא מחדושיו על הרמב"ם. וראיתי אני הצעיר מספר זה חלק אחד כ"י והוא בית רביעי בית מנוחה בדיני שבת ועירובין ויה"כ. ובכמה ענינים עמוקים כותב ודבר זה יתבאר ברחבה. נראה שהרב עשה בסוף החבור רחבה שאחורי הבתים וכל מידי דצייר וחתים עייליה לרחבה הרחיבו והעמידו על ברויו. ושם מזכיר בית אל שהוא חלק א' מהבתים. והרב הנזכר מזכיר הרשב"א.

קונטרס אחרון

סעיף א

(**א**) **באור ופירוש איוב משלי תהלים** -

ב **שמעתי** שאמרו בעלי הפרשים שבאיוב יקרא האדם פי' רלב"ג וירוה צמאונו, ובמשלי יקרא פי' עמנואל, ובתהלים יקרא פי' ר' דוד קמחי. ואתנח סימנא -- שפת **אמת** תכון **לעד**, אמ"ת ר"ת איוב משלי תהלים. **לעד** ר"ת לוי עמנואל דוד, והם כסדרן. ובסדר הדורות כתב ר' עמנואל ממשפחת הצפרוני וכו' וחיבר פי' התורה וספר שירים הגם שיש אנשים שתפסוהו עכ"ל דף נ"ח ע"ב. ואני הצעיר כתבתי עליו בגליון לא אנשים תפשוהו כ"א רבן של ישראל מרן הקדוש בש"ע א"ח סי' ש"ז סעיף ט"ז ע"ש דבריו הקדושים. ועיין בספרי הקטן מחזיק ברכה בקונטרס אחרון א"ח שם איזה ספרים מותרים לקרות בשבת ובחול ע"ש.

סעיף ב

(**ב**) **בר יוחאי פיוט** - (עי' מ' שמעון ן' לביא בח"א).

מערכת ג

סעיף א

(**א**) **ס' גאולה** - להרמב"ן קבלה כ"י. הזכירו בסדר הדורות דף קס"ה ע"ג.

סעיף ב

(**ב**) **גאון יעקב** - באור לטור א"ח כ"י אשר חיבר מהר"ם אלשקר כמ"ש בתשובותיו סי' ק"ח. וראיתיו בארץ מצרים כ"י וכמ"ש בנדפס (עיין מהר"ם אלשקר בח"א).

סעיף ג

(**ג**) **גאון צבי** - עיין מערכת צי"ד בס"ד (ע' מ' צבי סג"ל הורוויץ בח"א).

סעיף ד

(**ד**) **גאוני בתראי** - שו"ת דפוס אשכנז מחובר מהרבה תשובות מכמה רבנים גאוני אשכנז הרב תוי"ט והרב ב"ח וכו'.

סעיף ה
(ה) **גבול בנימן** - דרושים להרב המקובל מהר"ר בנימן הכהן תלמיד הרמ"ז אב"ד בריגייו ויש לו ס' א' בפשט אלון בכות פי' אבות ויש לו הגהות באוצרות חיים מלבד מה שנתוכח עם רבו כמ"ש באגרות הרמ"ז.

סעיף ו
(ו) **גבולות ארץ ישראל** - ומזכירו בספר ס' הדורות תדיר בר"ת גא"י.

סעיף ז
(ז) **גבורת אנשים** - מהרב ש"ך על סי' קנ"ד (דעסויא תנ"ז) מאבן העזר ובסופו תשובות מהגאון אביו מ' מאיר כ"ץ.

סעיף ח
(ח) **גבורת ה'** - מהג"מ ליווא מפראג פירוש ההגדה ועניני יציאת מצרים. וקצורו נדפס מחדש באמשטרדם.

סעיף ט
(ט) **גביע הכסף** - ר' יוסף כספי פי' על המורה כ"י. והמחבר הזה חיבר חבורים הרבה ראיתי הרבה מהם בביבליאוטיקה של פאריץ (פאריז) בספרי כ"י של ישראל.

סעיף י
(י) **גבעות עולם** - נדפס מחדש קצת שו"ת ודרושים שארית הפליטה מהרב הגדול עיר וקדיש מ' יוסף קוב"ו זלה"ה.

סעיף יא
(יא) **גבעת בנימן** - רבי בנימן הלוי מורה מקום מכל סימני הדינים מד' ש"ע מסודר ע"פ א"ב ואינו בנמצא. אמנם א"ח וי"ד וא"ה נדפסו אצל לקט הקמח. ובחושן משפט יש פרי מגדים מ"מ עם חי' סמ"ע יותר באורך.

סעיף יב
(יב) **גבעת המורה** - מהרב יוסף בר יצחק הלוי פי' על המורה עם הגהות הרב בעל תוס' י"ט ז"ל.

סעיף יג
(יג) **גבעת פינחס** - שו"ת עשרה חלקים כ"י למ' פנחס עניו א' מרבני פירארה והיה מפולפל מאד. ובשנת תקט"ו זכיתי ליהנות איזה ימים מתורתו כי נשאתי ונתתי עם הרב ז"ל בהיותי שם בשליחות מצוה בימי נעורי.

סעיף יד
(**יד**) **גבעת שאול** - דרושים להרב שאול הלוי מורטירה אב"ד ור"מ דק"ק ספרדים באמשטרדם. ושם נאמר דהי"ל ת"ק דרושים. ובסדר הדורות דף קס"ה ע"ד יש טעות סופר . ובס' באר הגולה א"ה סי' ט"ז כתב "והרב הגדול מה' שאול הלוי מורטירה זצ"ל ר"מ ואב"ד בק"ק אמשטרדם חיבר פסק ארוך בבא וכו' דרך זנות והאריך והגדיל והפליא להוכיח שהוא מדאורייתא בראיות ברורות ומוכרחות וכו'. השם יזכנו שיצא לאור בדפוס עם שאר חבוריו כי רבים המה" עכ"ל. והרמ"ז היה תלמידו.

סעיף טו
(**טו**) **גדולי תרומה** - ביאור לספר התרומות מהרב מ' עזריה פיגו אב"ד ור"מ בקק"י ווניציא ס' נחמד בשקלא וטריא וראיתי להרב הגדול מ' אברהם רוזאניס מר חמיו של הרב מש"ל הגהות והשגות על כל הספר גד"ת כ"י.

סעיף טז
(**טז**) **גדולת מרדכי** - עם אגודת אזוב להרב מ' ברוך במ' דוד הגהות וחי' על המרדכי וקצת על ח"מ כמ"ש בנדפס במערכת בי"ת. (עיין מ' ברוך מפולוניא בח"א).

סעיף יז
(**יז**) **גולל אור** - (עי' זר זהב. ערכי הכנוים).

סעיף יח
(**יח**) **גופי הלכות** - מובא בשנות חיים כ"כ סדר הדורות דף קס"ה ע"ד. והוא ס' שחברו הרב [מהר"ש אלגאזי ז"ל] בתוככי ירושלים והלך והדפיסו הרב באיזמיר וחזר לעה"ק ת"ו.

סעיף יט
(**יט**) **גור אריה** - מהגאון מ' ליווא מפראג באור על רש"י פי' החומש ונדפס בק"ק פראג.

סעיף כ
(**כ**) **גור אריה** - הגהות על כל הש"ע נדפסו תפ"ג במנטובה סביב הש"ע והם להרב מ' גור אריה הלוי אחד מרבני מנטובה בזמן הרמ"ז.

סעיף כא
(**כא**) **גור אריה** - דרושים לרב אשכנזי נדפס באמשטרדם ובסופו בדק הבית להרב תורת חיים על בית יוסף בקצת סימנים מאה"ע.

סעיף כב
(**כב**) **גט כריתות** - כ"י קצור כל דיני הרב מהר"ם ן' חביב בס' גט פשוט בסדר יפה מהרב אברהם מונסון אחרון שבא מהמערב ונתיישב במצרים וחיבר שם כמה חבורים.

סעיף כג
(**כג**) **גט מקושר** - בדיני הגט והדברים נקשרים ומסודרים להרב המופלא כמהר"ר רפאל משה בולה.

סעיף כד
(**כד**) **גט מקושר** - לעטרת ראשי מורי הרב זלה"ה והוא שקלא וטריא על ספר גט פשוט להרמב"ח הנזכר ובסופו באור לתוספי רא"ם לסמ"ג.

סעיף כה
(**כה**) **גט מקושר** - (עיין מ' ישראל יעקב אלגאזי בח"א).

סעיף כו
(**כו**) **גט פשוט** - על הלכות גיטין מהתייר הגדול מהר"ם ן' חביב ובסופו קצת כללים בפלפול עצום מהרב ז"ל ושם נדפס סדרי גט וחליצה למהרי"ב וכו'. וחיברו שנת תל"ז כמ"ש הרב סי' קכ"ו ס"ק ע"ג. ומבין ריסי עיני הרב סדר הדורות דף קס"ה ע"ד נראה שלא ראה הספר גט פשוט הנזכר. ומורי הרב ז"ל חיבר גט מקושר סובב הולך על דבר הרב גט פשוט ונדפס מקרוב כמ"ש לעיל.

סעיף כז
(**כז**) **גימטריאות** - ס' כ"י ראיתיו על קלף ישן חובר מתלמידי רבינו יהודה החסיד זצ"ל ממה שקבלו ממנו.

סעיף כח
(**כח**) **גימטריאות** - חיבר רבינו שמשון על התורה והן הן אשר כתב הרב שפתי כהן על התורה בסוף כל פרשה כמבואר שם סוף פ' בראשית (ועיין בקונטרס אחרון).

סעיף כט
(**כט**) **גל של אגוזים** - דרושים להרב דוד אגוזי מרבני קושטנדינא הקדמונים והוא בדפוס קושט' ישן.

סעיף ל
(**ל**) **גלגולי נשמות** - הם גלגולים שקיבל הגאון הרמ"ע מהרב ישראל סרוק ונדפס בפפד"א שנת תס"א ונדפס ע"י מ' שמעון במ' אפרים יהודה. וכן גלגולי נשמות ע"ה גימט' שמעון בן אפרים יהודה. ומסודר סדר נכון ע"פ א"ב.

סעיף לא

א (**לא**) **גלגולים** - מרבינו האר"י זצ"ל נדפס בפפד"מ בהגהות הרב דוד גרין הוט והם ל"ו פרקים ולקוטים בסוף וס' זה ישנו בכ"י והוא כפלים לתושיה ע"ג פרקים והוא סדר יפה אף נעים. ואחשוב שהוא סדר הרב המקובל מהר"ם פאפירש כ"ץ. וספר זה יקר מאד כי בודאי סידר גם בזה מהדורא בתרא שלא היה ביד מהר"ש ויטאל כנודע.

ב **מהר"ר** שמואל ויטאל סידר שער הגלגולים סדר יפה ל"ז הקדמות ועוד ג' הקדמות מענינים הנוגעים למהרח"ו אשר ג' הקדמות אלה האחרונות השמיטם הרב משה ויטאל בן מהר"ש וסידרם בספר אחד עם כל חלומות חזיונות וענייני מהרח"ו זצ"ל ונקרא "ספר החזיונות למהרח"ו" זצ"ל.

סעיף לב

(**לב**) **גלגולים** - סידר הרב המקובל מהר"י צמח וחיבר ספר משיבת נפש בקצור ועוד הוסיף לחבר אחר באורך וקרא שמו משיבת נפש גם כן. וראיתי שניהם כ"י בערי אשכנז.

סעיף לג

(**לג**) **גלוי השקריות** - (עי' חכמתא רבתי).

סעיף לד

(**לד**) **גלי רזיא** - להרב אברהם תלמיד האר"י זצ"ל ויש בו דברים נוראים. ונמצא אצל הרב יש"ר כמ"ש בסוף ס' נובלות דף קצ"ה.

סעיף לה

(**לה**) **גלילות ארץ ישראל** - הובא בסדר הדורות וכ' שם שנדפס שנת שצ"ה ובלשון אשכנז שנת תפ"ד.

סעיף לו

(**לו**) **גלילי כסף** - ר' יוסף כספי. הביא דבריו בקצור הרב עיר וקדיש הרשב"א הלוי ז"ל בספרו החשוב מנות הלוי ומשיג עליו.

סעיף לז

(**לז**) **גמול** - שער הגמול להרמב"ן נדפס בסוף ספרו תורת האדם ונדפס גם בפני עצמו.

סעיף לח

(**לח**) **גמרא** - (עיין בקונטרס אחרון)

סעיף לט

(**לט**) **גמרא** - על מס' עדיות (עיין מהר"ר שלמה סיריליו בח"א).

סעיף מ
(מ) **ס' הגן** - פי' על התורה לחד מקמאי מביאו בס' פענח רזא תדיר. ויש ספר הגן קטן נדפס ממוסר וכו'.

סעיף מא
(מא) **גן בושם** - לרבינו יהודה החסיד הזכירו מהר"א שטיין ז"ל הובא בחידושי אנשי שם על המרדכי פ' היה קורא. עיין בדבריו.

סעיף מב
(מב) **גן המלך** - פסקי דינים וכללים בקצרה להרב מהר"א הלוי בן הרב דרכי נועם. ונדפס בסוף ח"א מגנת ורדים.

סעיף מג
(מג) **גנת אגוז** - צרופים וגימטריאות בחכמת הקבלה לרבינו יוסף גיקיטיליא נדפס שנת שע"ה. והרב יעב"ץ עשה עליו הגהות בס' מטפחת ספרים.

סעיף מד
(מד) **גנת ביתן** - לרבינו טודרוס בר מאיר הלוי בקבלה. עי' בסדר הדורות דף קס"ו ע"א.

סעיף מה
(מה) **גנת ביתן** - ס' הזכירו הרב ברכת שמואל כמה פעמים. ונראה שזהו חבור ממקובל עד"ה. (ואולי הוא הנ"ל).

סעיף מו
(מו) **גנת ורדים** - שו"ת בסדר ד' טורים להרב מהר"א הלוי בן הרב דרכי נועם [והי'] אב"ד ור"מ במצרים תורה וגדולה במקום אחד בזמן הרב המג"ן ומהר"ם ן' חביב ורבני דורם כמ"ש בנדפס מערכת האל"ף.(עיין אברהם הלוי בן הרב דרכי נועם).

סעיף מז
(מז) **גנת ורדים** - להרב מ' יוסף בעל פרי מגדים. וכתב שם שכבר נדפס בפפד"א שנת תקכ"ז ולא בא לידינו בגלילות אלו.

סעיף מח
(מח) **ס' גרושין** - להרב הקדוש מהר"ם קורדוביר"ו נדפס בווינציא שנת ש"ח ונקרא הספר כן לפי שהי' מתגרש לכבוד השכינה ע"ד רשב"י וחבריו ומה שהיה מחדש בדרך העלה על ספר.

סעיף מט

א (**מט**) **גרים** - מסכת גרים בתוך המסכתות קטנות היא מוצאת מש"ס כתב יד של עיר פרשש"א (עיין גמרא בקונטרס אחרון) וזכיתי והדפסתיה בחסד עליון בסוף קונטרס שמחת הרגל רות ע"ש. והרב מגדל עז פי"ג ופי"ד דאיסורי ביאה מזכיר ירושלמי דמס' גרים. ואתה תחזה דאיזה מורה מקום שרומז בירושלמי דמס' גרים שם נמצא במס' גרים הנזכר. אבל יש איזה דינים שהורה מקומן בירושלמי דמסכת גרים וליתנהו התם.

ב **וחזה** הוית להרב מרכבת המשנה ח"ב הנדפס עתה מחדש פי"ג דאיסורי ביאה שכתב וז"ל: "והנכון כמ"ש הרב מגדל עז דרבינו סמך על הירושלמי סוף מס' גרים ואנחנו לא זכינו לראותו וכפי הנראה שהיא איזו מסכתא דומיא דמס' סופרים ושמחות וכלה שהן חיצוניות נוספות בבבלי כן כדמיון זה מס' גרים חיצונה נוספת בירושלמי ונאבדה מאתנו כמו שנאבד סדר קדשים." עכ"ל.

ג ודין זה דעסיק ביה הרב הנז' הוא במס' גרים שהדפסתי שהיתה בבבלי בתוך המסכתות קטנות. והנראה הוא דאלו המסכתות קטנות אשר הראשונים קראו בשמותם חיצוניות אין להם יחס עם התלמודים בבלי וירושלמי אלא שהגאונים הניחו אלה המסכתות סמיכות לתלמוד בבלי. ולפי דברי הרב מגדל עז היתה נסחא אחרת ממס' גרים קדמונית וסמכוה לירושלמי. אי נמי היתה נמי בתוך המסכתות קטנות שסמכום לתלמוד בבלי. ומפני שהיתה נסחא קדמונית קראוה מס' גרים ירושלמי ואפשר דאתת ממערבא. ומיהו הכל הוא במסכתות קטנות. ועתה נדפס בעיר פירדא ס' נחלת יעקב, פי' מסכת סופרים שמחות כלה דרך ארץ, ופירש גם מס' גרים הנז' מקונטרס שמחת הרגל. והרב מפיורדא והמחבר חשבו שהוא מס' גרים ירושלמי שמזכיר הרב מגדל עז ואין הדבר כן כמ"ש אני הדל למעלה ע"ש.

סעיף נ

(**נ**) **גרן ארנן** - דרשות מהרב המקובל מהר"ר אליעזר נחמן פואה כמש"ל מערכת האלף בס"ד ע"ש. (עיין מ' אליעזר נחמן פואה בח"א).

קונטרס אחרון

סעיף א

(**א**) **גדול** - מימרות רז"ל שאומרים "גדול" או "גדולה" או "גדולים" נקבצו באו בחופת אליהו רבא שהביא הרב הקדוש בראשית חכמה בסוף ספרו הקדוש.

סעיף ב

(**ב**) **גימטריאות** - הראשונים ?? היה רצונם בגימטריאות וזמנין דמשכחת בש"ס ובמדרשים כמה גימטריאות. ורבינו אליעזר מגרמיזא הפליא לעשות בשערי בינה על מגילת אסתר כ"י ומביאו הרב עיר וקדיש הרשב"א הלוי ז"ל בס' מנות לוי. גם ראיתי על התורה מרבינו אלעזר הנז' ורבינו אפרים כ"י שרומזים כמעט כל מדרשי רז"ל בגימטריאות. גם רבינו יעקב בעל הטורים בפרפראותיו זה דרכו

דרך הקדש. וגם יש קונטרס מהרב המג"ן ז"ל בסוף ס' קרבן חגיגה מגימטריאות שרמז הרב דברי רז"ל בפסוקים. **ודבר** פשוט שאין לאבד הזמן ולטרוח בגימטריאות רק אם יבא בנקל בעת מן העתים הנה מה טוב. וכמ"ש הרב מהר"ם חאגיז ז"ל בתחלת הקונטרס שבסוף ס' קרבן חגיגה הנזכר. וכבר כתבתי שראיתי קונטרס על קלף כ"י מתלמידי רבינו יהודה החסיד ז"ל שקבלו ממנו כלו גימטריאות (ועיין רמזים וכו' בקונטרס אחרון). **והרב** שפתי כהן ז"ל על התורה בסוף כל פרשה מביא גימטריאות בפ' ההיא מרבינו שמשון וכמ"ש בשם הגדולים ח"ב (עיין גימטריאות השני). ויש ספר אחד שמו חות יאיר מודפס כולו גימטריאות.

סעיף ג

(ג) **גלגולים** - ראיתי להגאון מהר"ר שמואל קאידינובר בעל ברכת הזבח בספרו ברכת שמואל על התורה פ' שופטים שכתב וז"ל "אעתיק סוד הגלגולים מה שמצאתי וקבלתי מפי רבותי וקצתם שהמה נגלו לי מסוד ה' ליראיו", עכ"ל. וראה זה חדש דנראה דהגאון ז"ל מלבד חכמתו בש"ס ופוסקים ותוקף בקיאותו כנודע מספריו עוד אחרת היתה לו דהיה לו השגה ונגלו אליו גלגולי נשמות.

סעיף ד

א (ד) **גמרא** - ראיתי ש"ס כלו כתוב על קלף בעיר פרשש"א שבתחלת אשכנז וכלו יהי' כקובץ ח"ג מהרמב"ם עם כסף משנה ד' ווינציא. והכתב ישן ומשונה וכל התלמוד כקובץ זה ונכתב בעיר פאריי"ץ (פאריז) שנת ק"ג לאלף הששי לאחד מקרובי רבינו שמשון משאנץ. ולהיות כי הנח"ץ השיאני ויהי דוד נחפז ללכת לא זכיתי ליהנות הרבה לאור הש"ס הנזכר. ואגב רהטאי העתקתי מעט נסחאות בתחלת הוריות והבאתים בספרי הקטן שער יוסף בשם "גמרא של קלף". והרב קרבן נתנאל בסוף ספרו מביא נסחאות מש"ס הנזכר.

ב **גם** בארץ מצרים ראיתי ברכות וסדר מועד ש"ס על קלף כ"י ושם ראיתי פ"ק דברכות דבנוסחא דקמן דף י"א "ובית שמאי ההוא פרט לשלוחי מצוה" ורבים נתקשו בה ובש"ס הנז' לא גריס לה כלל.

ג **עוד** מצאתי בש"ס הנז' פ"ג דסוכה דבנסחתנו דף ל"ז איתא "ור' יהודה סבר הני לדפנות" ונתקשו שלמים וכן רבים על דברי התוס' שכתבו שם "ר' יהודה הוה מוקי ליה לדפנות", דמאי אתו לאשמועינן והם דברי הש"ס. ובש"ס הנזכר ליתנהו להני מילי בש"ס כלל.

ד **ועוד** מצאתי בפ"ק דחגיגה דף ו' ע"א בנסחתין "השיב רבי תחת בית הלל וכו' א"ל אביי וליטעמיך וכו'", והוא פלא איך אביי יאמר לרבי. והרז"ה במאור פ"ק דראש השנה עמד על זה וכתב דמצא נסחא "א"ל אבוה" והוא רשב"ג ע"ש. ובש"ס הנז' כתוב "השיב ר' זירא תחת בית הלל וכו' א"ל אביי וכו'" ונסחא זו נראית עקרית ודווקנית כמו שאמר בסוף הוריות דר' זירא ואביי ואינך אמוראי הוו יתבי וכו'.

ה **ובעיר** פלורינצי"א בביבליואוטיקא של הדוכוס הגדול יש איזה מסכתות גמרא כתובים על קלף שנת ד' אלפים תתקל"ז. ושמעתי כי נמצאו שם איזה נסחאות יפות.

ו **נוסחאות** גמרא ישנות. כ' הרמב"ם פט"ו מהל' מלוה (פט"ו מהל' מלוה ולוה ה"ב) שהגיעו לידו נסחאות גמרא ישנות כתובים על גויל כמו שהיו כותבים ת"ק שנה בקירוב לפני זמנו. ולפי חשבון זה נמצא שהגיע לידו גמרא כתובה כמו ק"ע שנה אחר חתימת התלמוד. וראיתי להרב המגיד שם שכתב דגם רבינו מאיר הלוי כתב דהכי הוא בנסחי דייקי עתיקי ונסחי דרביואתא קשישי ע"ש. ומוכח לפי זה דהרמ"ה היו לו נסחי עתיקי כהרמב"ם. ומה טוב ומה נעים לפי זה מה שכתכתי בעניותי בספרי הקטן שער יוסף דף י"ט ע"ג דהרמב"ם הוה גריס גי' הרמ"ה ע"ש.

ז **והרמב"ם** בס' המצות שלו לאוין קצ"ט כתב דכן הוא בנסחאות המדוייקות שנקראו על זקני התלמוד ע"ש.

סעיף ה

א (ה) **גמרא** - ראיתי בבית נכאתו של אהובנו הגביר המרומם השר סינייור בנימין פואה יצ"ו בעיר ריגייו. גמרא מסכת ברכות נדפסה על קלף בעיר סונסינו דפוס יפה עם פירש"י ותוספות ופסקי תוספות. ובמקום פסקי הרא"ש נדפס שם מרדכי ופי' המשניות להרמב"ם. וגמרא זו אין כתוב בה מנין דפין. והגמרא לבד היא תשעים דפין. ובסוף כתב המדפיס יהושע שלמה בן הח"ר ישראל נתן איש סונסינו שהוא שיתף אלו החבורים ביחד. וכ' שהמרדכי אשר שם הוא מרדכי הגדול ונדפסה גמרא זו כ' טבת שנת גמר"א. ואחר כך כתב בסוף הרב גבריאל ן' אהרן שטרסבורג כי החכם השלם ישראל נתן קנא לעמו ישראל וצוה לבנו הח"ר יהושע שלמה היושב בעיר צונצין במדינת לומברדיא"ה ויצוהו להשתדל להדפיס ספרים והואיל להדפיס גמרת ברכות. וחיבר אליה פירש"י ותוס' ופסקיהן ומרדכי ופי' המשניות להרמב"ם הכל בחבור אחד. והאריך בשבחיו וחתם יום הששי אדר ראשון רמ"ד. ונראה מזה שאז התחילו לחבר פירש"י ותוס' בצדדי הגמרא והיה חדוש לחבר הכל בחבור א'.

ב ולפי מה ששמעתי ממגידי אמת שהדפוס יצא לעולם קרוב לשנת ה' אלפים ומאתים שהתחילו להדפיס איזה דפין בעיר מגנצא. ואחר זה בעיר הערליים ממחוז הולאנדה. אם כן אחר חמשים שנה בקירוב נתפשט הדפוס בישראל. גם ראיתי טור חשן משפט נדפס בעיר פייבי"א די שאקו בבית מהר"ר משולם קוזי יום ב' כ"ח תמוז שנת חמשת אלפים רל"ה. ואני ראיתי איזה גמרות דפוס ישן שנדפסה גמרא עם רש"י לבד. וכמדומה שהיא ד' קושטנדינא.

ג ואחרי כתבי ראיתי בס' צמח דוד ח"ב בשנת מאתים לאלף הששי שאז נמצא בעיר מע"ץ (מגנצ"א) דפוס. ובח"א שנת רע"א לאלף הששי כתב דבשנת רע"א היה דפוס ראשון לספרי הקדש על ידי דניאל בומבירגי. ואם כונתו שלא נדפסו מספרי ישראל עד שנת רע"א, לא ראה שנמצא דפוס משנת רל"ה ואילך. וכמה ספרים ראיתי בדפוס משנת רמ"ו ואילך. שוב ראיתי להגאון בעל חות יאיר בתשובה סימן קפ"ד שכתב שנמצא ד' ווינציא שנת קפ"ח לאלף הששי מספריהם ע"ש.

סעיף ו

(ו) **ג"ן פרשיות התורה** - כן אמרו בזהר בכמה דוכתי. והקשה מהר"ם זכות ז"ל בפירושו לזהר שהם נ"ד ותירץ דנצבים וילך על הרוב הם מחוברות. והרב מהר"ש אבוהב תירץ דמ"ש בזהר הוא על הפרשיות הנקראות בשבתות. אך פ' וזאת הברכה אין קורין אותה בשבת אלא ביום שמחת תורה ולכן אינה באה לחשבן כ"א ג"ן פרשיות לבד, עכ"ד. ומדוקדק קצת בלשון בזהר הקדוש ח"ב דף ר"ו ע"ב כאשר עינך תחזינה. ומ"מ עדיין צריך ישוב כמבורר למעיין. ובקונטרס דבש לפי כתבתי שמצאתי בספר קדמון כ"י שמונה כל הפרשיות ואינו מונה וילך וכתבתי שם טעם לזה. ואחר זמן הראוני בספר צרור המור פ' שמות שהביא מרז"ל שהם נ' פרשיות וכתב וזאת אינה מן המנין ושלשה המה נפלאו ע"ש. ולי ההדיוט העיקר כמ"ש בס' כ"י הנזכר. ויתכן שפ' תרומה תצוה נחשבות כאחד לכבוד משה רבינו ע"ה שלא נזכר שמו בפ' תצוה ונחשבת עם תרומה פרשה אחת וכבר בתרומה נזכר משה רבינו ע"ה ותצוה נטפלת לפ' תרומה ומצאתי סמך לזה.

מערכת ד

סעיף א

(א) **דבי אליהו** - (עיין סדר אליהו).

סעיף ב

(ב) **דבר משה** - שו"ת להרב מהר"ם אמארילייו א' מרבני שאלוניקי יע"א בנו של הרב כרם שלמה ג' חלקים.

סעיף ג

(ג) **דבר שבקדושה** - חברו בעל ילקוט ראובני הקדמות וחדושים בעניני הוידוי חומר העברות והתשובה נדפס בזולצבאך שנת תמ"ד.

סעיף ד

(ד) **דבר שמואל** - שו"ת להרב החסיד מהר"ש אבוהב אב"ד ור"מ דק"ק ווינציאה וכל רבני איטאליא מריצין לו אגרותיהם ושאלותיהם כמבואר בתשובותיו ועיין בנדפס מערכת שי"ן (ע' מהר"ר שמואל אבוהב בח"א).

סעיף ה

(ה) **דברות** - הרב העטור חיבר ספר על המועדות וקראו עשרת הדברות וכותבים הפוסקים וכן כתב בעל הדברות ובפרט הרב שבלי הלקט מביאו תדיר. והנה אמת נכון הדבר כאשר ראה יראה המסתכל בדברי רבוואתא קמאי. ויש להרגיש קצת על מרן בבית יוסף אורח חיים סי' תער"א שכתב כ"כ הר"ן בשם העטור וכ"כ שבלי הלקט בשם בעל

הדברות וכאשר ירדוף הקורא יבין דתרי הוו ואינו כן כי הרב העטור הוא חיבר הדברות ועיין (עטור) במערכת עי"ן בס"ד.

סעיף ו

(ו) **דברי אמת** - להרב מהר"י (בר) [בכר] דוד שו"ת (קושטא תק"כ) ועניינים בסדר קונטרסים ודרושים והיה אביר הרועים מרבני קושטנדינא. ומספרו נראה יקר תפארת גדולתו ורוב בקיאותו. ויש לו עוד חבור בשמות הגיטין נחמד מאד.

סעיף ז

(ז) **דברי אמת** - הגהת הכ"ד על דרך ספר מנחת שי ועל דרך אור תורה להרמד"ל חברו הרב הגדול מהר"ר שלמה עדני ז"ל תלמיד רבינו בצלאל אשכנזי ורבינו חיים ויטאל זכרם לחיי עד והוא בכ"י.

סעיף ח

(ח) **דברי אמת** - (עיין מעין חכמה).

סעיף ט

(ט) **דברי דוד** - מהגאון בעל טורי זהב על פירוש רש"י בחומש ונדפס בדיהרנפורט וחיבר שו"ת ולא נדפסו אלא קצת המה באו בספרי רבני אשכנז.

סעיף י

(י) **דברי חכמים** - ובו ב' חלקים. דעת חכמה הוא מוסר גדול בטוב טעם ודעת. וחלק ב' מקור חכמה עם סלת בלולה על דיני ש"ע א"ח עד סי' ר"מ. חברם הרב המקובל מהר"ר יהודה ליב פאוויצר (פוחאוויצער) הרב המחבר קנה חכמה ודרך חכמה וכבוד חכמים. וכל ספריו קדושים ומעוררים יראה וקדושה.

סעיף יא

(יא) **דברי יוסף** - שו"ת להרב החסיד המקובל מהר"י [יוסף] אירגאס אחד המיוחד מרבני עיר ליוורנו יע"א.

סעיף יב

(יב) **דברי יוסף** - (עיין מ' אברהם סבע הספרדי בח"א).

סעיף יג

א (יג) **דברי נבא** - חדושים על הש"ס בקצת מסכתות וקצת דינים בסופו ונקרא פי נבא.

ב ושמעתי מהרב המופלא ח"ק כמהר"ח ן' עטר זלה"ה שבזמנו חכם אחד מחכמי המערב קרא בו בענין אחד ולא ערב לו ודבר עליו סרה ובלילה בא לחנקו עד שבכה ושאל מחילה וקבל שלא לזלזל בשום מחבר.

סעיף יד
(**יד**) **דברי קבלה** - (עיין מערת שדה המכפלה).

סעיף טו
(**טו**) **דברי ריבות** - (עיין בסמוך אח"ז).

סעיף טז
(**טז**) **דברי שלום** - דרושים מהרב מ' יצחק אדרבי ז"ל שדרש בק"ק שלום בעוב"י שאלוניקי יע"א. ודברי ריבות קרא לס' שו"ת כידוע.

סעיף יז
(**יז**) **דברי שלמה** - דרושים נחמדים להרב מ' שלמה שלם אב"ד דק"ק ספרדים באמשטרדם.

סעיף יח
(**יח**) **דגול מרבבה** - פי' שיר השירים בפרד"ס להחכם השלם מתחסד עם קונו כמהר"ר רפאל טריביס ובסופו קצת פסקים. ולפנים נדפס פסק שלו ופסקי הרבנים על בתי התפילין בספר כנה"ג ח"מ קודם סימן ר"ץ ע"ש. וחיבר צח ואדום.

סעיף יט
(**יט**) **דגול מרבבה** - הגהות וחדושים על ד' ש"ע שנמצאו בגליון הש"ע של הגאון מהר"ר יחזקאל סג"ל לנדא זלה"ה ונדפס מקרוב.

סעיף כ
(**כ**) **דובב שפתי ישנים** - חיבר הרב הגדול מהר"ש אלגאזי ז"ל. בתחלתו קצת מהרב זקנו מהר"ר משה בנבנשת די שיגוביא ואחר כך לקוטים מבנו הרב כמהר"ר יוסף ובסוף נמוקי מהר"ר משה אלגאזי אחיו של הרב הג' מהר"ש אלגאזי והוא סידרו והוסיף הגהות וכמה מילי מעלייתא ובסופו שפת אמת קונטרס מהשי"ן ימני שבמקרא מאחיו ז"ל. וראיתי בדפוס קונטרס שמאל ישראל על השי"ן שמאלי. ויש שם מאמר כולל כל שי"ן שמאלי שבמקרא, אחד מהם לא נעדר, בלשון הכתוב לשון צח יפה מאד מעשה ידי אמן. ויש שם שיר אחד יפה להמליץ הגדול בעל ההקדמה הידוע החכם השלם כמהר"ר אהרן המון.

סעיף כא
(**כא**) **דורש טוב** - (עיין מהר"ר יצחק אלגאזי בח"א).

סעיף כב
(**כב**) **דורש משפט** - על ח"מ נדפס זה שנים רבות מורה מקום וחדושי רבני שאלוניקי ע"ד ס' מורה צדק.

סעיף כג
(**כג**) **דין אמת** - תשובות להרב המופלא ה"ק כמהר"י נכון ונדפסו בסוף ספרו קרית מלך רב ח"ב.

סעיף כד
(**כד**) **דינא דחיי** - ב' חלקים באור הרב כנה"ג (ח"א קושטא תק"ב וח"ב שם תק"ז) לסמ"ג לאוין ועשין. ובנדפס מערכת חי"ת (ע' ר"ח בנבנשת בח"א). כתבתי דלפי המשוער אצלי אינו במילואו כי לא שלם. וכן מוכח מדבריו בכנה"ג א"ח סי' תמ"ג שרומז להלכות חמץ בבאורו לסמ"ג ואיננו בדפוס. ומחדש ראיתי איזה מקומות אחרים בכנה"ג שרומז לעיין בדינא דחיי וחסר לפנינו.

סעיף כה
(**כה**) **דיני טרפיות** - להרב מהר"ר דוד ן' יחייא בד' ישן נושן ומזכירו מרן בבית יוסף והוא אביו של הרב מהר"ר תם שחיבר כמה חבורים ונשרפו. ומן המשואר נדפסו תשובותיו ונקרא אהלי תם בספר תומת ישרים.

סעיף כו
(**כו**) **ס' דינין** - חיברו ר"י הכהן תלמיד רגמ"ה. הר"ם אלשקר סוף סי' כ"ח וסי' ל"א וכתוב ברוקח כ"י שר"י הכהן הנזכר ורבינו שמעון הגדול מסרו סודות לרבינו אליעזר הגדול. מצרף לחכמה דף י"ד.

סעיף כז
(**כז**) **דינין** - ממהר"י ווייל כתובים בתשובותיו.

סעיף כח
(**כח**) **ס' דינין** - להר"מ מריזבורג (ע' רבינו מנחם מריזבורג בח"א).

סעיף כט
(**כט**) **דינין** - מראב"ן ותשב"ץ וס' התרומה נדפסו סוף ס' הכלבו. והרב כנה"ג חלק י"ד סי' ר"מ הזכיר דינין מס' התרומה כ"י.

סעיף ל
(**ל**) **דמיון אריה** - להרב מ' ליב פינסק הזכירו הרב מהר"ם חאגיז בס' לקט הקמח.

סעיף לא

(**לא**) **דמשק אליעזר** - שיטה על חולין באריכות גדול והוא יקר המציאות והרב כנה"ג בי"ד מזכירו תדיר וחיבר על כל הש"ס ולא נדפס אלא חולין כמ"ש בנדפס מערכת האל"ף (עיין מהר"ר אליעזר אשכנזי בח"א).

סעיף לב

(**לב**) **דמשק אליעזר** - פירוש על תורת חטאת הקצר ומזכיר דברי האחרונים מחברים על י"ד והרב מנחת יעקב.

סעיף לג

(**לג**) **דנא פשר"א** - להרב מהר"ר אליהו הכהן ז"ל. **פשר"א** -- ר"ת **פ**'ירוש **ש**'יר **ר**'ות **א**'סתר.

סעיף לד

(**לד**) **דעת זקנים** - נדפס מחדש וכולל שני חבורים. אחד פירוש שיחסוהו לרבותינו בעלי התוספות והשני מנחת יהודה והם פירושים על החומש. ואני ראיתי ב' ספרים נפרדים כל א' מהתוספות על החומש כ"י. ובמדומה לי לפי הרשום בזכרוני שאין גם אחד כפירוש הזה הנדפס עתה. ואין זה רחוק דכשם דבש"ס יש כמה מיני תוספות כנודע. כן ג"כ הוא בפירוש החומש. וכבר ידוע דבספר אמרי נועם וס' פענח רזא יש מדברי רבותינו בעלי התוס'.

סעיף לה

(**לה**) **דעת חכמה** - (ע' דברי חכמים).

סעיף לו

(**לו**) **דעת קדושים** - חיבר הרב מ' דוד הכהן ז"ל בזמן הרב המג"ן מורה מקום מהאחרונים ע"ד הרב כנה"ג כ"י. והרב מהרד"ך הנזכר היה אבי אמו של מורנו הרב מ' יצחק הכהן בעל בתי כהונה ז"ל ואביו היה אשכנזי מלובלין ממשפחת רפאפורט. ובן הרב מהרד"ך היה הרב יעקב אב"ד ור"מ מק"ק צפת עה"ק ת"ו.

סעיף לז

(**לז**) **דרוש שמואל** - (ע' מ' ולק בח"א).

סעיף לח

(**לח**) **דרושים או דרשות** - (ע' מ' אברהם מונסון. מ' אליעזר ן' ארחא. מ' אליעזר ן' יעקב נחום. מ' בצלאל הדרשן. מ' חיים אלגאזי. מ' חיים בנבנשת. מ' חיים ויטאל. מ' יונה נבון. מ' יהושע פלק כ"ץ.

מ' יעקב מולכו. מ' משה ן' חביב. מ' נתן שפירא (בע"ס מצת שמורים). מ' שבתי נאוואי. מ' שמואל גארמיזאן. וזולתם בח"א. (ועיין אור רב. סדר הדורות).

סעיף לט

(**לט**) **דרושים נחמדים** - כ"י להרב מ' יצחק יצחקי ז"ל א"ח טוב למורנו הרב זרע אברהם ז"ל.

סעיף מ

(**מ**) **ס' הדרישה** - (ע' חכמתא רבתי).

סעיף מא

(**מא**) **דרישה ופרישה** - עיין לפנים מערכת פ' אות ל"ה (ע' פרישה ודרישה).

סעיף מב

(**מב**) **דרך אמונה** - להחכם השלם הפילוסוף כמה"ר אברהם בן ביבאג"י ספרדי מארגון הוא היה לעינים למהרר"י עראמה ולא סר מעקבותיו והרבה נשתמש בדבריו והם בספרו הנכבד הנקרא דרך אמונה. כ"כ הרב יש"ר בס' מצרף לחכמה דף ח' ע"ב. ומצאתי להרב עיר וקדיש הרשב"א הלוי בס' מנות הלוי דף ק"פ שכתב ה"ר אברהם ביבאש בס' דרך אמונה עיין בדבריו.

סעיף מג

(**מג**) **דרך אמונה** - להרב מ' מאיר ן' גבאי בקבלה נדפס בפאדובה שנת שכ"ג והוא הרב המחבר ספר עבודת הקודש.

סעיף מד

(**מד**) **דרך חיים** - הוא בכלל שתי ידות למהר"ם די לונזאנו מוסר נאה ויאה ביסודות ושרשים ואתיא תוך תוך חדושים בפוסקים ושקלא וטריא על הדין ועל האמת.

סעיף מה

(**מה**) **דרך חיים** - פי' על פרקי אבות באורך מהגאון מהר"ר ליווא מפראג ומביאו הרב תי"ט בפרקי אבות ע"ש.

סעיף מו

(**מו**) **דרך חיים** - כ"י למהרח"ו זצ"ל מוסר על פי דברי הש"ס עם דברי הזהר בחקירות גדולות אך למחסור תשלום הספר.

סעיף מז

(**מז**) **דרך חיים** - להר"ח מאוסטרהא. מקרוב ראיתי מ"ש הרב מ' יעב"ץ בתורת קנאות דף ע"א עמוד ב'.

סעיף מח
(**מח**) **דרך חכמה** - (עי' דברי חכמים).

סעיף מט
(**מט**) **דרך ימין** - (ע' רמ"ע מפאנו בח"א).

סעיף נ
(**נ**) **דרך המלך** - (עיין מ' יוסף ן' רבי בח"א).

סעיף נא
(**נא**) **דרך מצותיך** - מרבינו מהר"י רוזאניס הוא היה מונה הפרש רבוואתא קמאי שמוני"ן את ישראל מספר פקודי תרי"ג מצות לספיר"ת תפארה. ונדפס בסוף ספרו המשובח והיקר פרשת דרכים ושם השגות על הרב החינוך.

סעיף נב
(**נב**) **דרך משה** - (ע' לבוש).

סעיף נג
(**נג**) **דרך עץ חיים** - הוא מהקדמות שרשיות בחכמת האמת לרבינו האר"י זצ"ל ודרושיו שסידר הרב המקובל מהר"ם פאפירש וקורין לו עץ החיים. ויש יתרון בס' זה משער ההקדמות שסידר מהר"ש וויטאל כי בס' דרך עץ חיים יש מהדורא בתרא למהרח"ו שלא באה ליד בנו מהר"ש וויטאל והוא ספר נורא מאד כי המ"ב הוא עומק החכמה. ועתה נדפס מקרוב בעיר קאריץ וחזרו והדפיסוהו עוד שני פעמים. ושם הדפיסו עוד כמה ספרי קבלה הן מגורי האר"י זצ"ל הן מזולתם פרי עץ חיים כונות והם סדר שסידר הרב מהר"ם פאפירש וקול ברמה פי' דאידרא שסידר מהר"י צמח. וזהר הרקיע פי' קצת מהזהר. וס' קנה ב' חלקים וס' כנפי יונה ועוד איזה ספרים. והמשכיל בעת ההיא ידום ושרי להו מאריהו ה' הטוב יכפר בעד.

סעיף נד
(**נד**) **דרך הקדש** - להרב הג' מופת הדור מהר"ח אלפנדארי על משניות עשר קדושות וכו' ונדפס אצל שו"ת מגיד מראשית. ומורנו הרב חזון נחום פ"ק דכלים כתב על רוב דבריו עש"ב.

סעיף נה
(**נה**) **דרכי גמרא** - לרבינו יצחק קנפנטון שהיה גאון בקשטיליא ונדפסו כמה פעמים ותלמידיו שני גדולי הדור מהר"י אבוהב ומהר"י די ליאון כמ"ש בנדפס מערכת יו"ד בס"ד. (עיין ר"י אבוהב. מהר"י די ליאון בח"א).

סעיף נו

(**נו**) **דרכי הוראה** - הרב תוספות י"ט חבור נחמד כללי הוראות איסור והיתר ואת המעשה אשר יעשון כדפליגי רבוואתא כ"י והזכירו בסדר הדורות (ועיין כללי הוראות).

סעיף נז

(**נז**) **דרכי משה** - חיברו הגאון מהר"ם איסרלס הרב בעל המפה. ונדפס קצורו סביב לטורים וכלו בשלמות נדפס א"ח וי"ד. ובי"ד יש פי' ארח מישור ובסוף ארח מישור שיטת נזיר ישי מהדורא בתרא על ארח מישור י"ד ושם ש השמטות מגוף דרכי משה י"ד.

סעיף נח

(**נח**) **דרכי נועם** - שו"ת להרב מהר"ר מרדכי הלוי אב"ד במצרים אביו של הרב גנת ורדים ונדפס בווינציא שנת תנ"ז. ושמעתי מרב א' דכאשר נראה בעליל ס' זה לפני רבני גאוני קושטנדינא שבחוהו רבנן דכוון לאמת בהוראותיו.

סעיף נט

(**נט**) **דרכי התלמוד** - חיבר רבינו סעדיה גאון בערבי והם כללי הש"ס מזכירו הרב בצלאל בכלליו שהביא דבריו הרב גופי הלכות. עי' כלל קמ"ה ושאר דוכתי.

סעיף ס

(**ס**) **דרשות** - מרן הקדוש מהר"י קארו זצ"ל שמעתי שנדפסו מחדש עתה בעיר שאלוניקי יע"א ועדיין לא זכינו לאורם.

סעיף סא

(**סא**) **דרשות** - למשמרת החדש למהר"ש ויטאל. (ע' מ' חיים ויטאל בח"א).

סעיף סב

א (**סב**) **דרשות הר"ן** - ידועות. איכו השתא רגע אדבר בענין הדרשות בקצור אמיץ. הנה בחלק הפלפול והמשא ומתן להוראה כמעט רבני ישראל האמתיים בלכתם ילכו דרך הש"ס וכל הגאונים והפוסקים. אלא שלבן של ראשונים כפתח אולם וקרובים להוראה ואח"כ צריך יותר טורח ע"ד מה שפירשתי בעניותי במאמר "במחשכים הושיבני וכו'" ואכמ"ל. אך בחלק הדרשות נשתנו אופניהם וסדריהם למיניהם והיודעים בהם יתנו עדיהם למראה עיניהם.

ב הלא מראש בהיות ישראל בספרד היו הדרשות בחקירות וסברות ישרות היו לברו"ת פשטי המקראות כדרשות הר"ן הידועות הנז' והם לתלמיד הרמב"ן. וס' הנחמד עקידת יצחק וס' הבהיר תולדות יצחק ודומיהם. ואחר זה נטו מאד אחרי הפילוסופיא וחכמת הטבע והיו מפרשים פסוקים ומאמרים בזה. וזה המין נתבטל לגמרי וראיתי בגניזות דפוס מכמה ספרים נדפסים בדרך זה וכמה מאות ספרים ראיתי בביבליאוטיקא של פאריץ (פאריז) כ"י ממין זה וקרוב שבאו שם מספרי גרוש

ספרד. וכל ספרים אלו אבד סבר"ם ונשכח זכרם. ובתר כל אלין קמו רבים בתורה לפרש עפ"י הקדמת רז"ל ורמזי חכמה ומוסר ומהם המפרש הגדול באחרונים רבינו מהר"ם אלשיך ואחריו כל ישרי לב.

ג **ואחר** כל השבח הזה התחילו לפרש ע"פ הדין כמו מהראנ"ח ומהרימ"ט והחזיקו בדרך זה הולך וחזק מאד עד היום הזה. אמנם היו איזה דרשנים אשר חשבו לבנות מצודים בהקדמות תלויות ודחיות ומהם עשו חי"ל לפרש מאמרים ולעשות חילוקים. וכבר צווחו עליהם זרע ברך והרב של"ה. ולא עוד אלא יש בודה מאמר מלבו ואומר שהוא פליאה ועולים ויורדים בו בכמה תלוליות וקשרים שאינם של קיימא ובית עכביש מבטחם. וכבר שאל חכם אחד ממורנו הרב מהר"א יצחקי שיפרש לו מאמר תמוה והרגיש הרב אשר בדאו מלבו ואמר לו תימה עליך שעם סוף המאמר מתפרש יפה הכל. ויש מי שתולה מאמרי הילקוט זה בזה וקושר קשריו מעדו אשריו כאשר ראיתי בעיני. וזה שקר כי ארבע מאמרי הילקוט שדרש כל א' ממדרש אחר וקבצה בילקוט ונפל היסוד. ואם הכונה על מחבר הילקוט הס כי לא להזכיר. ויש דורש שגונב פשטים ואומרים על שמו ואחר ימלא פיהו חצץ. ויש משתבח להזכיר מס' מ"ה ושמעתי דורש א' שלא הזכיר כ"א ספרי חדושים ונשא שמותם. וכשסיים אמרתי בקול זכות מי שזכר יגן עליו. וזאת ל?עת שהדורש לא יחליט הדברים רק בדרך אפשר ויהיו ההקדמות אמתיו' שאז אפילו שהפ' או המאמר לא כוונו לזה כל שהענינים אמתיים יהיו דרך אסמכתא. ויש כמה חלקים כענינים אלו וזה א' ממאה להזכיר למי שיש בו יראת ה' ומודה על האמת. והכל בקצור נמרץ.

ד **ובאזנינו** שמענו כי זאת לפנים בפולין היו הדרשנים נוהגים לדרוש מאמרים תמוהים בהקדמות תוס' ופוסקים וחריפות. ועתה חזרו מקצתם לדרוש פשטים פשוטים. וכמה מהם שקורין בכל שבוע ס' אור החיים להרב המופלא ח"ק מהר"ח ן' עטר ז"ל ומחבבין את דבריו כי הם על פי הפשט.

סעיף סג

(**סג**) **דרשות** - (עיין דרושים לעיל).

סעיף סד

(**סד**) **דת אש** - שו"ת ובאור הלכות כלאים להרמב"ם להרב אורי שרגא פייביש ז"ל נדפס בברלין שנת תק"ג.

סעיף סה

(**סה**) **דת ודין** - חיבר הרב מהר"א ן' שנגי(?) א' מרבני קושטנדינא ונסדר ע"ס הפרשיות ולא יכלו לסדרו כמו שחשב הרב. ובסופו קצת ענינים ושו"ת מהרב הנזכר והרב אחיו זלה"ה.

מערכת ה

סעיף א

(**א**) **הגהות אבות דר' נתן** - בסוף ספר תומת ישרים.

סעיף ב
(ב) **הגהות אבות דר' נתן ומס' סופרים וכו'** - בס' רגל ישרה.

סעיף ג
(ג) **הגהות על ס' אוצרות חיים מהאר"י זצ"ל** - ועל ס' כונות ושאר ספרים של גורי האר"י זצ"ל ממהר"י צמח והרב נתן שפירא והרמ"ז הכל בכ"י. ועוד ראיתי אוצרות חיים בהגהות הרב מהר"א אזולאי ממרוויקוס והרב מהר"א ן' מוסא.

סעיף ד
(ד) **הגהות** - הרב הגדול כמהר"ר אליעזר ן' ארחא ז"ל על הרמב"ם ז"ל כתיבת יד.

סעיף ה
(ה) **הגהות אשרי** - כתב מהרא"י פרשת ויחי דחיברם מר זקנו מהר"ר ישראל מקרמזיר וכ"כ מור"ם בס' יוחסין.

סעיף ו
(ו) **הגהות** - והשגות על הב"י. (עיין מ' משה מטיבולי בח"א).

סעיף ז
(ז) **הגהות** - והשגות על ספר גדולי תרומה. (עיין גדולי תרומה).

סעיף ח
(ח) **הגהות** - על ס' הזהר כמו מהרש"ל בש"ס ממז"ה מהר"א אזולאי ז"ל ונקרא אור הלבנה בכ"י.

סעיף ט
(ט) **הגהות** - על ס' הזהר מה' מרדכי ראטו בכ"י.

סעיף י
(י) **הגהות** - על ספר זהרי חמה מהרב עיר וקדיש מהר"י צמח ז"ל בכ"י.

סעיף יא
(יא) **הגהות חדשות** - על ב"י ואיזה מורה מקום בתשובות וכיוצא נדפסו בבית יוסף שנדפס בעיר דיהרנפורט מחדש למטה בגליון כל דף.

סעיף יב
(יב) **הגהות** - על טור ובית יוסף י"ד נדפסו מחדש מהגאון מה' ליווא מפראג רבו של הרב תי"ט.

סעיף יג
(**יג**) **הגהות** - הגאון הרב תי"ט על טור ובית יוסף אבן העזר נדפסו בסוף חדושי הרשב"א (הרמב"ן) לכתובות דפוס מיץ.

סעיף יד
(**יד**) **הגהות** - על הטורים. (עיין מה' עזריה יהושע בח"א).

סעיף טו
(**טו**) **הגהות** - על הטורים ועל הרמב"ם ח"ג מהרב מהר"י ששון נדפסו בסוף ספרו בני יעקב.

סעיף טז
(**טז**) **הגהות** - על הטורים ומורה מקום בשו"ת האחרונים מהרב הגדול מהר"י רוזאניס כ"י.

סעיף יז
(**יז**) **הגהות** - על ט"ז וש"ך וסמ"ע מהגאון מה' גרשון שנמצאו בגליון נדפס והוא ס' חדושי הגרשוני להגאון הנזכר.

סעיף יח
(**יח**) **הגהות** - ט"ז בי"ד שכתב הרב נקודות הכסף שכתב בדף אחרון וכתב הפר"ח סי' ס"ט שלא הגיע לידו דף זה. ואני הדל מצאתיו בט"ז יורה דעה מדפוס ישן והעתקתיו וכמ"ש בועד ח"א מערכת טי"ת ע"ש (עיין טורי זהב).

סעיף יט
(**יט**) **הגהות** - על ירושלמי ממהר"ר בצלאל אשכנזי ז"ל והם בעה"ק ירושלים ת"ו.

סעיף כ
(**כ**) **הגהות** - על ירושלמי לאחד קדוש בכ"י והם בידי.

סעיף כא
(**כא**) **הגהות** - על ירושלמי להרב עיר וקדיש כמהר"ם די לונזאנו ז"ל בכ"י.

סעיף כב
(**כב**) **הגהות** - על הלבושים. (עיין מהר"ר אברהם אזולאי בח"א).

סעיף כג
(**כג**) **הגהות מיימוניות** - חיברם רבינו מאיר הכהן תלמיד מהר"ם בר ברוך וכ"כ בס' הגמי"י כ"י. וכתב סדר הדורות הגמי"י מהר"ם מרוטנבורג ס"א תלמידו וכו' ע"ש דף קס"ו

ע"ג. ואין כאן ספק כלל כי הגהות מיימוניות חיברם תלמיד מהר"ם מרוטנבורג ומזכיר תמיד לרבו מהר"ם. ושם הרב המחבר הוא כשם רבו רבינו מאיר הכהן כמ"ש.

סעיף כד

(**כד**) **הגהות מרדכי** - נראה שחיברם רב אחד אחר המרדכי והן מלוקטות מספרים רבים ולכן הלשון מגומגם כמ"ש מור"ם בתשובותיו סימן מ'. ובהגהות פ"ק דעירובין אומר שמצא להרא"ש מטוליטולא שכתב וכו' והוא הרא"ש המפורסם אביו של רבינו יעקב בעל הטורים שברח מאשכנז לטוליטולא והרביץ שם תורה מאד. והרא"ש היה חבר המרדכי כנודע. ובימי מרדכי רחוק שיתפשטו חבורי הרא"ש. ולפי מה שנראה שההגהות נתחברו אחר המרדכי ניחא. ועיין במערכת י' אות י"ג (עיין רבינו יעקב מרומרוג בח"א) ומשם תראה שיש בתוך הגהות מרדכי איזה לשון שהאומרו היה בזמן המרדכי או קודם. ויש לשונות מספרים שהיו אחר המרדכי כמ,ש מור"ם שנלקטו מספרים רבים ודי בזה.

סעיף כה

(**כה**) **הגהות מור"ם** - על כל ש"ע קראם "מפה" כלומר שהוא פורס מפה על השלחן. וזכה כי רבבות אלפי ישראל שבערי פולין ואשכנז נוהגים כדבריו. וכבר כ' מהרר"י בשל"ה ז"ל דפשטה הוראה כמור"ם אף שחולק על רש"ל כאלו יצאת בת קול דהלכה כמור"ם ע"ש והוא פלא כי מור"ם ז"ל נפטר בן ל"ג שנה וה' עמו לכתוב דרכי משה על ד' טורים וההגהות ותורת חטאת ותורת העולה ומחיר יין ופי' הזהר כ"י ושו"ת שלו ולהרביץ תורה בתלמידים זכותו יגן עלינו. וגיסו של מור"ם היה הגאון הרב שארית יוסף כמ"ש הוא עצמו והביא לשונו הרב ש"ך חשן משפט ריש סי' קכ"ח ע"ש.

סעיף כו

(**כו**) **הגהות על הרמב"ם** - ותיקון התיבות למז"ה מהר"א אזולאי כ"י כנרא' שהגיהם מתוך ס' הרמב"ם כ"י. ואני הדל ראיתי הרמב"ם כ"י שנכתב בנרבונא שנת ה' אלפים מ"ב ישן נושן ומצאתי בו בדין שהייתי עסוק נחסא יפה.

סעיף כז

(**כז**) **הגהות על הרמ"ם** - ממהר"ר דוד עראמה ז"ל ונדפס פעמים. ובלקט הקמח כ' שנדפסו תשובות למהר"ד עראמה הנז' ולא ראיתים עד הנה (ועיין מהר"ד עראמה בח"א). ואחר זמן באו לידי התשובות הנז' בדפוס ישן והם י"ד דפים על סוגיות ודבורים קשי ההבנה נדפסו בקושטנדינא שנת הש"ם.

סעיף כח
(**כח**) **הגהות על הרמב"ם ז"ל** - ומפרשיו מהרב הגדול המג"ן ז"ל כ"י.

סעיף כט
(**כט**) **הגהות על הרמב"ם** - עשה מהר"ם מפאדוה ז"ל כשהדפיס הרמב"ם מגדל עז שנת ש"י. וזמנין דמרן בכסף משנה כותב "כתב הרב המגיה" וכונתו על מהר"ם פאדוה ועליהם השיב הרדב"ז בסוף תשובותיו בדפוס ויניציא כמ,ש בשם הגדולים ח"א מערכת מ"ם אות מ"ה (עיין מהר"ם מפאדובה בח"א).

סעיף ל
(**ל**) **הגהות סמ"ק** - זמנין דמשכחת דהפוסקים כותבים "וכתב סמ"ק" וכונתם על הגהות סמ"ק. הרב ש"ך יורה דעה סימן ל"ב ס"ק ג'.

סעיף לא
(**לא**) **הגהות** - ספרא שהוא תורת כהנים. בסוף ס' תמת ישרים.

סעיף לב
(**לב**) **הגהות** - על ספרי להרב עיר וקדיש מ' סלימאן ן' אוחנא ז"ל בכ"י.

סעיף לג
(**לג**) **הגהות** - סביב שחיטות ובדיקות למהר"י ווייל חיברם האלוף מה' צבי מקראקא. כן כתב בתשו' מה' יעקב סוריזינה הנדפס בסוף תשו' הרא"ש דפוס ויניציא בשנת שס"ז.

סעיף לד
(**לד**) **הגהות** - על סדר קדשים בגמרא רש"י ותוספות להרב הגאון מה' בצלאל בכ"י. הגהות נפלאות אמתיות מתוך גפ"ת כתובי יד שהיה לו ולא זכינו עדיין שיצאו לאור הדפוס.

סעיף לה
(**לה**) **הגהות מהרי"ח** - שיש בפסקי הרא"ש. שם הרב המגיה הוא הרב יחזקיהו ועמ"ש הרב תה"ד סי' רל"ג.

סעיף לו
(**לו**) **הגהות הרי"ף** - כ"י והם מהרב דיל ויקי"ו נמצאות בערי איטליא קראו בשמותם "תקונים דיל ויקי"ו" ויש בהם טעם זקנים. ועיין לקמן במערכת למ"ד בס"ד. (עיין לקוטי אורות).

סעיף לז

(לז) **הגהות הרי"ף והר"ן** - נדפסו בספר תמת ישרים בשם דרך תמים והועתקו מכמה רבנים ומכללם הם הגהות רבינו בצלאל אשכנזי ורבינו האר"י זצ"ל כמבואר באורך בהקדמת ס' תמת ישרים מהרב בנימן מוטאל ע"ש. וכבר נדפסו סביב הרי"ף בדפוס אמ"ד וזולצבאך. אך בדפוס זולצבאך נמצא חסרון אפילו איזה שיטות מהר"ן. ומכאן מודעא למי שיתקשה בלשון הר"ן זולצבאך וכיוצא מדברי מפרש אחר יבקש בדפוס אחר אם הוא ט"ס וחסרון הדפוס.

סעיף לח

(לח) **הגהות על הרי"ף** - להרשב"ם ור"ת. (עיין הריף בח"א).

סעיף לט

(לט) **הגהות** - רבות על הרי"ף ומפרשיו ספר גדול כ"י ואיזה פירושים וקושיות בדרך קצרה. אחשוב שהוא ממהר"ם קאזיס ז"ל.

סעיף מ

(מ) **הגהות** - וחידושי דינים על ש"ע מהרב מה' דוד קורינאלדי ועל פי' גור אריה בכ"י.

סעיף מא

(מא) **הגהות** - על כל ש"ע כתב הגאון מהר"ר יחזקאל ז"ל אב"ד ור"מ דק"ק פראג ונדפסו מחדש ויהיו נקראים שלחן טהור. ועמו דגול מרבבה חידושי דינים מהרב ז"ל כמו שנתבאר לעיל במערכת דל"ת בס"ד. (עיין דגול מרבבה).

סעיף מב

(מב) **הגהות** - על ש"ע אבן העזר. (עיין מה' יהודה חאבילייו בח"א).

סעיף מג

(מג) **הגהות הש"ס** - אשר בדפוס פראנקפורט דמיין והמורה מקום אשר שם אשר לא היה בדפוסים הקודמים אזן וחקר הגאון החסיד מה' יוסף שמואל מקראקא אב"ד מפפד"מ. ועיין בשו"ת זכרון יוסף א"ח סימן י"ד ובס' הקטן מחזיק ברכה א"ח סימן קי"ב ובקונטרס אחרון.

סעיף מד

(מד) **הגהות הש"ס חדשים** - הגיה ותיקן הגאון בעל סדר הדורות בתחלת הספר הנזכר.

סעיף מה

(מה) **הגהות לשערי דורא** - (עיין מה' ישראל המכונה מה' איסרלן. מה' מרדכי יפה בח"א).

סעיף מו
(**מו**) **הגהות בשפתי ישנים** - (עיין מה' שלמה אלגאזי בח"א).

סעיף מז
(**מז**) **הגהות ספר התשב"ץ** - לתלמיד מהר"ם הנדפס הם כולם מרבינו פרץ. כן ראיתי בתשב"ץ כ"י על קלף ישן נושן ושם כתובות כל ההגהות.

סעיף מח
(**מח**) **הגהות לספר היראה** - מרבינו יונה זצ"ל. (עיין מהר"ם ניגרין בח"א).

סעיף מט
(**מט**) **הוד מלכות** - (עיין מ' אברהם היכיני בח"א).

סעיף נ
(**נ**) **הולך תמים** - טעמי המצות ע"פ פרד"ס כסדר התורה למהר"ר אברהם בהג"מ יצחק חיות ונדפס שנת שצ"ד כ"י סה"ד ומזכירו תדיר בס' עיר מקלט להרב מה' דוד אב"ד מקק"א דאמשטרדם.

סעיף נא
(**נא**) **הון רב** - ב' חלקים שו"ת ודרושים למה' רפאל נחמיאש.

סעיף נב
(**נב**) **הוספה** - חיבר הרב סמ"ע תוספות על ד"מ כמבואר בהקדמתו. ועתה שהדפיסו מחדש בית יוסף כולו בדיהרנפורט הדפיסו בחושן משפט הוספה הנזכר אבל הוא מעט מזעיר אחשוב שלא הדפיסוהו בשלימות אלא קצת ממנו.

סעיף נג
(**נג**) **הזהיר** - (עיין והזהיר).

סעיף נד
(**נד**) **היכל ה'** - לכמהר"ר יחיאל אשכנזי איש ירושלים ת"ו בכמה ענינים ע"פ הסוד. נדפס בויניציא.

סעיף נה
א (**נה**) **היכל קדש** - פי' תפלות ע"פ הזהר ומהר"ם ריקאנטי, חיברו הרב משה בר מיימון המכונה אלבאז. והתחיל לחברו בעיר תרואדנת בשנת של"ה. והיה חבור זה ביד הרב מהר"ר יעקב ששפורטש אב"ד באמשטרדם והדפיסו באמ"ד שנת תבי"א ועשה בראשו הקדמה ארוכה. ויש בספר הנזכר הגהות מהחכם השלם אהרן הסבעוני מעיר סלא.

ב **וראיתי** במכתב לא' חכם שהיו ת"ח יושבים ללמוד ונמשכו הדברים שאחד מהחבורה דיבר קצת שלא כהוגן על ס' הנז' ותכף נתנמנם והענישו אותו בחלום על דבריו וייקץ ויגד לחבריו להזהירם על כבוד הספר הנז' ומחברו. וכיוצא בזה כתבתי לעיל מערכת דל"ת אות יו"ד (עיין דברי נבא). וגם באזנינו שמענו מפום רבנן שיש שנענשו על זלזול הספרים והמחברים. והירא לנפשו יכלכל דבריו ביום הלחמו מלחמתה של תורה ויזהר בכתיבתו. וכבר אמרו בירושלמי יראה אדם בעל שמועה כנגדו ויצייר שאם היה מקשה להרב הזה בפניו במה הלשון אומרת ברוח נמוכה במתק ודשן עדיו וכה יעשה עתה כי גדולים צדיקים במיתתן ויזהר שלא יכוה בגחלתן. וישים בעיניו כי כמה גדולים חשבו שהשיגו על הראשונים ובסוף נתגלה שלא ירדו לעומק דברי הראשונים. ומי לנו גדול מר' יהושע בן חנניא, ארי' דבי עילאי, במעונות אריות משאתו יגורו אלים, כמפורסם בבבלי וירושלמי ואמר בושני מדבריכם בית שמאי ותלמיד אחד אסברה ניהליה והישחרו שניו מפני התעניות כמ"ש בחגיגה דף כ"ב. ושמעתי דכיוצא בזה אירע להגאון המפורסם רבינו העשל שכשיג(?) על מהרש"א ביד חזקה ונזדמן שם תלמיד אחד ופירש דברי מהרש"א. ואם אירע ככה לאיתני עולם ישאו ק"ו בדור הזה דבצר לבא ונחנו מה באמת ודי בזה. ועי' בפתח עינים שם.

סעיף נו

(**נו**) **הליכות אלי** - להרב מהר"ש אלגאזי כללי התלמוד.

סעיף נז

(**נז**) **הליכות עולם** - חיבר ר' ישעיה הלוי מתלמסאן בדרכי הגמרא בשנת רכ"ז והגאון מהר"א מזרחי השיג עליו איזה השגות בתוקף כמו שהביא לשונו הרב מהר"ש אלגאזי בס' גופי הלכות סוף דף צ"ד. ומרן חיבר על הליכות עולם כללי הגמרא. ומהר"ש אלגאזי עליהם יבין שמועה.

סעיף נח

(**נח**) **הלכה למשה** - ב' חלקים על קצת הלכות מהרמב"ם חלק ד' באריכות גדול וקבוץ כל הפירושים והדעות חיברו הרב מהר"ם אמארילייו הרב המחבר שו"ת דבר משה ג' חלקים וספר יד משה מדרשות.

סעיף נט

(**נט**) **הלכה למשה** - (ע' מערת שדה המכפלה).

סעיף ס

(**ס**) **הלכות ארץ ישראל** - שמזכירים התוס' והרא"ש ריש חולין הם הלכות שחיבר חכם א' מדינים שאמר אלדד הדני שבא מעשרת השבטים בימי הגאונים. וכ"כ הרב שלטי

הגבורים ריש חולין ובריש ספר כרתי ופלתי. ועמ"ש בעניותי בריש ס' הקטן מחזיק ברכה על י"ד בס"ד.

סעיף סא

א (**סא**) **הלכות גדולות** - מהרמב"ם בס' המצות והרמב"ן שם ובמלחמות והרז"ה. נראה דחיברו רבינו שמעון קיירא. אך התוס' בכמה דוכתי מיחסים אותו בכמה דוכתי לרבינו יהודאי גאון וכ"כ סמ"ג וכבר כתבו האחרונים בזה. ורבינו שמעון קיירא היה שנת ד' אלפים ת"ק.

ב **בהלכות גדולות** שבידינו יש חסרונות הרבה. הרמ"ע בתשובותיו סי' ל"ב. וזימנין דרבוואתא קמאי מייתי בשמיה וליתיה בנסחתין. ותו כמה לישני דקמן בה"ג וקמאי מייתי משמיה איפכא. ע"כ נסחא דקמן בה"ג הויא כמתניתא דלא מתניא בי ר' חייא ור' הושעיא. הרב תבואות שור י"ד סי' מ"ח ס"ק ד'.

סעיף סב

(**סב**) **הלכות גדולות** - מאספמיא. כן כתב בספר האגור סי' אלף רס"ו ומשם סמ"ג ע"ש.

סעיף סג

(**סג**) **הלכות יום טוב** - (עיין רבינו אשר בן הרב ר' משולם בח"א).

סעיף סד

(**סד**) **הלכות פסוקות** - (ע' רב יהודאי גאון בח"א).

סעיף סה

(**סה**) **הלכות קטנות** - שו"ת מהרב מ' יעקב חאגיז ח"א וח"ב וכתבם דרך קצרה לחדד התלמידים וכו'. ועיין תשובה אחרונה סי' שי"ח מחלק ב' ושם כתב בנו מהרמ"ח דהרב מר אביו למד התלמוד בבלי י"ג פעמים והיה שקדן בתורה וכו' ע"ש.

סעיף סו

(**סו**) **הלכות ראשונות** - והלכות גדולות. כ"כ הרמב"ן בספר מלחמות פרק כירה. ועתה ראיתי בספר הלקוטות להרמב"ן שנדפס מחדש שכ' דף כ' ע"ב "וכן פי' רבינו חננאל בפירושיו ורב שמעון בעל הלכות ראשונות ורבינו יצחק". ואולי הוא ט"ס.

סעיף סז

(**סז**) **הלכות הרמב"ם** - על הירושלמי (עיין רבינו משה בר מיימון בח"א).

סעיף סח

(**סח**) **הלכות שמחות** - (עי' מהר"ם מרוטנבורג בח"א).

סעיף סט

(**סט**) **הלכתא גברוואתא** - חיבר רב שמואל הלוי מקורטובא על כל התלמוד וברח למיליקא וחברו ונפטר שם שנת ד' אלפים תתט"ו. כ"כ בספר ישן נושן כ"י. ועתה ראיתי להרמב"ן בחדושי גיטין דף מ"ה שכתב "וכ"כ הנגיד בהלכתא גברוותא". "הלכתא גברוואתא חיבר הנגיד". כלבו דף י"ט ע"ג כמ"ש משם הרמב"ן.

סעיף ע

(**ע**) **הלל גמור** - (עיין קדש הלולים).

סעיף עא

(**עא**) **הללויה** - (עיין קדש הלולים).

סעיף עב

(**עב**) **המבקש** - להרב שם טוב בר יוסף אבן פלקירא בחכמה ומוסר חיברו בשנת ה' אלפים כ"ד ונדפס בהא"ג שנת לחק"ת בהיותי שם. ואני בעניי נעשיתי סניף לגדולים אשר הסכימו להדפיסו ככתוב שם.

סעיף עג

(**עג**) **המון רבה** - מובא בתאוה לעינים. כ"כ בסדר הדורות דף קס"ו ע"ד וכבר בחיי הרב המחבר מהרש"א נדפס באזמיר והוא מפתחות תנ"ך הנדרשים במדרש רבה. וכתב שם הרב שחברו בעשרים יום לזכות הרבים.

סעיף עד

(**עד**) **המעלות לשלמה** - דרושים רובם ע"פ הדין להרב הגדול מר קשישא מהר"ש לאניידו אב"ד ור"מ בארם צובה זלה"ה.

סעיף עה

(**עה**) **הן ישלח** - (ע' מ' אהרן ששון בח"א).

סעיף עו

(**עו**) **הגהות הרא"ש** - הודפסו בכמה ספרים והם דברי מוסר ויראה בדברים קצרים והם ארזי הלבנון הרמים כהררי אל. אשרי אדם בהם יהגה וינהיג עצמו ובניו בהם וחיך אוכל יטעם דברים קדושים היוצאים מפה קדוש.

סעיף עז

(**עז**) **הנמצא** - ספר זה מהרמב"ם מוסר וחכמת הטבע והרפואה והרכבת האדם וכיוצא. נדפס בשאלוניקי שנת ויש"ם מדברה כעדן ונלוו אליו אמרות טהורות מהרב אברהם חיון ופירוש איכה להרב מהר"ש וידאש.

סעיף עח
(**עח**) **העמק שאלה** - (עיין קול ברמה).

סעיף עט
(**עט**) **הר הכרמל** - שו"ת למהר"ר אליהו על סדר ארבעה טורים ונדפס בפראנקפורט דאדר.

סעיף פ
(**פ**) **הרנינו** - (עיין מדרש).

סעיף פא
(**פא**) **השגות** - הראב"ד על הרז"ה בס' המאור בתוקף גדול הובאו בס' תמים דעים על כמה מסכתות מסימן רמ"א ואילך. ועל הרוב שהראב"ד כתב השגות על כל דברי הרז"ה במאורות.

סעיף פב
א (**פב**) **השגות** - הראב"ד על הרי"ף על קצת מסכתות. הובאו בספר תמים דעים מסימן רל"ד ואילך וכבר כתבתי בח"ב דיתר על כן השיג על הרי"ף ועל הכל השיב הרמב"ן וחיבר ספר הזכות על זה ולא נדפס כ"א על ג' מסכתות.

ב **והרואה** יראה שמדבר הרמב"ן להראב"ד בכבוד גדול מאד. כי מלבד גדולת הראב"ד בתלמוד עוד בה שזכה לגלוי אליהו הנביא זכור לטוב והרמב"ן גם כן זכה לגלוי אליהו הנביא זכור לטוב וידע הרמב"ן רום מעלת קדושת הראב"ד.

ג **נמשך** לזה אומר כי הנה היו מן הגדולים שעלה על דעתם לנטות קצת מדברי רז"ל בצד מה. והי' זה שהם היו חכמים בלימודיות וטבעיות ודעתם רחבה וסברו כי רז"ל היו חכמים לבד. וזה טעם שאמרו הלא גם בנו חכמה ודעת עם שהם חכמים יותר. אבל הי"ל לשום לבם כי רז"ל היה להם רוח הקודש ואליהו זכור לטוב שכיח גבייהו ונשמתם ממקום עליון והיא נקיה ואין יחס ביניהם לבין רז"ל. וצריכים אנו לכוף ראשנו לקבל האמת מבעלי האמת. וזה אמרתי שאפשר עד"ז כוונת הפסוק "הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו", כי הנה בכ"ף הדמיון אפשר שלא ישוה לגמרי כמ"ש הרשב"א בתשובה. ובמקום אחר רמזתי על תשובת הרב משאת משה בשניות ואם כן באמרו הנמצא כזה ר"ל אף על פי שאינו שוה אך פירש דבריו איש אשר רוח אלהים בו דזה ודאי מעכב שיהיה חכם והנה צורף רוח אלהים שהחכמה עם רוח הקדש היא תקום מאד נעלה. ודוק כי קצרתי מאד וזה הערה קטנה אבל היא פנת יקרת נגד החושבים לפקפק על דברי רז"ל ודי בזה.

סעיף פג
(**פג**) **השגות** - הראב"ד על הרמב"ם (ע' הראב"ד השלישי בח"א).

סעיף פד
(**פד**) **השגות** - רבינו אפרים שהשיג על רבינו הגדול הרי"ף רבו במסכת קמא הובאו בספר תמים דעים סימן ס"ח.

סעיף פה
(**פה**) **השגות** - על הראב"ע (עיין מהר"ר שלמה לוריא בח"א).

סעיף פו
(**פו**) **השגות** - הרב ברכת הזבח על הגאון מהרש"א בחדושי הלכות. הנה הנם בספרו תפארת שמואל.

סעיף פז
(**פז**) **השגות** - על הלכות גדולות. (עיין רבינו דוד בר סעדיה בח"א).

סעיף פח
(**פח**) **השגות** - על הרב ט"ז בי"ד חיבר הרב ש"ך וקרא ספרו "נקודות הכסף" ע"ש הכתוב "טורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף". ונדפס קונטרס מגיני זהב על תחלת י"ד לנכדו של הרב ט"ז לישב השגות הרב שפתי כהן בנקודות הכסף.

סעיף פט
(**פט**) **השגות** - הרמ"ז על ספר מצת שמורים להרב נתן שפירא בכתיבת יד.

סעיף צ
(**צ**) **השגות** - הרמ"ך על הרמב"ם. עמ"ש בנדפס מערכת מ"ם בס"ד. (עיין רבינו משה הכהן בח"א).

סעיף צא
(**צא**) **השגות** - על הערוך. (עיין מה' יוסף מטראני בח"א).

סעיף צב
(**צב**) **השגות** - על הרב פרי חדש בי"ד, השיג הרב תבואות שור והרב פרי תואר והרב ח"ק לישראל. ולכל הדברות המעיין יראה כי הרב פרי חדש רב מובהק הוא בסברא ישרה ולשון חכמה ושגגותיו מועטות וימררוהו ורובו ותשב באיתן קסת"ו.

סעיף צג
(**צג**) **השכם** - מדרש השכם מביאין הראשונים ועינינו לא ראו ובס' המכריע סי' יו"ד כתב "וכן בס' השכם וכו'", ע"ש.

סעיף צד

(**צד**) **השלמה** - שני ספרים להשלים הלכות הרי"ף כמ"ש מהר"ב מוטאל בהקדמת תמת ישרים חיברם רבינו משולם. ועיין בח"ב מערכת מ"ם אות ל"א (עיין רבינו משולם חיבר ס' השלמה כו' בח"א).

סעיף צה

(**צה**) **התחלת חכמה** - ספר בקבלה הזכירו הרב מגלה עמוקות.

קונטרס אחרון

סעיף א

(**א**) **הלכה למשה מסיני** - הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשנה כתב דברים שהם הלכה למשה מסיני והם רובן ואפשר כולם. ואחד הרואה בעיניו יראה שהן מועטות. אמנם הגאון חות יאיר הפליא עצה הגדיל תושיה ברוב בקיאותו בתשובותיו סי' קצ"ב. ואני בעניי ראיתי ס' כ"י להרב הכולל אב"ד במצרים כמהר"ר חיים הלוי זלה"ה שהאריך מאד על תשובת הרב חות יאיר וברוב פלפולו ובקיאותו יגע ומצא הרבה בהל"מ וחיבר ס' גדול בזה.

מערכת ו

סעיף א

(**א**) **והזהיר** - כתב מהר"א שטיין בנמוקיו על הסמ"ג ריש דף רצ"ד שס' הזהיר שמביאים התוס' נקרא והזהיר עם ו' והביא ראיות. ובתוס' סוף מנחות והביאם מרן בב"י סי' קכ"ח "כתוב בס' הזהיר".

סעיף ב

(**ב**) **ווי העמודים** - חברו הגאון מהר"ר שעפטיל סג"ל בנו של הרב שני לוחות הברית. והוא תלמיד הגאון מהר"ר שלמה אפרים אב"ד דק"ק פראג ובהקדמ' שם נאמר מכמה חבורים שחיבר ובפרט בדיני איסור והיתר חבור מופלא ובנו היה הגאון מהר"ר ישעיה אב"ד דק"ק פפד"מ וכבר נודע שלשלת יוחסין מהגדולים הללו מהמשפחות היותר מיוחסות וכמ"ש הגאון בתחלת צוואתו הנדפסת בסוף ס' יש נוחלין.

סעיף ג

(**ג**) **ויגש יהודה** - קצור בית יוסף נדפס שנת שנ"ו.

סעיף ד
(ד) **ויגש יהודה** - הגהות על הבית יוסף ועתה הדפיסום מחדש סביב בית יוסף בדיהרנפורט עם הגהות אחרות מלוקטות. (ונראה שהוא הנזכר לפני זה).

סעיף ה
(ה) **וידוי גדול** - מיוסד על אברי האדם תיקן הרב מהר"ר מרדכי אצבאן ונקרא זובח תודה והוא בנוי על ס' החרדים. והרב מהר"ם הנז' היה מולדתו במערב הפנימי והיה רב בעיר ליוורנו איזה זמן והיה ויכוח בינו ובין הרב אברהם רודריגיז כמבואר בשו"ת אורח לצדיק ואחר כך נסע לארם צובה והיה שם מכלל הרבנים כמו שתראה בכתבי ארם צובה המודפסות בס' חנן אלהים לגדול הדור מהרח"א ז"ל ע"ש. ובא לעיר הקודש ירושלים ת"ו לעשות זייאר"ה וזכיתי לראות פניו והייתי קטן שהגיע לחינוך.

סעיף ו
(ו) **וידוי** - לתלמיד חכם בפרטות, יסד הרב החסיד כמהר"י אלגאזי ז"ל בכ"י.

סעיף ז
(ז) **ויושע** - הוא מדרש רז"ל הכי קרא שמו מדרש ויושע והוא בדפוס ישן נושן.

סעיף ח
(ח) **ויחל משה** - ס' מוסר נדפס באשכנז.

סעיף ט
(ט) **ויכוח הראב"ד והרז"ה** - בסוגית שתי פרות הובא במקובצת מציעא פרק השואל.

סעיף י
(י) **ויכוח החכם עם החסיד** - בקונטרס אגרת אל תהי כאבותיך. ושם כתבים יפים ומליצות קדמוניות בהמצאות חשובות לחכמה חכו ממתקים וכלו מחמדים. והויכוח הנזכר חברו הרב שם טוב בן יוסף פלקירא הוא המחבר ספר המבקש שנדפס בעיר האג שנת תקל"ח. ויש בקונטרס הלז אלף אלפין בחכמה נפלאה בחרוז ובסוף כל בית ג' תיבות מפסוק. ירשום א"ב ותשר"ק ושם המשורר יוסף ברבי ששת בן לטימי עשאני שנת תתרס"ח בלארדא וכל התיבות מתחילות באל"ף ואות שני מהתיבה בראש השורה ובאמצעה רשום כל הנזכר והוא פלאי ובקונטרס הנזכר אינו כתוב היכן נדפס ובאיזה שנה. ומ"כ שנתברך(?) שנדפס בסביוניטא שנת שד"י.

סעיף יא

(**יא**) **ויכוח הרמב"ן** - לפני מלך ספרד. נדפס בספר מלחמת חובה כמ"ש בח"ב מערכת מ"ם (עיין רמב"ם בח"א) ושאר ויכוחים בשבט יהודה. ובס' מלחמת חובה יש הקדמה מהרב אברהם רומאנו לספר סלע המחלוקות והיא שיחה נאה ומליצה יפה.

סעיף יב

א (**יב**) **ויכוח מים חיים** - חיבר הגאון חיים בר בצלאל השגות על מור"ם בתורת חטאת. ואינו באר מים חיים כמ"ש סדר הדורות דף קס"ד ע"ד ע"ש אלא כמ"ש ריש דף קס"ז וכתב הרב מהר"ח הנז' שלמד עם מור"ם ביחד אצל הגאון מהר"ר שכנא. וכ"כ מור"ם בס' יוחסין דף קכ"ה שהיה תלמיד מהר"ר שכנא שכל גדולי הארץ הם תלמידיו והוא היה מגדולי תלמידי מהר"ר יעקב פולאק ע"ש. וכתב הרב מהר"ח שחיבר הספר הנזכר שנת של"ה בחדש אדר והוא כותב על מרן נר"ו ועל מור"ם כותב ז"ל ומכאן נראה שמ"ש בשולחן ערוך אבן העזר סי' קנ"ד בהגה"ה בנוסח הגט שנת ש"ם הוא טעות או אינם דברי מור"ם או נקט זו השנה למשל בעלמא.

ב ואנכי איש צעיר הייתי מסופק בזה כמ"ש בנדפס מערכת בי"ת אות י"ג (עיין בדק הבית). ועתה שבא לידי ס' ויכוח מים חיים עצמו הדבר פשוט דמסדר הגט אין להוכיח. והקרוב אלי כמ"ש צמח דוד שהרב מור"ם נח נפשיה שנת של"ב והיה בימי מהרש"ל כמ"ש בים של שלמה חולין פ"ק סי' כ"ט ומהרש"ל נח נפשיה שנת של"ג. וכן כתב סדר הדורות סוף דף ס"ג. וכבר כתבתי בועד ח"א מערכת מ"ם אות י"ב (עיין מ' משה איסרלס בח"א) דכתוב על מצבת הגאון מור"ם ז"ל יום ל"ג לעומר של"ג בן ל"ג ע"ש.ואין ראיה ממה דנח נפשיה בימי הגאון מהרש"ל כמ"ש לעיל די"ל דשני המאורות הגדולים סלקו לג"ע בשנה אחת. או מהרש"ל היתה מנוחתו בשנת של"ד.

הגאון מהר"ח הנזכר הרביץ תורה בישראל ארבעים שנה ונח נפשיה יום מתן תורה שנת שמ"ח. ובמקרה רע שמשרתת שלו מתה במגפה הסגירוהו לו ולכל ביתו שני חדשים. וברוב דאג"ה פנה לדברי אגד"ה וחיבר ס' החיים. ושם אתה מוצא הקדמת הג"מ יצחק בר שמשון חתן אחי הגאון מהר"ל מפראג מספר בשבחיו ע"ש.

סעיף יג

(**יג**) **ויכוח** - על למוד חכמת האמת חיבר הרב החסיד מהר""ר יוסף אירגאז בספר שומר אמונים דבר דבור על אופניו.

סעיף יד

(**יד**) **ויכוח** - בנסח א"א אמר החכם על הקנאה מהרב מהר"א קונקי בספר מנחת קנאות.

סעיף טו
(**טו**) **ויכוח** - ראה זה חדש בס' פרי מגדים א"ח יש קונטרס בראש הספר כאלו מלמד כותב לו שאלות ומוסר והוא משיב. ומסודר הכל יפה, לך נאה ראה.

סעיף טז
(**טז**) **ויכלו** - מדרש ויכלו. בס' גמטריאות של תלמידי רבינו יהודה חסיד על קלף כ"י נזכר מדרש ויכלו. ועתה ראיתי שהתוספות בסנהדרין דף נ"א ע"א הזכירו מדרש ויכלו ע"ש.

סעיף יז
(**יז**) **ויכלכל יוסף** - חיברו מהר"ר יוסף דרשן מפוזנא דרשות על סדר הפרשיות כ"י כמ"ש בסדר הדורות.

סעיף יח
(**יח**) **ויכתוב משה** - הביאו בספר סדר הדורות והם דרשות על ס' בראשית וס' שמות.

סעיף יט
(**יט**) **וילקט יוסף** - חיברו מהר"ר יוסף דרשן הנזכר לקוטים ומאמרים תמוהים כסדר התורה כ"י הביאו בסה"ד.

סעיף כ
(**כ**) **וימודו בעומר** - כ"י להרב המקובל עיר וקדיש כמהר"ר נתן שפירא הרב המחבר מצת שמורים יין המשומר והוא כונות העומר.

סעיף כא
(**כא**) **ויסעו** - הוא מדרש רז"ל וקרי ליה מדרש ויסעו והוא בדפוס ישן נושן.

סעיף כב
(**כב**) **ויקהל משה** - חיבר הרב המקובל מהר"ר משה בר מנחם תלמיד הגאון מהר"ד אופנהיים. ובדפוס פיורדא שהדפיסו הספר הנז' יש בסופו מעשה נורא מאד מרוח שהיה בבחור אחד בק"ק ניקלשבורג ונאספו כמה רבנים והרב מהר"ר משה הנזכר הוציאו בתנאי שיקבל עליו כמה סיגופים לכפר עון אותו רוח והם דברים קשים. ואחר ימים בא הרוח בפרסום בפני כל הקהל בדמות חתול שחור שאג ישאג, שלא התירו לו חרמות, שהחרימוהו שיצא והוא יצא ולא התירו החרמות. ולכן בלכתו מאושא לשפרעם פגעו בו כתות של מלאכי חבלה הממונים על מי שהם בחרם להמם ולאבדם וציערוהו לרוח מאד. ואז עשו לו התרת חרמות והלך. וכתבתי זה מהרשום בזכרוני שאין בידי עתה הספר הנזכר להודיע לבני אדם כמה תמרור לפורענות מוכן העובר על החרם. ואם ראה תראה מי שהחרימו אותו ומצליח כבר כתב בס' חסידים סי' תתרצ"ח שנפרעים ממנו על החרם ועל ההצלחה ע"ש רחמנא ליצלן.

סעיף כג
(**כג**) **ושב הכהן** - תשובות חדשות יקרות להג"מ רפאל הכהן.

קונטרס אחרון

סעיף א
(**א**) **ווי העמודים** - כתבו הגמ"י שאין לכתוב בס"ת ווי העמודים שלא יכתוב כתיבה תמימה ויבא לעשות ריוח במקום אחד ולצמצם במקום אחר. אמנם דע כי יש סוד גדול לכתוב ס"ת ווי העמודים. ולמאי דחיישי ההגהות היום נדפס חומש א' באמשטרדם נקרא עזרת סופר ווי העמודים מתוקן מאד לכתוב ס"ת.

ב (**קו"ב ב**) **ולא עוד אלא** - לשון זה הנאמר בתלמוד ובמדרשים חיבר על זה ספר אחד הרב מהו' אליהו הכהן בעל שבט מוסר וכו'.

מערכת ז

סעיף א
(**א**) **זאת חקת התורה** - להרב המקובל מה' אברהם חזקוני קצור כונות האר"י זצ"ל נדפס בויניציא.

סעיף ב
(**ב**) **זאת ליהודה** - להרב המפורסם מהר"י עייא"ש דרושים ובאור ודיני ברכת מזון והקטרת ולשונות הרא"ם ועל מנין המצות וכו'.

סעיף ג
(**ג**) **זבח פסח** - להשר הנשגב הנשר הגדול מ' יצחק אברבנאל משועי ספרד גזע ישי בית הלחמי והוא פי' ההגדה. וחיבר כמה ספרים, פירוש התורה ונביאים ראשונים ונביאים אחרונים, משמיע ישועה וספרים אחרים. ומזכירו מרן בבית יוסף וכסף משנה הלכות ברכות ולכבוד ולתפארת נקרא "דון יצחק". וכיוונו הוא ז"ל ובעל העקידה לכמה דברים. וע' בח"א מערכת אות מ"ט. (עי' מהר"י אברבנאל בח"א). ונמצא כתוב לבנו של הרב בעל העקדה כי מהר"י אברבנאל זוכר עקידת יצחק ושותה מימיו. ובספר קורא הדורות דף כ"ט האריך בשבח מהר"י אברבנאל וגדולתו. והוא היה מונה ט"ז ספרים שחיבר, עש"ב.

סעיף ד
(**ד**) **זבח השלמים** - להרב הגדול מהר"ם גאלאנטי מענינים נפרדים ונדפס באמשטרדם.

סעיף ה

(ה) **זבחי שלמים** - לרבינו מהר"ר משה קורדובירו פירוש תפלות וכונות תקיעות ועבודת יום הכפורים הזכירו בסה"ד. ונדפס בעיר לובלין שנת שע"ג.

סעיף ו

(ו) **זה ינחמנו** - פירוש המכילתא מה' משה פראנקפורט דיין בק"ק אמשטרדם.

סעיף ז

(ז) **זהב שיבה** - להרב המפורסם מהר"ש אלגאזי פירוש על אגדות ודבורי תוספות אשר חיבר בעיר אלהינו הר קדשו זו ירושלים ת"ו ונדפס באיזמיר. ושוב נדפס בעיר פיורדא.

סעיף ח

א (ח) **זהר** - ראיתי כתוב מהרב מהר"א רוויגו וז"ל: מצאתי בזהר כ"י ישן נושן אצל מורי מהר"ם זכות נר"ו. מצאתי כתוב באמת כי ראש המקובלים ר' נחוניא ן' הקנה והוא חיבר ס' הבהיר ואחריו רשב"י עשה ספר הזהר וחיבר בו כמה חבורים כמו התיקונים. וכשמת רשב"י ורבי אלעזר וכל הדור ההוא אבדה חכמת הקבלה. עד שהקרה ה' לפני מלך אחד ממלכי מזרח שצוה לחפור במקום אחד על עסקי ממון. ונמצא שם ארון אחד ובו ס' הזהר ושלח לחכמי אדום ולא ידעו ולא יבינו. שלח אחר היהודים באו אצלו וראו הספר וא"ל אדונינו המלך זה הספר עשאו חכם אחד והוא עמוק ואין אנו מבינים אותו. אמר ליה וכי אין יהודי בעולם שמבין אותו. אמר לו יש במדינת טוליטילה. והמלך שלח הספרים עם גבוריו לטוליטולא וכשראוהו חכמי טוליטילא שמחו בו שמחה גדולה ושלחו למלך מתנות רבות ומשם נתפרסמה הקבלה בישראל. ע"כ מצאתי כתוב מהרב הנז'.

ב והרב יש"ר בספר מצרף לחכמה דף כ"ב כתב דשמע מפי מגידי אמת שבש' ש"פ כשבזזו הספרדי' עיר הידילבירגה לקחו מהאקידימיי"א כמה אלפים ספרים וביניהם ספרי קדש על קלף ובכלל ס' הזהר על כל עשרים וארבע משא סבל ושולחו הספרים לחשמנים ודוכסים ע"ש.

ג **זהר** - עתה מקרוב בא לידי מטפחת ספרים. וראיתי בהעברה בעלמא שעשה פלילות עד שכתב שאינו לתנא אלא לאחרון ופקפק על הגדולות והנוראות אשר בזהר. ולפום ריהטא הייתי תמיה מאד על דבריו בכלל ובפרט ורבותינו אריון דאורייתא מהר"ם קורדוביר"ו והאר"י זצ"ל בעלי רוח הקדש ואשר נגלה אליהם אליהו זכור לטוב ובכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מליהם הם נגדו ואחריהם כמה קדישי עליונין. ולכן נראה לי כי גם הרב ז"ל ידע באמת ובתמים ענין הזהר הקדש, אך בקנאתו על כת הארורה שעוברים על כריתות ומיתות ב"ד דתלו עצמם בלשונות הזהר בדברי שוא ושקר לכן הראה פנים לקעקע ביצתם ולומר משום עת לעשות פקפוקים אלו וכונתו לשמים. וה' ברחמיו ידיננו לכף זכות.

ד **זהר** - עיין מה שכתב הרב מהר"ם חאגיז ז"ל במשנת חכמים אות של"ב בענין אימתי נסדר ספר הזהר. והזהר מביא משניות ובריייתות ותוספתות. וכתב הרמ"ק ז"ל שהיו מימי קדם והיו מדברות בלשון קצר

והרשב"י בדרושיו מביא מהם עכ"ד. ונראה שהיו משניות ובריייתות ותוספתות בסתרי תורה גם כן. ואפשר שהיו בכלל הת"ר סדרי משנה שהיו מקדם קדמתה. עיין מה שכתבתי פה לעיל בריש מערכת בי"ת בס"ד (עיין ברית מנוחה).

ה **וראיתי** מכ"י מהרח"ו ז"ל ספר אחד גדול מחסרונות שיש בזהר. וכמדומה שיש איזה חדוש נוסף על החסרונות שנדפסו בזהר קושטנדינא.

סעיף ט

(**ט**) **זהר חדש** - נדפס במנטובה בהגהת הרב עיר וקדיש מהר"ם זכות ז"ל ואחר כמה זמן בא לידי זהר חדש שהיה של הרמ"ז ז"ל ועוד הוסיף בו הגהות רבות וחדושים מכ"י ממש. ועוד יש בידינו זהר חדש שהיה של מר זקני אב"י כמהר"ר ישעיה ז"ל מוגה הגהות רבות אמתיות מרבני אשכנז ז"ל מקובלים שבאו בחברת הרב יהודה החסיד ז"ל בשנת תס"ג.

סעיף י

(**י**) **זהר הרקיע** - חיבר הרב המקובל מהר"י צמח והוא פ' הזהר ממהרח"ו וצ"ל שקיבל מרבינו האר"י צ"ל. ונראה מדברי מהר"י צמח בהקדמת ספר קול ברמה שהעתיקו מכ"י מהרח"ו והוא עצמו כתבו כסדר. אך לא שמעתי הנמצא כזה. וכמדומה שנאבד הס' הזה.

סעיף יא

(**יא**) **זהר הרקיע** - כ"י חבור על מאמרי הזהר ממהרח"ו ושאר חברים ז"ל ויש בו הגהות הרמ"ז (אולי הוא הנ"ל).

סעיף יב

(**יב**) **זהר הרקיע** - עתה נדפס בפולין פירוש לשונות הזהר הקדוש מגורי האר"י ז"ל ונקרא הספר זהר הרקיע.

סעיף יג

(**יג**) **זהר הרקיע** - חיבר הרשב"ץ על אזהרות מהר"ש ן' גבירול והוא בדפוס ישן כמ"ש במערכת אל"ף. (עיין אזהרות).

סעיף יד

א (**יד**) **זהרי חמה** - חיבר מז"ה מהר"א אזולאי בעל חסד לאברהם. והוא קצור ס' ירח יקר שחיבר הרב מהר"א גלאנטי תלמיד הרמ"ק על הזהר ונדפס על ס' בראשית. ועל ס' שמות יש אתנו בכ"י.

ב **זהרי חמה** - כתב סדר הדורות דף קס"ז ע"א "זהרי חמה מ' אברהם במ' מרדכי אזולאי פירוש נפלא על הזהר בראשית והוא חלק א' מספר אור החמה" עכ"ל. ואינו כן. כי ספר אור החמה הוא פירוש גדול ממז"ה הנז' ג' חלקים גדולים על ג' חלקי הזהר. וספר זהרי

חמה הוא קצור ירח יקר שחיבר הרב עיר וקדיש מהר"א גאלאנטי על הזהר ויש אתנו על ס' שמות זהרי חמה כ"י וכבר כתבתי כן בכמה מקומות.

סעיף טו

(**טו**) **זובח תודה** - חיבר מה' מרדכי אצבאן נסח וידוי הגדול כמ"ש במערכת וי"ו (עיין וידוי). ושם כתב דחיבר ס' ישא ברכה ושאר ספרים. והיה מקובל ובקי בחכמת באמת וראיתי הגהות מכתיבת ידו בס' הכונות להאר"י ז"ל.

סעיף טז

(**טז**) **זית רענן** - הוא פירוש על הילקוט מהגאון בעל מגן אברהם על אורח חיים. ונדפס ב' פעמים והוא פירוש קצר ויש בו כמה מרגליות.

סעיף יז

(**יז**) **זית רענן** - דרושים נפלאים כ"י מהר"ב עמודיה שבעה.

סעיף יח

(**יח**) **ס' הזכות** - רמב"ן והוא ס' המלחמות, כ"כ סדר הדורות דף קס"ז ע"ב. וזה אינו. כי ס' המלחמות על המאורות של הרז"ה, וספר הזכות לישב השגות הראב"ד על הרי"ף. וכבר נדפסו ג' מסכתות מספר הזכות -- יבמות, כתובות, גיטין -- זה שנים. וכד הוינא טליא ראיתי ספר הזכות כ"י. ועיין מה שכתבתי במערכת שי"ן אות צ"א בס"ד. (עיין שבעה עינים). והרב מה' משה אלשקר בתשובותיו סוף סי' צ"ו שם הזכיר ספר הזכות ליומא. והרב פר"ח אורח חיים סימן תצ"ו הזכיר ספר הזכות לפסחים ע"ש.

סעיף יט

(**יט**) **זכרון** - חיבר הריטב"א להליץ על הרמב"ם על מה שהשיגו הרמב"ן בפירושו על התורה והביאו הרב מהר"י מטראני ז"ל בס' דרשותיו הנקרא צפנח פענח דף ק"ה. כמ"ש בשם הגדולים ח"ב ריש מערכת טי"ת (עי' טעמי מצות).

סעיף כ

(**כ**) **ס' זכרון** - להגאון מ' ישמעאל הכהן קצור דינים הנוהגים על סדר התלמוד ועיין במערכת יו"ד. (עי' מ' ישמעאל הכהן בח"א).

סעיף כא

(**כא**) **זכרון דברים** - מהרב פרח מטה אהרן מזכרת מאיזה דינים ויש בו חדושים מהרב ז"ל ונדפס בשאלוניקי.

סעיף כב

(**כב**) **זכרון יוסף** - שו"ת להגאון מה' יוסף שטיינהארט אב"ד דק"ק פירדא ובסוף לקוטים.

סעיף כג

(**כג**) **זכרון יעקב** - על התורה מהרב מהר"ר יעקב ברלין הרב המחבר באר יעקב על ש"ע ובסופו כללי הגמרא תלמיד מהרב שב יעקב וחבריו הרב זכרון יוסף שו"ת והרב יוסף וואשיר טרילינגין ושקיל וטרי עמהם בס' באר יעקב. ואני הצעיר זכיתי לראות הרב מהר"ר יוסף הנז' והיה סיני ועוקר הרים והי"ל חדושי' על הש"ס בבקיאות ויושר העיון. והיה קורא הש"ע ד' חלקים בכל חדש בכהכ"נ כמ"ש מרן בהקדמתו שחלקו לשלשה חלקים שילמדוהו בכל חדש. והיה דיין במדינת אנשבאך. וחמיו הקציין פו"מ התורני המופלא ר' וואלף קרא כל הש"ס וד' טורים י"ג פעמים כי כן העידו עליו. ואני ראיתיו שאחר תפלה תיכף היה קורא דף גמרא בבית הכנסת.

סעיף כד

(**כד**) **זכרון משה** - על רש"י בפי' החומש וחמש מגילות ודינים בסוף. נדפס שנת שע"א ומז"ה מביאו בהגהותיו על הרב הלבוש. אך אינו בנמצא.

סעיף כה

(**כה**) **זכרונות** - חיבר הרב בעל התרומות ולא נמצא.

סעיף כו

א (**כו**) **ס' הזכרונות** - המדבר באיזה דינין אשר קצת העם נכשלים והרב כנה"ג מביא דבריו. לא נזכר בספר מי בעל דברים, שמו ושם עירו. וידענו שחיברו הרב החסיד מהר"ש אבוהב אחד המיוחד מרבני ויניציא הרב המחבר שו"ת דבר שמואל. ולרוב חסידותו לא הזכיר שמו עליו. וכן מוכח בשו"ת שמש צדקה ובס' לקט הקמח. ולהעלים הדבר הנייר שחור והדפוס אינו טוב.

ב **והנה** הרב פנים מאירות בחלק א' בהקדמתו עלה ונסתפ"ק בזה אם טוב לאדם לכתוב ולהדפיס ספר שחיבר בסתם ולא לומר מי המחבר. או דלמא חיובא רמיא על המחבר להזכיר שהוא חיברו אשר ישא את שמו משום הא דאמרינן בכמה דוכתי על ת"ח שאומרים שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר. והשיב דהא דשפתותיו דובבות אינו מחייב שהאומר שמועה יזכיר שם אומרה דהגם שיאמר סתם או בשם אחרים קמי שמיא גליא היולדה והמחזיקה ושפתותיו דובבות. אך הקפידה שהיו מקפידים לומר בשם אומרה טעמא דכשיאמרו השמועה מפי אומרה והוא אדם גדול, השומע ישמע ומקבלה וגורסין אותה ונותנין לב ללומדה ועי"ז האומרה שפתותיו דובבות.

ג כי הא דאמרו בכתובות דף כ"ה ההוא דאתא לקמיה דר"ל אמר ליה מוחזקני בזה שהוא כהן מה ראית שקרא ראשון בבית הכנסת א"ל ראית שחילק על הגרנות א"ל ר"א ואם אין שם גרן בטלה כהונה זמנין הוו יתבי קמיה דר' יוחנן וכו' א"ל ר"י ואם אין שם גורן וכו' הדר חזא לר' אלעזר בישות אמר שמעת מילי דבר נפחא ולא אמרת לן משמיה. אלמא דמפני דר' אלעזר לא אמרה משמיה דר"י לא

קבלה מיניה וכמו שפירש"י. וכיוצא בזה אמרו בשבת דף כ"א אמרוה רבנן קמיה דאביי משום ר' ירמיה ולא קיבלה. כי אתא רבין אמרוה קמיה דאביי משמיה דרבי יוחנן וקבלה.

ד ובזה פי' מאמר הירושלמי פרק היה קורא רבי יוחנן הוה מסתמיך על רבי יעקב והוי רבי אלעזר חמי ליה ומטמר ליה מן קומוי א"ל תרין מילין עביד לי הדין בבלאה חדא דלא שאיל בשלמי וחדא דלא אמר שמעתא מן שמי. א"ל כן אינון נהגין דזעירא לא שאיל בשלמה דרבה וכו' ע"ש דצריך להבין שתים זו שהקפיד רבי יוחנן דנראה דתלוים זה בזה ומהו קשר"ן של דברים. אכן תלמיד גמור חייב לשאול לשלום רבו ותלמיד חבר אינו חייב לשאול לשלומו. והשתא אם הוא תלמיד גמור מצי למימר שמעתא דרביה בסתם וכ"ע ידעי דהאי שמעתא לאו מדנפשיה אלא מדרביה כי הוא תלמיד ולית בחיליה לחדש שמועות ואין להקפיד עליו. אך אם נתחכם והוא במדרגת תלמיד חבר אפשר לו לחדש מדעתו. וכשאומר סתם סברי דתורה דיליה היא לכן חייב לומר בשם רבו. והשתא רבי אלעזר דלא שאיל בשלמיה דר' יוחנן ש"מ שמחזיק עצמו לתלמיד חבר כי שיח וכי שיג לו. וא"כ מצאה הקפידא אמאי לא אמר משמיה דר' יוחנן דיש מקום שיסברו דהני שמעתתא מפי עצמו אמרן והיינו דקאמר רבי יוחנן תרתין מילי וכו' דממ"נ יש להקפיד עליו. והשיב לעולם דתלמיד גמור הוא ומשום הכי אין צריך לומר משמיה דמר. אך אינו שואל לשלומו מטעם אחר דאינוי נהגין וכו'. זהו תורף דברי הרב פנים מאירות כפי הרשום בזכרוני כי כעת אין הספר מצוי אצלי.

ה ולפי דרכו ניחא טובא דרבי יוחנן קפיד אתרתי ורבי יעקב מתרץ ליה חדא דאינון נהגין ותו לא, ושוב בתר הכי קאמר ליה דהכל יודעים שמה שאומר הוא מר' יוחנן וכו'. ואיכא למידק דכיון דר' יוחנן בחדא מחתא מחתינהו אמאי לא השיבו אלא על השלום. וזאת שנית יכחידנה תחת לשונו עד שעבר זמן מה. אמנם כפי דרך הרב הנז' אתי שפיר דבהא דתריץ דאינון מקיימין ראוני נערים וכו' ארוכה עלתה לשניהם והרי הוא כמבואר. אלא דלבתר הכי לתוספות באור פירש שיחותיו.

ו **ומן** האמור ניחא לי מ"ש בתלמודין ביבמות צ"ז גבי ר' אלעזר עצמו דקפיד עליה ר' יוחנן דלא אמר שמעתא משמיה עול לגביה רבי אמי ורבי אסי א"ל לא כך היה מעשה בבה"כ של טבריא וכו' הדר איקפד טפי אמר חברותא נמי ויש להבין מה כוונת חברותא נמי. אך ע"פ האמור ניחא דכל ההקפדה דר' יוחנן על רבי אלעזר הויא שמחזיק עצמו לתלמיד חבר ואם כן הי"ל משם רבי יוחנן שיסברו שהוא מדיליה ולא יקבלו מיניה כההיא דר"ל וביני ביני מפסיד רבי יוחנן שאין שפתותיו דובבות. וכיון שההקפדה היא אעיקרא על שמחזיק עצמו לתלמיד חבר, להכי כדעייל רבי אמי ורבי אסי ואייתו ליה ההיא דקרעו(?) ס"ת בחמתן הדר איקפד אמר חברותא נמי, כלומר אני מצטער על שהוא החזיק עצמו לתלמיד חבר ואתם רוצים להעלותו עוד ולעשותו חבירי וזו רעה חולה יותר מהראשונה שאתם מחזיקים אותו לחבר וזהו חברותא נמי.

ז **וע"פ** זה אפשר שיובן כונת הכתוב (תהלים מ, ח-י) "אז אמרתי הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי לעשות רצונך אלהי חפצתי ותורתך בתוך מעי בשרתי צדק בקהל רב הנה שפתי לא אכלא ה' אתה ידעת" ולא נאריך בדקדוקים. אמנם כבר כתבנו דיש צד לומר דמחבר ספר לא יזכיר שמו עליו מצד

הענוה וההכרח להחזיקו בשמו הוא כי היכי דלקבלו כמש"ל. וז"ש אז אמרתי הנה באתי במגלת ספר שהם התהלים כתוב עלי דכולי עלמא ידעי שאני המחבר. וכי תימא מדרך החסידות דליהוי כמזמורא יתמא מבלי זכר בעליו לז"א לעשות רצונך אלהי חפצתי ותורתך בתוך מעי הוא חלקי שקבלתי מסיני ואם איני מכנהו על שמי לא יקבלוהו. והראיה שאינו להתגדל בשרתי צדק בקהל רב ותמיד אני דורש לעם ואיני חושש שיבוא אחד העם ויגנוב החדוש ההוא משום דכיון דאומרים החידוש ההוא שפתי לא אכלא ויהיו שפתותי דובבות אף שאינו אומר בשמי ה' אתה ידעת מי המחדש ושפתותי דובבות אבל לענין הספר מוכרח דלימרו משמי וידעו כי אני המו?ד כי היכו דלקבלו מיני וזהו לעשות רצונך.

ח **ובעיקרו** של דבר נראה דהאמת עם הרב הנזכר דלהיות שפתותיו דובבות אינו צריך לזכור שם אומרו דקמי שמיא גליא והראיה לזה מסתם משנה וכל ההלכות הנאמרות במשניות ובריייתות בסתם מבלי הזכיר שם אומרם. ואם איתא דלהיות שפתותיו דובבות הדבר מוכרח שיזכירו שם אומרם אמאי רבינו הקדוש ותלמידיו לא אמרו כל דבר בשם אומרו כדי שיהיו שפתותיו וכו'. אלא מוכרח דאף אם לא יזכירו שמות הבעלים מהחדושים ההם לפניו נגלו תעלומות והאומרם שפתותיו דובבות. ואין חשש רק דלא נקבלו ואמטו להכי במשניות ובריייתות דודאי מקבלים אין צריך לזכור בשם אומרו וזה היה דעת הרמב"ם לכתוב כל הלכות סתם, יעמ"ש באגרותיו. ועמ"ש בספר ים ישכר פי' תוספתא דביצה הנדפס בק"ק מיץ ש' תקכ"ט שנתן טעם למזכירים שמותם על חבוריהם ע"ש.

ט **ועתה** ראיתי בספר חסידים שכתב סימן שס"ז וז"ל: חכמים הראשונים לא היו כותבים ספריהם בשמם ולא היו מניחים לכתוב שמם על ספריהם כגון מי שחיבר תורת כהנים מכילתא ברייתות ומדרשים ואגדות ותקוני עולם כגון מס' סופרים לא כתבו בספריהם אני פלוני בר פלוני כתבתי וחברתי זה הספר כדי שלא יהנה מהעולם הזה ויפגום שכרו בעולם הבא או היו לו ממעטים בעולם הזה זרעו ושם טוב מזרעו כנגד הנאה שנהנה בעולם הזה שקבל הנאה על שמו עכ"ל.

י **הבט** ימין וראה טעם לשבח על החסידות הזה שלא להזכיר שמו שלא ליהנות ואשר כי עשו גדולי עולם ונתקיימו דבר הרב פנים מאירות דטעם הזכרת השם למחבר ספר כי היכי דלקבלו מכח האומר דרב גובריה. אבל לענין שפתותיו דובבות אין צריך להזכיר שמו דקמי שמיא גליא מי בעל דברים וכשנאמר הדין או החידוש אפילו סתם הוא ברחמיו דובב שפתי ישנים. ושמעתי מקשים על זה ממ"ש בזהר הקדוש ויחי דף רי"ז ע"ב דרבי יצחק שאל לרבי יהודה בהרגישו כי קרוב יום סילוקו וז"ל אתינא לגבך למבעי תלת מלין חד דכד תימא מלי דאורייתא ותדכר מאינון מילין דאנא אמינא דתימא לון משמי בגין לאדכרתא שמי וכו' עכ"ל. והרי דר' יצחק רצה שיזכירו חידושיו משמו ואי כדעת הרב פנים מאירות דכשנאמר החידוש אפילו בסתם אתי"א פקיד"ה פקיד"ה למחדשו ושפתותיו דובבות, אם כן מאי איכפת ליה לרבי יצחק להזכיר שמיה והלא קמי שמיא גליא.

יא **ולי** ההדיוט נראה דאדרבה משם ראיה, דלענין שפתותיו דובבות אין צריך להזכיר השם דאי ס"ד דחייב להזכיר השם אמאי איצטריך רבי יצחק לצוות לרבי יהודה על זה, ודאי דר' יהודה יאמר משמו כי חייב הוא לזה וכך היא המדה אלא משמע דאין קפידא להזכיר החידוש בשם האומרו אשר ידעו

ה' כביכול, ומשום הכי ר' יצחק לטפויי אתא דרבי יהודה יזהר בזה. אמנם חל עלינו חובת באו"ר כל שישנו בנותן טעם לרבי יצחק דאכפל תנא לצוו"ת לזה מאחר דלא נ"מ מידי דאי משום דעל ידי זה השומע ישמע ומקבל החדוש ההוא וחוזר עליו ויגידנו לאחרים ומקבלים דין מדין, הלא כיון דר' יהודה הוא אומר הגם דיסברו דהחידוש ממנו מקבלי מיניה כי גדול רבי יהודה כמוהו והקב"ה הוא היודע מאריה קמא ושפתותיו דובבות.

יב **וירא** דהא דר' יצחק מטעם אחר ובפירושא אתמר דקאמר תימא לון משמי בגין לאדכרא שמי, והכוונה דר' יהודה מן קדם דחיליה תקיף בשמים ממעל לתש"ב(?) חד משבעה עיינין חברי רשב"י ור' יהודה היה מצד החסד כמ"ש גורי האר"י זצ"ל ועיין ברעיא מהימנא דף רכ"ג סוף ע"א לכן בהזכיר ר' יהודה שם ר' יצחק היה מועיל ויט אליו חסד ומתרבה השפע על נשמתו ובפרט בתוך השנה דבהזכיר שמו יאמר זלה"ה וכיוצא. ולא מצד שפתותיו דובבות רק מבחינה אחרת שהמזכיר שמו גדול כבודו לעזר ולהועיל לנשמתו. וכל קבל דנא היינו דאמרינן כלפי לייא ברשעים דלא מסקי בשמייהו שלא יהיה להם תועלת ונחת רוח בהזכרת שמם ויאבד כל זכר למו ותעלה רקבובית בשמם. וגמירי מדה טובה מרובה לצדיקים ובפרט אם המזכיר שמם רבא אילנא ותקף חיליה.

יג **אחרי** כותבי נזדמן לידי ס' מקדש מלך וראיתי שפירש בלשון הזהר הנז' וז"ל ותדכר מאינון מלין דאנא אמינא דתימא לון משמי. קשה דפשיטא שיאמר אותם משמו וי"ל שמבקש ממנו שכשרבי יהודה יאמר חדושים של תורה ובתוך הדברים נזכר שחידש ר' יצחק איזה חדוש הדומה לאותם חדושים יאמר אותו כדי להזכיר שמו של ר' יצחק ודייק כד תימא מלי באורייתא ותדכר מאינון מלין דאנא אמינא דתימא לון משמי בגין לאדכרא שמי. ופירוש הנז' הול"ל דכד תימא וכו' ותדכר מאינון מלין דאנא אמינא תימא לון ותו לא. ואומרו דתימא לון משמי שהוא מבקש שיאמר משמו. ולבעל הפירוש הנז' הוא פשוט. לא נצרכא אלא שיאמר אותם אף שלא היה צריך לאומרם אבל לאומרם משמו פשיטא ואינו צריך בקשה. לכן נראה כדכתיבנא שזהו בקשה תדיר ואח"ז ביקש בקשה אחרת שיתפלל עליו על קברו כל ז' ע"ש ודוק היטב.

יד **ואחר** זמן ראיתי דפירוש ספר מקדש מלך הנזכר מאיש ליקח מז"ה בספר זהרי חמה שהוא קצור ירח יקר כידוע. ואני ההדיוט כתבתי דעתי הקצרה לעיל בסמוך וה' יאיר עינינו כי"ר.

טו

זכרונות -- כבר כתבנו לעיל דלענין שפתותיו דובבות כתב הרב פנים מאירות דאין צורך להזכיר שמו דקמי שמיא גליא. וכל הקפידא דאם יודעים שהוא מאדם גדול יקבלו דבריו. ומה שנתפשט המנהג שכל מחבר מזכיר שמו על הספר לפי שיטה זו אפשר לתת טעם שיהיה לזכרון לו ולזרעו אחריו שיליצו בשמים עליהם מלאכי החסד ששומעים שמזכירים שמו לטובה בתורה ומליצים טוב בעדם. ועוד שכיון שמצינו דנחמיה נענש שלא נקרא שמו על ספרו כמו שאמרו פרק חלק ע"ש, אם כן בדורות אלו אם לא יזכירו שמם על ספרם יאמרו שזה היה עונש להם שלא נקרא הספר על שמם.

טז **ועתה** אשר עינינו הרואות שמזמן הגאונים כל מחבר ספר כותב שמו עליו יש להחזיק במנהגם. ושאני התנאים ואמוראים שכתב בספר החסידים סי' שס"ז דיש מהם מי שנהג זה שלא להזכיר שמו דלפי עליונותם המופלא היו נזהרים גם בזה הדקדוק וכונתם לשמים. אך מזמן הגאונים עד עתה לא מצינו מי שנזהר בזה. וכמעט מי שרוצה לנהוג כך בדור יתום יהיה רמות רוחא כי מורה שכבר הוא שלם ורצה לקיים גם זה הדקדוק דלא יבצר שלא יודע בדורו ואף על גב דלבו לשמים וכונתו לטובה, איכא לזות שפתים שרוצה להראות חסידות יותר מכמה גאוני וגדולי עולם. ועיין בתנחומא פ' במדבר ד' קצ"א ע"ב ודוק.

יז **וצא** ולמד מהרב החסיד מהר"ש אבוהב עצמו שהגם שהוא ז"ל לא הזכיר שמו על ספר הזכרונות לא צוה לבניו שידפיסו שו"ת שלו בסתם ולא יזכירו שמו עליו, ואדרבה יעשו באופן שלא יכיריהו כדרך שעשה הוא ז"ל בספר הזכרונות שהנייר והדפוס משונה. ובניו הדפיסו השו"ת וקראוהו דבר שמואל וכתבו שהוא חיברו.

יח **והנראה** שדוקא בספר הזכרונות שהוא תוכחת מוסר בכל מה שנכשלים העולם בזה דוקא לא רצה להזכיר שמו שלא ליטול גדולה שהוא מוכיח ואין גם אחד בדורו שראוי ל?? וטעמים אחרים אבל על תשובותיו לא עלה על לבו.

יט **ודע** שמה שכתבתי דמזמן הגאונים כל מחבר ספר כותב שמו עליו כונתו שנודע המחבר ועל הרוב אני אומר. דאף על גב דהרי"ף והרא"ש והמרדכי לא כתבו הקדמות ולא כתבו שהם ז"ל חיברו, כיון שתלמידיהם ידעו שהם ז"ל חיברו והם פרסמו הדבר כמו שיכבתו הם דמי ועוד שנראה דהרא"ש קרא שם הספר "אשרי" על שמו וכן המרדכי. והעיטור אפשר שהיה כתוב ונאבד וכבר נודע. וס' מתיבות וס' הבתים אין בידינו הספרים ואפשר דשם היה כתוב. ורש"י ז"ל מסר הפירושים לנכדיו ולתלמידיו ופרסמוהו. וספר החינוך כבר רמז איזה רמז. ומה שנשאר בלי ידיעה הוא ספר הכלבו וס' הנייר. גם מחברי תוספות אפשר שבכתיבה היה נודע מי המחבר. והראשונים ידעו ומזכירים כל א' בשמו והלכות גדולות תלמידיו ידעו. באופן דרובא דרובא כתבו שמם או מסרו לתלמידיהם ועי"ז נודע שם המחבר.

כ **ולא** אכחד דאעיקרא דדינא פירכא דמה שהניח הרב פנים מאירות ז"ל במונח דאין צורך להזכיר השם להיות שפתותיו דובבות דקמי שמיא גליא ואין צורך להזכיר מי בעל דברים אלא כי היכי דלקבלו מיניה -- עתה אני רואה דאפשר דצריך להזכיר השם להיות שפתותיו דובבות ואין אני אומר בתנאים ואמוראים וקדישי עליונין מהפוסקים, רק יתכן כי אין אדם צדיק בארץ וכו' ויש קטרוג שלא יזכה להיות שפתותיו דובבות והקב"ה מלך המשפט וע"י שבעה"ז מזכירים שמו בתורה ואומרים דין או חדוש משמו מתעוררים הרחמים ויגדל כח המליצים טובה עליו ושפתותיו דובבות. וזכר לדבר ממאי דאמרינן בקמא דף נ' בבתו של נחוניא חופר שיחין שנפלה לבור ואמר ר' חנינא דבר שנצטער אותו צדיק יכשל בו זרעו וקשה דאמרו שם ואף על פי כן מת בנו צמא וכמו שהקשו התוס' ע"ש. ורבינו ישעיה תירץ דבתחלה על ידי שיאמר זה רבי חנינא ניצולה אבל בבנו לא נמצא מלמד סנגוריא ע"ש.

ואני בעניי מצאתי סמך לדבריו ממ"ש בדברים רבה פ' עקב כיון שאמר רבי פנחס כך ירד מלאך והעלה אותה. ואתיא כההיא דפ' אין דורשין רבי מאיר רמון מצא וכו' השתא אמר הקב"ה מאיר בני דדבור הצדיק תיכף עושה רושם למעלה. ומעין דוגמא יש לומר דכשאיזה צדיק בדורו יאמר שמועה משמו אהני לבטל הקטרוג ושפתותיו דובבות והגם שיש חילוק ממ"ש רבינו ישעיה ואינך למאי דקמן -- גם אני בעניי לא אמרתי אלא זכר לדבר. וכפי"ז אתיין כלהו שמועי דבבלי וירושלמי כפשטן ממש דגם החסידים היו מקפידים לפי ענותנותם שלא יהא עליהם שום קטרוג.

כא **וגם** אותה שאמרו בנזיר דף נ"ו קמאי ובתראי אמרינן וכו' ולשון הירושלמי פ"ק דשבת אם אתה יכול לשלשל השמועה וכו' אתיין כפשטייהו.

כב **ולפי** מ"ש בספר הקדוש קנה דכל צדיק יש לו כח נשמתו למעלה והוא אומר מה שאומר הצדיק למטה בישיבה, אפשר שכאשר צדיק למטה בישיבה אומר חידוש וזוכר שם בעליו עמו גם כח אשר בשמים ממעל כה יאמר ועי"ז ירבה השפע ויתחזקו המליצים ושפתותיו דובבות.

כג **וכבר** אמרו דכביכול היה אומר כמה מאות שנים קודם שיביא רבי אליעזר הלכה משמו. והן בעודם חיים אשכחן פ"ק דגיטין דכביכול אמר אביתר בני אומר, ואף כי אחרי מותם כמ"ש פ' אין דורשין. ועמ"ש בספרי הקטן ראש דוד פ' חקת דף קכ"ג ע"ב ע"ש.

סעיף כז

(**כז**) **זמירות ישראל** - כמנהג איטליא וכו' כ"כ סדר הדורות דף קס"ו. זה אינו והוא להרב ישראל נאגאר"ה שהיה מ"ץ בק"ק עזה והיה מריץ אגרותיו לרבינו בצלאל אשכנזי ולהרב מהריט"ץ כנראה בקונט' מימי ישראל אשר בסופו (וכתבו משם רבינו האר"י זצ"ל אשר שירותיו חשובות בשמים וכו'). והרב מנחם די לונזאנו בס' שתי ידות משיג עליו בענין השירים. והרב ישראל הנזכר הוא בנו של הרב החסיד מגורי האר"י זצ"ל הרב המחבר לקח טוב כמ"ש בנדפס מערכת מ"ם אות נ"ז (עיין מ' משה נאגאר"ה בח"א). והרב ישראל הנזכר הי"ל איזה חבורים כמו שתראה בהקדמתו לזמירות ישראל ועוד יש חלק שני מפיוטיו בכ"י ונקרא שארית ישראל.

סעיף כח

(**כח**) **זעירא** - ראיתי קונטרס מכ"י רבינו מהרח"ו ז"ל שמו מאמרי זעירא ובו דרשות כמו מדרש ונראה שחיברו רבי זעירא.

סעיף כט

(**כט**) **זקוקין** - דנורא ובעורין דאשא, הוא ס' נדפס בעיר פראג שנת תל"ו. חברו הרב החסיד המקובל מהר"ר שמואל הידא והוא פירוש תנא דבי אליהו הנדפס בויניציא מלא טעיות. והרב הנזכר בקדושתו ובשקידתו ה' האיר עיניו ונתגלו לו הנסחאות האמיתיות. והנה מציב לו הנסחא הישנה והנסחא המחודשת. ויפרו"ש לרוב באור רחב ועשאו

שלשה חלקים ובראשם הקדמות הנקראות מר קשישא ומר ינוקא. וחלק ראשון הוא פירוש סדר אליהו רבא. וחלק שני פירוש סדר אליהו זוטא. וחלק שלישי הוא באור לפרש עשרים מסדר אליהו זוטא. ולהיות הפרק ההוא עמוק עמוק ובו תעלומות ורזי דרזין והאריך הרב בפירושו ויעלה כמו מאה פליגו"ס פירוש הפרק הזה לבד. לכך הוא חבור בפני עצמו והוא חלק ג'. ואני הצעיר לא ראיתיו לחלק ג' בדפוס זולתי השני חלקים הראשונים. ושם בהסכמת הגאונים מפליגים מאד בשבח הרב המחבר וקדושתו ומכללם הם הגאון מהר"ר שמשון בכרך אביו של הרב חוות יאיר והגאון מהר"ר שמואל קאידינובר בעל ברכת הזבח.

סעיף ל

(**ל**) **זקן אהרן** - שו"ת מהרב אליה הלוי הרב המחבר מאמר כל דאי הנדפס בס' תמת ישרים כמש"ל במערכת אל"ף. (עיין מ' אליה הלוי בח"א).

סעיף לא

(**לא**) **זקן אהרן ושמן הטוב** - דרשות לרבני ראגוזה נדפס בויניציא ויש איזה חידוש מהרב המגיה מהר"ם זכות.

סעיף לב

(**לב**) **זקן שמואל** - למהר"ר דניאל שמואל על (אזמיר תקט"ז) קצת לשונות והלכות בטור ויש לו שו"ת בתשובות הרב כנה"ג חדשות מעתה. ויש לו תשובות בס' מרכבת המשנה למהר"א אלפאנדארי הל' סוכה ושקיל וטרי עם הרבנים מהר"ש הלוי ומהר"א ן' חיים רבני איזמיר ע"ש באורך.

סעיף לג

(**לג**) **ס' הזקנה** - (עיין חכמתא רבתי).

סעיף לד

(**לד**) **זקני יהודה** - כ"י הביאו הרב מהר"ם חאניז בס' לקט הקמח.

סעיף לה

(**לה**) **זקנת שלמה** - חיבר הרב הגדול מהר"ש אלגאזי הזקן המלומד בנסים על העטור והטור בח"מ והיה ס' גדול כמ"ש הרב עצמו שהיה צריך ח' מאות גרושים להדפיסו ונאבד. ושמענו מזקני שער נוראות על הרב ז"ל ובשמים ממעל לחש"ב לפי שלמד תורה לשמה ולא נהנה בכבוד תורה. וזכיתי להכיר לגדול הדור אב"ד ור"מ בארץ מצרים בן בנו אשר ישא את שמו עיר וקדיש זקן שהגיע לגבורות והותר. ובחסדו סמך ידו על ראש

הצעי"ר אני עני בהסכמתו לקונטרס שער יוסף וברכני רב ברכות. ועיין בחלק ב' מערכת שי"ן אות ק"ג (עיין מהר"ש אלנאזי בח"א).

סעיף לו

(**לו**) **זר זהב** - חיבר הרב המקובל מהר"י צמח על כל ש"ע א"ח על כל סעיף ממש ממה שאמרו בזהר ומדברי האר"י זצ"ל ושאר ספרים וחידושיו של הרב מהר"י צמח עצמו. ומרוב דחקו שלחו להחכם השלם הדיין המצויין כמה"ר בנימין הלוי תושב קושטנדינא והוא שלח לו מתנת ידו. וגם ספר זה אינו מצוי אלא שראיתי בספר גולל אור שמזכירו. והרב כ' בהקדמת קול ברמה שס' זר זהב הוא קרוב למאה פליגו"ס מכתיבה דקה.

סעיף לז

(**לז**) **זר"ח יעקב** - חיבר הרב זרחיה גוטא ז"ל על ד' טורים בפלפול גדול כ"י וכמדומה שנאבד.

סעיף לח

(**לח**) **זרע אברהם** - שו"ת על ד' טורים בשני חלקים (אזמיר תצ"ד) למורנו הרב הגדול קרובנו מהר"א יצחקי כמ"ש בנדפס במערכת אל"ף. (עיין אברהם יצחקי בח"א).

סעיף לט

(**לט**) **זרע אברהם** - פי' במדרש ופי' בהגדות ירושלמי להרב מ' אברהם ז"ל ראש ב"ד מק"ק גלוגא. וכמה פעמים נדפס פירושו במדרש עם ידי משה ופירושו בירושלמי נדפס אצל יפה מראה שנדפס באמשטרדם. ובן הרב ז"ל הוסיף קצת מס' כבוד חכמים לרבו ז"ל.

סעיף מ

(**מ**) **זרע אהרן** - על התורה למ' אהרן ייטלש ז"ל נדפס בפראג שנת תקנ"ז.

סעיף מא

(**מא**) **זרע אנשים** - כ"י תשובות מכמה רבנים ראשונים ואחרונים ובו זר"ע סימנים.

סעיף מב

(**מב**) **זרע ברך** - ב' חלקים וחלק ג' לנכדו עיין במערכת בי"ת (עיין מ' ברך ומ' ברכי' בח"א). ונכדו חיבר עוד זרע ברך חלק ד' באור גדול על התורה ומזכירו בח"ג בכמה מקומות ומהם פ' וירא ע"ש.

סעיף מג

[א] (**מג**) **זרע יצחק** - מהרב הכולל מהר"ר יצחק לומברוזו אב"ד ור"מ בעיר תוניס והוא שיטות על רוב התלמוד. והוא היה תלמיד הרב המובהק כמהר"ר אברהם טייב שהיה

מעיין גדול וחיבר חדושים והגהות על סדר קדשים קודם שיצא לאור ס' ברכת הזבח והרב אברהם הנזכר היה מתבודד בעיון ואפילו בלכתו בדרך. והוא תלמיד הרבנים מהר"ר צמח צרפתי ומהר"ר אברהם הכהן מעיינים מופלגים ושוקדים על התוספות ומהרש"ל ומהרש"ל בהפלגה.

ב והרב מהר"ר צמח הנזכר היה חולה כשנתים בדמשק ערש ועני בכבל רגלו ואתרחיש ליה ניסא וה' רחם עליו שלח מלאכו וירפאהו וכמו רגע חזר לבריאתו ואיתנו והמעשה נורא. כי סיפר הרב ז"ל שנגלה אליו אליהו זכור לטוב ואמר לו שיקבל עליו ללמוד כל ליל ברית מילה לכל הילודים בעיר ויתרפא. וקיבל עליו ותיכף נתרפא. ומהיום ההוא כך היה מנהגו לילך ליל שלפני המילה במקום שיהיה ולעסוק בתורה כל הלילה. וזה שמעתי מת"ח ששמע מזקן אחד שהיה הוא בבית הרב בשעה שנתרפא. והרבו לספר ממעשיו של הרב ז"ל ומהם להזהיר על השבת הוא בעצמו ביום הששי חוזר חלילה ויתיב בשערי טבילה שיטבלו בערב כדין. ואחר זה נשאו לבו לב טהור והלך לעה"ק ירושלים ת"ו ואני הצעיר ראיתי גליוני הגמרות של מדרש הקדוש בית יעקב מלאים זיו מחידושיו וחותם צ"ץ ופרח. ומורי הרב זלה"ה בספרו נחפה בכסף א"ח סי' ג' דף י"ג ע"ב מביא הגה"ה אחת וחתים עלה צ"ץ ומורי הרב שקיל וטרי עלה ונהירנא כי אני הייתי תלמיד קטן באותו פרק עומד ומשמש לפני מורי הרב זלה"ה ויהי מאז לא נודע מי בעל דברים. והרב אברהם הנזכר העמיד תלמידים הרבה מעיינים גדולים שלמים וכן רבים. וכמעשהו ממנו נהג הרב מהרי"ל הנזכר ובשקידתו וענותנותו ושלמותו ע"פ מדותי"ו כי חיות הנה הפליא הפליא עצה הגדיל תושיה והרביץ תורה הרבה בעיר המהוללה תוניס בשתי הק"ק ק"ק תוניזיניס וק"ק לוגורניזית ובתבונות כפיו ינחם. וי"א שהרב מהרי"ל תלמיד מהרב צ"צ הנז'. והספר זרע יצחק הנזכר נדפס בעיר תוניס והדפיסו החכם השלם טפסר ומנזר נגיד ומצוה איש חסד ומרביץ תורה בישראל כמהר"ר ישועה הככן טנוגי נר" ה' אלהיו עמו ויעל כי"ר.

סעיף מד

(**מד**) **זרע יצחק** - (עיין מהר"א אזולאי בח"א).

סעיף מה

(**מה**) **זרע רב** - דרשות הרב החסיד מה"ר מסעוד בן גנון נדפסו מחדש בסוף שו"ת יכין ובעז.

סעיף מו

(**מו**) **זרע שמשון** - דרושים עה"ת ובאור מאמרים תמוהים מהרב המקובל ח"ק מהר"ר שמשון נחמני תלמיד הרב הג"מ אפרים הכהן מאוסרטא שהרביץ תורה בקק"י מודינא ומרבני מנטובה מהר"ר אביעד שר שלום באזילה ומהר"ר דוד פינצי ובקבלה מהרב מהר"ר בנימין הכהן מריגייו. וחיבר תולדות שמשון על מס' אבות ונדפס. ושמעתי שהיה בקי בקבלה מעשית וצוה לגנוז כל כתביו בקבלה בקברו.

מערכת ח

סעיף א
(א) **חבור** - על ספר בראשית (עיין חוזה דוד).

סעיף ב
(ב) **חבור** - ע"פ גורי האר"י ז"ל. (עיין מ' אהרן ברכי' ממודינא בח"א).

סעיף ג
(ג) **חבור** - על רבינו ירוחם (עיין מ' אהרן לפפא בח"א).

סעיף ד
(ד) **חבור המוקצה** - לר"מ דטרנקטאלייא (עיין ספר העזר).

סעיף ה
(ה) **חבור** - על המקרא ועל כל המשניות ועל כל הש"ס זולת סדר קדשים. ועל הרמב"ם ועל הרא"ש ועל הטורים. (עיין מהר"ר משה ן' אדרת בח"א).

סעיף ו
(ו) **חבור** - על סמ"ג (עיין מה' חיים אבואלעפיא בכ"ר דוד. מ' יהוסף קונקי בח"א).

סעיף ז
(ז) **חבור** - על הרי"ף והרמב"ם והרא"ם (עיין מה' יוסף מטראני בח"א).

סעיף ח
(ח) **חבור** - על הרמב"ם. (עיין מה' יהודה הכהן מ' יוסף קורקוס בח"א).

סעיף ט
(ט) **חבור** - על הרמב"ם ועל י"ד והלכות גיטין. (עיין מה' אברהם יצחקי בח"א).

סעיף י
(י) **חבור** - על ד' ש"ע. (עיין סדר הדורות).

סעיף יא
(יא) **חבור** - על ש"ע. (עיין מ' יעקב חאגיז בח"א).

סעיף יב
(יב) **חבור** - על ש"ע א"ח. (עיין מ' שלמה עבדלה בח"א).

סעיף יג
(יג) **חבור** - על ש"ע א"ח וקצת על ש"ס ורמב"ם. (עיין מ' דוד האסן בח"א).

סעיף יד
(**יד**) **חבור** - על ש"ע י"ד. (עיין מ' חיים הכהן מעיר ארם צובא בח"א).

סעיף טו
(**טו**) **חבור** - על ח"מ. (עיין מ' שמואל גאון בח"א).

סעיף טז
(**טז**) **חבור** - על ח"מ ותוספות על סמ"ע. (עיין מ' אורי דלוגאטש בח"א).

סעיף יז
(**יז**) **חבור** - בשמות הגיטין (עיין דברי אמת).

סעיף יח
(**יח**) **חבור** - על התורה ועל הרי"ף והרא"ש והטור. (עיין מ' שלמה לוריא בח"א).

סעיף יט
(**יט**) **חבור** - על התלמוד. (עיין רבינו יהודה בן ברזילי אלברצלוני בח"א).

סעיף כ
(**כ**) **חבור** - על התלמוד והפוסקים. (עיין מ' שבתי הכהן בח"א).

סעיף כא
(**כא**) **חבורים** - בכל חכמה. (עיין מ' חיים ויטאל בח"א).

סעיף כב
(**כב**) **חבורים** - בחכמת האמת. (עיין שדה הארץ).

סעיף כג
(**כג**) **חבורים** - על הש"ס. (עיין טורי אבן).

סעיף כד
(**כד**) **חבורים** - על הש"ס ורי"ף וסמ"ג ורש"י ובשארי חכמות. (עיין מ' יהושע פלק בח"א).

סעיף כה
(**כה**) **חבורים** - (עיין מ' בנימין קאזיס. רבינו יוסף טוב עלם בח"א וזולתם).

סעיף כו
(**כו**) **חבצלת השרון** - פי' דניאל להרב מהר"ם אלשיך נדפס בקובץ קטן בחיי הרב ז"ל. וגם שושנת העמקים פי' שיר השירים נדפס בחיי הרב ז"ל ש' שנ"א. ואח"כ נדפס חבצלת השרון בקובץ גדול עם פי' שני חזון למועד ועוד נדפס עם פירורי פת הקמח להרב מהר"ם חאגיז.

סעיף כז

(**כז**) **חבר הקני** - חיבר מהר"ח חבריא פי' על ספרא וספרי וראיתיו כתב יד ומביא קצת ממנו הר"א גידיליא בפירוש הילקוט.

סעיף כח

(**כח**) **חגורת שמואל** - באור על הרב הלבוש י"ד מרב אשכנזי מסי' כ"ט עד סי' קי"א.

סעיף כט

(**כט**) **חדוד הלכות** - חדושי נדה למהר"ר אלחנן נדפסו עם סדרי טהרה לו ז"ל פי' הלכות נדה מהש"ע.

סעיף ל

(**ל**) **חדות יעקב** - (עיין שיח יצחק).

סעיף לא

(**לא**) **חובת הלבבות** - בסדר הדורות דף קס"ז ע"ב יש קצת בלבול למען דעת באיזה לשון חובר ומי הוא הרב המחבר. והאמת הברור הוא שחיברו רבינו בחיי בן בקודה בן יוסף בערבי בשנת ד' אלפים תתקכ"א כמ"ש בנדפס במערכת בי"ת בס"ד (עיין רבינו בחיי בח"א). והזכירו רבינו בחיי המפרש ריש פ' מקץ.

סעיף לב

(**לב**) **חוג הארץ** - חיבר הרב מהר"ר שלמה אב"ד דק"ק לבוב והיתה מנוחתו בשלוניקי בעוד שמדפיסים מרכבת המשנה ח"ב וח"ג זלה"ה ובס' מרכבת המשנה ריש הל' תרומות כ' שחיבר ס' חוג הארץ על גבולי ארץ ישראל.

סעיף לג

(**לג**) **חוזה דוד** - למהר"ר דוד חזן בן הרב מ' חיים חזן פי' יפה על תהלים על פי הקדמות יקרות. וחיבר ספר אגן הסהר על משלי וס' קהלת בן דוד ב' פירושים על קהלת בנגלה ובנסתר ואלו נדפסו. ועוד לו חבור גדול כ"י על ספר בראשית.

סעיף לד

(**לד**) **חוט השני** - שו"ת להגאונים מ' שמואל ומ' שמשון בכרך אבותיו של הגאון הרב חות יאיר ויש בתוכם איזה תשובה ממנו. (ועיין מ' חיים יאיר בכרך בח"א).

סעיף לה

(**לה**) **חופת אליהו** - דרשות הרב אברהם היכיני הזכירם מהר"י כולי בספר מעם לועז.

סעיף לו

(לו) **חופת אליהו רבה** - נדפס בסוף ראשית חכמה כי כן יסד הרב המחבר זצ"ל והזכירו בהקדמתו והוא מאמרי רז"ל בהגדה ירדו לשערים שער ג' שער ד' וכו' כאשר יראה הרואה שם.

סעיף לז

(לז) **חות יאיר** - (עיין מ' חיים יאיר בכרך בח"א).

סעיף לח

(לח) **חות יאיר** - (עיין גימטריאות בקונטרס אחרון).

סעיף לט

(לט) **חזה ציון** - פירוש על תהלים בדרך פרד"ס ונוטריקון וגימטריאות חיברו הרב החסיד המקובל קדוש יאמר לו כמוהר"ר עמנואל חי ריקי הרב המחבר משנת חסידים ושאר ספרים.

סעיף מ

א (מ) **חזה התנופה** - מזכירו מרן בב"י והוא מתלמידי הרא"ש קיצר תשובות הרא"ש ויש בו חדושים.

ב וזיכני ה' וראיתיו כ"י והוא קצור תשובות הרא"ש שקיצר הרב ר' משה בן הקדוש ה"ר משה די ברושליש והוא קצור כללי הרא"ש שנדפסים ונוסף עליהם ס"ד תשובות הרא"ש חדשות בקיצור ואלו הס"ד תשובות הציב לבדנה אחר הכללים. והרב הנזכר כותב בהקדמתו שקרא הספר חזה התנופה יען כי הורם מזבח תודת שלמי הרב השלם אדוננו הרא"ש להודיע כי מתלמידי תלמידי הרב אנו ומימיו אנו שותים ומפיו אנו חיים. ובתשובות הרא"ש דפוס ויניציא שנת שס"ז יש קצת תשובות מחודשות ושם נמצא קצורם בחזה התנופה. ומה שמביא מרן ב"י בשם חזה התנופה הוא מהס"ד תשובות שבסוף הס' המחודשות.

ג וכשראה בני ידיד נפשי החזיון הזה של חזה התנופה אז אמר אלי בני הוא החכם השלם והכולל כמה"ר אברהם נר"ו חזי מר דהרב משפט צדק ח"א סי' ל"ה דף קי"ט ע"ג שעלה במחשבה לפניו דתשובות הרא"ש חולק על תשובת חזה התנופה והקשה על מרן דבחושן משפט סי' צ"ז פסק בש"ע כתשובת חזה התנופה. וכתב "ואין לומר במרן לא ראה תשובת הרא"ש שאם היה רואה תשובת הרא"ש גדול האחרונים לא היה מניח סברתו ופוסק כאותה תשו' וכו'. שהרי ביורה דעה סימן רל"ב הביא תשו' הרא"ש ופסק כן בשלחן ערוך וכו'", עכ"ל. ומכל זה מוכח דנעלם מהרב היולדה ומחזיקה לתשו' חזה התנופה ואלו שמיע ליה למר כי הוא הרא"ש עצמו הוה רמי דידיה אדידיה ותריץ יתיב. ולא קבע

תלונותיו על מרן וכתב מה שכתב. ואני השבתי לו ידיד נפשי הטבת לראות ואין זה תימה כי ספרי כ"י מונחים בארץ רחוקה בקרן זוית ואין להם מכיר.

[ד] חזה התנופה ?מדברי הרב כנה"ג בח"מ בח"א סי' ס' ראש הגהת ב"י וח"ב סי' צ"ז הגהת ב"י אות ה' מוכח שלא ידע מהותו של חזה התנופה שהוא קצור תשובות הרא"ש כמ"ש לעיל. עיין בדברי הרב כנה"ג שם ואתה תחזה. ועיין ב"י ח"מ ריש סי' י"ב ודוק. וזכיתי והדפסתי מחזה התנופה הנזכר קיצור התשובות שאינם בכלי(?) הרא"ש בקונטרס חיים שאל ח"ב בס"ד. וראיתי למרן ז"ל בבדק הבית ח"מ סי' שמ"ח שמביא ראיה מחזה התנופה שהשמיט תיבה אחת והדין עמו ע"ש.

סעיף מא

(**מא**) **חזון למועד** - (עיין חבצלת השרון).

סעיף מב

(**מב**) **חזון נחום** - פי' משניות ס' קדשים וס' טהרות למורנו הרב מהר"א נחום ונדפסו. ועוד יש לו פירוש על סדר זרעים גדול בכמות ואיכות והוא בכ"י מלבד כמה ספרים אחרים כמ"ש בנדפס מערכת א'. (עיין מ' אליעזר ן' יעקב נחום בח"א).

סעיף מג

(**מג**) **חזון עובדיה** - (עיין נשאל דוד).

סעיף מד

(**מד**) **חזיונות** - למהרח"ו ז"ל כ"י מחלומות שחלם וחלמו לו אחרים והגדות ומראות. (עיין גלגולים להאר"י ז"ל).

סעיף מה

[א] (**מה**) **חזקוני** - חיברו מהר"ר חזקיה ובירר אוכל מעשרים מפרשי התורה והוסיף נפך. והרב אליה רבה א"ח סימן רמ"ג השיג עליו מהרב הלבוש. ועמו הסליחה דהרב חזקוני קדים טובא להרב הלבוש. ובסדר הדורות דף קס"ז ע"ג הביאו בשנת שי"ט. ואני הדל ראיתי חזקוני נדפס בווינציא שנת רפ"ד ואם כן קדם הרבה להרב הלבוש.

[ב] שוב בא לידי ס' מנחת יהודה כ"י לר' יהודה בר' אליעזר על החומש ועל רש"י והס' ישן נושן. וכתוב בהקדמה "אני יהודה ברבי אליעזר יסדתו שנת ע"ג לפרט האלף הששי לפני מורי רבי הרב רבי אליקים בן הרב רבי מנחם וכתבתי בו דבריו ודברי חזקוני ופשטי רבינו משה מקוצי וכו'", עכ"ל. וראיתי בספר שמביא כמה דברים מחזקוני בכבוד גדול והם דברי חזקוני שבדפוס. ומזה נקרא כמה קדמון הוא החזקוני. ואחר זמן נדפס זה ספר מנחת יהודה מחובר עם פי' התוספות ונקרא דעת זקנים וראיתי בהקדמות מנחת יהודה שהשמיטו תיבת חזקוני ואפשר שהיה בכונה לפי שהיה מביא הרבה מחזקוני בלי שום חדוש והשמיטוהו. אך עם כל זה במה שנדפס השאירו הלשונות שהוא מזכיר חזקוני בתוך דבריו.

סעיף מו
(**מו**) **חי בן מקיץ** - כתב סדר הדורות שהוא כ"י ואני ראיתיו בב' דפוסים בזמנים שונים ומיחסים אותו להרב אברהם ן' עזרא.

סעיף מז
(**מז**) **חידושי אגדות** - (עיין מ' שמואל אידלש בח"א).

סעיף מח
(**מח**) **חידושי גפ"ת** - (עיין מרכבת המשנה).

סעיף מט
(**מט**) **חדושי הגרשוני** - מהג' מהר"ר גרשון אשכנזי והם הגהות על י"ד וח"מ וקצת דרושים.

סעיף נ
(**נ**) **חידושי הלכות** - על רוב התלמוד. (עיין מה' שמואל אידלש בח"א).

סעיף נא
(**נא**) **חידושי הלכות** - על פסחים ביצה קדושין ובבא קמא. (עיין ראש יוסף בח"א).

סעיף נב
(**נב**) **חידושי ר' זאב הלוי** - ס' נדפס בזאלקווא שנת תקל"א ויש בו כמה חידושים על שעור בין השמשות וכמה שיעורים וענינים אחרים והגהות על ד' ש"ע והרבנים בהסכמותם שבח יתנו להרב המחבר שלן בעמק גופי הלכות בחריפות ובקיאות.

סעיף נג
(**נג**) **חידושי סופרים** - כ"י למהר"ר יוסף בן הרב הגדול מוהר"ש אבוהב מ"מ ושו"ת וחבורי האחרונים על ד' טורים כמו לקט הקמח.

סעיף נד
(**נד**) **חידושים** - על אברעה טורים ועל גפ"ת. (עיין סדרי טהרה).

סעיף נה
(**נה**) **חידושים** - על ש"ס או תלמוד (עיין רבינו אברהם ממונפלייר, רבינו אברהם ן' עזרא, רבינו אהרן הלוי, רבינו דוד בונפיד, רבינו יונה, הריטב"א, הריב"ש, הרמב"ן, הר"ן, רבינו פינחס הלוי, רבינו צדוק, רבינו קרשקש וידאל, הרשב"א, רבינו שמואל הנגיד בח"א. ועיין דמשק אליעזר, ועיין עוד (שיטה, שיטות) וזולתם).

סעיף נו
(**נו**) **חידושים** - על הש"ס לר' יוסף וואשיר טרילינגין. (עיין זכרון יעקב).

סעיף נז
(**נז**) **חידושים** - על ש"ס וד' טורים. (עיין מ' מאיר שיף בח"א).

סעיף נח
(**נח**) **חידושים** - על ש"ס ועל הרא"ש (עי' מה' יעקב בהג"מ צבי בח"א).

סעיף נט
(**נט**) **חידושים** - על ש"ס ועל הרמב"ם (עיין מה' יעקב בי רב מה' ישמעאל ן' חכמון מ' יצחק די מולינא בח"א).

סעיף ס
(**ס**) **חידושים** - על ש"ס ותוספות (עיין מ' חיים ויטאל בח"א).

סעיף סא
(**סא**) **חידושים** - על ס' קדשים למהר"א טייב (עיין זרע יצחק).

סעיף סב
(**סב**) **חידושים** - על כמה מסכתות (עיין רבינו יוסף הלוי ן' מיגאש בח"א).

סעיף סג
(**סג**) **חידושים** - על מסכת שבת (עיין שלום הבית).

סעיף סד
(**סד**) **חידושים** - על מסכת ביצה לבן הרמב"ן (עיין הרמב"ן בסופו בח"א).

סעיף סה
(**סה**) **חידושים** - על מסכת תענית ועל הר"ן פ' בתרא דיומא (עי' מה' חיים שבתי בח"א).

סעיף סו
(**סו**) **חידושים** - על מסכת יבמות (עי' רבי' מאיר המעילי בח"א).

סעיף סז
(**סז**) **חידושים** - על מס' מסכת גיטין (עיין הרמ"ך בח"א).

סעיף סח
(**סח**) **חידושים** - על מסכת קידושין (עיין נר מצוה).

סעיף סט
(**סט**) **חידושים** - על מסכת סנהדרין (עיין מ' חים בנבנשת בח"א).

סעיף ע
(**ע**) **חידושים** - על מסכת חולין (עי' מ' משה קאזיס בח"א).

סעיף עא
(**עא**) **חידושים** - (עי' מ' אהרן ששון, מ' עזריה יהושע רבינו שמואל הנגיד בח"א וזולתם).

סעיף עב
(**עב**) **חיי יהודה** - (עי' מ' יהודה אריה ממודינא בח"א).

סעיף עג
(**עג**) **חיי עולם** - ספר קדמון מזכירו המרדכי בהלכות קטנות ומרן ב"י אורח חיים סימן ר"ן.

סעיף עד
(**עד**) **חיי עולם** - דרושים נחמדים על בראשית ושמות להרב המו' אב"ד ור"מ דעה"ק ירושלים ת"ו כמהר"ר משה בולה.

סעיף עה
(**עה**) **חיי עולם** - (עי' חשק שלמה).

סעיף עו
(**עו**) **חיי עולם הבא** - הוא ס' שחיבר ה"ר אברהם אבואלעפיא בעיגול שם ע"ב וראיתיו על קלף כ"י . ודע שהרשב"א בתשובותיו סי' תקמ"ח והרב יש"ר בספר מצרף לחכמה זלזלו בו כאחד הרקים ויותר. ברם קושטא קאמינא חזיתיה לרב גדול ממארי רזין ובישראל גדול שמו ואחרי דברו לא ישנו שהוא מקרב לס' הנזכר ותושע לו ימינו.

סעיף עז
(**עז**) **חיים ארוכים** - על ש"ע א"ח כ"י להרב קויפמן הרב המחבר לחם הפנים על י"ד ושאר ספרים.

סעיף עח
(**עח**) **חיים ארוכים** - (עי' ויכוח מים חיים).

סעיף עט
(**עט**) **חיים וחסד** - דרשות מ' יצחק ן' ג' אמיל (ועיין חנן אלהים).

סעיף פ
(**פ**) **חינוך** - כתב בספר פרי מגדים א"ח במשבצות זהב דף ב' בהקדמתו שחיברו הרא"ה וכן כתבו כמה אחרונים, ובשם הגדולים ח"א מערכת אל"ף אות כ"ט פקפקתי בזה. (עי' רבינו אהרן הלוי בח"א). ובס' שאילת שלום להגאון מ' ישעיה ברלין נר"ו כתב שחיבר פי' על ס' החינוך וזה שמו חנוך לנער.

סעיף פא
(**פא**) **חינוך בית יהודה** - שו"ת על סדר ד' טורים נדפס בפפד"מ.

סעיף פב
(**פב**) **חכם הרזים** - מביאו בספר ילקוט ראובני בכמה דוכתי.

סעיף פג
(**פג**) **ס' החכמה** - לרבינו אלעזר בעל הרוקח ס"ה(?) שערים נפלא מאד כ"י כולל כל דרכי הלמוד והיה ביד הרב סדר הדורות.

סעיף פד
(**פד**) **חכמות נשים** - כ"י מהרב מה' שמואל ויטל בן רבינו מהרח"ו זצ"ל סדרי גיטין וחליצות ושמות הגיטין.

סעיף פה
(**פה**) **חכמות מנוח** - הגהות וחידושים על הש"ס.

סעיף פו
(**פו**) **חכמת שלמה** - הגהות מהרש"ל על התלמוד ושמעתי מחכמי דורנו שקבלו מרבותיהם דמהרש"ל יש בו עומק גדול. והשגות מהרש"א עליו על הרוב אינן השגות אם יעמיק המעיין בדברי מהרש"ל.

סעיף פז
א (**פז**) **חכמתא רבתי** - דשלמה המלך ע"ה. הזכיר ספר זה הרמב"ן בפתיחתו לפי' התורה וכתב ספר חשק שלמה כ"י שהחוקרים הקדמונים כתבו שחיבר שלמה הע"ה ספרים רבים ומכללם: מלאכת מושכלת, ס' הרזיאל , ספר האלמדיל, ס' הנסיונות, ס' הזקנה, ס' המשלים, ס' השלמות, ס' המעללים, ס' היחוד, ס' הדרישה, ס' קריאת השמירה, ס' הרצון, ס' גלוי השקריות, ס' הישר, ספר הרפואות, ס' האמונה, ס' הבחירות, ס' הנבואה, ספר שמירת הזרוז, ספר כתות החכמים, הפר התכליות, ספר המראות העליונות, ס' מלאכה אלהית, ס' בחירת המדות, וחיבר ספרים אלו מפי המלאכים והיה מתפחד בכתיבתו מאד לפי שהיו הענינים גבוהים ממנו.

ב וכתב עוד שם בס' החשק הנז' שראה בספרי קדמונים שדוד הע"ה הלך למחמה ושלמה ילד היה למד חכמות אצל חכם גדול ואמר לרבו ראה בחכמה אם אבי ינצח המלחמה ויבא לשלום וענהו הוא רחוק כי גבר אויב, ואז שלמה נתן נפשו והעמיק בחכמה ומלאכה, ואחר שכמעט כפשע בין דוד המלך ע"ה ובין המות נהפך הדבר ונהרג המלך השונא וכה אמר במותו "שלמה הרגני, שלמה הרגני". וראה רבו עומק דעתו וחכמתו ואחר כך למד ממנו. וכשבא לשלום דוד המלך ע"ה הראה לו חיבה יתירה.

סעיף פח
(**פח**) **חלוקא דרבנן** - (עיין כתונת פסים).

סעיף פט
(**פט**) **חלקת מחוקק** - חיבור על ש"ע אבן העזר עיין בנדפס מערכת מ"ם (עיין מ' משה אבד"ק ווילנא בח"א). ונדפס כמה פעמים עם בית שמואל מהדורא בתרא ונקרא אפי רברבי.

סעיף צ
(**צ**) **חמדת ישראל** - מהרב מהר"ש ויטאל בן רבינו מהרח"ו זצ"ל כונות האר"י זצ"ל מסודרות על סדור התפילה כ"י ב' חלקים. ועיין מ"ש בנדפס אות י"ד (עיין מ' חיים ויטאל בח"א).

סעיף צא
(**צא**) **חן טוב** - דרושים פשוטים מתוקים למ' טוביה הלוי. ועיין בנדפס מערכת טי"ת (עיין מ' טוביה הלוי בח"א).

סעיף צב
(**צב**) **חנוך לנער** - (עיין חינוך).

סעיף צג
(**צג**) **חנן אלהים** - להרב הגדול מופת הדור מהר"ח אבואלעפיא בעל עץ החיים וכו' ואתו עמו ספר חיים וחסד, דרשות למר זקנו הרב מהר"י ן' ג' אמיל וזאת לפנים נדפסו בקצור בסוף ישרש יעקב ונקרא באר לחי רואי.

סעיף צד
(**צד**) **חסד לאברהם** - פירוש על ח' פרקי הרמב"ם שיסד קודם אבות. חיברו הגאון החסיד מ' אברהם אביו של הגאון הגדול בעל של"ה.

סעיף צה
(**צה**) **חסד לאברהם** - חיבר מז"ה מהר"א אזולאי זלה"ה ונדפס באמ"ד שנת תמ"ה וחיברו מהקדמות ספרי כ"י ומספרי הרמ"ק וקצת מגורי האר"י וחיברו בעיר עזה ת"ו בברחו מדבר באפל שנת השע"ט. ובעיר ריגייו ראיתי ביד ר"ב המקום מר קשישא מהר"ר ישראל באסן נר"ו ס' חסד לאברהם מוגה מכ"י מר זקנו הרב החסיד מהר"ר בנימן כ"ץ תלמיד הגאון הרמ"ז ונסתכלתי בו שההגהות הם מטעיות והשמטות שנפלו בהעתקה ובדפוס וחסר כמעט בכל דף כמה שורות וכמה טעות וחלופי תיבות ואותיות. והגם דהואי חד כרעא אארעא ויהי דוד נחפז ללכת בשליחות מצוה לא נתתי שינה לעיני

עד שהעתקתי עיקר ההגהות הנזכר סביב חסד לאברהם שלי. ובחזרתי פה ליוורנו באל ידי חסד לאברהם כלו כ"י שהיה של הרמ"ז ומצאתי בו כפלי כפלים מההגהות הנזכר. והענין הוא כי ס' זה הועתק כמה פעמים בכמה עיירות מוסופרים שונים עד שמרוב ההעתקות בסופרים בורים ופוחזים החליפו שינו השמיטו השחיתו התעיבו. ועד אחרן בא לידי הה"ר אברהם ברך מגוריציא והדפיסו כמות שהוא והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרולי הטעיות. וכבר שאלו לי איזה לשון בדפוס שאינו מובן ובזה של כתיבת יד הכל מתוקן.

סעיף צו

(**צו**) **חסדי דוד** - (עיין מ' דוד פארדו בח"א).

סעיף צז

(**צז**) **חסדי ה'** - (עיין מהר"י מינץ בח"א).

סעיף צח

(**צח**) **ס' חסידים** - חיברו רבינו יהודה החסיד בן רבינו שמואל תלמיד ר"י בעל התוספות ורבו של הסמ"ג וכ"כ ברקח כ"י שרבינו יהודה חסיד בן רבינו שמואל החסיד כמ"ש מצרף לחכמה דף י"ד וט"ו ובס' יוחסין כתב שרבינו יהודה החסיד היה בר יצחק וחיבר ס' הכבוד וכמדומה לי שבס' החסידים מזכירו. ומ"ש בצמח דוד בשם ש"ק שרבינו שמואל חיבר ס' החסידים ואח"כ כתב שר"י החסיד חיבר הצוואות -- ליתא. שרבינו יהודה חיבר הצוואות וס' החסידים ואין רצוני להשיג על צ"ד שצריך להאריך הרבה. ומ"ש בס' חסידים סי' כ' הוא לשון הרמב"ם פ"א ופ"ב מהלכות תשובה. וכתוב בשו"ת מהרי"ל סי' קי"א דבס' הכבוד כתב צוואתי לשחוט תרנגלות שקוראה גברא. והקשה על עצמו מהש"ס שאומר שהוא מדרכי האמורי ותירץ ע"ש ועיין לעיל.

סעיף צט

(**צט**) **ס' חסידים** - כ"י הזכירו הרב כנה"ג ח"מ סי' קס"ג הגהות הטור אות כ"א בשם הרב משא מלך.

סעיף ק

(ק) **חסן ישועות** - חיברו מהר"ש חסן והוא(?) מורה מקום בשו"ת וחידושי רבני שלוניקי ע"ד ס' מורה צדק ולא נדפס כ"א על א"ה. ומהר"ש הנז' תלמיד הרב הגדול מה' דניאל אשטרומסה.

סעיף קא
(קא) **ס' חפץ** - חיבר רבינו חננאל בן רבינו חושיאל ומייתו ליה הראשונים ומיחסים אותו לרבינו חננאל כמ"ש בהגהות מיימוניות סוף ס' אהבה על התפילה וכ"כ בהלכות שכנים וכ"כ בסמ"ק מצוה פ"ב ושאר גדולים.

סעיף קב
(קב) **חפץ ה'** - להרב ח"ק כמהר"ח ן' עטר על ברכות שבת הוריות וריש חולין.

סעיף קג
(קג) **חק יוסף** - על הל' פסח ושקיל וטרי על ס' חק יעקב להרב יוסף פרעמסלא חתנו של הגאון מהר"א ברודא. ועתה נדפס שבית יעקב ח"ג והרב ז"ל היטב חרה לו על הספר הנזכר וגם על שמו קרא ערער דיוסף שם חק לכומרים וכו'. ובמטו מיניה דמר דאין להשגיח בעיקר הדבר כמו שהוכחתי במ"א מזבחים דף ל"א ודי בזה.

סעיף קד
(קד) **חק יעקב** - חיבור על הלכות פסח מהגאון בעל מנחת יעקב ושבות יעקב. וגיסו הגאון בס' אליה רבה שקיל וטרי עליו. ונדפס כמה פעמים וביעסניץ נדפס עם תוספות שהוסיף מה' נחמן שנת תפ"ד ונדפס עם המגינים ונדפס בברלין ש' תקי"ז עם קונטרס מהר"ר יהושע שפירא ועוד נדפס בעיר ברין.

סעיף קה
(קה) **חק לישראל** - (עיין קנאת סופרים).

סעיף קו
(קו) **חק נתן** - שיטה על סדר קדשים והוריות מהרב מהר"ר נתן בורגיל עיר וקדיש אחד המיוחד שברבני תוניס. ולעת זקנתו עלה לעה"ק ירושלים ת"ו והיתה מנוחתו כבוד תנצב"ה.

סעיף קז
(קז) **חקור דין** - מאמר (עיין הרמ"ע מפאנו בח"א).

סעיף קח
(קח) **חקות הדיינים** - בסדר הדורות דף קס"ז ע"ג נבוך מי הוא המחבר. והאמת הוא כמ"ש בנדפס מערכת יו"ד אות ל"ב (עיין ריטב"א בח"א) שהוא רבינו יום טוב בן אשבילי. כי בא לידי הספר עצמו כתוב על קלף וכתוב בו שהוא מרבינו י"ט בן אשבילי. וכן כתב מהר"ש בן הרשב"ץ בתשו' "חקות הדיינים לרי"ט בן אשבילי".

סעיף קט
(קט) **חקות שמים** - (עיין רבינו יהודה בן הרא"ש בח"א).

סעיף קי
(קי) **חקי עזר (צ"ל דרך)** - הזכירו שם בסה"ד עם חקי חיים וחקי דעת וחקי משפט. וחקי עזר לא יש, וזה שמו חקי דרך. וראיתיו עתה בדפוס אשכנז חדש ממש והוא על ש"ע אבן העזר וכבר הוזכר בס' לחם הפנים ח"ב.

סעיף קיא
(קיא) **חקת התורה** - ס' קדמון מזכירו מהר"י קולון. וראיתי בס' כתב יד ישן שמביא מספר הנזכר איזה דינים ומיחסו לר' יהודה בן הרא"ש. וכ"כ מהריק"ו בשרש קע"ז וכמ"ש.

סעיף קיב
(קיב) **חרב פיפיות** - פי' שם מ"ב ושמות ע"ב איך רמוזים באותיות ותיבות ק"ש מהרב המקובל מה' ישעיה הלוי מבראד.

סעיף קיג
(קיג) **חרבות ירושלים** - (עיין מ' ישעיה סג"ל הורוויץ בח"א).

סעיף קיד
(קיד) **חרדים** - ס' על המצות חיברו הרב עיר וקדיש מה' אליעזר אזכרי זלה"ה כמ"ש בשם הגדולים ח"א מערכת אל"ף ע"ש. (עיין מ' אלעזר אזכרי בח"א).

סעיף קטו
(קטו) **חשן אהרן** - שו"ת כ"י על סדר ד' טורים מהגאון מה' אהרן תאומים בעל בגדי אהרן.

סעיף קטז
(קטז) **חשק** - ספ' נפלא כ"י מקבלה מעשיות והי' ביד הרב סדר הדורות כמ"ש דף קס"ח ע"א. ובס' שרשי השמות מהרמ"ז כ"י מזכירו הרבה.

סעיף קיז
(קיז) **חשק שלמה** - ממהר"ש בכ"ר מרדכי על ח"מ מתחלתו עד סי' ס"ח כמו מלאכת הרב כנה"ג מספרי האחרונים שאחר הכנה"ג ובעוה"ר נח נפשיה ולא השלימו. ועתה נדפס מטה שמעון לבן מהר"ש הנזכר כמעשהו ממנו מריש ח"מ עד סי' קנ"ו.

סעיף קיח
[א] (קיח) **חשק שלמה** - חיבר אותו החכם השלם רבי יוחנן אלימאן והוא פירוש שיר השירים וראיתיו כ"י והוא קובץ גדול. והוא באור ע"פ המוסר והטבע וקצת בקבלה

ובהקדמה ביאור כללי החכמות שהיו לשלמה הע"ה באור רחב, וכ' שם שחיבר המחבר רבי יוחנן הנזכר עוד שני ספרים: עיני העדה, חיי עולם. ומעתיק הס' חשק שלמה הנז' היה הגאון מה' יצחק בכ"ר עמנואל דלטאש והשלימו בי"ז אלול שנת שכ"ח. והגאון הנזכר המעתיק מר ניהו אשר כתב פסק על הדפסת הזהר כשנדפס במנטובה והדפיסוהו אח"כ בדפוסים אחרים. והוא המדפיס תשובות הר"ן בעיר רומי ויש שם תשובה ממנו.

ב **וראיתי** להרמ"ז ז"ל בהגהותיו על הזהר שכתב על גבי פסק הנז' דברים אלה: "זה לשון הרח"ו זלה"ה: אמר לי מורי זלה"ה שהחכם שעשה פסק להדפיס הזהר היה ניצוץ של צדיק וחסיד גדול וקדוש וראוי לכל טוב ולכן עלה קנאה בלבו וכתב אותו פסק כדי להוציא לאור ס' הזהר", עכ"ל.

מערכת ט

סעיף א

(א) **טבלא של שיש** - (עיין מראה צדק).

סעיף ב

(ב) **טהרות** - פי' סדר טהרות למהר"ם מרוטנבורג ז"ל. היה לו להרב תי"ט ומזכירו בתוך פירושו. וכן פי' טהרות להר"י מסימפונט ז"ל בכ"י. וכבר כתבתי דכל אחד מהראשונים שנגלה לעינינו איזה תוספות או חידושים על איזה מסכתא מסתמא הרב ז"ל עשה כן בכל התלמוד והגרושין והצרות כלו את הכל וזה חסד עליון אשר נשאר בידינו חלק מתורתן של ראשונים.

סעיף ג

(ג) **טהרת הקדש** - נזכר בספר סדר הדורות.

סעיף ד

(ד) **טוב הארץ** - מהרב המקובל מה' נתן שפירא בעל מצת שמורים שבח ארץ ישראל ופירוש משניות עשר קדושות ע"פ הסוד.

סעיף ה

(ה) **טוב וחסד** - דרושים על סדר הפרשיות בהקדמות על פי הדין חיבר הרב הכולל כמהר"ר שם טוב גבאי זלה"ה והיה תלמיד מהרב המופלא ח"ק מה' חיים ן' עטר זצ"ל והם בכ"י.

סעיף ו

(ו) **טוב טעם** - לרבי אליהו הלוי המדקדק על הטעמים נדפס שנת רצ"ח. ובילדותי ראיתי שאומר שם ובמסורת המסורת שהטעמים והנקודות עשו אותם אחר התלמוד

חכמי טבריא ועמו הסליחה כי הם הלכה למשה מסיני והוא בכלל מ"ש בנדרים דף ל"ז. וכבר ידוע שרשב"י רבו של רבי מחבר המשנה בתקוני הזהר מדבר נפלאות על הטעמים והנקודות. והאר"י ז"ל בדרושי טנת"א. ועיין בזהר ח"ב סוף דף ר"ה ודוק ואין להאריך.

סעיף ז

(ז) **טוב לכת** - (עיין באר היטב).

סעיף ח

(ח) **טוב רואי** - מהרב המדקדק והמקובל מה' דוד גרין הוט פי' על שחיטת ובדיקות מהר"י ווייל דרך שאלה ותשובה ע"פ דעת רוב הפוסקים והוא מחובר לס' מגדול דוד שלו דרושים על ס' בראשית.

סעיף ט

(ט) **טובה תוכחת** - שיר גדול בתוכחות מוסר בספר שתי ידות להרב מהר"ם די לונזאנו ז"ל.

סעיף י

(י) **הטוטפות** - (עיין הרמ"ע מפאנו בח"א).

סעיף יא

(יא) **טור אדם פטדה** - חבר הרב החסיד המקובל מהר"ח הכהן ז"ל תלמיד מהרח"ו ז"ל על ש"ע הלכות שבת ונדפס כידוע.

סעיף יב

א (יב) **טור ובית יוסף** - אשר היו להרב כנה"ג שעליהם רושם הדפין היו דפוסים חלוקים כל טור הי' מדפוס אחר וכמדומה שכלם ד' ויניציא. ובספרי אשר בעה"ק יש לי הד' טורים וב"י מדפוסים שהיו לפני הרב כנה"ג ואיני זוכר שנת הדפוס מכל אחד. ולפי מה שראיתי נדפסו ד' טורים וב"י למעלה מעשרה פעמים. כמו ששה פעמים בוויניציא וסביוניטה ונדפס עוד בקראקא ונדפס בברלין שני פעמים וילמרשדארף עם פרישה בי"ד. ועתה בדיהרנפורט בדרישה א"ה ואמרו שבח"מ ידפיסו ס' ההוספה שחיבר הסמ"ע על ד"מ ועדיין לא נראה בעליל. ואני ראיתי ב"י א"ח שנדפס בשנת ש"י ואל יהי קל בעיניך לדעת זמן דפוס הספרים דזמנין כמה תמיהות יתורצו כאשר תראה בשם הגדולים ראשון ושני בכמה דוכתי. והדפסת ש"ע רבו מאד מהרבה.

ב **וכבר** הודיע רבינו האר"י ז"ל כי נשמת מרן ז"ל משרש רבי יהודה בר אלעאי ובחינת אצילות כמ"ש בח"א (עיין רבינו האר"י בח"א). ואפשר דכמו שר"י בר אלעאי ראש המדברים בכל מקום כן תחלה וראש בכל דין רואים בבית יוסף ודעתו בש"ע והדר שקלו וטרו להעמיד ההלכה על בוריה.

ג **ודע** דבש"ע שנדפס בימי מרן ז"ל בלי הגה"ה כתוב בסופו שהשלים לחברו אור [ליום] הששי י"ז אדר הראשון ש' שכ"ג. ובח"א דף ע"ד הבאתי מש"ע דפוס ישן שכתב שם דחלק א"ח השלימו מרן בכפר ביריא שבגליל העליון שנת שט"ו ונמצא דבב' חלקים אשתהויי אשתהי ח' שנים מ"מ. ובש"ע י"ד סי' של"א דין י"ט כתב "ושנת השמיטה האמיתית היתה שנת השי"ג", ע"ש. ועלה בדפוס ס' ש"ע ונשלם בשנת שכ"ה. ולפי סדר זמנים שרמ"א היתה מנוחתו שנת של"ג. נמצא דבששה שני' מעלה מטה חיבר ההגהות על כל ד' ש"ע. וכמדומה לי שראיתי ש"ע עם הגהות שנדפס בחיי מור"ם ז"ל. ובשו"ת מור"ם סי' קל"ב הקשו לו קושיות על מ"ש בהגהות ש"ע והשיב עליהם. ואין להשגיח בשפתי ישנים כי כמה פעמים ראיתי דאפילו במנין השנים לא דק.

ד **וכבר** ידוע דבארץ הצבי וארץ מצרים וערי ביסתא"ן דמשק וארם צובה וערי פרס וגלילות טורקיא"ה וערי המערב קבלו עליהם הוראות מרן ז"ל וכמ"ש מהראנ"ח בשתובה ושאר אחרונים. זולתי בדיני ממונות שנהגו בטורקיא"ה לומר קים לי. ועיין תשובת מהר"י צאייח בס' אבקת רוכל סי' יו"ד ותשובת מרן שם סי' ל"ב ובכללים שבסוף גט פשוט ואכמ"ל.

ה ובארץ הצבי נהגו איזה חומרות להחמיר כמור"ם אך אין מוחין במי שנוהג כמרן. ומכללן של דברים אתה תשמע דבעיר שנהגו כמרן אם א' תופס כקולת מור"ם גוערין בו ולא יפה עשה לפרוץ גדר. ומהר"ם בפנים מאירות ח"ב סי' ק"כ כתב דאשכנזי שהורה כקולת מרן צריך תשובה וכפרה ע"ש. וכן הוא באתריה דמר מרן מי שהורה כקולת מור"ם צריך תשובה וכפרה. ואם תופס כקולי' דמר וכקולי דמר עליו נאמר "הכסיל בחשך הולך". והאיש הירא ישמור עצמו שלא להקל כקולת מור"ם במקום שנהגו כמרן. ודוק היטב כי קצרתי מאד.

סעיף יג

(**יג**) **טור ברקת** - להרב המקובל מהר"ח הכהן על ש"ע מהל' פסח עד הסוף ונדפס (ועיין מ' חיים הכהן בח"א).

סעיף יד

(**יד**) **טור יהלום** - ראיתי שנדפס על סוף י"ד ומזה נראה שנדפס נפך ספיר על י"ד אך לא ראיתיו. וכפי הנראה מהקדמת הרב ז"ל לס' מקור חיים שהוא על תחלת א"ח מוכח שחיבר על כל הד' טורים ויקרא שמות לכל חלק מש"ע ג' טורים. אך ס' מקור חיים עצמו לא נשלם ויש בו בסוף בלבול. ומלבד מ"ש בח"ב (עיין מ' חיים הכהן בח"א) מספרי הרב. עוד ראיתי שני פירושים על מגילת אסתר ע"ד הפשט וע"ד האמת מלמד הפירוש שכתבתי שיש לו על מגילת אסתר.

סעיף טו

(**טו**) **טורי אבן** - להגאון מה' ליב אב"ד דק"ק מיץ זלה"ה שיטות על ראש השנה חגיגה מגילה בפלפול עצום ובקיאות נפלא הוא הרב המחבר שאגת אריה שו"ת והיו לו הרבה חבורים על הש"ס ושו"ת והיתה מנוחתו כבוד ולא נדפסו.

סעיף טז

(**טז**) **טורי זהב** - באור על הש"ע ד' חלקים. על י"ד הדפיסו הרב בחייו ובסוף יש דף א' משיג על הרב שפתי כהן שנדפס באותו פעם שנת בקד"ש ואינו מזכיר שמו רק סתם אומר נדפס ס' ומשיג עליו. ודף זה אינו נמצא ואני ראיתי אותו בט"ז דפוס ראשון ישן והרב פר"ח אומר שלא הגיע לידו. ומסבת דף זה נתעורר הרב ש"ך לעשו' נקודות הכסף כמ"ש הוא ז"ל. ואחר זמן סביב לשנת תמ"ג נדפס בדיהרנפורט ט"ז א"ח וצירפו עם מגן אברהם וקרא לט"ז "מגן דוד" וקרא שם הספר בכלל מגיני ארץ וגם חברו המדפיסים ט"ז וש"ך על י"ד וקראוהו "אשלי רברבי". ואחר כמה שנים בשנת תקי"ד נדפס טורי זהב לא"ה בעיר זאלקווא ולפני כמה שנים סביב לשנת תס"ז נדפס על ח"מ ולא על הכל והדפיסו הגאון מה' צבי ויש לו בו כמה הגהות והג' טורים חוץ מאה"ע נדפסו כמה פעמים.

סעיף יז

(**יז**) **טורים** - חיבר רבינו יעקב בן הרא"ש ופסל ליה ארבעה טורי. וגדולי הדורות עשו פירוש עליו כמ"ש בשם הגדולים ח"א מערכת יו"ד אות כ"ה (עיין רבינו יעקב בן הרא"ש בח"א). ולגודל קדושת נשמתו ונשמת מרן זכו שכל מורה הוראה בריש כל מראי"ן לקוחים הם בידו טור ובית יוסף ומבלעדם לא ירים איש את ידו בהוראה. והרב ברכת הזבח בתשובתו הובאה בספר נחלת שבעה שו"ת סי' נ' כתב לו שימכור ספרי האחרונים ויקנה טורים ובית יוסף וכבר כת' הבית יוסף בתשובה לטא"ה כי כל דיין שפוסק ואין ספרו ב"י לפניו בודאי ישגה בהוראה, עכ"ל הרב ברכת הזבח שם ועמ"ש בהקדמת סמ"ע. וכמה גדולים עשו קביעות ללמוד טור וב"י עם חברים מקשיבים.

סעיף יח

(**יח**) **טירת כסף** - (עיין מ' אברהם גאטינייו בח"א).

סעיף יט

(**יט**) **טל אורות** - הוא ספר מרב אשכנזי על ט"ל מלאכות ותולדותיהן בפלפול דברי ראשונים ואינו מצוי כל כך. וכתב בסדר הדורות שחיברו הרב שאול בר דוד ונדפס שנת שע"ח.

סעיף כ
(**כ**) **טל אורות** - חדש נדפס מחדש להרב יוסף ן' גווייא? ז"ל על קצת לשונות המרדכי ובסופו קצת שו"ת וקצת דרושים ויש בו פלפול וחדושי דינים על ט"ל מלאכות שבת.

סעיף כא
(**כא**) **טעמי הטעמים** - אזן וחקר מה' שלמה די אוליוירא אחד מרבני אמשטרדם בק"ק ספרדים.

סעיף כב
(**כב**) **טעמי מנחם** - (עיין צנצנת מנחם).

סעיף כג
(**כג**) **טעמי מצות** - הראשון מגדולי הרבנים שידענו שנתעורר לעשות הטעמים למצות ה' הוא אבי התעודה הרמב"ם בספר המורה. אך על קצת טעמיו יצאו עוררין כידוע. והריטב"א חיבר ספר הזכרון ומזכירו מהרימ"ט בדרושותיו ד' ק"ה להליץ על הרמב"ם כמה שהשיגו הרמב"ן בפ' התורה ואחריו יאיר נתיב הרב המחבר ס' החינוך נותן טעם לשבח על פי השכל דברים מתוקים. ונדפס ס' טעמי המצות להרב מהר"ר מנחם בכמה"ר משה הבבלי תושב עה"ק חברון ונדפס שנית באמ"ד. והם טעמים בקצור וקצתם הביאם הרב הגאון החסיד של"ה. ומבואר בהקדמת הרב המחבר שחיבר טעמי המצות ארוכים ואלו הם בקצרה.

סעיף כד
(**כד**) **טעמי המצות** - להרב מה' אליהו הכהן ז"ל בעל שבט מוסר וכו' כ"י.

סעיף כה
(**כה**) **טעמי המצות** - להאר"י ז"ל עם לקוטי תורה מקרוב נדפס בעיר זאלקווא שנת תקל"ה. ונראה שזה הנדפס היא אשר סידר הרב המקובל מה' מאיר פאפירש והם נוף ב' ונוף ג' מס' נוף עץ החיים אשר ידר הרב הנזכר כמ"ש שם בדפוס שהם נוף ב' ונוף ג' עץ החיים ע"ש. ובאשר קדמה לנו ידיעה מסדרי מהר"ם הנזכר ניכר שזהו סדרו והמדפיס כתב למהרח"ו והוא לא ידע דכמה סדרים שונים יש וכלם הם תורת מהרח"ו שקיבל מרבינו האר"י זצ"ל. וזה הסדר הוא ממהר"ם פאפירש כ"ץ הנזכר. ואל תתמה ביום הראות שחסר מזה כמה דברים מסדר שער הפסוקים ושער המצות שסידר מהר"ש ויטאל בנו של רבינו מהרח"ו כי הרב המסדר הרמ"פ סידר אותם הענינים בס' דרך עץ החיים מהקדמות כי ראה בעיניו היות הדברים שרשים להקדמות החכמה וכיוצא בשאר חלקים. באופן כי זה הנדפס הוא סדר מהר"ם הנזכר. ועל הרוב יהיה בו איזה חידוש

ממהדורא בתרא שלא היתה ביד מהר"ש ויטאל כמ"ש כמה פעמים אך בזה הנדפס יש טעיות.

סעיף כו

(**כו**) **טעמי המצות** - בדרך דרש נפלא חיבר הרב מהר"ר בנימן אב"ד דמדינת מרק ונדפס באמשטרדם שנת תמ"ב עד מצוה קמ"ז הכי קרא שמו נחלת בנימן. ומספר זה נראה כי גדול כח בקיאותו והשערתו. ושם כתב דחיבר שדה יער על י"ב מסכתות דרך דרש וכמה מסכתות דרך פלפול עצום ודרושים על כל התורה. ודע דמרגלא בפומייהו דרבנן קשישאי דהקדמות הרב הנז' צריכים חקירה דזמנין דמשכחת דאין דמיונו עולה יפה כל כך. והמעיין ישפוט בצדק.

סעיף כז

(**כז**) **טעמי המצות** - להרדב"ז נקרא מצודת דוד כ"י כמ"ש מהר"ם חאגיז בספריו.

סעיף כח

(**כח**) **טעמי המצות** - טעם כל מצוה ועונש העובר עליה ותיקנו בספר עיר מקלט להרב מה' דוד לידא זלה"ה אב"ד מק"ק אשכנזים באמ"ד יע"א.

סעיף כט

(**כט**) **טעמי המצות** - לרב יצחק ן' פתיחה הזכיר הרב המקובל מהר"ש בן אלקבץ הלוי כך כתב בסדר הדורות. ואני ראיתי בס' מהר"ש אלקאביץ שמזכיר הרב יצחק ן' פרחי בטעמי המצות. ועיין במערכת מ"ם אות קס"ב (עיין מאה שערים יצ"ע). גם הזכירו הרב ראשית חכמה שער היראה פרק י"ד. וראיתי להרמ"ע במאמר חקור דין ח"ג פ"כ שכתב הר"י ן' פרחי רבו ותלמידו של הר"ר שלמה מולכו.

סעיף ל

(**ל**) **טעמי המצות** - הרב דון מנואל בדורו חיבר טעמי המצות ובטעם העבודה וק"פ כתב דברים נפלאים. כ"כ שבט יהודה ריש דף נ"ג דפוס אמשטרדם.

סעיף לא

(**לא**) **טעמי המצות** - כתב סדר הדורות מה' משה חאגיז נדפס שנית מה שהוסיף שנת תפ"ז. וזה שנים רבות שראיתי אלה המצות שהדפיס הרב משה חאגיז ז"ל לשון המצוה באשורית ולפעמים איזה דין או הערה באותיות רש"י וזה נדפס באמשטרדם שנת תע"ג ושוב הדפיסו באלטונא או בוו"ב והוסיף בו תוספות ועל זה כוון הרב סדר הדורות. ולפי הרשום בזכרוני אין עיקרו לטעמי המצות רק כותב המצות ולפעמים איזה(??) פירוש ומוסר.

סעיף לב
(**לב**) **טעמי המצות** - ע"ד אמת חיבר הר"ם קורדווירו ראיתים בכ"י כמ"ש לעיל מערכת האל"ף (עיין אלימה).

סעיף לג
(**לג**) **טעמי המצות** - למהר"ם ריקאנטי על דרך האמת.

סעיף לד
(**לד**) **טעמי המצות** - ע"פ פרד"ס בספר הולך תמים עיין בסוף מערכת ח"א (עיין הולך תמים).

סעיף לה
(**לה**) **ס' הטעמים** - (עיין סדר הדורות).

מערכת י

סעיף א
(**א**) **יאיר נתיב** - ספר קדמון על טרפיות מביאו הרב כנה"ג תדיר.

סעיף ב
(**ב**) **יאיר נתיב** - מהרב גנת ורדים סדר הגט ע"י שליח וכו' ונדפס בקושטנדינא.

סעיף ג
(**ג**) **יאיר נתיב** - (עיין מאורי אור).

סעיף ד
(**ד**) **יבין שמועה** - להרשב"ץ בדיני שחיטה וטרפיות נדפס בליוורנו והיה נמצא באיזמיר כ"י בימי הרב כנה"ג.

סעיף ה
(**ה**) **יבין שמועה** - להרב מהר"ש אלגאזי באור ותוספות על הליכות עולם וכללי הגמרא למרן בפלפול עצום נדפס בויניציא שנת שצ"ט.

סעיף ו
(**ו**) **יד אבישלום** - דרושים להרב מהר"ר שלום עם חדושי בנו הרב מהר"ר מאיר נדפב באופיבאך שנת ת"פ.

סעיף ז
(**ז**) **יד אליהו** - למהר"א גליפאפה מאסף כל דתקון רבנן על סדר הרמב"ם ושקיל וטרי ובסוף קונט' חדושים נפרדים, והיה איזה זמן בעה"ק ירושלים וברזל באה נפשו מתגרת

צר והלך לעיר רודיס והיתה מנוחתו כבוד שם. ושמעתי מזקנים שכאשר בא בעיר הקדושה היו אומרים ארי עלה מבבל שהיה מפולפל עמוק.

סעיף ח
(ח) **יד דוד** - (עיין רבינו אליעזר בן נתן בח"א).

סעיף ט
(ט) **יד יוסף** - דרשות ע"פ הפשט להרב מהר"ר יוסף צרפתי מרבני אנדרינופלא.

סעיף י
(י) **יד כל בו** - (עיין עיר מקלט).

סעיף יא
(יא) **יד מלאכי** - (עי' מ' מלאכי הכהן בח"א).

סעיף יב
(יב) **יד משה** - (עיין הלכה למשה).

סעיף יג
(יג) **ידי אליהו** - שו"ת להרב מר קשישא כמהר"ר אליהו מלובלין כמ"ש בנדפס מערכת אל"ף אות ס"ד [ס"ו] (עיין מ' אליהו מלובלין בח"א). ושמעתי מזקני רבני עה"ק חברון ת"ו מהפלגת בקיאותו ושהיה הולך בחצות לילה לבית הכנסת וקורא תהלים בבכיה גדולה פלגי מים ירדו עיניו. ובן הרב ז"ל חיבר ס' פרחי שושני' ונדפס בקושט' חידושים על הש"ס ודרושים.

סעיף יד
(יד) **ידי משה** - פירוש על מדרש רבה ונדפס כמה פעמים סביב למדרש. (ועיין רבה).

סעיף טו
(טו) **ידי משה** - (עיין מהר"ר משה הלוי נזיר בח"א).

סעיף טז
(טז) **ידידות** - ספר שחיבר ר' יוסף חזן מטריויס הביאו מנחת יהודה פ' דברים דף ע"ח מס' דעת זקנים.

סעיף יז
(יז) **יודעי בינה** - הוא פירוש על הזהר ועד ל"ג דפים מפ' בראשית פי' כמה"ר יוסף חמיץ והרמ"ז פירש מכאן ואילך לפי דרכו. ונדפס קצהו וכמדומה שנשרף או נאבד כולו. ואני ראיתי ספר אחד יודעי בינה תחלה וסוף בכ"י ובאמצע כמו מאה דפים מודפסות.

סעיף יח

(**יח**) **יונת אלם** - אחד ממאמרות עיר וקדיש הרמ"ע ז"ל והוא בדפוס. ועתה בא לידי מאמר המילואים של הרמ"ע ז"ל בכ"י וכתב שם וז"ל "מאמר יונת אלם אשר לנו צריך מאד לחזור עליו במהדורות רבות, לא אחת ולא שתים, כי הוא מקובץ מהנפוצות שהתחלתי לסדרם ונגנבו מאתי המהדורות הראשונות ונתפרסמו שלא ברשות. ומה גם עתה ידים עסקניות בתקון המאמר ההוא כהוגן והדברים עתיקים לא יאמנו האומרי' שיש בידם ממנו מהדורא בתרא כי אני מעיד על עצמי שלא הגעתי עדיין אל קצה הגבול מתקונו סדורו והגהתו", עכ"ל. ועתה אין בידי מאמר יונת אלם הנדפס כדי לחזות בנועם אם שם נאמר היותו מהדורא בתרא באמת. גם שמעתי שיש ח"ב בכ"י.

סעיף יט

(**יט**) **יוסף אומץ** - ספר מנהגים נדפס בק"ק פפד"מ והרב מחברו היה בזמן הרב בית חדש כמ"ש שם. ועי' בהקדמת נוהג כצאן יוסף.

סעיף כ

(**כ**) **יוסף דעת** - מהרב מה' יוסף תלמיד הגאון מהר"ל מפראג. פירושי' ותקון נסחאות בפירוש רש"י על החומש וקצת על פרפראות רבינו יעקב בעל הטורים נדפס בפראג שנת שס"ח בהסכמת הגאונים.

סעיף כא

(**כא**) **יוסף לקח** - להגאון בעל מעשה ה' פי' על מגלת אסתר ונדפס מחדש באופיבאך וכתוב שהעיד הרב הגאון בעל פני יהושע שהי' אב"ד בק"ק קראקא אחר סמוך לזמן מור"ם בעל המפה וקדם להרב בית חדש. והיה חכם בכל החכמות וכמעט היה יחיד בדורו שכל גאוני הדור היו מריצים שו"ת אליו חיבר כמה ספרים ולא זכינו לאורם. זהו תורף דברי הגאון מהר"י הנזכר. ועיין בסדר הדורות דף ס"ד ע"ב ושם מבואר דהגאון הנזכר היה בימי הרב שארית יוסף ובימי מהרש"ל. ואין שו"ת שארית יוסף מצויות לחזות בנועם אשר רמז שם.

סעיף כב

(**כב**) **יוסף לקח** - ג' חלקים חיבר מופת הדור הרב הגדול מהרח"א בעל עץ החיים וכו' והם דרושים ופירושים כמעט על כל התורה בכמה וכמה דרכים ואופנים ומהם על פי פשט ויש על פי הדין.

סעיף כג
(**כג**) **יופי מכלול** - הוא תוס' והגהות שהוסיף הרב מה' יחיאל מיכל אב"ד של ק"ק ברלין בס' יפה מראה על הגהות הירושלמי שהדפיס שם בברלין.

סעיף כד
(**כד**) **ספר היחוד** - (עיין חכמתא רבתי).

סעיף כה
(**כה**) **יחוס שאר בשר** - (עיין רבינו יהודה אלברצלוני בח"א).

סעיף כו
(**כו**) **ס' היחס בדקדוק** - (עיין ספר אב ואם).

סעיף כז
(**כז**) **יין הרקח** - פי' רות ושיר השירים לרבינו מהר"א מגרמיזא הזכירו בספר מגדל דוד פי' רות.

סעיף כח
(**כח**) **יין הרקח** - (עיין הרמ"ע מפאנו בח"א).

סעיף כט
(**כט**) **יכין ובעז** - תשובות שחיברו מה' צמח ומה' שמעון דוראן בני הרב מהר"ש בן הרשב"ץ ונדפסו עתה מחדש. ומרן בב"י זימנין דמזכיר איזה דין מתשובות אלו כמו באורח חיים סי' ש"ח על המביא בנו פעם ראשונה לבית הכנסת בשבת ובידו נר שעוה וכו' והיא בח"ב סי' ו'. וגם באורח חיים סי' שכ"ד שרומז תשובות מה' צמח בן הר"ש בן הרשב"ץ בדין להאכיל תולעת המשי ותשובה זו ישנה בס' הנזכר בח"ב בתשו' מה' שמעון סי' י"ח. ועיין בח"א סי' קכ"ו שכתוב שם שהשיב תשובה ההיא דסי' קכ"ו בשנת רכ"ח. ובסי' קכ"ד כתוב שנת רכ"ה. ושמעתי מרב אחד שקיבל דהרשב"ץ נח נפשיה שנת ר"ד ומהר"ש בנו בשנת רכ"ז. ואתנח סימנא: לזכ"ר עולם יהיה צדי"ק.

סעיף ל
(**ל**) **ילמדנו** - (עיין מדרש).

סעיף לא
(**לא**) **ילקוט** - מכמה מאות ספרים (ע' סדר הדורות).

סעיף לב

(**לב**) **ילקוט דוד** - חיברו הרב מה' דוד בן הרב מה' הירץ פוזנר תושב ק"ק קראטאשין והמחבר נכד החסיד מה' אליה טוביה זצ"ל ונדפס בדיהרנפורט שנת תנ"א והוא ילקוט הקדמות מהמפרשים המפורסמים.

סעיף לג

(**לג**) **ילקוט** - מהקדמות נוראות מגורי האר"י והמפרשים חיבר הרב הגדול מהר"י דוד הרב המחבר בית דוד על ד' טורים והוא בכ"י.

סעיף לד

(**לד**) **ילקוט חדש** - כתב בסדר הדורות ששמע שחיברו הרב הגאון הקדוש מהר"ר יעקב שנושא ונותן עם הרב ברכת הזבח דף קכ"ב. ובהקדמת ילקוט חדש כתוב שנמצא כתוב עליו ילקוט ישראלי ומזה משמע קצת שמחבר שמו ישראל. אמנם אפשר דיעקב הוא ישראל ובחר לקרותו ילקוט ישראלי בשקל שמעוני. ואם נמצא דיש ילקוט ראובני שמעוני ישראלי מכירי. וראיתי להרב החסיד הרשב"א הלוי בס' מנות הלוי דף צ"ט ע"ב שכתב ילקוט הנקרא שמעוני ובס' הילקוט הנקרא תלמוד תורה. ועתה ראיתי בסוף פרח לבנון שכתב שדיבר עם בן ר' ישראל בעל ילקוט חדש ע"ש. ועתה תנוח דעתנו במ"ש בהקדמת ילקוט חדש שנקרא ילקוט ישראלי כי מ' ישראל היה המחבר.

סעיף לה

(**לה**) **ילקוט ישראלי** - (עיין ילקוט חדש).

סעיף לו

(**לו**) **ילקוט** - כ"י ישן נושן בא לידי על סדר פסיקתא רבתי על עניני המועדים ושבעה דנחמתא וכו' והוא מאמרי רז"ל מסודרים ויש חידוש ויש שנוי במאמרים הידועים והועתק בשנת רל"ד בעיר קאואלייר והמעתיק נסים ן' ראש.

סעיף לז

(**לז**) **ילקוט המכירי** - כתב סדר הדורות ר' מכיר בר אבא בר מכיר חבור גדול על כל פסוקי תהלים וישעיה מחובר קודם הגזרות כ"י.ואני הצעיר ראיתי ילקוט המכירי כ"י על כל משלי קרוב מאד לילקוט השמעוני ושם כתוב דחיברו רבי מכיר בר אבא מרי.

סעיף לח

(**לח**) **ילקוט ראובני** - (עיין ילקוט חדש).

סעיף לט
(**לט**) **ילקוט שמעוני** - המפורסם קדמון מאד לפי דברי צמח דוד כמ"ש בנדפס מערכת שי"ן אות כ"ב (עיין הרב שמעון אשכנזי מפראנקפורט בח"א).

סעיף מ
(**מ**) **ילקוט הנקרא תלמוד תורה** - (עיין ילקוט חדש).

סעיף מא
(**מא**) **ים ישישכר** - (עיין תוספתא).

סעיף מב
(**מב**) **ים של שלמה** - למהרש"ל ומשנים קדמוניות הדפיסו קמא חולין ביצה ואחר כך נדפס על יבמות ואחר כמה שנים הדפיסו על גיטין וקדושין. והרב סדר הדורות כתה שהיה בידו על כתובות. והוא חיבר על רוב הש"ס.

סעיף מג
(**מג**) **ימין ה' עושה חיל** - (עיין הרמ"ע מפאנו בח"א).

סעיף מד
(**מד**) **ימין ה' רוממה** - (עיין הרמ"ע מפאנו בח"א).

סעיף מה
(**מה**) **יסוד מורא** - להרב אברהם ן' עזרא המצות סדר הלימוד.

סעיף מו
(**מו**) **יסוד עולם** - חיבר רבי יצחק הישראלי בתכונה כי היה תוכ"ן הרבה ועשאו הרב הנזכר לבקשת הרא"ש והס' הזה בראשונה היה נטמן אצל גדולי הדור בכ"י ועתה עלה על מזבח הדפוס בברלין שנת תקל"ז. ומשבחים הספר הזה מאד כי הוא יסוד מוסד לתכונה ולעיבור ולפירוש הלכות קדוש החדש מהרמב"ם.

סעיף מז
(**מז**) **יסוד העמרמי** - הכי קרא רבינו בעל המנהיג לסדר רב עמרם גאון.

סעיף מח
(**מח**) **יסוד קיום** - כ"י מהרב הכולל כמה"ר בנימן איספינוזא ז"ל מקיים נסחאות השגורות ורגילות בפי כל ישראל ומחי אמוחא הרוצה לשנות.

סעיף מט
(**מט**) **היסודות** - מאמר (עין הרמ"ע מפאנו בח"א).

סעיף נ
(**נ**) **יער לבנון** - (עיין שלחן עצי שטים).

סעיף נא
(**נא**) **יער הלבנון** - מהרב יש"ר מקאנדיא והוא על ז' חכמות: הגיון, אלהות, תשבורת, ניגון, פילוסופיא, תכונה, הלצה, ועל שאר חכמות למוריות וטבעיות הפלא ופלא ולא נדפס.

סעיף נב
(**נב**) **יערות דבש** - שני חלקים מדרושים להגאון מהר"ר יהונתן בתוכחות מוסר.

סעיף נג
(**נג**) **יפה לבדיקה** - מהגאון מהר"ש יפה ז"ל מורה מקום על אגדות שבספריו -- סדר הדורות דף קס"ח ע"ד. ואינו כן. כי הוא מורה מקום על כל האגדות בערכין וראיתיו כ"י.

סעיף נד
(**נד**) **יפה מראה** - חיבר מהר"ש יפה הנזכר על אגדות ירושלמי ונדפס בויניציא בחיי הרב ז"ל, ועוד נדפס בברלין בתוספות יופי מכלול להרב יחיאל מיכל רב ברלין , ועוד נדפס באמשטרדם בו בפרק עם קצור כבוד חכמים וחידושי הרב מהר"א בעל זרע אברהם על מדרש רבה, והיו דברי ריבות על ההדפסה כמבואר בהקדמה.

סעיף נה
(**נה**) **יפה עינים** - מהרב ז"ל דרושים ח"א. וח"ב לא נדפס.

סעיף נו
(**נו**) **יפה ענף** - מהרב ז"ל על מדרש אסתר איכה רות רבה ונדפס בפפד"א.

סעיף נז
(**נז**) **יפה קול** - מהרב ז"ל על מדרש חזית הוא מדרש שיר השירים רבה ונדפס באיזמיר.

סעיף נח
(**נח**) **יפה תואר** - באור רחב על מדרש רבה מהרב ז"ל ולא נדפס על במדבר ודברים.

סעיף נט
(**נט**) **ס' יצירה** - (עיין ספרא דאדם קדמאה).

סעיף ס
(**ס**) **יקוו המים** - מאמר. (עיין הרב שמואל ן' תבון בח"א).

סעיף סא

(**סא**) **יקרא דשכבי** - דרושים נפלאים מהרב הגדול מהר"ר יוסף דוד הרב המחבר בית דוד על ד' טורים.

סעיף סב

(**סב**) **ס' היראה** - (עיין רבינו יונה החסיד מגירונדי ד"ה אך ראיתי וכו' בח"א).

סעיף סג

(**סג**) **ס' יראים** - (עיין רבינו אליעזר ממיץ בח"א).

סעיף סד

(**סד**) **מס' יראת חטא** - מרז"ל. הזכירה הרב מהר"ש בן אלקבץ הלוי בס' שרש ישי פ' אני מלאה הלכתי.

סעיף סה

[א] (**סה**) **ירושלמי** - רבי יוחנן בר פלוגתיה דריש לקיש חיברו. ודלא כהרב כפתור ופרח פי"ו דף פ"ז שכתב דמי שחיבר ירושלמי אין זה רבי יוחנן בר נפחא בר פלוגתיה דריש לקיש. שהרי בין חבור המשנה לרבי ובין חיבור הירושלמי ר"פ שנה ורבי יוחנן היה תלמיד רבי, עכ"ד. ופוק חזי להראב"ד בספר הקבלה שכתב שהמשנה חיברה רבינו הקדוש ק"כ שנה לחרבן והירושלמי חיברו רבי יוחנן קרוב למאתים שנה אחר החרבן וכ"כ הרב צדה לדרך בהקדמתו וכן מתבאר מתשובות מהר"ש ן' הרשב"ץ סי' רנ"א דרבי יוחנן בר פלוגתיה דריש לקיש שהיה בימי רב ושמואל חיבר ירושלמי, וכן מתבר מדברי הראשונים בכמה דוכתי, וכן משמע מדברי הרמב"ם בהקדמת ס' היד ומס' כריתות בימות עולם שער שני, אך מ"ש בהקדמת הרמב"ם ובספר כריתות שהירושלמי חיברו רבי יוחנן בקירוב ש' שנה אחר החרבן -- אינו מכוון ואולי ט"ס הוא. ועיין בס' התרומה סי' קל"ה מ"ש דבסדר תנאים ואמוראים שר"י חי יותר מש' שנה והוא פלא דבפ' הפועלים משמע דתכף אחר ריש לקיש בימי ר' אלעזר בן פדת נח נפשיה ע"ש מלבד מה שהעיר שם. שוב ראיתי מ"ש סה"ד דף קי"ד.

[ב] **ודע** שהתוספות כתבו בכתובות דף ה' דהש"ס לא קאמר על ר' יוחנן תנא הוא ופליג. והקשה מורנו הרב כמהר"א נחום מסוגית כתובות דף ס"ט דכפי זה מאי מספקא ליה לש"ס אי ר' יוחנן פליג עליה דרבי. וכד הוינא טליא תירצתי דיתכן דפליג משום דרבי יוחנן ידע דפליגי ארבי ואיהו סר במחלקותו. ועתה מקרוב נדפסו תשובות הרשב"א ח"ג סי' שס"ט וראיתי לרבינו ז"ל שכתב בההיא דכתובות דף ס"ט כדאמרן ועלך לבי. ולפי האמור העיקר כתירוץ האמצעי שתירץ הרב מהר"ם הלוי בשו"ת דרכי נועם אבן העזר סי' י"ט ודלא כהרב סדר הדורות דף קי"ד ע"ד שתפס כתירוץ ראשון דפליגי הבבלי

וירושלמי במקום שהרב הנזכר תי' עוד ב' תירוצים ע"ש. ואחרי כתבי ראיתי תשובת רבינו האי גאון הביאה מהר"י קולין ריש שרש צ"ד דממרוצת דבריו בההיא דדף ס"ט הנזכר לא משמע הכי. ועמ"ש הרב החסיד הרמ"ך ל ביד מלאכי סי' תקנ"ב והרב משכנות יעקב דף פ"ז והרב מרכבת המשנה למהר"א אלפנדארי פ"ז מהלכות דעות. ובמקומו הארכתי ואכמ"ל.

ג ירושלמי כתבתי בנדפס דף מ"ח ע"ב (עיין מהר"ר יהודה עבאס בח"א) דנראה מהראב"ד בהשגות פ"ב דבכורים והרב המגיד פכ"ז דמכירה שהי"ל ירושלמי דסדר קדשים וכ"כ הר"מ בהקדמת פי' המשנה שנמצא ירושלמי על חמשה סדרים שלמים, ובריש ס' תקוני הזהר דף ט' ע"א איתא ובגין דא אוקמוה מארי דתלמודא ירושלמי הויות באמצע. והראב"ד בפירוש ס' יצירה (שאינו הראב"ד בעל השגות הרמב"ם) כתב שהוא ראה בתלמוד ירושלמי מסדר קדשים הויות באמצע נראה קצת מהתוספות במנחות דף ס"ד ע"ב ד"ה ועל אותה שעה שהיה להם ירושלמי על מס' עדיות ועי' בירושלמ' פ' תפלת השחר. וכן מטין דברי הרמב"ם הנזכר שכתב שהי"ל ירושלמי בחמש סדרים שלמים. ירושלמי בתוספות קדושין כ"י ראיתי כתוב בירושלמי בהלכתא רבתי הכתובה אחר מס' ע"א, וכלשון הזה ראיתי שכתב הסמ"ג עשין ע"ה ובירושלמי דהלכות רבתי ראה מורי רבינו יהודה וכו' ודברי הירושלמי שמביאי' תוס' כ"י והסמ"ג הנזכר שתי הלשונות הם בירושלמי דקמן פ"ב(?) דמכות, כנראה שהיה להם סדר אחר בירושלמי. והרב מגדל עז פי"ג ופי"ד דאיסורי ביאה מזכיר ירושלמי דמסכת גרים ואיננו פה עמנו מלבד סדר קדשים ירושלמי שהיה לראשונים וחסר לנו. ועל הרוב כמה קושיות בהרמב"ם בקדשים יתורצו בירושלמי דקדשים חבל על דאבדין ומה גם דהרמב"ם חיבר הלכות מהירושלמי כמו שחיבר הרי"ף הלכות מהבבלי כידוע וכמ"ש בח"א וח"ב (עיין הרמב"ם בח"א).

סעיף סו

(**סו**) **ירח יקר** - (עיין אור החמה).

סעיף סז

(**סז**) **יריעות שלמה** - למהרש"ל על רש"י בחומש והרא"ם ונדפס אך לא זכיתי לראותו. ואחר זמן ראיתיו ביד אחד חכם מאוהבינו הי"ו והוא על קווארט"ו ל"ח דפים והם הגהות מהרש"ל על הרא"ם ורש"י. והביאו לדפוס הרב יחיאל בר משולם מווארניק והוסיף בו הרבה. ובכל דבור בסופו כותב מהרש"ל או כותב נ"ל כלומר שאינו ממהרש"ל אלא מהרב יחיאל הנזכר ונדפס בפראג שנת שס"ט.

סעיף סח
(**סח**) **יש נוחלין** - היא צוואת הגאון החסיד מה"ר אברהם סג"ל הורוויץ בדברים שבקדושה ויש בה הגהות ותוספות מבנו הרב מהר"י סג"ל.

סעיף סט
(**סט**) **ישא ברכה** - (עיין זובח תודה).

סעיף ע
(**ע**) **ישיר משה** - (עיין אזהרות ד"ה והנה הרב וכו').

סעיף עא
(**עא**) **ספר הישר** - (עיין רבינו יעקב בר ד"ה ר"ת חיבר וכו', ועיין בחכמתא רבתי).

סעיף עב
(**עב**) **ספר הישר** - של מוסר שמיחסים לר"ת לעיל כתבנו (עיין רבינו יעקב בר מאיר ד"ה ר"ת חיבר כו' בח"א) דס' הישר של ר"ת הוא חידושים בש"ס ותשובות. וס' הישר הזה כתב הרב מנחם די לונזאנו שחיברו רבינו זרחיה מיוני ועתה ראיתי להרב סדר הדורות שכתב שהוא לר"ת מאורליאנס אחד מרבותינו בעלי התוספות. ואם קבלה נקבל.

סעיף עג
(**עג**) **ספר הישר** - הנדפס מספורים ובפרט מלחמת השבטים עם הכנענים דברים מבהילים וכתוב שם דבחרבן נמצא זקן אחד והוא נחבא בתוך הקיר ועמו כמה ספרים יקרים וס' זה בתוכם. ורבים אינם מאמינים בס' הנז' אבל הילקוט מביא ממנו ובעל הילקוט היה בתחלת האלף הששי, וגם רבינו בחיי בספרו פר' וישלח הזכירו בפשיטות. אך הרמב"ן בפירושו נראה כמסתפק שכתב "ואם נאמין בספר מלחמות בני יעקב" ע"ש.

סעיף עד
(**עד**) **ישרש יעקב** - חיבר הרב הגדול מהרח"א בעל עץ החיים וכו' על אגדות הש"ס שלקט בעין יעקב והוא דובב שפתי ישנים שמביא דברי הרבנים מה שפירשו במאמר הן בספריהם הן מה ששמע מרבנן קדישי ועליהם מוסיף והולך ברחב דעתו ורוח מבינתו.

סעיף עה
(**עה**) **יתר הבז** - להרב נהוראי ג' ארמון והיה מופלג בחכמה וזקנה א' מרבני תונס וכתב שיטות וחידושים הרבה, ושללו כל מחמודיו ובכלל כתיבותיו, ואח"כ הוסיף שנית ידו לכתוב חידושים וקרא הס' יתר הבז ונדפס פה ליוורנו.

מערכת כ

סעיף א
(א) **ספר הכבוד** - חיברו רבינו יהודה החסיד וכ"כ רבינו הרוקח ז"ל סי' שי"ו "ספר הכבוד שיסד האיש הגדול רבינו יהודה החסיד", ע"ש. ועמ"ש בשם הגדולים ח"א מערכת חי"ת אות ז' (עיין ס' חסידים).

סעיף ב
(ב) **כבוד הבית** - ממהר"ר שמעון מפינטשוב על אגדת עין יעקב ח"א.

סעיף ג
(ג) **כבוד חכמים** - מהרב הנזכר על אגדות ירושלמי.

סעיף ד
(ד) **כבוד חכמים** - מהרב המוכיח מוהר"ר ליב (פוחאוויצער), עיין לעיל במערכת דל"ת (עיין דברי חכמים).

סעיף ה
(ה) **כד הקמח** - חיברו רבינו בחיי תלמיד הרשב"א והוא המפרש על התורה. ודלא כמ"ש קורא הדורות דף יו"ד שחובר מרבינו בחיי בעל חובת הלבבות וליתא. וכ"כ ספר יוחסין ובקורא הדורות עצמו דף כ"ד ע"ב.

סעיף ו
(ו) **כהונת עולם** - להרב המובהק מ' משה הכהן מרבני קושטנדינה חתנו של הרב מהר"ש פרימו והוא שו"ת וחיבור על הל' רבית ונדרים מהטור ובית יוסף הפלא ופלא שקלא וטריא על כל האחרונים ולענין דינא.

סעיף ז
(ז) **ספר הכוזרי** - (עיין רבינו יהודה הלוי בח"א).

סעיף ח
א (ח) **כוונות** - מרבינו האר"י זצ"ל ראיתי אגב רהטאי כמה מיני סדרי כונות:

ב א) ישן,

ג ב) סדרי מהר"ם זכות עם הגהותיו

ד ג) סדר הרב נתן שפירא בעל מצת שמורים ונקרא מאורות נתן והוסיף בו מהגהותיו תוספת מרובה

ה ד) סדר מרבני מערב הפנימי עם הגהות מהר"א אזולאי מעיר מרוויקוס ותלמידיו הרבנים ומהר"י מאראג"י

ו ה) סדר מהר"ם פאפירש ונקרא פרי עץ החיים ושמענו כי נדפס כמה פעמים בפולין,

ז ו) סדר שראיתי שבא מארם צובה

ח ז) והגהות השביעי שער הכונות למהר"ש ויטאל שהעתיקו מכתב מר אביו מהר"ו ז"ל עצמו וקרא בו אתו עמו.

ט **וכבר** כתבנו כמה פעמים שיש חילופים באופן הכוונות בספרים האמורים למ"ש בשער הכונות למהר"ש ויטאל ואין ספק שעל שער הכונות של מהר"ש ויטאל יש לסמוך כי הוא זה האמת שכתוב מטהרת יד הקודש מהרח"ו ויעת"ק משם. ובח"א כתבנו סיבת שינויים אלו כי לרוב חשקם היו חומדים חימודא דאורייתא וגונבים הכתיבות. ויש שהיו שומעים ואח"כ כותבים בביתם וכיוצא וגם מסיבת מעתיקים שלא ידעו ולא יבינו. ועיין בס' מצרף לחכמה וה' הטוב יכפר בעד באופן שמי שזכה לשער הכונות שסידר מהר"ש ויטאל ז"ל -- ונמצא בעה"ק ירושלים ת"ו ובארץ מצרים ועתה בארם צובה -- אשריו, שיכול לכיון על דבר אמת. ואני הצעיר ראיתי שער הכונת ושאר שערים מכתיבת מהרח"ו ז"ל ושער הכוונות ויתר שערים מכתיבת בנו מר שמואל.ושער הכוונות וכל השערים מכתיבת בן מהר"ש הוא מהר"ר משה ויטאל מרבני מצרים ושקיל וטרי עם הרב גנת ורדים.

סעיף ט

(**ט**) **כונות התפלה** - (ע' מ' חיים הכהן בח"א).

סעיף י

(**י**) **כונן** - מדרש כונן יש בדפוס ומתחיל "ה' בחכמה יסד ארץ כונן וכו'".

סעיף יא

(**יא**) **כוס ישועות** - מהגאון מ' שמואל שאטין כ"ץ אב"ד ור"מ בקלויז ק"ק פפד"מ ורב על מדינת דארמשטאט והוא חבור על הש"ס סדר נזיקין ובסה"ד הביאו משו"ת יד אליהו סי' ל"ח דף מ"ב סוף ע"ב וכתב שהוא מדינים ואינו כן רק הוא על הש"ס ונדפס בפפד"מ. ואח"כ כתב בסדר הדורות "כוס ישועות מובא בש"ס חדשים בב"ב דף קנ"ז ודף קס"א" וכונתו על הגהות ונסחאות שבדפוס פפד"מ קודם מס' בתרא והוא סבר דהוא ספר אחר, אך כוס הישועות שמביא בשו"ת יד אליהו וכוס הישועות שרומז בהגהות ונוסחאות בתרא הכל אחד ואינם חלוקים.

סעיף יב

(**יב**) **כותים** - מסכת. (עיין מ' יהודה עבאס בח"א).

סעיף יג
(**יג**) **כח ה'** - (עיין אלים).

סעיף יד
[א] (**יד**) **כלבו** - ספר זה לא נודע מחברו. כבר כתבנו בעניותנו לעיל (עיין רבינו אהרן הכהן מלוניל בח"א) דעל הרוב ספר הכלבו מעתיק מס' ארחות חיים. וכתבו שמחבר כלבו היה בזמן רבינו יעקב בעל הטורים. ובשו"ת פני אהרן לכמוהר"ר אהרן אמארילייו הנדפס מחדש בא"ח כתב משלשלת הקבלה שהוא הריב"ש ושמח הרבה על זה כי מעתה נתגלה מי הוא מחבר הכלבו, וגם כתב דספר הנייר הוא ספר הכלבו ושם נסתפק אם רבינו אשר שמביא הכלבו הוא הרא"ש אבי הטור ע"ש. ושלשה המה נפלאו, כבר כתבנו דאין לסמוך על שלשלת הקבלה כלל, ומי יוכל לחשוב דהריב"ש מחבר הכלבו , הס כי לא להזכיר. ומ"ש דספר הנייר הוא ספר הכלבו אינו אמת, כי אני הדל ראיתי ספר הנייר על קלף כ"י ישן נושן ואינו ספר הכלבו כמ"ש בשם הגדולים (עיין ספר הנייר). ורבינו אשר שמזכיר הכלבו אינו אבי הטור כמ"ש במקום אחר וכל זה פשוט.

[ב] כלבו רגיל הרבה פעמים לכתוב דברי סמ"ק והגהותיו בסתם -- מרן בית יוסף א"ח סי' ט'.

סעיף טו
(**טו**) **כל דאי** - מאמר כל דאי בדיני אסמכתא ואביזרייהו חיבר הרב מוהר"ר אליהו הלוי והיה בזמן הרא"ם ומהר"ם קאפסלי והוא יצא לישע מהר"ם קאפסלי נגד מהר"י קולון והיה תלמיד הרא"ם ומהר"ם קאפסלי כמ"ש בח"ב מערכת אל"ף אות מ"א (עיין מ' אליה הלוי בח"א). והוא נלחם על בנימן זאב כמ"ש שם בח"ב מערכת בי"ת אות י"ג (עיין בנימן זאב). והוא היה אביר הרועים כנראה מתשובותיו הנותרות שנדפסו ויהיו נקראים ספר זקן אהרן. ומאמר כל דאי נדפס בספר תמת ישרים בסוף חלק תמים דעים, וראיתי בכתבי מורנו הרב המופלא מהר"י הכהן ז"ל שהוא מחשיב ומשבח מאמר כל דאי הנז'.

סעיף טז
(**טז**) **כלי גולה** - חיבר הרב משה רבקש פירוש המשניות.

סעיף יז
(**יז**) **כלי גולה** - (ע' מ' שמואל לאניידו בח"א).

סעיף יח
(**יח**) **כלי הדיינים** - באור לשו"ע ח"מ וקיצור דיני האחרונים מהרב לחם הפנים על י"ד מהר"ר משה קויפמאן חתנו של הרב מגן אברהם.

סעיף יט
(**יט**) **כללי חמדה** - להרב מהר"ש לאניידו ראש על אר"ץ דרושים נחמדים על התורה.

סעיף כ
(**כ**) **כלי יקר** - להרב הנז' על נביאים ראשונים מאסף כל פירושי הראשונים ומוסיף כהנה וכהנה בטוב טעם ודעת.

סעיף כא
(**כא**) **כלי יקר** - להגאון מוהר"ר שלמה אפרים אב"ד דק"ק פראג על התורה ספר נחמד וחשוב לאמיתה של תורה.

סעיף כב
(**כב**) **כלי פז** - על ישעיה מהרב מהרש"ל הנז' ויש בו חידושים מבנו ונכדו ז"ל.

סעיף כג
(**כג**) **כלי רועים** - על הילקוט הביאו סדר הדורות.

סעיף כד
(**כד**) **כללי הגמרא** - שחיבר מרן עשאו אחר הבית יוסף - בית דוד י"ד סי' קל"ג. והרב החסיד בס' יד מלאכי חלק עליו ריש דף קצ"ב. ודעתי הקצרה נוטה לדברי הרב בית דוד. וכן מוכח קצת ממ"ש בכללי הגמרא דף צ"ז דלא עצר כח והקיפוהו חלאים וכו' ע"ש. ואח"כ ראיתי להרב דוד קורינאלדי בכ"י שחלק על הרב יד מלאכי כמו שהבאתי דבריו אני הדל בקונטרס עין זוכר.

סעיף כה
(**כה**) **כללי הדקדוק** - (עיין מ' יהודה בריאל בח"א).

סעיף כו
(**כו**) **כללי ההוראה** - חיבר הרב משה רבקש בעל באר הגולה.

סעיף כז
א (**כז**) **כללי ההוראה** - חיבר הרב תי"ט להורות דרך והנהגות איסור והיתר ופסקי הדינים כשיש מחלוקת בפוסקים והוא כ"י בפראג ונקרא דרכי ההוראה וכמ"ש בשם הגדולים (עיין דרכי הוראה).

ב ומעין דוגמא עשה הרמ"ז ז"ל בעיר מנטובה בהסכמת כל הישיבה וטובי העיר איזה דרך ילכו כשיהיה ספק במציאות חדש ונקרא הקונטרס "שודא דדייני" והוא בדפוס.

סעיף כח
(**כח**) **כללי חכמת הקבלה** - (עיין סדר הדורות).

סעיף כט

(**כט**) **כללי מדרש רבה** - (עיין ארזי הלבנון רבה או רבות).

סעיף ל

(ל) **כללי הרא"ש** - שנדפסו בויניציא שנת שס"ז יש בהם תוספות. ואלו שלחם מרן מהר"י קארו בכ"י דורון למהרש"ל.

סעיף לא

(**לא**) **כללי שמואל** - (עיין מ' שמואל ן' סיד בח"א) (ועיין כללי הש"ס).

סעיף לב

[א] (**לב**) **כללי הש"ס** - ראשונים ואחרונים עשו כמה ספרים להורות לתלמידים דרכי התלמוד מלבד כמה מחברים אשר בתוך חבוריהם דברו בכללים. והא לך רוב החבורים שנתחברו בזה:

א) דרכי התלמוד לרבינו סעדיה גאון , ב) מבוא התלמוד לרבינו שמואל הנגיד , ג) סדר עולם להרמב"ם , ד) ספר כריתות , ה) דרכי הגמרא למהר"י קנפנטון , ו) הליכות עולם , ז) הר"ם דאנון תלמיד מהר"י אבוהב , ח) כללי הגמרא למרן , ט) כללי שמואל למהר"ש סיריליו , י) כללי הרב בצלאל כ"י , יא) שארית יוסף , יב) יבין שמועל , יג) הליכות אלי , יד) גופי הלכות , טו) כנה"ג , טז) שיירי כנה"ג , יז) תחלת חכמה , יח) יד מלאכי , יט) באר יעקב בסופו , כ) קונטרס הרב חוות יאיר בתשובותיו סימן צ"ד ונדפס בספר כריתות ותחלת חכמה אמשטרדם בשם אסיפת הכללים.

[ב] והטיב אשר דבר הרב מהר"י חאגיז בתחלת חכמה שהם קראום כללים ואיכא בינייהו שהוא פרט שכמעט לא נמצא לו חבר. והתמרמר על זה הרב מהר"ד קורינאלדי על האחרונים שהדין עם הרב מהר"י חאגיז ודבריו בכ"י.

סעיף לג

(**לג**) **כללי הש"ס** - ראיתי בס' ישן נושן כ"י העתק שני פרקים שחסרו מפרקים שהקדים הרמב"ם לפירוש המשנה והם באור מלות הקשות בש"ס וכללים בש"ס.

סעיף לד

(**לד**) **כללי הש"ס** - הרב יד מלאכי הפליא בענין זה והרבה תמיהות על מרן והרב כנה"ג דנשמט מהם כמה בקיאות בכמה ענינים והספר הנחמד הזה מלא על כל גדותיו מזה. ואני ההדיוט הלצתי בעד מרן והרב כנה"ג כי הם ז"ל לא כוונו מלאכתם לכך שהיו עמוקים במרבית חבוריהם הרבים והעצומים וכפעם בפעם אגב למודם שראו איזה

כלל היו רושמים אותו. ומאלו הרשימות בעתים רחוקות נעשה קונטרס וכמ"ש בעניותי בקונטרס עין זוכר דף ג' ע"ב ע"ש.

סעיף לה
(לה) **כללי הש"ס** - חיבר הרב סדר הדורות כמ"ש בתחלת הס'.

סעיף לו
(לו) **כללי הש"ס** - בסוף ס' מאיר נתיב הנדפס מחדש באלטונא.

סעיף לז
(לז) **כללי התלמוד להרמב"ם** - (ע' רמב"ם בח"א) (ועיין סדר עולם).

סעיף לח
(לח) **כללים בקבלה** - מגורי האר"י ז"ל נדפסו בסוף ספר התיקונים דפוס קושטא ועוד ראיתי כללים בכ"י.

סעיף לט
(לט) **ס' הכנויים** - (הוא ספר ערכי הכנויים, עיין סדר הדורות).

סעיף מ
(מ) **כנסת הגדולה** - כתב סה"ד שחיבר דעות המחולקות עם הרמב"ם וכו' ודעות המחולקות עם הסמ"ג והרשב"א. ואינו כן. שהגהות הרמב"ם הוא מורה מקום וקצת שקלא וטריא וכן בסמ"ג והרשב"א וחיברו מאור הגולה מהר"ח בנבנשת ועיין בנדפס מערכת חי"ת (עיין מה' חיים בנבנשת בח"א).

סעיף מא
(מא) **כנסת יחזקאל** - שו"ת להגאון זקן ויושב בישיבה מה' יחזקאל אב"ד ור"מ דק"ק אהו"ב כמש"ל מערכת י'. (עיין מ' יחזקאל קצנאלנבויגן בח"א).

סעיף מב
(מב) **כנף רננים** - קיצור כונות התפלות מהאר"י זצ"ל חיברו מז"ה והוא בכ"י.

סעיף מג
(מג) **כנף רננים** - (עיין מהר"ר נתנאל טראבוטו בח"א).

סעיף מד
[א] (מד) **כנפי יונה** - נדפס בפולין מחדש ויש בו ד' חלקים. וכתוב שם שהרמ"ע חיברו וכן כתבו משם הרב של"ה. ואני בעניי בקונט' חיים שאל ח"א סי' ע"א אות ד' כתבתי דלדעתי הקצרה אינו מתורת הרמ"ע כי הלשון מחכים עלוהי דאינו מהרמ"ע. כי לשון הרמ"ע

צח ונקי וניכר לשונו בספר אלפסי זוטא ובתשובותיו ובמאמרות. ועוד שבס' לקוטים כ"י ראיתי כמה ענינים משם מהר"י סרוק ושם בכנפי יונה כתבם בסתם וכו' ע"ש.

ב ועתה בא לידי מאמר המלואים מהרמ"ע ז"ל כ"י וראיתי שכתב בסופו וז"ל: "אני הנה הגדלתי והוספתי עכשיו בדרוש הזה בקצור מופלג ובשפה ברורה על מה שכבר נכתב על ידי בקונטרסי הנפוצות ממה ששמעתי וקבצתי זה וזה כמלקק מן הים מידו אל פיו. ולא באתי עכשיו לידי מדה זו רק לש"ש להודיע ולהודע כי כבר נתפרסם המועט המושג מאז בין חברי' המבורכים שהם הרהיבוני זיינוני לחלוק להם מן החכמה מינה וממקצתה אם מעט ואם הרבה בכל עת ובכל שעה לא נתנוני השב רוחי. ופן יחשבוני מונע בר הוכרחתי כפי גודל תשוקתם לסדר לפניהם אפילו שברי לוחות אשר לי בד' חלקים קראתי מאז בשמותם כנפי יונה לחבב המלאכה בעיניהם כי קריאת השם מורה החשיבות. והיתה הכונה בזה כי כל דבר המתפרש בתורה יום יום המעט אם רב יוסיף עז ותעצומות ליונה החביבה לעוף השמים להשתבח בתהלתה. ואני החרזתי שם מרגליות, מקצתן בריאות וטובות ומהם עקומות ועקושות, הנה ושבריהן ושברי שברים, כי כלן מרגליות המה. ויש ברירה לאחר זמן למי שיזכה יבחין לסדרם על נכון, איש על דגלו, כי כל פרורי הכסף והזהב ביד צורף אומן הנה בהקבצן סופן להעשות כלי חמדה לכבוד ולתפארת כהתוך כסף בתוך כור אולי יחנן ה'". והאריך הרב עוד וסיים וז"ל "הגדתי היום וכו' כי כל חלקי הכנפי יונה שזכרתי על ארבעת רבעיהם נעדרי השלמות המה כי באו שם הדברים בלתי מסודרים ולא מתוקנים. רק לקוטי בתר לקוטי כנוקף זית בכל יום מעין ברכותיו מהם פרפראות מהם נמושות ולקוטות, גם מגוילים מקורעים ומטושטשים אשר העתקתי מן הבא בידי כי היכי דלא לירכס אפילו מידי דזוטר ולא הושלם", עכ"ל.

איכו השתא הוברר דמה שכתבתי דהלשון אינו מתוקן ומסודר האמת אתי. אמנם הרמ"ע ז"ל הוא המחבר כמ"ש הרב של"ה והוא לימדנו דלצורך שעה נכתב כך כאשר עיניך הרואות. גם הוברר דהם ד' חלקים כאשר נדפס ובכנפי יונה כ"י ראיתי עוד חלק ה'. וראיתי בס' מגלה עמוקות שכתב כנפי יונה מהאר"י ז"ל אופן ריג ושאר דוכתי. ויש לדחות דכונתו מגורי האר"י ז"ל ואגב שיטפיה כתב כן. והחלק ה' שהוא בכנפי יונה כ"י צריך להתיישב אם היה כלול בתוך הד' או אחר כך הוסיפו הרמ"ע וכיוצא. וה' יצילנו משגיאות כי"ר.

סעיף מה

(מה) **כסא אליהו** - למה' אליהו ישראל כ"י.

סעיף מו

(מו) **כסא דוד** - (עיין ארבעה חרשים).

סעיף מז

(מז) **כסא דהרסנא** - (עיין בשמים ראש).

סעיף מח

(**מח**) **כסא הכבוד** - פי' על מס' קטנות כמ"ש בח"א. (ע' מ' יהודה עבאס בח"א).

סעיף מט

(**מט**) **כסף מזוקק** - מהרב המוסמך מה' יאשיהו פינטו דרושים על התורה וכסף תועפות לו על התורה.

סעיף נ

א (**נ**) **כסף משנה** - שחיבר מרן חיברו אחר בית יוסף ולכן השמיט איזה דבר ממ"ש בבית יוסף שחזר בו. כן כתב מהריק"ש בתשובה כ"י סי' מ"ט.

ב ואנכי איש צעיר אומר כי עמדתי בכמה ענינים ונראין דברי בית יוסף אחרונים ויותר מתוקנים. וכל קבל דנא איכא איפכא שדברי כסף משנה יותר מתוקנים. לכן נראה דאין סדר למשנה, דזמנין דכתב איזה הלכות בכסף משנה ושוב כתב בית יוסף וזמנין איפכא. וזמנין תקן במהדורא בתרא בבית יוסף באופן שאין בידינו יסוד מוסד הי קדים.

ג **כסף משנה** כבר נודע דיש מי שכתב דהבית יוסף קדם לכסף משנה ויש מי שכתב איפכא ולכן בשם הגדולים ח"א (לעיל) אמרתי אני בעניי דאין סדר למשנה ואין בידינו יסוד מוסד הי קדים. וראיתי כתוב בגליון וז"ל "ויש יסוד מוסד מה שהכריח הרמ"ך ממ"ש מרן בכסף משנה פ"י מהל' שמיטה וממ"ש בבית יוסף ח"מ ע"ש דף קפ"ז ע"ב באות ז'", עכ"ל. ואני בעניי אומר דאין ראיה כלל ממ"ש בכסף משנה פ"י דשמיטה דהשמיטה היא שנת שי"ד דעלה סמיך הרמ"ך בס' יד מלאכי, דכיון דספר כסף משנה לא נדפס והיה בכתיבה אצלו כתב אותו הלשון אחר כך, כי בסוף ימיו ממש נדפס הכסף משנה ובעוד שהם מדפיסים ה"ד ר"ב סליק לבי קברי ואם כן מה ראיה והכרעה יש ממ"ש בהל' שמיטה . ועינינו הרואות שכל מחבר כל עוד שלא נדפס הס' כותב ומוסיף ומגיה אחר כמה שנים וכל זה פשוט ומבואר. ואם כן גם שנגמר הבית יוסף והכסף משנה כמה שנים, כל עוד שלא נדפס הכסף משנה היה מוסיף הגהות ולשונות. וכן בבדק הבית שלא נדפס בימיו תדיר היה מוסיף וזה נודע שהוא מנהג כל המחברים. וכן בכסף משנה הל' גרושין מביא תשובה מהריב"ל ולא הוזכרה בבית יוסף ובדק הבית.

ד וכי תאמר בלבבך דלשון שכתבתי בשם הגדולים (לעיל) "ואין בידינו יסוד מוסד הי קדים" אינו מכוון דהרי מוכרח מכל הלשונות שיש בבית יוסף דמזכיר באור הר"מ ומכל לשונות שיש בכסף משנה שמזכיר ס' בית יוסף דהיה מתעסק בשניהם יחד וזה יסוד מוסד. דע שכונתי דבענין אחד שאנו רואים חילוק בין כסף משנה לבית יוסף ויש צדדים לכאן ולכאן אין לנו יסוד בענין ההוא הי קדים. ועמ"ש בעניותי לעיל בקונטרס זה מערכת בי"ת (עיין בדק הבית) ומשם בארה ואין רצוני להאריך.

ה **כסף משנה**. לפעמים תופס ל' הרמב"ם איזה תיבות וכו' ואינו כותב כלום וראיתי לפעמים דהאחרונים כותבים שנעלם ממרן ז"ל מקור הדין. והדבר ברור ופשוט שהם השמטות המעתיקים וכיוצא. ומרן כבר היה מורה מקום ויתכן איזה חידוש והושמט.

[י] **כסף משנה** חיבר מרן על הרמב"ם ובסוף ימיו שלחו לויניציא להדפיסו וכתב להרמ"ע מפאנו שישתדל בזה. ואזר חיל להדפיסו הרמ"ע וטרם שנשלם להדפיס ה"ד עלה לישיבה של מעלה מרן והיתה מנוחתו. ויש חסרון הניכר בכמה מקומות בכסף משנה שתופס תחלת הדין וכותב וכו' ונשמט שארית הלשון.

[יא] **ודע** שבאור מהר"י קורקוס היה לפני מרן כ"י ומשו"ה לפעמים מקצר מאד ומזכירו כמה פעמים למהר"י קורקוס בפירוש בכ"מ וכותב דבריו בקצור כאשר יתבאר למי שיש לו באור מהר"י קורקוס. ומורנו הרב חזון נחום מעתיק הרבה מבאור מהר"י קורקוס.

סעיף נא

(**נא**) **כסף נבחר** - מרב אשכנזי דרושים על התורה נדפס באמשטרדם שנת תע"ב חיברו הרב הישיש מה' אבי עזרי זעליג מרגליות ויש לו הסכמה מהג"מ צבי. ועתה נדפס מחדש פה ליוורנו שיש לו תובעין מחמת חשיבותו.

סעיף נב

(**נב**) **כסף נבחר** - דרושים נחמדים על התורה מהרב המוסמך מ' יאשיהו פינטו תלמיד הרב המוסמך מהר"י אבואלעפיא.

סעיף נג

(**נג**) **כסף נמאס** - פי' איכה מהרב הנזכר ולא נדפס.

סעיף נד

(**נד**) **כסף צרוף** - מהרב הנזכר פי' יפה על משלי נדפס באמ"ד.

סעיף נה

(**נה**) **כף ונקי** - מהחכם השלם החסיד מלומד בנסים מר קשישא מ' כליפה מלכה מק"ק אנאדיר והוא פי' על התפלה ושירים וענינים אחרים. ה' חלקים כנגד ה' אצבעות הכ"ף עליו.

סעיף נו

(**נו**) **כפת תמרים** - שיטה על פ' לולב הגזול ופרק לולב וערבה להרב הגדול מהר"ם ן' חביב בס' שמות הארץ.

סעיף נז

(**נז**) **כפתור ופרח** - כ' הרדב"ז בראשון סי' ל' שהיה תלמיד הרמב"ם והשיגו בס' קורא הדורות דף כ"ג שבספר הנזכר מזכיר הרשב"א ומזכיר הגרוש משנת ס"ו וכן כתב עליו בסדר הדורות דשגה דהיה בשנת ה' אלפים ס"ו ויראה דכוונת הרדב"ז אינו שהוא תלמידו ממש רק דהולך בעקבות הרמב"ם.

סעיף נח
(**נח**) **כפתור ופרח** - על האגדות נדס שנת שמ"א.

סעיף נט
(**נט**) **ספר כריתות** - חיברו הגאון רבינו שמשון מקינון בן רבינו יצחק ועיין לקמן במערכת השי"ן (עיין רבינו שמשון מקינון בח"א).

סעיף ס
(**ס**) **כרם שלמה** - "על סדר ד' טורים מובא בפרח שושן", עכ"ל סדר הדורות. וכבר נדפס והוא שו"ת על י"ד א"ה ח"מ מהרב מהר"ש אמארילייו.

סעיף סא
(**סא**) **כרם שלמה** - ספר דרושים לאחד מחכמי אשכנז ראיתיו זה שנים רבות.

סעיף סב
(**סב**) **כרסיא דאליהו** - כ"י להרב הישיש מהר"א הלוי זלה"ה רב דק"ק אלישאנדריא בפיימונטי וחיבר כמה חבורים והם בכ"י.

סעיף סג
(**סג**) **כרתי ופלתי** - על י"ד עד סימן קי"א מהרב ר' יונתן והדפיסו בחייו.

סעיף סד
(**סד**) **כרתי ופלתי** - ח"ב קובץ קטן על הל' נדה.

סעיף סה
(**סה**) **כתבים** - שאומר הרב מגן אברהם כמה פעמים, הם כתבי האר"י זצ"ל.

סעיף סו
(**סו**) **ספר כתובה** - (עיין פ' הלכות גיטין וכו').

סעיף סז
(**סז**) **כתות החכמים** - (עיין חכמתא רבתי).

סעיף סח
(**סח**) **כתם פז** - (עיין מ' שמעון ן' לביא בח"א).

סעיף סט
(**סט**) **כתונת פסים** - חיבר הרב מהר"ר יוסף כ"ץ בנו של הרב דרישה ופרישה, הגהות על דברי מר אביו בדרישה ופרישה י"ד וא"ח שהדפיסם הוא ז"ל והם בתוך דרישה ופרישה באותיות קטנות ובסוף כל דבור כתוב כ"ף פירוש **כ**'תונת **פ**'סים.

סעיף ע
(**ע**) **כתונת פסים** - פי' ההגדה מהרב מהר"ר יוסף עם מטה אהרן מהרב מהו"ר אהרן תאומים דפוס אמ"ד ופי' הרב של"ה והם ג' פירושים להגדה ונקרא חלוקא דרבנן.

סעיף עא
(**עא**) **כתנות אור** - חבור נחמד על התורה מהגאון בעל פנים מאירות ונדפס עם אור חדש להרב החריף בן בתו מה' אלעזר שקלא וטריא בש"ס ובהר"ם מענין כל פרשה ופרשה.

סעיף עב
(**עב**) **כתנות אור** - (עיין מ' יונה תאומים מפראג בח"א).

סעיף עג
(**עג**) **כתנות יוסף** - חידושים על התורה להרב מה' יוסף בעל חק יוסף ושרש יוסף ונדפס עם תולדות אברהם להגאון מר חמיו מהרא"ב.

סעיף עד
(**עד**) **כתר מלכות** - חיבר הרדב"ז על דרך האמת ונדפס בס' קטן שמו אור קדמון.

סעיף עה
(**עה**) **כתר שם טוב** - להרב מגדל עז ראיתיו בעיר בורדיאוס כ"י והוא פי' לסודות הרמב"ן שכתב בפי' התורה. ושם כתב דקבל סודות מהרשב"א דאמרם אליו בלחישה. ובעיר פארי"ז בביבליאוטיקא של מלך צרפת ראיתי ס' הנז' שלם ושם כותב היחס שלו. משם הבנתי דראש משפחתו היה איש ששמו גאון בעל השם ואינו תואר.

סעיף עו
(**עו**) **כתר שם טוב** - דרושים לאביו של הרב משפט צדק בדפוס.

סעיף עז
(**עז**) **כתר תורה** - מובא בפרח שושן וכתר תורה למהר"ד ויטאל. כ"כ בספר סדר הדורות דף קס"ט ע"ג. ואין כאן שנים כי כתר תורה שהביא בפרח שושן הוא של מהר"ד ויטאל. אך יש כתר תורה לאחרון מהר"ש די אבילה בפטור ת"ח ממסים והגהות על מס' נזיר.

סעיף עח
(**עח**) **כתר תורה** - למהר"ש די אבילה (עיין לפני זה).

מערכת ל

סעיף א
(א) **לא הביט און ביעקב** - קונטרס מהרב שבות יעקב על השגות עטרת צבי וארח מישור וחק יוסף עליו. ונדפס בסוף שו"ת שבות יעקב ח"ג.

סעיף ב
(ב) **לב אבות** - מהרב מהר"ש הלוי הזקן חמיו של הרב מהר"א ששון הרב המחבר תורת אמת והוא פי' אבות.

סעיף ג
(ג) **לב אהרן** - מהרב הגדול מהר"ר אהרן ן' חיים על יהושע שופטים באור המקרא ומאמרי רז"ל.

סעיף ד
(ד) **לב אריה** - מהרב מה' אריה ליב אב"ד ור"מ דק"ק בוסק במדינת פולין. דרושים יפים. ונדפס בעיר ווילמרשדארף שנת תל"ד.

סעיף ה
(ה) **לב שלם** - להרב מהר"ש שלם אב"ד דקק"ס באמשטרדם חידושים ומורה מקום על הרמב"ם ח"א וח"ב.

סעיף ו
(ו) **לב שלם** - ח"ב כ"י להרב הנז' הגהות ומורה מקום על הרמב"ם ח"ג וח"ד.

סעיף ז
(ז) **לב שלמה** - (עיין מרכבת המשנה).

סעיף ח
(ח) **לב שמח** - מהרב אברהם אליגרי מליץ על הרמב"ם בספר המצות להצילו מהשגות הרמב"ן נדפס בקושטנדינא שנת בי"ת. ועיין בנדפס במערכת האל"ף (עיין מה' אברהם אליגרי בח"א).

סעיף ט
(ט) **לב שמח** - תשובות הרב מהר"ר אברהם אליגרי הנזכר. שמעתי שנדפס מחדש בשלוניקי.

סעיף י
(י) **לב שערים** - (עיין שערים באו"ה חיבר מהרא"י וכו').

סעיף יא

(**יא**) **לבב שלם** - להרב מהר"ש שלם הנזכר שו"ת ולשונות הרמב"ם בפלפול ארוך כ"י.

סעיף יב

א (**יב**) **לבוש** - חיברו הגאון זקן ויושב בישיבה מה' מרדכי יפה תלמיד מור"ם בעל המפה והרב הנזכר בבחרותו היה בויניציא שנת שכ"א מחמת גרוש שהי' בפיה"ם ונפשו אותה ללמוד חכמות למודיות וטבעיות והיה אצל הרב אבוהב קדמון.

ב **ופעם** אחת על שלא ענה אמן נדהו הרב אבוהב להרב מהר"מ יפה ואח"כ פייסו וסיפר לו איך נהרג חסיד אחד על שלא ענה אמן לברכת כומר א' למלך שהיה החסיד מתפלל מנחה בחצר המלך שהיתה שעה עוברת ולכך התפלל בזוית אחת ולכן נדהו שיתכפר לו מה שלא ענה אמן כי הוא עון חמור כמ"ש בזהר הקדוש וגם אחד שראינו שאפילו במלך ב"ו נתחייב מיתה. וזה תורף קצור המעשה הכתוב בס' מוסר קמן שנקרא דרך משה.

ג ומהר"ם יפה עשה והצליח וחיבר עשרה לבושים. ה' על ד' טורים ולבוש האורה על רש"י ומפרשיו. לבוש שמחה וששון דרשות. לבוש אור יקרות על המורה וקדוש החדש. לבוש אדר היקר על התכונה. לבוש אבן יקרה בחכמת הקבלה פי' לספר מהר"ם ריקאנטי ובהקדמתו שם ביאר הכל בפרטות וכל העשרה לבושים נדפסו.

ד והנה לבוש א"ח חלקו לשנים -- לבוש התכלת ולבוש החור ועליהם חיבר הרב מהר"א שפירא ס' אליה זוטא. וגם ס' אליה רבה חיברו על הלבוש וא' מתלמידיו סידרו על הש"ע. ולבוש י"ד קראו עטרת זהב ומזכירים אותו הט"ז והש"ך בשם עט"ז. וחיבר על מקצתו הרב חגורת שמואל מתחלת סי' כ"ט עד סי' קי"א. ולבוש א"ה נקרא לבוש הבוץ. ולבוש ח"מ נקרא עיר שושן והרב סמ"ע תדיר מזכירו ומשיג עליו והרב מהר"ר יוסף דיין באמשטרדם כתב בסוף הרי"ף דפוס אמשטרדם שהוא חיבר ספר לישב השגות הסמ"ע על הלבוש ובכמה מקומות קורין ס' הלבוש ולא ש"ע לגירסא לפי שבס' הלבוש הדין יותר באורך ומילתא בטעמא.

ה והרב תוספת י"ט חיבר ס' מלבושי י"ט השגות על הרב הלבוש כמ"ש בהקדמת מעדני מלך. והרב אליה רבה א"ח הגיע לידו ס' מלבושי יום טוב ומזכירו תדיר. וכמדומה לי שנתברר לי מדברי האחרונים כי מלבושי י"ט חיבר הרב ז"ל על כל ד' טורים של הלבוש. ועיין בהקדמת מעדני מלך.

ו לבוש. הרב עיר וקדיש מהר"ם די לונזאנו ז"ל הגיה הגהות על הרב הלבוש וראיתים כ"י. והרב הנשיא במצת שמורים קרא להגהות אלו עדי זהב על שם הכתוב (ש"ב א, כד) "המעלה עדי זהב על לבושכן".

ז ושמעתי מפום רבנן קדישי שקבלו מרבותיהם שהרב הלבוש ז"ל בג"ע העניש לרב גדול על שהתריס כנגדו בלומדו דבריו בלבוש.

סעיף יג

(יג) **לבוש מלכות** - להרב שדה יהושע ע"ד כתר מלכות כמ"ש בנדפס מערכת יו"ד אות פ"ו. (עיין מה' יהושע בנבנשת בח"א).

סעיף יד

(יד) **לבנת ספיר** - פי' הזהר וכמדומה שראיתי כתוב דרינו האי"י ז"ל מקיים דבריו.

סעיף טו

(טו) **לוח ארש** - חיבר הרב מהר"ר יעבץ על דקדוק בסדר תפלות ואביזרייהו. וח"ב בסוף עץ אבות.

סעיף טז

(טז) **לוית חן** - מהרשב"ץ ז"ל הגהות על פי' רלב"ג על התורה שהיה קרובו מצד שהי' רלב"ג בן בתו של הרמב"ן ז"ל כמ"ש בשה"ג ח"א. (עיין רב לוי בן גרשון בח"א).

סעיף יז

(יז) **לוית חן** - מדקדוק. שבח נותנים לו בעלי הדקדוק.

סעיף יח

(יח) **לוית חן** - שיטות על כמה מסכתות מהרב כמהר"ר אפרים ז"ל.

סעיף יט

(יט) **לוין חן** - (עיין מ' אליה הלוי בח"א).

סעיף כ

(כ) **לוית חן** - ואור יקרות על הפרשיות חידושים וקושיות ועל אור יקרות קראו ערער עי' בסדר הדורות דף קס"ט ע"ד ע"ש.

סעיף כא

(כא) **לחם אבירים** - מהרב אברהם ן' עזוז חידושים על קצת מסכתות.

סעיף כב

(כב) **לחם דמעה** - (עיין מה' שמואל אוזידה בח"א).

סעיף כג

(כג) **לחם חמודות** - (עיין מעדני מלך).

סעיף כד
(**כד**) **לחם יהודה** - להרב מהר"י עייאש על הרמב"ם ועיין במערכת בי"ת. (עיין בית יהודה).

סעיף כה
(**כה**) **לחם מן השמים** - למה' יעקב צמח בכ"י.

סעיף כו
(**כו**) **לחם מן השמים** - מזכירו הרב עטרת זקנים בא"ה סי' א' וסי' ב' וסי' מ"ח וסי' תקס"ח וסי' תק"ע וסי' תקפ"ב ושאר מקומות (ואולי הוא הנ"ל).

סעיף כז
(**כז**) **לחם מנחם** - (עיין צנצנת מנחם).

סעיף כח
(**כח**) **לחם משנה** - פי' המשניות תלתא סדרי זרעים מועד קדשים מהרב מהר"ר משה מפוזנא. נדפס בשנת שצ"ו והסכימו עליו הרב בית חדש והרב חידושי הלכות. והוא פירוש יפה ונחמד. ולא כמ"ש בסה"ד זרעים מועד נשים.

סעיף כט
(**כט**) **לחם משנה** - חיברו הרב מהר"א די בוטין ז"ל על הרמב"ם כידוע. וכ' בס' קורא הדורות דעסק עמו הרב מהר"ם מטאלון. והרב המבי"ט נושא ונותן עם הרב מהר"א די בוטון בסוף ח"ג ונדפס ס' משנה לחם וכתב שקרא הס' כך להיות דשקיל וטרי על דברי הגאון בעל לחם משנה ע"ש. והרב התחיל לחבר לחם משנה קודם שראה ספר כסף משנה למרן ז"ל ואיזה אחרון משיג עליו שלא ראה דברי מרן בכסף משנה והוא העלם דבר שכבר כתב הוא ז"ל דכמה הלכות כתב קודם שידע שיש כסף משנה בעולם.

סעיף ל
(**ל**) **לחם נקודים** - (עיין עץ אבות)

סעיף לא
(**לא**) **לחם סתרים** - מהרב מהר"ש אלגאזי חידושים על מס' ע"א נדפס בויניציא ועתה נדפס מחדש בשטראסבורג.

סעיף לב
(**לב**) **לחם סתרים** - פי' מהר"י טאיטאצק ז"ל פי' דניאל וחמש מגילות.

סעיף לג
(**לג**) **לחם הפנים** - פי' קצת ש"ע י"ד להרב משה יקותיאל קויפמאן כ"ץ חתנו של הגאון בעל מגן אברהם ונדפס מהדורא בתרא מלחם הפנים י"ד בס' קטן עם קצת פי' תוספתא מהרב מגן אברהם דפוס אמשטרדם.

סעיף לד
(**לד**) **לחם הפנים** - על ש"ע חיבר הרב מהר"ר יצחק לוי ואלי על ש"ע א"ח כמש"ל מערכת יו"ד (עיין מ' יצחק לוי ואלי בח"א).

סעיף לה
(**לה**) **לחם הפנים** - פי' ההגדה וקצת דרושים מהרב הגדול מהר"ר יוסף דוד.

סעיף לו
(**לו**) **לחם רב** - שו"ת מהרב מהר"א די בוטון בעל לחם משנה על הרמב"ם.

סעיף לז
(**לז**) **לחם רב** - מהגאון מהר"ר שמואל בן מהר"ר יוסף איש לובלין חידושי דיני א"ח שהושמטו בש"ע ונדפס בפראג שנת שס"ט בהסכמות הגאונים מהר"ר ליווא וחתנו מהר"י הכהן.

סעיף לח
(**לח**) **לחם שלמה** - חיברו הרב הגדול מהר"ר שלמה לאניידו ז"ל ראש על אר"ץ והוא על לשונות המחברים והפוסקים האחרונים. ונדפס בסוף שו"ת בית דינו של שלמה להרב ז"ל.

סעיף לט
(**לט**) **לחם שלמה** - מהרב מהר"ש הלוי הזקן דרושים דפוס ויניציא.

סעיף מ
(**מ**) **לחם שמים** - חלק ראשון וחלק שני על המשניות ומשנה לחם על ח"א למהר"ר יעב"ץ ככתוב בח"א (צ"ל בח"ב) מערכת יו"ד (עיין מ' יעקב בהג"מ צבי בח"א).

סעיף מא
(**מא**) **לחמי תודה** - שו"ת להרב מהר"ר ישעיהו באסן חתנו של הרב המקובל מ' בנימין הכהן ונדפס עם חידושי הר"ן לנדה וכו' ונקרא הספר בכללו תודת השלמים.

סעיף מב
(**מב**) **למנצח לדוד** - (עיין מ' דוד פארדו בח"א).

סעיף מג
(**מג**) **לפני ולפנים** - הוא ספר שחיבר הרמ"ה חבירו של הרמב"ן על דרך האמת.

סעיף מד
(**מד**) **לקוטות** - חיבר הרמב"ן כמ"ש הר"ן פרק במה מדליקין גבי הלל "וכ"כ הרמב"ן בס' הלקוטות". וספר זה נדפס מחדש על קצת ברכות וקצת סדר מועד.

סעיף מה
(**מה**) **לקוטי אורות** - חיבר הרב אברהם דיל ויקייו חידושי דינים וכללים מלוקט מהראשונים וראיתיו כ"י. ובשו"ת הרמ"ז סי' י"ד כתב שמחבר לקוטי אורות ותקוני הרי"ף הוא הרב שמואל דיל ויקייו עיין שם.

סעיף מו
(**מו**) **לקוטי פרדס** - מרש"י שסידר תלמיד רש"י נדפס בווינציא ושוב נדפס באמשטרדם. וראיתי ס' הפרדס לרש"י כ"י דינין הלכות ותשובות. ובשבלי הלקט כ"י ח"ב מביא הלכות נדה לרש"י וישנם שם בס' הפרדס כ"י.

סעיף מז
(**מז**) **לקוטי הש"ס** - נדפס באשכנז ובליוורנו והוא פירוש מאמרים מרבינו האר"י זצ"ל. ואני בעניי אנה ה' לידי חידושי רבינו מהרח"ו ז"ל בכתיבת יד ומצאתי בלקוטי הש"ס הרבה דברים מחידושי מהרח"ו ז"ל. וגם בלקוטי תורה הנדפס באשכנז יש שם מחי' מהרח"ו ז"ל כאשר נתברר לי מספר חידושי מהרח"ו ז"ל האמור, והכונה שעירבו חידושי מהרח"ו ז"ל שחידש מעצמו עם החידושים שקיבל מרבינו האר"י זצ"ל.

סעיף מח
(**מח**) **לקוטי תורה** - וטעמי המצות לרבינו האר"י זצ"ל עמ"ש לעיל מערכת טי"ת (עיין טעמי המצות).

סעיף מט
(**מט**) **לקוטי תורה** - כ"י מגורי האר"י זצ"ל על כל המקרא חבור גדול.

סעיף נ
(**נ**) **לקוטים** - (עיין מ' יונה נבון. הרמ"ע מפאנו בח"א).

סעיף נא
(**נא**) **לקוטים** - מרבינו שם טוב גאון בעל מגדל עז בקבלה שקבל מרבו הרשב"א ז"ל לבאר סודות הרמב"ן ז"ל. קונטרס נדפס בסוף ס' היכל ה' (עיין כתר שם טוב).

סעיף נב
(**נב**) **לקח טוב** - הוא שם פסיקתא זוטרתא כמ"ש בנדפס (עיין רבינו טוביהו בח"א).

סעיף נג
(**נג**) **לקח טוב** - הרב מהר"ם נאגאר"ה על המצות מדרשות רז"ל עיין בנדפס מערכת מ"ם אות נ"ו (עיין מ' משה נאגאר"ה בח"א).

סעיף נד
(**נד**) **לקט** - חיבר ר' שמעון תלמיד רש"י כ"כ מור"ם בסוף ס' יוחסין.

סעיף נה
(**נה**) **לקט** - חיבר רבינו ישעיה הראשון מפסקי דינין כנראה מתוס' רי"ד לקדושין על דף מ"א ומשבלי הלקט ח"א שבלת ע"ט שמביא דין מס' הלקט לרבינו ישעיה. גם ראיתי שם בתוספות רי"ד לדף ל"ו ע"ב שכתב "עיין בקונטרס פ' צו" ובקשתי בנימוקיו כ"י על התורה ולא מצאתיו, ונראה שהרב ז"ל היה מחבר מהדורות על התורה כמו שחיבר על הש"ס.

סעיף נו
(**נו**) **לקט הקמח** - להרב מהר"ם חאגיז כמו פנים חדשות מהאחרונים ולא נדפס על ח"מ ונדפס לקט הקמח על משניות מהרב הנזכר.

סעיף נז
(**נז**) **לקט שמואל** - להרב מה' שמואל פייבוש כ"ץ בן מהר"ר יוזפא בן הגאון בעל הסמ"ע והפלא והרבה ללקטן הקדמות רמות רבות בקצר אמיץ ומחובר לו ס' דרש שמואל להרב ז"ל בכל פרשה סמוכים דריש ופשטים נחמדים מגאוני ארץ וממנו ז"ל והוא בקצור נמרץ ואשר לו שם לבו לדקדק בדבריו ימצא נחת.

סעיף נח
(**נח**) **לשון בני אדם** - (עיין קהלת יעקב).

סעיף נט
(**נט**) **לשון חכמים** - נדפס מקרוב והוא תוספי הרא"ש ליבמות כתובות הוריות לקצת סוטה ותמיד מדות. חידושי הראב"ד לתמיד מדות.

סעיף ס
(**ס**) **לשון חכמים** - לשון בני אדם. להרב עיר וקדיש כמהר"י אלגאזי ז"ל בס' קהלת יעקב. וחלק לשון תורה נדפס בסוף נאות יעקב להרב הנז' ונקרא מענה לשון.

סעיף סא
(**סא**) **לשון למודים** - להרב מ' ברזילי יעבץ על קצת א"ח י"ד ח"מ, ספר נחמד. ועיין לעיל מערכת בי"ת (עיין מ' ברזילי יעבץ בח"א). ולשונ"ו תהלך בארש טובה ורחבה ושקיל וטרי על הראשונים ועל האחרונים.

סעיף סב
(**סב**) **לשון ערומים** - להרב הנזכר. ועיין מש"ל מערכת בי"ת (עיין מ' ברזילי יעבץ בח"א).

סעיף סג
(**סג**) **לשון תורה** - (עיין לשון חכמים).

סעיף סד
(**סד**) **לשם זבח** - שיטה על ברכות ביצה שבועות מכות זבחים חולין למהר"ר יעקב יהודה ליב מפירששא ונדפס באלטונא שנת תקכ"ז.

מערכת מ

סעיף א
(**א**) **מאה קשיטה** - מאמר א' ממאמרות הרמ"ע ז"ל כ"י והם מאה סימנים.

סעיף ב
(**ב**) **מאה שערים** - חיבור על הרי"ף מרבינו יצחק בר אבא מרי ממרשילייא והוא הרב בעל העטור והרב בעל עשרת הדברות. ספר כ"י קדמון ישן נושן.

סעיף ג
(**ג**) **מאה שערים** - חיבר הרב מהר"ם אלשיך ומזכירו בחיבוריו הרבה ונאבד. וכנוי אלשיך נראה על שם מקום אבותיו בספרד כמ"ש בתשו' הרא"ש כלל צ"ב סי' ב' "מאלשך לטוליטולה".

סעיף ד
(**ד**) **מאה שערים** - טעמי ק' מצות עשה ול"ת הכרחיות ואפשריות בזמן הזה וטעמא טעים ע"פ השפט וע"פ הסוד. חיברו מ' יצחק שני ונדפס שנת הש"ג.

סעיף ה
(**ה**) **ספר מאור** - חיבר ה"ר שמואל תלמיד הרא"ש. כ"כ הרב המבי"ט בתשו' ח"ב סי' כ"ב.

סעיף ו
(**ו**) **ספר מאור** - (עיין הרמב"ם חיבר פירוש המשניות בח"א).

סעיף ז
(ז) **מאור עינים** - על עין יעקב כלו ממהר"י פינטו בכל הארץ יצא קו תהלתו ואורו על כנפות האר"ש.

סעיף ח
(ח) **מאור עינים** - עמ"ש בספרי הקטן מחזיק ברכה בקונטרס אחרון סי' ש"ז. (ואולי הוא הנ"ל).

סעיף ט
(ט) **מאור הקטן** - דרשות על התורה להרב מאיר אב"ד דק"ק איטינגין.

סעיף י
(י) **ספר המאורות** - חיבר החכם רבינו מאיר ז"ל. כ"כ בס' הכלבו בדיני כסוי והביאו מרן בב"י יורה דעה סי' כ"ח ע"ש.

סעיף יא
(יא) **מאורות הגדולים** - (עיין פני יהושע).

סעיף יב
(יב) **מאורות נתן** - ספר הכונות שסידר הרב נתן שפירא מכונות האר"י זצ"ל ויש בו הגהות רבות ממנו וגם הגהות מכתבי הרמ"ע וראיתיו ששה קובצים כ"י.

סעיף יג
(יג) **מאורי אור** - מהר"ם פאפירש כ"ץ ערכי הכנויים לדעת האר"י זצ"ל ונדפס עם יאיר נתיב להרבנים המקובלים מהר"ן ומהר"י ווילנא.

סעיף יד
(יד) **מאורי אור** - מורה מקום ובקיאות גדול בכל התלמוד יסדו וחברו מהר"ר אהרן וירמיש דיין ק"ק מיץ ויש בו בקצרה איזה חידושים ונדפס ח"ב מאורי אור ובו חי' על הש"ס ונדפסו בק"ק מיץ ועתה בא לידי מאורי אור ח"ב בשלימות וח"ג על הש"ס.

סעיף טו
(טו) **מאורי אור** - (עיין מעיל צדקה).

סעיף טז
(טז) **מאזנים** - (עיין צחות).

סעיף יז
(יז) **מאיר נתיב** - נדפס מחדש מורה מקום על הש"ס ברכות וסדר מועד וכתוב שם שיש להרב המחבר על כל הש"ס ועוד ספרים אחרים. ונדפס בק"ק אלטונא.

סעיף יח
(**יח**) **מאיר עיני חכמים** - על גפ"ת מהגאון מהר"ם מלובלין.

סעיף יט
(**יט**) **מאירת עינים** - כ"י חיברו הרב יצחק דמן עכו תלמידו ואיש סודו של הרמב"ן והוא לפרש סודות הרמב"ן. וכה הראני אחד קדוש בס' מאירת עינים כ"י הנז' כי בפ' וזאת הברכה הביא דברי ס' כתר שם טוב לה"ר שם טוב בן גאון והוא כותב עליו מרורות. והיה חידוש בעיני כי כתר ש"ט הנז' הוא להרב מגדל עז והוא תלמיד הרשב"א. והרב יצחק דמן עכו הוא תלמיד חבר ובעל סודו של הרמב"ן. ועוד כי בספר מאירת עינים כותב על הרשב"א נר"ו ועל כתר ש"ט כותב רש"ט גאון ז"ל. ואם לא יש טעות צ"ל שהרב יצחק דמן עכו והרשב"א האריכו ימים ורבינו ש"ט נפטר במבחר ימיו וצריך חבופש בספרים הנז' מי שנמצאים אצלו והמה בכתובים אם יתברר הדבר.

סעיף כ
(**כ**) **מאירת עינים** - חבור נחמד על ש"ע ח"מ מה' יהושע פאלק כ"ץ הגאון בעל דרישה ופירשה וכמדומה לי שראיתי שחיבר ספר מאירת עינים על ש"ע שאר חלקים ועיין בנדפס מערכת יו"ד. (עיין מ' יהושע פאלק בח"א).

סעיף כא
(**כא**) **מאמר חמץ** - (עיין מ' שמעון בר צמח ד"ה הרשב"ץ חיבר וכו' בח"א).

סעיף כב
(**כב**) **מאמר מרדכי** - ספר דרושים ופי' ההגדה להרב מהר"ר מרדכי אב"ד דק"ק דאברי נדפס בדיהרן פארט.

סעיף כג
(**כג**) **מאמר מרדכי** - סדר הגט וסדר החליצה להרב מהר"ר ישראל חזקיהו באסן נדפס בוויניציא.

סעיף כד
(**כד**) **מאמרות** - חיבר הגאון הרמ"ע כפלים מהנדפסים כמ"ש לפנים (עיין הרמ"ע מפאנו בח"א).

סעיף כה
(**כה**) **מאמרי זעירא** - כ"י ראיתיו מכ"י רבינו מהרח"ו זצ"ל והוא מדרשים מרז"ל מחודשים.

סעיף כו
(**כו**) **מבוא פתחים** - להרב המקובל מהר"י אירגאז זכר עשה להקדמות שרשיות בחכמת האמת מספרי כ"י גורי האר"י זצ"ל וקצת שו"ת בעניני הקבלה ולשונות האר"י זצ"ל הצריכים באור.

סעיף כז
(**כז**) **מבוא השמש** - (עיין מ' אברהם הכהן פימינטיל בח"א).

סעיף כח
(**כח**) **מבוא שער השמים** - (עיין מעין חכמה).

סעיף כט
(**כט**) **מבוא שערים** - (עיי' מ' נתן שפירא בח"א).

סעיף ל
(**ל**) **מבוא התלמוד** - (עיין כללי הש"ס).

סעיף לא
(**לא**) **מגדל דוד** - מישב השגות הלבוש ומהרמ"א ומנהג ופסק הלכה כסדר ש"ע, כ"כ סה"ד.

סעיף לב
(**לב**) **מגדל דוד** - פירוש על רות, נדפס. והאמת שחיבור זה הוא למהר"ח כהן בעל טור ברקת כמ"ש בנדפס (עיין מ' חיים הכהן בח"א). ועמ"ש בס' תורת הקנאות דף ע"א ע"ב וראה הסוף ולא ראה שכתוב בפירוש מקור חיים כהנא רבא.

סעיף לג
(**לג**) **מגדל דוד** - שיטה על גיטין מהרב דוד בכמה"ר יעקב הכהן. ונראה שהיה תלמיד מהרש"ל. וכתב בנו בהקדמה שחיבר על סדרי הש"ס מועד נשים נזיקין אף הוא ראה והתקין כל הטעיות.

סעיף לד
(**לד**) **מגדל דוד** - דרושים על ס' בראשית להרב המקובל והכולל בחכמות מ' דוד גרין הוט נדפס בפפ"ד.

סעיף לה
א (**לה**) **מגדל עז** - על הרמב"ם. הרב המחבר יש מי שכתב שהוא הריטב"א ואין זה אמת אלא הוא רבינו שם טוב ן' אברהם בן גאון ספרדי וחיבר כתר שם טוב על שמו וכ"כ בקורא דף כ"ד שהוא תלמיד הרשב"א. ועלה הרב מגדל עז לארץ ישראל כמ"ש פ"ז

מלולב. ומהרש"ל השיג עליו בקמא כידוע. ובא וראה קדושת מרן שאינו מזכירו אלא לאיזה צורך לבקיאות או למה שמביא מתשו' לחכמי לוניל וכיוצא.

ב מגדל עז על הרמב"ם אין בידינו בח"ג מספר זרעים ואילך אך נראה שחיבר על הכל. ומרן בכסף משנה מזכירו סוף פ"ד דאיסורי מזבח.

סעיף לו

(לו) **מגדל עז** - ברכות שמים. ספר מוסר גדול ודינין השייכים לכל מצוה בסדר עליות -- עלית היראה וכו' להרב מהר"ר יעבץ ויש בו הרבה מס' חובת הלבבות שנעתק בל' חוקר והוא ז"ל כתבו בלשונו לשון הזהב.

סעיף לז

(לז) **מגדנים** - חיברו ר' יהודה הנשיא. כ"כ בס' קרנים ודן ידין.

סעיף לח

(לח) **מגיד לאדם** - (ע' מ' שבתי יונה בח"א).

סעיף לט

(לט) **מגיד מישרים** - סודות שגילה המגיד למרן ועיין בנדפס מערכת יו"ד (ע' מ' יוסף קארו בח"א).

סעיף מ

(מ) **מגיד מישרים** - (ע' מ' שבתי יונה בח"א).

סעיף מא

(מא) **מגיד מראשית** - "מובא בספר בני חיי וכו'", כ"כ סדר הדורות. והוא ספר נדפס בקושטנדינא מתשובות הרב מהרח"א והרבנים בניו כידוע.

סעיף מב

(מב) **מגיד משנה** - חיבור על מפתח העולמות מס' משנת חסידים פירוש ומקור הדברים מכתבי האר"י זצ"ל.

סעיף מג

(מג) **מגיני זהב** - ישוב להשגות נקודות הכסף על ט"ז על קצת י"ד מריש י"ד עד סי' צ'. חיברו הרב מהר"ר יואל נכדו של הרב ט"ז. אך מההקדמה נראה שהשאר נאבד ונדפס בפראג שנת ת"פ.

סעיף מד

(מד) **מגיני שלמה** - להגאון מהר"י מקראקא לישב קושיות התוספות על רש"י. ועיין בנדפס מערכת יו"ד (עיין מ' יהושע אבד"ק קראקא בח"א).

סעיף מה

(**מה**) **מגלה עמוקות** - ספר נפלא מהגאון המקובל מהר"ן שפירא רנ"ב אופנים על פ' ואתחנן וכו' אעברה וכו' רב לך. וחיבר אלף אופנים על אל"ף דויקרא זעירא כמ"ש בהקדמת בן הרב והרב בעל סדר הדורות ראה אותו. ושמעתי שהיה לו מגיד למהר"ן הנזכר.

סעיף מו

(**מו**) **מגלת אסתר** - על המצות עמ"ש במערכת יו"ד בס"ד (ע' מהר"י די ליאון בח"א).

סעיף מז

(**מז**) **מגלת חסידים** - מזכיר הירושלמי פ"ט דברכות (פ"ט ה"ה). ורש"י פר' עקב על פסוק והיה אם שמוע כתב (יא:יג) "וכתיב במגילה" - סתם, והיינו הא דבירושלמי מייתי לה בשם מגילת חסידים.

סעיף מח

(**מח**) **מגלת ספר** - באור על סמ"ג ממהר"ב קאזיס. עיין במערכת חי"ת (עיין מ' בנימן קאזיס בח"א).

סעיף מט

א (**מט**) **מגלת סתרים** - חיבר רבינו נסים גאון הזכירוה התוספות והראשונים בכמה דוכתי והרא"ש ודעמייהו. וגם בס' החסידים סי' תר"ד העתיק ממגלת סתרים לרבינו נסים גאון ע"ש וכבר כתבנו בח"א (ע' רבינו נסים בר יעקב בן שאהון בח"א) דנראה דהמגלה הזו היא לרב נסים בן יעקב בן שאחון חבירו של רבינו חננאל והיה תלמידו של רבינו האי מפי כתביו ומשו"ה קרו ליה גאון. ועתה חפשתי בתשו' רב שרירא ובסה"ד וכיוצא וכעת לא ראיתי שהזכירו רבינו נסים בין הגאונים. גם בס' שערי צדק שנדפס מקרוב מתשובות הגאונים מזכיר תשובות לכמה וכמה גאונים קראו בשמותם ולא זכר רבינו נסים.

ב **והנה** רש"י בשבת דף ו' ע"ב אמאי דאמרינן אמר רב מצאתי מגילת סתרים בי רבי חייא כתב וז"ל: "מגילת סתרים שהסתירוה מפני שלא ניתנה ליכתב וכששומעין דברי יחיד שאינן נשנים בב"ה וכותבין אותם שלא ישתכחו מסתירין את המגילה", עכ"ל. ובדף צ"ו כתב וז"ל: "מגילת סתרים שהסתירוה לפי שאין כותבין הלכות", עכ"ל. וטעם זה לא שייך לומר במגילת סתרים דרבינו נסים גאון שהיה סוף הגאונים וכבר נכתב התלמוד. וגם הגאונים כתבו כמה ספרים הלכות גדולות שאלתות וכמה מספרי הגאונים שנאבדו ממנו. אלא אפשר שכונת רבינו נסים גאון שקרא מגילת סתרים היינו שלא כוון לעשות ספר ולפרסמו כמו שעשו הגאונים הלכות גדולות הלכות פסוקות שאלתות. ועל דרך זה עשה חבירו רבינו חננאל שכתב פירוש התלמוד ופי' התורה. אמנם רבינו נסים גאון מענתנותו קרא הספר

מגלת סתרים לומר שלא עשה ספר למוסרו לרבים אלא לעצמו. ועיין בערוך ערך מגל. ועמ"ש בפתח עינים במציעא על דף ל"ג ועי' בפסקי הרב המאירי ז"ל לשבת שנדפסו מחדש ריש פרק כל כתבי דף ע"ו ע"ג מהספר ודו"ק. (ועיין רב נסים גאון בח"א).

סעיף נ

(**נ**) **מגלת תענית** - חוברה לה קודם המשנה כידוע ונדפסה זאת לפנים עם פי' מהרא"ה ואח"כ עם פי' קצר מהרב יעב"ץ עם סדר עולם.

סעיף נא

(**נא**) **מגן אבות** - "להרב שמשון בר צמח דוראן על הגמרא בבקיאות וחריפות". כ"כ סדר הדורות דף ק"ע ע"ג. והאמת הוא שהוא פירוש מס' אבות להרב שמעון בר צמח דוראן הוא הרשב"ץ ונדפס בליוורנו ויש בו בקיאות גדול ומקרוב נדפסו שאר חלקי ס' מגן אבות על כמה חכמות.

סעיף נב

(**נב**) **מגן אבות** - (עי' מ' יום טוב צהלון. מ' מנחם בר שלמה בח"א).

סעיף נג

(**נג**) **מגן אברהם** - (עי' מהר"ר אברהם אבלי בח"א).

סעיף נד

(**נד**) **מגן אברהם** - חיבר הרב כמהר"ר אברהם מוטאל בדיני גיטין והזכירו הרב כנה"ג, ותשובתו הובאה בס' תורת חיים למהרח"ש ח"א סי' כ"ג, ובס' בני שמואל למהר"ש חיון בשו"ת סי' כ"ט וסי' ל"ח והוא רבו של הרב בני אהרן כמבואר בתשובותיו.

סעיף נה

(**נה**) **מגן גבורים** - שו"ת למהר"ד איסטרומסה עיין בנדפס מערכת דל"ת (עי' מ' דניאל איסטרומסה בח"א).

סעיף נו

(**נו**) **מגן גבורים** - נדפס מחדש מהרב המופלג מוהר"ר אליעזר די אבילה על מציעא והוריות ומפי מגידי אמת שמעתי מהפלגת עיונו בעומק וחורפא וקלות הפלא ופלא ולרוב עיונו היה כותב ואח"כ חוזר ומוחק וכיוצא ולכן אינו ניכר מהספר גדולתו כ"כ, וכבר העידו עליו רבני המערב בהסכמותיהם מעידין מן המכירין, ויש לו ספרים הרבה, ומתלמידיו שמעתי מגודל שקידתו לא נתן שינה לעיניו כמעט ונח נפשיה בן מ"ז שנה.

סעיף נז

(**נז**) **מגן דוד** - מהרדב"ז עד"ה נדפס.

סעיף נח
(**נח**) **מגן שאול** - שו"ת ובאורי הרמב"ם למ' חנניה שאול והוא המגיה בס' בית שלמה שו"ת למהר"ש ן' חסון.

סעיף נט
(**נט**) **המדות** - מאמר (עי' הרמ"ע מפאנו בח"א).

סעיף ס
(**ס**) **מדת חכמים** - (ע' קהלת יעקב).

סעיף סא
(**סא**) **מדות הנפש** - (עי' ר"ש ן' גבירול בח"א).

סעיף סב
[א] (**סב**) **מדרש** - ראיתי להזכיר פה כל המדרשים הן אשר ישנם בדפוס והן אשר הוזכרו בספרים:

א) מדרש רבות, ב) מדרש חמש מגלות, ג) ילמדנו, ד) תנחומא, ה) מדרש כונן, ו) מדרש ויושע, ז) מדרש ויסעו, ח) אגדתא די בראשית, ט) מדרש תדשא, י) מדרש השכם, יא) מדרש אגור, יב) מדרש אבכיר, יג) מדרש משלי, יד) מדרש שוחר טוב, טו) מדרש שמואל, טז) מדרש מי השילוח, יז) פסיקתא רבתי, יח) מדרש פליאה, יט) מדרש הנעלם, כ) מכילתא, כא) ספרא, כב) ספרי, כג) תנא דבי אליהו, כד) פרקי ר' אליעזר, כה) אותיות ר' עקיבא, כו) מדרש ויכולו.

[ב] מדרש: לעיל כי אעבור בס"ך נשאתי את שמותם ששה ועשרים והנני יוסף:

כז) מדרש חמש מגילות מזהר חדש, כח) מדרש אספה זכרו בילקוט ועיין סוף ואתחנן, כט) מדרש אבא גוריון הביאו הילקוט באסתר ועיין בסה"ד, ל) מדרש הרנינו הזכירו רבינו הרקח בכמה דוכתי ומהם סוף סי' רי"ד וסי' רי"ז, לא) מדרש תמורה שזכיתי להדפיסו בח"ב דף צ"ז, לב) מאמרי זעירא, לג) מס' גיהנם שהביא הרב ראשית חכמה ופרקי ג"ע, לד) ברייתא דמלאכת המשכן, לה) פרקי היכלות, לו) פרקי אליהו. ועי' בסה"ד ד' ק"ע.

סעיף סג
(**סג**) **מדרש אליהו** - (ע' מ' אליהו הכהן בח"א).

סעיף סד
(**סד**) **מדרש בחדוש** - פי ההגדה להרב החסיד המקובל מ' אליעזר נחמן פואה ויש בו חידושים רבים ובפרט בענין פרטות המכות של מצרים ושל הים וכ"ו לעולם חסדו. ונדפס בויניציא שנת ת"א.

סעיף סה
(**סה**) **מדרש הנעלם** - טעם שנקרא בשם זה עמ"ש הרמ"ז הובא בספר מקדש מלך פ' וירא דף ק"ס מהספר עיין שם.

סעיף סו
(**סו**) **מדרש שמואל** - (עיין מדרש וע' מ' שמואל אוזידה בח"א).

סעיף סז
(**סז**) **מדרש** - על התורה וההפטרות בל' הגרי (ע' רבינו דוד בר אברהם בן הרמב"ם בח"א).

סעיף סח
(**סח**) **מדרש תלפיות** - (ע' מ' אליה הכהן בח"א).

סעיף סט
(**סט**) **מדרשי התורה** - (ע' מ' שלמה אסתרוק בח"א).

סעיף ע
(**ע**) **ס' מוסר** - לכמהר"ר יהודה ן' כל. מוסר וסודות ודינים הנצרכים לבעל הבית ופשטים מתוקים ונדפס בקושט' שנת רצ"ז.

סעיף עא
(**עא**) **מועד דוד** - להגאון מהר"ר דוד אופנהיים שיטה על ס' מועד ונדפס קצת בס' בית יהודה.

סעיף עב
(**עב**) **מוצאי יום טוב** - (עיין תוצאות חיים).

סעיף עג
(**עג**) **מוצל מאש** - מהרב הגדול מהר"י אלפאנדארי מספיקות וחידושי דינים וקצת תשובות והערות ונדפס אצל ספר אש דת מהרב המופלא מהרח"א. ועוד קונטרס מוצל מאש בשו"ת מה' יוסף קצבי הנקרא ספר רב יוסף.

סעיף עד
(**עד**) **מורה הנבוכים** - (עיין הרמב"ם בח"א).

סעיף עה

(**עה**) **מורה צדק** - ה' מיכאל הכהן הספרו אחות קטנה על ענין גירושין מובא בת' הלקט כ"כ סדר הדורות דף קע"א ע"א ואח"כ יש בלבול וערבוב במורה צדק וכתב שהובא בתשובות בני חיי מהרש"פ ע"ש. והעיקר הוא ס' מורה צדק שליקט ה"ר מיכאל הכהן מחידושים על ח"מ ומורה מקום תשו' האחרונים ובכלל הביא חידושים ממהרש"ף והוא המובא בס' בני חיי והכל אחד. ואין כאן ב' או ג' מורה צדק כדמשמע מדברי סדר הדורות. גם בני חיי אינו תשובות גם אחות קטנה אינה להרב מיכאל כ"ץ כמ"ש לעיל מערכת האל"ף (ע' אחות קטנה). ואין להאריך.

סעיף עו

(**עו**) **מורה צדק** - (עיין עבודת הלוי).

סעיף עז

(**עז**) **מזבח אדמה** - על הש"ע להרב המו' אב"ד ור"מ מעיר הקדש ירושלים כמהר"ר מיוחס בכ"ר שמואל הרב המחבר פרי האדמה על הרמב"ם ד' חלקים. מנחת בכורים על הש"ס. פני האדמה דרושים.

סעיף עח

(**עח**) **מחברת דונש** - (עיין ר' אדוניס הלוי בח"א).

סעיף עט

(**עט**) **מחזה אברהם** - שו"ת ולשונות להמר"ר אברהם בכמה"ר יהודה די בוטון ז"ל. נדפס עתה בשלוניקי שנת התקנ"ו ושם ענינים מבנו מה' יהודה ז"ל.

סעיף פ

(**פ**) **מחזור** - עיין רבינו יעקב בר מאיר ר"י בח"א.

סעיף פא

א (**פא**) **מחזור ויטרי** - חיברו רבינו שמחה בר שמואל תלמיד רש"י זקנו של רבינו יצחק הזקן בר שמואל בעל התוספות והוא הי' רבו של רבינו אביגדור הכהן וחיברו על פי רש"י כמ"ש המרדכי פרק החולץ. ומ"כ בקונטרס ישן כ"י דהרב מהר"י קולון היה מסתפק אם רבינו שמחה הי' חתנו של רש"י אך הדבר הברור מפי גדולי עולם בחבוריהם הוא שרבינו שמואל בן רבינו שמחה נשא אחות רבינו תם והוליד ר"י בעל התוס' כמו שכתבנו בכמה דוכתי.

ב **מחזור ויטרי** נסדר לפי רש"י. תוס' ישנים כ"י בברכות על דף ל"ח ועיין מש"ל. וחיברו רבינו שמחה בר שמואל כידוע. ובתשו' מהר"ם דפוס פראג יש הרבה תשו' מרבינו שמחה ע"ש. ומחזור ויטרי נמצא כ"י באיטליא והוא ב' קובצים גדולים.

ג 'מחזור ויטרי כתב הרב משבצות זהב בא"ח בתחלתו שחיברו רבינו שמעיה ומטי בה משם הרב בית חדש א"ח סי' צ"א ע"ש. והרב ב"ח שם אולי דכתב זה שראה שהתוס' פ"ג דברכות כתבו בשם רבינו שמעיה דלבו רואה את הערה מותר והתוס' פ"ק דשבת ממה שכתבו בשם מחזור ויטרי מוכח כך מזה דן הרב דמחזור ויטרי חיברו רבינו שמעיה. ובמטו מינייהו רבנן אין הדבר כן דרבינו שמחה חיבר מחזור ויטרי כמו שהבאתי בשם הגדולים ח"ב מערכת יו"ד אות ט"ז (ע' רבינו יצחק בר שמואל בח"א) דר"י בעל התוס' בתשוב' הביאה מרדכי ריש מ"ק כתב ראיתי במחזור ויטרי שיסד זקני רבינו שמחה מתלמידי רש"י וכו' ע"ש וכבר שם הבאתי דברי הרב ב"י הנז'. וגם מתשובת ר"י הנז' נפשט מה שכתבו דהרב מהר"י קולון נסתפק אם רבינו שמחה חתנו של רש"י כמ"ש בשה"ג ח"ב מערכת מ"ם אות כ"ה (עיין לעיל) ע"ש. ואם היה חתנו של רש"י ר"י בתשובה הנז' ודאי היה כותב כך ולא הי' סותם לומר מתלמידי רש"י לחוד. וראיתי בסמ"ג עשין ז"ך דף קי"ג ע"ב "כתב רבינו שמחה מויטרי זקננו לפני רש"י" עכ"ל.

סעיף פב

(**פב**) **מחיר יין** - (עיין הגהות מור"ם).

סעיף פג

(**פג**) **מחכים** - הזכיר מהר"י קולון שורש מ"ט אם יש לסמוך על דברי המחכים וכו' עיינתי בשאר ספרי מחכים וכו' ע"ש.

סעיף פד

(**פד**) **ספר המחלוקות** - (עיין שלטי הגבורים).

סעיף פה

(**פה**) **מחנה אהרן** - ס' קטן עתה נדפס מחדש והוא מהנמצא מפירושי הזהר להרב החסיד המקובל מה' אהרן חייון ז"ל והעתיקם החכם השלם כמה' יצחק אבזאמיל בארץ מצרים.

סעיף פו

(**פו**) **מחנה אפרים** - להרב שער אפרים על התורה כ"י ונאבד.

סעיף פז

(**פז**) **מחנה אפרים** - תשובות וחידושי דינים והוא ס' נפלא בחריפות ובקיאות מהרב המופלא מהר"א נבון.

סעיף פח
(**פח**) **מחנה דן** - להגאון מהר"ר שמשון מאסטרפולי פי' הזהר.

סעיף פט
(**פט**) **מחנה יהודה** - נדפס מחדש לכמהר"ר יהודה אשכנזי בישראל גדול שמו והוא על טור ובית יוסף חשן משפט בפלפל"א אריכת"א. וכבר הזכרתי שם כבודו בח"ב מערכת בי"ת אות ס"ב (עיין מ' ברזילי יעבץ בח"א).

סעיף צ
(**צ**) **מחנה יהודה** - (עיין מ' ליב בנו של הרב שער אפרים בח"א).

סעיף צא
(**צא**) **מחנה לויה** - למהר"א הלוי עיין במערכת האל"ף (עי' מ' אליה הלוי בח"א).

סעיף צב
(**צב**) **מחנה ראובן** - לכמהר"ר ראובן אשכנזי שיטות על קצת מסכתות נדפס בליוורנו.

סעיף צג
(**צג**) **מטה אפרים** - לכמהר"ר אפרים ארדיט תורה וגדולה במקום אחד והם חידושים בהרמב"ם ושו"ת ודרושים ושם חידושים על הר"מ לכמה' אברהם ארדיט ז"ל.

סעיף צד
(**צד**) **מטה אשר** - (עי' עטור סופרים ד"ה ושמעתי).

סעיף צה
(**צה**) **מטה דן** - למהר"ר דוד ניטו אב"ד ור"מ דקק"ס אשר בלונדריס להכריח אמיתות תורה שבע"פ ע"ד הכוזרי והיה חכם בחכמות פילוסוף ותוכן וחכם בתשבורת וכיוצא ועמד נגד הפוקרים כידוע ובתשובות הגאון מהר"ר צבי סי' י"ח נותן לו את השבח במ"ש בענין הטבע ע"ש. ולחשיבות ספר מטה דן הנז' הוקם על מזבח הדפוס מחדש בעיר מיץ אשר בצרפת בהסכמת הגאון מופת הדור מהר"ר ליב ראש ישיבה אב"ד דשם.

סעיף צו
(**צו**) **מטה יהודה** - נדפס מחדש להרב מהר"י עייא"ש באור על ש"ע א"ח.

סעיף צז
(**צז**) **מטה יוסף** - ב' חלקים שו"ת למהר"י הלוי נזיר בן הרב הקדוש מה' משה הלוי נזיר. ובמטה יוסף ח"ב א"ח סי' כ' הובאה פלפול בהרמב"ם הל' י"ט מהרב אביו ובסוף הסי' כתוב קצת סייגים שקבל הרב על עצמו. כנראה שהיה כתוב בנייר זה שפי' בו דברי הרמב"ם והדפיסוהו. שמרוב קדושתו הי' כותב בכל מקום אזהרות ועניני סדר

קדושה כמו שראיתי איזה ספרים וקונטרסים מטהרת יד הקדש הרב מהר"ם נזיר הנז'. ומהסייגים הנזכרים יראה הרואה תוקף קדושתו.

סעיף צח
(**צח**) **מטה יששכר** - חדושים למה' יששכר סג"ל אב"ד בגלילות שוואבאך וכו' דרשות לפני המועדים נדפס מחדש בעיר פיורדא.

סעיף צט
(**צט**) **מטה משה** - להר"ם אב בית דין מפרעמסלא תלמיד מהרש"ל דינים והנהגות וכו'.

סעיף ק
(ק) **מטה שמעון** - (עיין חשק שלמה).

סעיף קא
(**קא**) **מטפחת ספרים** - (עיין מ' יעקב בן הג"מ צבי בח"א).

סעיף קב
(**קב**) **מטתו שלשלמה** - (עיין מהר"ר שלמה בן אלקבץ בח"א).

סעיף קג
(**קג**) **מי באר** - (ע' באר אברהם).

סעיף קד
(קד) **מי השילוח** - הוא מדרש רז"ל ובספר איומה כנדגלות מביא מאמרים ממנו.

סעיף קה
(קה) **ס' מילואים** - חיברו רבינו יוסף האזובי כ"כ בשו"ת הרשב"א הנדפסו' בקושטנדינא שנת רע"ז באותיות מרובעות. ובס' יוחסין דף ק' ע"ב כתב שה"ר יצחק ישראל בזמן הרא"ש חיבר ס' מילואים וס' יסוד עולם וספרים אחרים.

סעיף קו
(קו) **מילואים** - לר' יצחק ישראלי שהוסיף על ספרו יסוד עולם.

סעיף קז
(קז) **מאמרים** - מאמר אחד ממאמרות הרמ"ע ז"ל כ"י.

סעיף קח
(קח) **מילי דאבות** - פי' אבות מהרב מהר"ר יוסף חייון ז"ל חיברו בלישבונה ש' הר"ל והוא היה הרב הגדול בלישבונה וכתב עליו הרב החסיד מהר"ר יוסף יעבץ ז"ל שהיה

זקן ונשוא פנים הוא הראש מלא תורה כאחד מהאמוראים. וחיבר כמה חבורים והוזכרו קצתם בסוף הס' הנז'. ונדפס הספר הנזכר בויניציא שנת הש"ם.

סעיף קט

(קט) **מים חיים** - (עיין אור חדש ועיין מ' חזקיה די סילוא בח"א).

סעיף קי

(קי) **מים רבים** - שו"ת על סדר ד' טורים להרב מהר"ר רפאל מילדולא שהיה מילידי עיר ליוורנו והי' רב בק"ק פיסא ואח"כ בק"ק נפוצות יהודה הסמוך לבאיונה, ואח"כ נתישב בעיר מולדתו ליוורנו והיה ראש ישיבת עץ החיים.

סעיף קיא

(קיא) **מימי ישראל** - (עי' זמירות ישראל).

סעיף קיב

(קיב) **מכילתא** - (עי' מדרש).

סעיף קיג

(קיג) **מכלל יופי** - (מכלול לרד"ק) (עי' תוספות שאנץ ד"ה וכה הראוני, דרושים. ועיין מהר"ר יהודה רוזאניס בח"א).

סעיף קיד

(קיד) **ס' המכריע** - (עיין רבינו ישעיה הראשון בח"א ועי' נשמת חיים).

סעיף קטו

(קטו) **מכשירי מילה** - (ע' מר רב אברהם גאון ד"ה מעתה וכו' בח"א).

סעיף קטז

(קטז) **מכתב רבינו אברהם בן הרמב"ם** - (עי' הרמב"ם בח"א).

סעיף קיז

(קיז) **מכתב מאליהו** - שו"ת מובא הרבה פעמים בתשובות פרח שושן מהר"א אלפנדארי על הל' גיטין, כ"כ סדר הדורות. והוא ס' נדפס בקושט' ואינו תשובות רק ח' שערים בדיני גיטין ומשם מביא ה' פרח שושן.

סעיף קיח

(קיח) **מכתב מאליהו** - (עיין אור תורה).

סעיף קיט

א (**קיט**) **מכתם** - ספר זה הוזכר בדברי הראשונים וחיברו רבינו דוד בר לוי כמ"ש הרב ארחות חיים דף י"ז ע"ב.

ב וממ"ש בשמו מהר"ש בן הרשב"ץ בתשובותיו סי' תרי"ט דחכמי פרובינצא באו מחדש לא"י וכו' ניכר דהיה קדמון כי כלשון הזה כתב הרז"ה במאור פ"ק דביצה. ומרן בב"י א"ח סי' רע"א כתב "וכ"כ המכתם פ' ערבי פסחים".

סעיף קכ

(**קכ**) **מכתם לדוד** - (עיין מ' דוד ן' זמרא מ' דוד פארדו בח"א).

סעיף קכא

(**קכא**) **מלא רצון** - משים שלום בדעות שנראין חלוקות בתלמוד.

סעיף קכב

(**קכב**) **מלאכה אלהית** - (ע' חכמתא רבתי).

סעיף קכג

(**קכג**) **מלאכת מושכלת** - (ע' חכמתא רבתי).

סעיף קכד

(**קכד**) **מלאכת שלמה** - פי' המשנה כ"י להרב מהר"ר שלמה עדני תלמיד מ' בצלאל ומהרח"ו כמ"ש בנדפס מערכת ש' אות נ"ב (ע' מ' שלמה עדני בח"א).

סעיף קכה

(**קכה**) **מלבושי יום טוב** - השגות על הרב הלבוש להגאון בעל תי"ט כמ"ש בהקדמתו בס' מעדני מלך ומביאו הרב אליה זוטא ואליה רבה תדיר.

סעיף קכו

(**קכו**) **מלחמות ה'** - כתב סדר הדורות עיין דרכי נעם וגם שם במערכת ד' קראו מלחמות ה', ואינו כן אלא נקרא קונטרס מלחמת מצוה על זמן המילה וכו' וכתבתי בנדפס מערכת האל"ף אות ס"ט (עיין מ' אברהם הלוי בח"א) שחלקו עליו רבני דורו ומכללם הרב פנים מאירות. ועתה נדפס חדש ממש סדרי טהרה על מס' נדה והל' נדה בפלפול עצום לאחד מרבני אשכנז, ומדי עברי ראיתי בהעברה בעלמא שדוחה דברי הרב פנים מאירות בזה ומראה פנים מסבירות לדברי הרב גנת ורדים בקונטרס מלחמת מצוה הנז' עיין שם באריכות.

סעיף קכז

(**קכז**) **מלחמת חובה** - ויכוח הרמב"ן לפני מלך ספרד נדפס בקושט' ושם יש הקדמה מליצה יפה מהרב אברהם רומאנו לס' סלע המחלוקות, וגם הקדמות הרבנים לספר מלחמת חובה ארש נכוחות והשביע בצחצחות.

סעיף קכח

(**קכח**) **מלחמת מלכים** - חבור כ"י על גט מוכ"ה שנחלקו מהרימ"ט מהר"ש ן' וילייסיד כמבואר בתשובות מהרח"ש והבאות אחר קונטרס עיגונא, והרב מהרח"ש הכריע דלא תנשא בגט זה ואם נשאת לא תצא, ועל דבר זה כתבו רבני הדור תשובות רבות ונעשה מהם ספר קראוהו מלחמת מלכים, ומזכירו הרב בני יעקב דף קמ"ח ע"ב.

סעיף קכט

(**קכט**) **מלחמת מצוה** - מהרב מהר"ש ן' הרשב"ץ ונדפס.

סעיף קל

(**קל**) **מלחמת מצוה** - (ע' מלחמות ה').

סעיף קלא

(**קלא**) **ספר המלך** - (עי' מוהר"ר שמואל במ' משה מלנווייי"ר בח"א).

סעיף קלב

(**קלב**) **מלכות** - ס' המלכות חיברו רבינו דוד הלוי תמ"ך, כ"כ ספר הצרוף כ"י.

סעיף קלג

(**קלג**) **מלכי בקדש** - על ש"ע קצת הל' פסח ולשונות הרמב"ם וחידושים על הר"ן ולקוטים להרב מהר"ר עזרא מלכי בן הרב רפאל מלכי היה גיסו של הרב פרי חדש ובסוף ימיו היה רב בק"ק רודיס, והוא הרב המחבר שמן למאור להליץ בעד הרז"ה מהשגות הרמב"ן ושו"ת עין משפט.

סעיף קלד

(**קלד**) **ספר מלמד** - חבור קדמון, ובספר ארחות חיים וס' הכלבו כותבים "כתב בעל המלמד", וראיתי בכ"י על קלף ס' מלמד תלמידים דרשות עה"ת מחתנו של הר' שמואל בן תבון נכדו של רבי אנטולי ונראה שזהו שהזכיר בס' מנורת המאור נר ג' פ"ג כלל ג' ח"א, ור' אנטולי נראה שהוא השולח אגרת להרמב"ם הובאה בס' מצרף לחכמה דף צ' והרמב"ם השיב לו.

סעיף קלה

(**קלה**) **מלמד תלמידים** - (ע' ספר מלמד).

סעיף קלו

(קלו) **מנהגות** - חבור ה"ר אשר מספר המנהגות , כ"כ בכלבו דף י"ז ריש ע"ג.

סעיף קלז

(קלז) **מנהגי הבדיקה** - (עיין מ' יוסף פיגון בח"א).

סעיף קלח

(קלח) **מנהגי מהרי"ל** - (עיין מהרי"ל בח"א).

סעיף קלט

א (קלט) **מנהיג** - כתב סדר הדורות דף קע"א ע"ד ר' אברהם ן' ירחי. ובשלשלת הקבלה "ר' אליקים חתנו והוא בנו של הרא"ש" עכ"ל. והאמת כי מחבר המנהיג רבינו אברהם ן' ירחי. ומ"ש בשלשלת הקבלה אין לו שח, דרבינו אליקים -- ראב"ן הוא חתנו, ואין רבינו אליקים חתן ראב"ן. ועוד ראב"ן חתן רבינו אליקים הוא רבינו אליעזר בר נתן והרב המנהיג הוא רבינו אברהם בר נתן, וכבר נסתבך בזה הרב ספר יוחסין כמ"ש בנדפס מערכת האל"ף אות כ"ד (עיין רבינו אברהם בר נתן בח"א). ומ"ש "והוא בנו של הרא"ש" צ"ל "זקנו של הרא"ש", וראב"ן הוא זקנו של הרא"ש ולא הרב המנהיג.

ב **מנהיג**, כתבתי בשה"ג חלק א' מערכת א' (עיין רבינו אברהם בר נתן בח"א) שהיה בסוף אלף החמישי, וזה כתבתי כפי הנראה מהרב ס' יוחסין, ועתה בא לידי ספר המנהיג שנדפס בקושטנדינא שנת רע"ט ושם ראיתי בהקדמתו שכתב הרב ז"ל שחיבר הספר בשנת ס"ד לפרט היצירה ע"ש וכן ראיתי שכתב בהל' סוכה אות נ"ט, והקרוב אלי כי הס"ד הוא מסוף אלף ה' והיה שנת תתקס"ד, ואח"כ ראיתי בסי' קנ"ב בנסח הגט שנת דתתקס"ה.

ג **וראיתי** להרב פרי מגדים בא"ח בחלק משבצות זהב דף ל' ע"ד שרצה להוכיח מדברי הרב תה"ד בפסקיו סי' ק"א שכתב משם הטור דראבי"ה פליג, ובטור סי' קמ"ב כתוב משם המנהיג, א"כ המנהיג הוא ראבי"ה שהוא אבי העזרי עכ"ד. ועמו הסליחה דהרב המנהיג הוא רבינו אברהם ן' נתן הירחי כמו שכתוב בספר המנהיג. וראבי"ה הוא רבינו אליעזר בן יואל הלוי בן בתו של ראב"ן דהיינו רבינו אליעזר בר נתן וזה פשוט. וא"כ מ"ש הרב התה"ד משם הטור דראבי"ה פליג אפשר דכך הי' נסחתו בטור. או דאע"ג דהטור כתב בשם המנהיג הוא כתב ראבי"ה שכך סבר ראבי"ה גם כן. שוב ראיתי בדרכי משה שם סימן קמ"ב דמביא לשון מהרא"י בפסקיו הנזכר וכתב מרדכי בשם ראבי"ה ע"ש. ולכל הדברות מה שכתבתי דהמנהיג חיברו רבינו אברהם בן נתן הירחי הוא האמת וזה פשוט וידוע. ובתוך הספר דבר שהוא חידוש כותב בסופו אב"ן תדיר. ונראה שספר המנהיג לא ראהו הרב פרי מגדים ז"ל.

סעיף קמ

(קמ) **מנהיר** - קורין לתשובות מהר"ם מלובלין תשובות המנהיר.

סעיף קמא
(קמא) **ספר מנהל** - חיברו רבינו יצחק ומביאו הרב ארחות חיים בכמה דוכתי, ובס' הכלבו סי' קמ"ג מביא דינים ממנו ובמפתחות כתוב שהוא רבינו יצחק מאורבילי, ולפי זה מ"ש בס' הכלבו סוף סי' ע"ו והביאו מרן בב"י אבן העזר סימן קכ"ו והאורבילי כתב נרא' שהוא הרב המנהל, ובכלבו דף כ"ד כתב רבינו יצחק אורבילי בעל המנהל ושאר דוכתי.

סעיף קמב
(קמב) **ספר המנוחה** - (עיין רבינו מנוח בח"א).

סעיף קמג
(קמג) **מנורת זהב** - (ע' מהר"ר חיים הכהן בח"א).

סעיף קמד
(קמד) **מנורת המאור** - (ע' מ' יצחק אבוהב בח"א).

סעיף קמה
(קמה) **מנות הלוי** - (עיין מ' שלמה אלקבץ בח"א).

סעיף קמו
(קמו) **מנחה בלולה** - פירוש החומש מלוקט מהמפרשים חיברו הרב אברהם הכהן רפאפורט וכו' כן כתבתי בח"ב (עיין סלת בלולה). ויש שינוי, כי בשער כתוב "רפא מפורט" ובסוף כתוב "בר יעקב הכהן רפא ז"ל מפורטו", ואח"כ כתוב "כמהר"ר אברהם הכהן מפורטו" ע"ש. ונראה דהכל הולך אל מקום אחד. וראיתי למורנו הרב מהרי"ך בעל בתי כהונה שבכתב שכ' לאשכנז חתם עצמו "יצחק הכהן רפא פורט מגזע כהונת עולם אשר בק"ק לובלין", וראיתי חתימת אביו של מורינו הרב הנז' והיה חותם יהודה הכהן אשכנזי, וכשאמרתי זה להגאון מהר"ר יהושע בעל פני יהושע שמח ואמר דילכון אמרי דילנא הוא כי נצר מטעיו משלנו, ומשפחת רפא פורט היא משפחה מיוחסת וגדולה באשכנז ופולין.

סעיף קמז
(קמז) **מנחת בכורים** - (ע' מזבח אדמה).

סעיף קמח
(קמח) **מנחת יהודה** - להרב ר' יהודה בר' אליעזר תלמיד רבינו אליקים יסדו בשנת ה' אלפים ע"ג לפרש סתימות וקצורי רש"י בחומש לפרש המקראות שלא פירש רש"י.

ומקרוב נדפס ספר הנזכר עם פירוש המיוחס לתוספות ונקרא הספר דעת זקנים. ועיין במערכת חי"ת (עיין חזקוני).

סעיף קמט

(**קמט**) **מנחת יהודה** - על הט"ז והש"ך יורה דעה מהרב מהר"ר יהודה ליב אופנהיי' אב"ד דק"ק פערשא ומדינת שוואבן בן אחותו של הגאון מהר"ר דוד אופנהיים והי"ל חבורים רבים. ונדפס בהאמבורג פאר דער האה שנת תצ"ו.

סעיף קנ

(**קנ**) **מנחת יהודה** - ס' דרשות על כל הפרשה שחיבר הרב הגדול עיר וקדיש כמהר"ר יהודה ן' עטר ז"ל והוא כ"י וכתב שם שסידרו והכינו להדפיס שנת עת"ה אבל לא נדפס ובסופו שיר מכתם הל' שחיטה בשיר ופירוש.

סעיף קנא

(**קנא**) **מנחת יעקב** - באור לתורת חטאת מהגאון הרב שבות יעקב.

סעיף קנב

(**קנב**) **מנחת כהן** - ממהר"א פימינטיל עיין במערכת אלף. (עיין מ' אברהם פימינטיל בח"א).

סעיף קנג

(**קנג**) **מנחת כהן** - על קצת מסכתות מלוקט מהגאון מהר"א ברודא וגאונים אחרים ותוספת מהמחבר.

סעיף קנד

(**קנד**) **מנחת קנאות** - כ"י חבור מכתבי הרשב"א שכ' הוא ומה שכתבו לו כמ"ש במערכת ה"א בס"ד. (עיין רבינו האי גאון בח"א).

סעיף קנה

(**קנה**) **מנחת קנאות** - כ"י להרב מהר"ר אברהם קונקי בעל אבק סופרים והיא מנחת האומ"ר אמירה נעימה על סעיפי ופרקי הקנאה איש מרעהו ואשה רעותה קנא"ה ודבר הגורם לה ורמזה בס' אבק סופרים.

סעיף קנו

(**קנו**) **מנחת שי** - על כל המקרא מהרב ידידיה שלמה מנורצי מרבני מנטוב' לברר הדק היטב כל המקרא בתיבות נקודות טעמים אותיות ע"פ הדקדוק והמסרות וכמה ספרים ע"ד הרמד"ל באור תורה חבור נחמד ונצרך והיה בימי הרמד"ל ונתוכח עמו כנרא' מסוף קונטרסו אשר בסוף המקרא ע"ש.

סעיף קנז
(**קנז**) **מנחת שמואל** - למהר"ר שמואל פלורינטין דרושים.

סעיף קנח
(**קנח**) **מסגרת השלחן** - על ח"מ קצור תורת כהנים וקצת תשובות אחרונים.

סעיף קנט
(**קנט**) **מסורת ירושלמי** - נדפס בקושט' ש' של"ג להחכם כה"ר יהודה לבית גדליה ושם הסכמה מהרב חנניה ן' יקר.

סעיף קס
(**קס**) **מסורת סייג לתורה** - (עיין סייג לתורה).

סעיף קסא
א (**קסא**) **מסכתות קטנות** - ראיתי להרב המאירי כ"י פ' מי שמתו שכ' ברייתא של **ציצית** שהיא אחת משבעה מסכתות קטנות עכ"ד וכלשון הזה מצאתי שכתב הרמב"ן בספר תורת האדם שער ההוצאה דף ל"ב ע"ג ע"ש.

ב **ואני** בעניי בנדפס מערכת יו"ד אות פ"ט (עיין מה' יהודה עבאס בח"א) הבאתי מ"ש הרמב"ן הובא בשיטה מקובצת מציעא דף קנ"ט ע"ג מצאתי בחיצונה במסכת כותים מז' מסכתות קטנות וכ"כ בתורת האדם בענין אבלות ישנה ובמס' סופרים מז' מסכתות קטנות. ושם כתבתי דהשבעה הם סופרים שמחות כלה דרך ארץ רבא וזוטא שנדפסו הם ד' ומס' כותים שזכר הרמב"ן ומס' גרים ומס' ארץ ישראל שהזכיר בהקדמת מדפיס הש"ס בהגהות הגאון מה' יוסף שמואל והיא במס' שבת דפוס אמשטרדם (כי אח"כ כשהשלימו הש"ס בפפד"מ וכתב ההקדמה במסכת ברכות שינה מאשר הבטיח בהקדמה הנדפסת באמשטרדם במס' שבת ומיעט וריבה, ע"ש) וא"כ הם שבעה. כן כתבתי בעניותי בנדפס. ועתה לפי מ"ש בשם הרמב"ן והרב המאירי דמס' ציצית היא אחת מז' מסכתות קטנות אם כן תמניא אינון. ואפשר דמס' דרך ארץ אינה בכלל.

ג **ודע** שמצאתי בתוך ספר ישן מס' תמורה לרז"ל והזכיר מס' זו בשלשלת הקבלה דף כ"ד ע"ב והביאו סדר הדורות דף נ"ג ע"א בשם מדרש תמורה. וכ"כ עוד סדר הדורות דף ק"ע ע"ד.

סעיף קסב
(**קסב**) **ספר המספרים** - (עיין סדר הדורות).

סעיף קסג
(**קסג**) **מספרים תהלות ה'** - (עיין פירוש פרק שירה).

סעיף קסד
(קסד) **מעבר יבק** - לכמהר"ר אהרן ברכיה ממודינא עיין מערכת האל"ף (עיין מ' אהרן ברכיה בח"א).

סעיף קסה
(קסה) **מעדני מלך לחם חמודות** - מהגאון תי"ט על הרא"ש במס' הנפרדות. ובדפוס ב' כתוב מעדני י"ט ודברי חמודות משום מעשה שהיה.

סעיף קסו
(קסו) **מעולפת ספירים** - מהרב המפורסם מהר"ש אלגאזי מוסר נלקט מזהר הקדוש ובסופו קלורית לעין על מאמרי עין יעקב.

סעיף קסז
(קסז) **ספר מעיל צדק** - חיברו רבינו מנחם בר פינחס הזכירו מהרש"ל בים של שלמה ב"ק פ"ח סי' ס"ו. וביש"ש קדושין פ"ק סי' נ"ד מביא תשובתו שחותם מנחם בר פנחס מעגל צדק. (ועיין מ' מנחם מעיל צדק בח"א).

סעיף קסח
(קסח) **מעיל צדקה** - שו"ת לרב אחד מפראג ואמרו שהוא הרב מ' יונה (לנדסופר) בקי בכמה חכמות ולא רצה שיכתבו שמו על הספר לומר שחיברו פלוני, אך מבואר בהסכמת הרבנים שידעו מאן ניהו מר, וכן מתברר מהקדמת תלמידו במכתב מאליהו הנדפס עם אור תורה ושם כתב דהרב מהר"ר יונה לנדסופר הנז' חיבר ס' מאורי אור על הגהת ס"ת נחמד מאד.

סעיף קסט
(קסט) **מעיל צדקה** - להרב מהר"א הכהן מרבני איזמיר מאסף כל עניני צדקה ואביזריה ולא נדפס שולי המעיל שהיה על הל' צדקה מהש"ע כמ"ש בהקדמתו.

סעיף קע
(קע) **מעיל שמואל** - שו"ת למהר"ש פלורינטין והיה דודו של מהר"ש פלורינטין הרב המחבר בית הרואה.

סעיף קעא
(קעא) **מעין גנים** - כ"י אחד ממאמרות שחיבר הרמ"ע ז"ל והמה בכתובי"ם כי המאמרות הנז' רוב בכתב ומעט נדפסו.

סעיף קעב
(**קעב**) **מעין גנים** - למהר"ר ראובן מזרחי ככתוב לעיל במערכת רי"ש בס"ד (עיין מ' ראובן מזרחי בח"א).

סעיף קעג
(**קעג**) **מעין גנים** - שיטה על זבחים ומנחות למהר"ר עקיבא טרעני נדפס במיץ בהסכמת הגאונים שנת תקכ"ז.

סעיף קעד
(**קעד**) **מעין חכמה** - כ"י שמוש התורה ורזין עילאין מצאתי בספר קדמון כ"י.

סעיף קעה
(**קעה**) **מעין חכמה** - להרב קלמנקש אשכנזי הקדמות האר"י ז"ל והרב משה ן' צור עשאם בשיר וקראו מבוא שער השמים וב' פירושים ע"ד קבלה. א' דברי אמת והב' קרא משה (עיין מערת שדה המכפלה) והכל בכ"י.

סעיף קעו
(**קעו**) **מעינות החכמה** - חיבר חכם חסיד מהר"ר מרדכי מעיר דרעא בקבלה והיה נגלה אליו אליהו הנביא זכור לטוב ונגנז הספר.

סעיף קעז
(**קעז**) **ספר המעללים** - (עיין חכמתא רבתי).

סעיף קעח
(**קעח**) **מעם לועז** - (עיין עזרת נשים).

סעיף קעט
(**קעט**) **מענה לשון** - ספר קדמון באסור והתר ומזכירו בס' איסור והיתר הארוך למהר"ר יונה ז"ל.

סעיף קפ
(**קפ**) **מענה לשון** - (עיין לשון חכמים).

סעיף קפא
[א] (**קפא**) **מעריך** - להרב מנחם די לונזאנו תשלום הערוך והשגות עליו ועל מ"כ נדפס בספרו שתי ידות.

[ב] **מעריך**, חיבר הרב עיר וקדיש מהר"ם די לונזאנו לפרש איזה תיבות בירושלמי ומ"ר והזהר. ופירשם באור מדעיי לא סברייי לפי שהוא ז"ל הי' יודע בל' יוני וטורקי וערבי. ובוא וראה שהרב הגדול הרב פר"ח מביא לשון ירושלמי דשקלים ופירוש מעריך בי"ד

סימן ס"ג ס"ק ג'. ובירושלמי ההוא ראיתי להרב קרבן העדה שפירשו לפי סברתו ואין האמת כן כמ"ש שם בשיורי ברכה בס"ד כי הרב מהר"ם די לונזאנו ידע פירוש אותן התיבות בלשון הנכרים ידיעה ודאית. וכן כמה תיבות בזהר ראיתי שמפרשים כמה פירושים לפי הענין ופי' הרב מהר"ם די לונזאנו מתישב היטב. ובר מן דין היו לו הספרים כתובי יד ונסחאות דווקני. באופן שהמעריך הנז' יש בו צורך לכל תלמיד חכם להבין בעצם תיב"ה היכי סגיא כי המפרשים מוציאין את התיב"ה ממשמעותה האמיתי.

סעיף קפב

(**קפב**) **מערת שדה המכפלה** - להרב משה ן' צור שלשלת יוחסין ומזכיר יחוסו בגן של קדושים עד הרב אבי התעודה עיר וקדיש כמהר"ר משה ן' צור ז"ל ממגורשי קשטיליא. והוא הקדמות ספר אוצרות חיים מקבלה בשיר. וב' פירושים, א' דברי קבלה, קצור אוצרות חיים. והב' הלכה למשה, חידושים על פי ההקדמות והכל כ"י.

סעיף קפג

(**קפג**) **מעשה אורג** - כ"י על התורה ובכל פרשה יודיע משפט אותיות עקומות ומלופפו' וצורתן וסודן וטעמן. הזכירו מז"ה בהגהותיו לי"ד הלכות ספר תורה.

סעיף קפד

(**קפד**) **מעשה חושב** - למז"ה מהר"א אזולאי זלה"ה קצור כונת המצות מהאר"י זצ"ל.

סעיף קפה

(**קפה**) **מעשה חושב** - להרב המקובל מהרע"ח ריקי על מלאכת המשכן.

סעיף קפו

(**קפו**) **מעשה חייא** - להרב המוסמך מהר"ח רופא על ש"ס ושו"ת עיין בנדפס מערכת חי"ת. (עי' מ' חייא רופא בח"א).

סעיף קפז

(**קפז**) **מעשה טוביה** - (ע' מ' טוביה כ"ץ בח"א).

סעיף קפח

(**קפח**) **מעשי ה'** - מהגאון מהר"ר אליעזר מהגאון מהר"ר אליעזר ובתוכו פי' ההגדה ונדפס מחדש בהאג. ובח"ב מערכת יו"ד אות פ"ג כתבתי מקצת שבחו של הגאון ז"ל (עי' יוסף לקח). ובסה"ד אגב שיטפיה כתב "מעשה ה' על אסתר ויוסף לקח על התורה", ע"ש דף ס"ד ע"ב והוא להפך. ושם כתב שהיה אב"ד בק"ק קראקא ונתבקש בישיבה של מעלה שנת שמ"ז.

סעיף קפט
(**קפט**) **מעשה נסים** - (עי' רבינו אלעזר בעל ספר רקח. מהר"ר תם(?) ן' יחייא בח"א).

סעיף קצ
(**קצ**) **מעשיות** - ספר קטן נדפס בוירוגה והרב סדר הדורות העתיק ממנו הרבה. ובתוספות זכרו איזה מעשים שהם בס' הנזכר וכותבים דאיתא במדרש מעשה וכו'.

סעיף קצא
(**קצא**) **מפה** - (עיין הגהות מור"ם).

סעיף קצב
(**קצב**) **ספר מפתח** - חיבר רבינו נסים בן רבינו יעקב על כל מסכתות התלמוד ועוד חלק שני ובו חמשים חלקים לבאר סתימות התלמוד דבר שרומז בתלמוד ועיקרו בבבלי וירושלמי במקום אחר, וראיתי קצת מספר זה כ"י על קלף ישן על מס' ברכות שבת עירובין קובץ גדול.

סעיף קצג
(**קצג**) **מצודות דוד** - (עיין מ' דוד ן' זמרא בח"א).

סעיף קצד
(**קצד**) **מצודת דוד ומצודת ציון** - (עיין בנין הבית).

סעיף קצה
(**קצה**) **ספר המצות להרמב"ם** - (עיין הרמב"ם בח"א).

סעיף קצו
(**קצו**) **מצח אהרן** - (ע' מ' אהרן ן' חיים בח"א).

סעיף קצז
(**קצז**) **מצנפת אהרן** - (ע' מ' אהרן ן' חיים בח"א).

סעיף קצח
(**קצח**) **מצרף לחכמה** - (עיין אלים).

סעיף קצט
(**קצט**) **מצת שמורים** - (עי' מ' נתן שפירא האחרון בח"א).

סעיף ר
(**ר**) **ספר מקדש** - מזכירו מרן בבית יוסף א"ח סוף סי' ש"ח.

סעיף רא
(**רא**) **מקדש ה'** - כתיבת יד באור זהר הקדוש להגאון החסיד הרמ"ז זצ"ל וקצת ממנו הלא מזער נדפס בספר מקדש מלך.

סעיף רב
(**רב**) **מקדש מלך** - פירוש על הזהר הקדוש מלוקט מהרב רבינו מהר"ר חיים ויטאל ז"ל ומהרב עיר וקדיש מהר"א אזולאי ז"ל מעיר מארויקום ותלמידיו הרב מהר"ר יעקב פינטו והרב מהר"ר ישעיה הכהן ומהרב הרמ"ז זכר כולם לחיי עד. והם ד' חלקים. ועוד ספר הדרת מלך וכבוד מלך על מאמרים עמוקים מהזהר הקדוש.

סעיף רג
(**רג**) **ספר מקדש מעט** - חיברו תלמיד הריטב"א והזכירו הרב כנה"ג חלק א"ח סי' רס"ח.

סעיף רד
(**רד**) **מקוה ישראל** - (עיין פלגי מים).

סעיף רה
(**רה**) **מקום שמואל** - שו"ת וחידושי דינים ועל הש"ס נקרא שער התירוצים להרב מהר"ש מילידי אלטונא.

סעיף רו
(**רו**) **מקור ברוך** - שו"ת להרב ברוך קלעי עיין בנדפס מערכת בי"ת (עיין מ' ברוך וויזל בח"א).

סעיף רז
(**רז**) **מקור ברוך** - (עיין מ' ברוך וויזל בח"א).

סעיף רח
(**רח**) **מקור חיים** - מהרב טור ברקת על ש"ע א"ח מראשו עד הל' תפילין ונדפס באמשטרדם.

סעיף רט
(**רט**) **מקור חיים** - חיבור על ש"ע א"ח בפלפול עצום הרב חות יאיר. ולא נדפס.

סעיף רי
(**רי**) **מקור חכמה** - (עיין דברי חכמים).

סעיף ריא
(**ריא**) **מקח וממכר** - לרבינו האי גאון וספר המשכון להגאון ז"ל נדפסו בווינציא וברלין.

סעיף ריב
(**ריב**) **ספר מקצועות** - הזכירוהו הראשונים הזכירו ראב"ן דף צ"ב והמרדכי ושאר גדולים בכמה דוכתי חיברו רבינו חננאל.

סעיף ריג
(**ריג**) **מקרא סופרים** - ותקון סופרים להרב המופלא עיר וקדיש מהר"א גירון באור על ספר העטור.

סעיף ריד
(**ריד**) **מקראי קדש** - להרב הגדול מהר"ח אבואלעפיא על ש"ע פסח י"ט מגילה ולשונות הרמב"ם וכו'.

סעיף רטו
(**רטו**) **מר וקציעה** - ב' חלקים על טור א"ח וב"י מהרב יעבץ ז"ל ומחיבוריו נראה דהוא ז"ל חיבר על כל ד' טורים.

סעיף רטז
(**רטז**) **מר קשישא ומר ינוקא** - (ע' זקוקין דנורא).

סעיף ריז
(**ריז**) **מראה צדק** - ספר קטן נחמד מורה מקום סוגיות הש"ס יותר ויותר מספר פתח האהל בדרך קצרה וכשרה ומ"מ מעניני ס' של"ה. ומ"מ של"ה הדפיסוהו בתוספת באמשטרדם ד' עמנואל עטיאס והוא בסוף הס' בשם טבלא של שיש ע"ש.

סעיף ריח
(**ריח**) **המראות העליונות** - (עיין חכמתא רבתי).

סעיף ריט
(**ריט**) **מראות הצובאות** - פירוש נביאים ראשונים ואחרונים למהר"ם אלשיך.

סעיף רכ
(**רכ**) **מרביץ תורה בישראל** - (עי' מ' שלמה מטראני בח"א).

סעיף רכא
(**רכא**) **מרגלית טובה** - (ע' רבינו אברהם ן' עזרא בח"א).

סעיף רכב
(**רכב**) **מרגניתא טבא** - להרב אשכנזי מ' אריה ליב סג"ל הורוויץ על ס' המצות להרמב"ם והרמב"ן, מליץ על הרמב"ם בי"ד שרשים להצילו מהשגות הרמב"ן ונדפס באמשטרדם שנת תקי"ו.

סעיף רכג

א (**רכג**) **מרדכי** - בא לידי ס' מרדכי כתוב על קלף ישן נושן וכתוב שם שהוא מרדכי הגדול. ויש תוס' על המרדכי שבידינו הלכות ארץ ישראל ופ' אלו הן הלוקין ופ' אלו הן הנשרפין ומס' זבחים. אך הלכות קטנות חסר. ומצאתי כתוב בס' קצור המרדכי כ"י מהר"ש משליצשטט שמרדכי לא חיבר בהלכות קטנות ולמדנו שהלכות קטנות שיש בדפוס אינם ממחבר המרדכי.

ב ודע כי בפ' בכל מערבין יש הגה אשרית ובסופו כתוב מר' מהרמ"ק וענין זה לא מצאתי במרדכי שלנו ומצאתיו במרדכי כ"י הנז'. ומ"ש בהגהת אשרי מר' מהרמ"ק ר"ל שענין זה מהמרדכי ומהרמ"ק הביאו משם המרדכי. וכן יש הגהות מא"ז מהרמ"ק. וכן מהרמ"ק לבד.

סעיף רכד

(**רכד**) **מרכבת המשנה** - על כל הרמב"ם ג' חלקים מהגאון מהר"ר שלמה אב"ד דק"ק לבוב והיה חכם בכמה חכמות כמבואר בקונטרס ברכות בחשבון שבסוף ח"א. והיה מדקדק עצום וחיבר שערי נעימה ועשרה שלחנות על כל סדר הש"ע מדיני האחרונים. וחידושי גפ"ת לרוב ושו"ת ל"ב שלמה והיתה מנוחתו בעיר ואם בישראל שלוניקי.

סעיף רכה

(**רכה**) **מרכבת המשנה** - על הרמב"ם ח"א מהרב מהר"א אלפנדארי הרב המחבר יד אהרן על א"ח וא"ה. ושמעתי מפיו פה קדוש שהי"ל על י"ד ועל קצת ח"מ ועל כל הרמב"ם ונשרף הכל.

סעיף רכו

(**רכו**) **מרשים** - מרן בב"י בחשן משפט באיזה מקומות כותב "כתב המרשים כך וכך", ונראה דחכם א' רשם מורה מקום והגהות בטור בדפוס ישן מהטורים או בכ"י וקרי ליה מרשים.

סעיף רכז

(**רכז**) **משא מלך** - והוא חלק מספרו ראש יוסף ונראה שצ"ל עצמות יוסף מעניני מסים וכו' כן כתב סדר הדורות וכ"כ באות רי"ש. ועמו הסליחה דמפורש בהקדמת הרב דחיבר ראש יוסף על ח"מ וכשהגיע לסי' קס"ג נפשו אותה ויעש לשום את משא מלך ספר בפני עצמו. וספר עצמות יוסף הוא שיטת קידושין. ומה ענינו למשא מלך.

סעיף רכח

(**רכח**) **משאת בנימין** - שו"ת עיין בנדפס מערכת בי"ת (עי' מ' בנימן אשכנזי בח"א).

סעיף רכט

(**רכט**) **משאת משה** - ג' חלקים שו"ת להרב מהר"ם ישראל עיין בנדפס (עיין מ' משה ישראל בח"א).

סעיף רל

(**רל**) **משביר** - חיברו הגדול מ' משה בירדוגו ז"ל על שמו כי משביר נוטריקון משה בירדוגו. והי' הרב במערב הפנימי. ושמעתי מהרב המופלא ח"ק כמהר"ר חיים ן' עטר זלה"ה שהיה מספר בשבחו ביושר עיונו בעומק העיון. וכתב הרב מהרחב"ע הנז' בספרו חפץ ה' בשיטתו לשבת דף ז' ע"ב מהספר וז"ל רוח הקדש הופיעה ונתכוונו לו בהסח הדעת בבית הכנסת אני ואחי הגדול גדול החכמים הרב ר' משה בירדוגו אשר נפשי קשורה בנפשו, עכ"ל. וכמדומה שיש תשוב' להרב משביר בס' סמא דחיי ואיננו פה עמנו הס' הנז' ואחר זמן בא לידי חלק מספר זה כ"י וזה שמו ראש משביר והוא על ס' בראשית דרושים ובסופו לקוטים ויש שם דרוש שדרש על רבו החכם השלם חסיד ועניו כמהר"ר יוסף בהתית זצוק"ל בי"ג ניסן שנת תע"א. והרב משבי"ר הי' אב"ד ור"מ של ק"ק מכנאס.

סעיף רלא

(**רלא**) **משבית מלחמות** - (עיין פלגי מים).

סעיף רלב

(**רלב**) **משבצות זהב** - הם שני חיבורים שחיבר הגאון החסיד ועניו כמה' יוסף אב"ד ור"מ דקק"י פרנקפורט דאדר זלה"ה לישב ולברר דברי הרב ט"ז. הלא מראש הדפיס ס' פרי מגדים על ש"ע י"ד עד סי' קי"א יחדו יהיו תמים ב' חבורים בבת אחת. משבצות זהב על הט"ז ושפתי דעת על הש"ך ומקרוב נדפס פרי מגדים על א"ח והם שני חבורים גמורים נפרדים א' אשל אברהם על מגן אברהם וב' משבצות זהב על הט"ז. ובהם הראה ענותנותו וחסידותו מוקפים חומת תורתו.

סעיף רלג

(**רלג**) **משיבת נפש** - כ"י ב' מהדורות על הגלגולים ממהר"י צמח. (עיין גלגולים).

סעיף רלד

(**רלד**) **משיבת נפש** - (עיין מ' מנחם בר שלמה לבית מאיר בח"א).

סעיף רלה

(**רלה**) **משך הזרע** - (עיין ברכת ה').

סעיף רלו
(**רלו**) **ספר המשכון** - (עיין מקח וממכר).

סעיף רלז
(**רלז**) **משכיל לדוד** - (עיין מהר"ר דוד פארדו בח"א).

סעיף רלח
(**רלח**) **ספר המשכילים** - (עיין קול ברמה).

סעיף רלט
(**רלט**) **משכנות יעקב** - דרושים למהר"י ן' נעים. עיין מערכת יו"ד. (עיין מ' יעקב ן' נעים בח"א).

סעיף רמ
(**רמ**) **משלי** - מדרש -- (עיין מדרש).

סעיף רמא
(**רמא**) **ספר המשלים** - (עיין חכמתא רבתי).

סעיף רמב
(**רמב**) **משמיע ישועה** - (עיין מ' יצחק אברבנאל בח"א).

סעיף רמג
(**רמג**) **משמרת הבית** - (עיין הרשב"א בח"א).

סעיף רמד
(**רמד**) **משמרת המועדות** - מזכירו הרב דוד אבודרהם.

סעיף רמה
(**רמה**) **משמרת המצות** - למהר"ר יהושע בנבנשת עיין לעיל מערכת אל"ף (עיין אזהרות) ובנדפס מערכת יו"ד (עיין מ' יהושע בנבנשת בח"א).

סעיף רמו
(**רמו**) **משנה לחם** - מהגאון מ' יעבץ מהדורא בתרא על משניות זרעים מועד.

סעיף רמז
(**רמז**) **משנה לחם** - להרב יחיאל מיכל חידושים על הש"ס והרמב"ם נדפס בזאלקווא שנת תקי"א.

סעיף רמח
(**רמח**) **משנה למלך** - (עיין מ' יהודה רוזאניס בח"א).

סעיף רמט
(**רמט**) **משנת רבי אליעזר** - פשטים ובאורי מאמרים נחמדים ממנו ומרבני דורו ע"ס הפרשיות להרב מהר"ר אליעזר נין מניקלשבורג נדפס בפפד"א שנת תע"ז.

סעיף רנ
(**רנ**) **משנת ר' אליעזר** - (עיין רבה ידי משה).

סעיף רנא
(**רנא**) **משנת חכמים** - להרב מהר"ם חאגיז תוכחות מוסר מיוסד על מ"ח דברים שהתורה נקנית ונדפס ח"א על כ"ד דברים ובו תשל"ה סימנים ונדפס בעיר וואנזבעק שנת תצ"ג.

סעיף רנב
(**רנב**) **משנת חסידים** - להרב המקובל מהרע"ח ריקי קצור מחכמת האמת מהאר"י זצ"ל בעולמות נשמות וכונות.

סעיף רנג
(**רנג**) **משפט צדק** - ג' חלקים שו"ת למהר"ם מלמד וח"ג לא נדפס. עיין בנדפס מערכת מ"ם (עיין מ' מאיר מלמד בח"א). ועתה נדפס ח"ג ונשלמו ג' חלקי משפט צדק שו"ת למהר"ם מלמד והיה תלמיד הרב מהר"י ן' עזרא הרב עצמות יוסף כמ"ש במשפט צדק ח"ב סי' ל"א.

סעיף רנד
(**רנד**) **משפט שלום** - חיבר דיני' הביאו הרדב"ז בתשובת דפוס פירדא.

סעיף רנה
(**רנה**) **משפט שלום** - (עיין מ' יעקב בהג"מ צבי בח"א).

סעיף רנו
(**רנו**) **משפטי שבועות** - לרבינו האי גאון.

סעיף רנז
(**רנז**) **משפטי שמואל** - למהר"ש קלעי עיין בנדפס מערכת שי"ן (עיין מ' שמואל קלעי בח"א).

סעיף רנח
(**רנח**) **משפטי השנים** - הזכיר הרמב"ן ספר זה כמו שתראה בשיטה מקובצת מציעא דפוס אמש"ד ד' נ"ו סוף ע"ג מהספר.

סעיף רנט
(**רנט**) **משפטים ישרים** - שו"ת למהר"ש ן' חסון ושו"ת למהר"ש גאון.

סעיף רס
(**רס**) **מתוק האור** - (עיין מ' מאיר פאפירש בח"א).

סעיף רסא
(**רסא**) **מתיבות** - הראשונים זמנין דמשכחת דכתבו "ובעל מתיבות כתב". ובס' יד מלאכי כלל תקנ"ו הביא מחידושי הרמב"ן גיטין ריש פרק האומר דרב שמואל בר חפני כתב משם בעל מתיבות ולפ"ז נמצא שהגאון מייתי בשם בעל מתיבות. אבל ראיתי דברי הרמב"ן הנזכר והדבר מבואר דמ"ש ובעל מתיבות הכי ס"ל הם דברי הרמב"ן ואינם דברי הגאון כאשר חשב הרב הנזכר.

סעיף רסב
(**רסב**) **ספר מתנה** - חיבר רבינו שמואל ן' חפני גאון, כ"כ המעתיק פי' המשנה להר"מ מסדר נשים החכם ר' יעקב בן עכסאי בהקדמתו שם.

סעיף רסג
(**רסג**) **מתנות** - חיבר רבינו סעדיה גאון הזכירו הרמב"ן בחידושי קדושין דף יו"ד ע"א מהספר.

סעיף רסד
(**רסד**) **מתנות כהונה** - (עי' רבה רבות).

סעיף רסה
(**רסה**) **מתת** - ס' מדינים הזכירו מהר"ר ישראל מברונא בתשובה הביא דבריו מהריב"ל ח"א סי' י"ח.

סעיף רסו
(**רסו**) **מתת יה** - דרושים להרב מתתיה דרשן מק"ק פראג עד ספר דברים.

קונטרס אחרון

סעיף א
(**א**) **מצות** - בענין המצות תרי"ג. הגאון בעל הלכות גדולות בריש ספרו הוא היה מונה, ונמשכו אחריו הרבה גדולים. ומהם רבינו אליהו הזקן בעל אחות רבינו האי גאון. והגאון רבינו יצחק בר ראובן שהיה בזמן הרי"ף. ורבינו שלמה בן גבירול שהיה בזמן מהר"י ן' מיגאש כמש"ל במערכת האל"ף (עיין אזהרות). ורבינו אליעזר ממיץ בס' יראים שראיתיו בשלימות בכ"י.

ב **אמנם** מודעת זאת דהרמב"ם אריה שאג על מנין בה"ג וחיבר ספר מצות ובדברים הבאים ישרש י"ד שרשים לדחות דברי בה"ג וכך היה מונה מנין מחודש. אך הסמ"ג

נחלק קצת עליו והרמב"ן יצא לישע בה"ג וחיבר ספר אחר על זה. ומ"מ דבר שבמנין עשה מנין אחר לדעתו שלא הסכים לבה"ג. וגם הראב"ע בס' יסוד מורא הפליא לטעון כנגד בעלי האזהרות עש"ב. וגאון עוזנו הרב פרשת דרכים בדרך מצותיך פור"ש לעשות לו דרך לבאר ההפרש בין הרמב"ם לסמ"ג והרמב"ן.

ג **ואולם** שלמים וכן רבים בחרו במנין הרמב"ם כהרב החינוך ודכוותיה מהאחרונים. ועל השגות הרמב"ן תריץ יתיב מהר"י ליאון ן' צור בס' מגילת אסתר והרב לב שמח והרב קנאת סופרים מליצים בעד הרמב"ם גם כן. והרשב"ץ בס' זהר הרקיע עומד לימין הרמב"ם וזמנין דמכריע כבה"ג או כהרמב"ן. ורבני הדור האחרון הרב דינא דחיי והרב דברי אמת והרב מרגניתא טבא והרב מהר"י עייאש בספר זאת ליהודה עמדו למנין ושקלו וטרו, יש מהם ברוב מנין ויש מהם באיזה פרטים.

ד **וכבר** בא חכם הגאון הרב שפתי כהן וסידר ספר קטן פועל צדק איקרי סדר המצות על סדר הפרשיות ובמה הצד מנין כללי ומנין העשין ומנין הלאוין על דעת הרמב"ם בסדר קצר ולישנא דקרא נקט לשון המצוה. וכהן משמיע ללמוד הסדר הזה בכל שבוע. ובאמת כי טוב מאד לשמוע אל הכהן הגדול ואל ילוזו מעיניו המצות. וכן כתב הרדב"ז בתשובה שעשה סדר קצר ברמזי המצות ותמיד היה ס' זה באפונדתו לא יסור ממנו. וגם הרב החסיד מה' משה בצוואתו לבניו והיא בדפוס הזהיר מאד ללמוד תמיד מנין המצות בדרך קצרה כאשר כתבם הרמב"ם בתחלת ספר המדע ע"ש.

מערכת נ

סעיף א

(**א**) **נאות יעקב** - להרב החסיד מהר"י אלגאזי שו"ת ודרושים בשבתות של ד' פרשיות ופסח ושבועות ובסופו מענה לשון קונטרס נחמד.

סעיף ב

(**ב**) **נאמן שמואל** - שו"ת להרב שמואל יצחק מרבני שלוניקי בזמן הרב כרם שלמה. עיין בנדפס סוף מערכת שי"ן (עיין מ' שמואל יצחק בח"א).

סעיף ג

(**ג**) **נאספות** - הם תשובות כ"י מרבנים שונים מכמה מקומות אשר נמצאו באמתחת הרב כנה"ג מרבנים קדמונים ואת אחרונים ירוחו(?) היא קבצן ויקראם תשובות נאספות. ורומז עליהם בספרו הנורא כנה"ג כמ"ש מורינו הרב מהר"י הכהן בעל בתי כהונה

בהקדמה שבס' כנה"ג א"ה (מידו היתה זאת ולא הוזכר שמו). וכה עשה הרב יד אהרן א"ה ח"א אשר שם לו קונטרס תשובות נאספות והוא מכלל הספר.

סעיף ד

(ד) **ספר הנבואה** - (עיין חכמתא רבתי).

סעיף ה

(ה) **נבואת הילד** - אמרו שכתבה הרב ר' אברהם הלוי. ואפשר שהיה בסוף האלף הה' שמזכירו בספר מסעות בנימן שהיה שנת תתק"ל אלא דשם כתוב אל קוסטנטיני. ונדפסה בסוף ספר נגיד ומצוה דפוס קושטנדינה. שוב ראיתי בספר סדר הדורות מ"ש בדף מ"ו ע"ג ונראה משם כי הר"א הלוי הנזכר שכתבה לא היה בזמן הנזכר ע"ש.

סעיף ו

(ו) **נגיד ומצוה** -חיבר מהר"י צמח ז"ל קצור מקצת כונות האר"י זצ"ל. וידעתי נאמנה שכשנדפס באמ"ד היה ברשות מורנו הרב הגדול מהר"א יצחקי זלה"ה אשר נמצא בעת ההיא בשליחות עה"ק והוא השמיט כל הדברים עמוקים. ולכן אל יתמה הקורא על הרב מהר"י צמח ז"ל דקרי חדא ופרי תלת. ואחר זמן רב בא לידי ס' קול ברמה מהרב מהר"י צמח ז"ל וכתוב שם שחיבר נגיד ומצוה באורך ואח"כ בקיצור ולא הרשוהו מן השמים להדפיסו. ונראה שזה שנדפס הוא הקצר ואפילו זה הקצר לא הודפס כולו.

סעיף ז

(ז) **נהר שלום** - לכמהר"ר שבתי וינטורה זלה"ה על ש"ע א"ח והיה תלמיד הרב המו' כמהר"ד פארדו זלה"ה.

סעיף ח

(ח) **נובלות חכמה** - (עיין אלים).

סעיף ט

(ט) **נודע ביהודה** - שו"ת על ד' טורים חיבר הגאון מהר"ר יחזקאל סג"ל לנדא זלה"ה ויש לו עוד תשובות כ"י. ותשובותיו מיוסדות על אדני הפלפול והסברא חריפות ובקיאות והרביץ תורה בישראל בספריו ותלמידיו. ואם בענין גלוח בחה"מ נטה קו, מכל מקום החכם בחכמתו יכיר מספריו כי רב הוא ומופלא מגדולי הדור גאון עז תהלות ישראל וגדול כבודו ודי בזה ואזן מלין תבחן.

סעיף י

(י) **נוף עץ החיים** - הוא מה שסידר הרב עיר וקדיש מהר"ם פאפירש ז"ל מכתבי רבינו האר"י ז"ל והוא על תנ"ך ומאמרי רז"ל ויחודים ונבואה ורוה"ק וגלגולים. ויש ב'

חלקים אחרים דרך עץ חיים מהקדמות, ופרי עץ חיים מכונות ואלו נדפסו כמה פעמים בווארשא. ומנוף עץ חיים לא נדפס אלא לקוטי תנ"ך בזאלקווא והוא נוף אחד מס' נוף עץ החיים. אמנם לקוטי תנ"ך יש כ"י מגורי האר"י ז"ל כפלים לתושיה. ובין בנדפס ובין בכ"י יש חידושי מהרח"ו ז"ל מעצמו ונתברר לי מס' חידושי מהרח"ו ז"ל כ"י שיש בידי לבדם.

סעיף יא

(**יא**) **נזירות שמשון** - הגהות על ש"ע א"ח ומגיני ארץ חיברו הרב מה' שמשון חסיד ז"ל נדפס שנת תקכ"ד. ובמשניות אמשטרדם חדשות שיש שם בגליון תוספות חדשים יש חידושים הרבה ממהר"ר שמשון חסיד הנזכר. ובאגרת בקורת להרב יעב"ץ ז"ל יש תשובה אחת מהרב הנזכר.

סעיף יב

(**יב**) **נזר אלהים** - להרב הקדוש מה' שמשון מאסטרופולי ז"ל הזכירו בס' דן ידין.

סעיף יג

(**יג**) **נזר הקדש** - באור למדרש רבה ס' בראשי' גדול בכמות ואיכות וע' לעיל מערכת יו"ד (עיין מ' יחיאל מיכל מגלוגא בח"א).

סעיף יד

(**יד**) **נחל איתן** - עם פרח לבנות דפוס ברלין. ועיין לקמן במערכת פ"א (עיין פרח לבנון).

סעיף טו

(**טו**) **נחלה ליהושע** - שו"ת להרב יהושע צונצין. עיין בנדפס מערכת יו"ד (עיין מ' יהושע צונצין בח"א).

סעיף טז

(**טז**) **נחלת אריאל** - פי' על מס' סופרים כמ"ש לקמן במערכת סמ"ך בס"ד (עיין מס' סופרים).

סעיף יז

(**יז**) **נחלת בנימן** - עיין במערכת טי"ת (עי' טעמי המצות).

סעיף יח

(**יח**) **נחלת יעקב** - על פירש"י בחומש ספר נחמד ובו השגות על הרא"ם הרבה אך יש מהם אשר כסא הרא"ם נקי ואינה השגה. והוא בנו של הגאון הרב משאת בנימן, ועמ"ש הרב משכנות יעקב דף קע"ב ע"א.

סעיף יט
(**יט**) **נחלת יעקב** - שו"ת להרב יעקב היילפרין קובץ קטן. הזכירו הרב מהר"ם חאגיז בספרו לקט הקמח.

סעיף כ
(**כ**) **נחלת יעקב ואבני שוהם** - דרושים מרב ובנו אשכנזים.

סעיף כא
(**כא**) **נחלת עזריאל** - דרושים דפוס ישן.

סעיף כב
(**כב**) **נחלת צבי** - על ש"ע א"ח ועל א"ה. עיין בנדפס מערכת צד"י (עיין מ' צבי תלמיד ב"ח בח"א).

סעיף כג
(**כג**) **נחלת צבי** - פי' על אבות.

סעיף כד
(**כד**) **נחלת שבעה** - נוסח ודיני שטרות וח"ב שו"ת. עיין בנדפס מערכת שי"ן (עיין מ' שמואל הלוי תלמיד ט"ז בח"א).

סעיף כה
(**כה**) **נחלת שמעוני** - כל שמות המקרא והתנאים מסודרים בא"ב ועל כל שם מורה מקום היכן נזכר במקרא במשנה בבבלי ובמדרש רבה.

סעיף כו
(**כו**) **נחמני** - ספר שחיבר רבינו נחמן בן בנו של רבינו חיים הכהן והיה מצוי למהר"י קולון כמ"ש בשרש קמ"ט.

סעיף כז
(**כז**) **נחמת ציון** - דרושים נדפס. הביאו סדר הדורות.

סעיף כח
א (**כח**) **נחפה בכסף** - לעטרת ראשי מורי הרב זלה"ה שו"ת על סדר ד' טורים א"ח י"ד אבן העזר ח"מ ובאור על תוספי הרא"ם. וחלק ב' כ"י שו"ת לעט"ר מורי הרב [הנז'] זלה"ה ובאור לתוספי רא"ם לסמ"ג עי' בנדפס מערכת יו"ד (עיין מ' יונה נבון בח"א).

ב ואחר זמן נדפסו שארית באורי תוספי רא"ם בס' גט מקושר למורי הרב ז"ל. עיין לעיל במערכת גימל (עיין גט מקושר).

סעיף כט

(**כט**) **ספר נייר** - הוא ספר פסקי דינין קדמון שמזכירים הפוסקים לפעמים. ויש מי שכתב שהוא ס' הכלבו והוא מאומד הדעת דספר נייר לא נודע מחברו וס' כלבו לא נודע מחברו ולכן כתבו דזהו ספר הנייר ואח"כ זכה לשם וקראוהו כלבו. אבל טעו בשקול הדעת וכן תמצא כמה פעמים לכותבים כאלה דטעו בדמיונם שרוצים להבין דבר מתוך דבר. ועוד שסומכים על כל מאי דשמעי ואשר מצאו כתוב כמו ס' שלשלת הקבלה וספר שפתי ישנים אשר טעו כמה וכמה פעמים ומי יאבד הזמן לברר טעותם. ואני הצעיר בא לידי ס' כתוב על קלף ישן נושן וכתוב שם דהועתק שנת קנ"ב ואומר המעתיק דשם הספר ס' פאפי"ר שהיא נייר בלע"ז והספר הוא דינין מלוקטים מה"ג והרמב"ם וסמ"ג וס' התרומה ואין לו יחס עם ספר הכלבו כלל.

סעיף ל

(**ל**) **נמוקי החומש** - לרבינו ישעיה הזקן הראשון מטראני אני השפל זכני ה' והוצאתים לאור ממקום גניזתם. ועוד זכני ה' והדפסתים בקונטרס פני דוד ככתוב שם בכל פרשה ופרשה בשמו ע"ש. והגם שיש איזה דברים פשוטים איידי דזוטר רציתי לכתוב כל הקונטרס כלו.

סעיף לא

א (**לא**) **נמוקי יוסף** - כתבתי בנדפס (עיין רבינו יסוף חביבא בח"א) שהרב הנמוקי עשה פי' לכל הלכות הרי"ף. ואני ראיתי נמוקי כ"י על פסחים. ומרן בב"י א"ח סי' ג"ן מזכיר נמוקי יוסף ממגלה פ' הקורא עומד ואותו לשון ליתיה בבאור ההלכות ממגילה. ומוכח שפי' מגילה הוא הר"ן ומרן הי"ל נמוקי כ"י על מגילה.

ב **כבר** כתבתי בנדפס (עיין רבינו יוסף חביבא בח"א) שפי' ההלכות ממועד קטן הוא נמוקי יוסף כאשר הכריח הרב יד מלאכי בתוכחת מגולה. והתימא על הגהות הרי"ף שבתומת ישרים שהם מגדולי ישראל והרב כנה"ג י"ד סימן של"ד הגה"ט אות ל' והרב עיון יעקב בנדרים דף ס"ד שחשבו שפי' מ"ק הוא הר"ן ואינו אלא נמוקי.

ג **נמוקי יוסף** כבר לעיל מערכת יו"ד (עיין רבינו יוסף חביבא בח"א) כתבתי שעתה נדפסו חידושיו לכתובות נדרים שבועות.

ד **נמוקי יוסף**, למס' ע"א הזכיר הרב מהר"ש חיון בתשובותיו סי' נ"ז שהיה בידו בכ"י.

ה **נמוקי יוסף** לרבינו יוסף חביבא ז"ל חוטר מגזע גאוני ספרד כך ראיתי בכ"י. וראיתי בדרשות הרב מהר"ם ן' חביב ז"ל כ"י הרב המחבר גט פשוט שכותב שם היחס שלו עד הרב נמוקי יוסף ז"ל. ודע שהרב נמוקי יוסף כתב חידושים על כל הש"ס ומלבד זה עוד

הוסיף וביאר כל הלכות הרי"ף. ותמיד מחבב דברי הריטב"א כידוע, וראיתי מי שכתב דרבו של הרב הנמוקי ז"ל היה מהר"ם תלמיד הריטב"א ז"ל והרב הנמוקי מביא כמה זימני דברי הר"ן וקורא אותו הרנב"ר כי הר"ן היה בר ראובן. ומזכיר הרב הנמוקי להרב המגיד בפי' הרי"ף למועד קטן.

סעיף לב

(**לב**) **נמוקי שמואל** - חיבר מהר"ש צרפתיץ להליץ בעד הרמב"ן על מה שמקשה עליו הרא"ם ז"ל.

סעיף לג

(**לג**) **ספר הנסיונות** - (עיין חכמתא רבתי).

סעיף לד

(**לד**) **נפך** - חלק מתשובות הרב מה' אברהם טוואה הזכירו בשו"ת בית יהודה להרב המפורסם מהר"י עייאש דף קי"ג. והרב מהר"א טוואה הוא זקנו של הרב מהר"ש צרור הרב המחבר פרי צדיק כמ"ש בהקדמתו לס' התשב"ץ מהרשב"ץ. ובספר התשב"ץ בסופו בחלק רביעי הנקרא חוט המשולש יש תשובות מהרב מהר"א ן' טוואה הנזכר.

סעיף לה

(**לה**) **ספר הנפש להרמב"ם** - (עיין שער השמים).

סעיף לו

(**לו**) **הנפש** - מאמר -- (עיין הרמ"ע מפאנו בח"א).

סעיף לז

(**לז**) **נפתולי אלהים** - פי' על ספר רבינו בחיי (הידרנים ש"ו) על התורה ונדפס. וראיתי למהרח"ו וצ"ל בס' כ"י שמביא כמה דברים ממנו.

סעיף לח

(**לח**) **נפתלי שבע רצון** - דרושים על התורה נחמדים חיברו מהר"ר נפתלי בן מה' שמעון גינצבורג ונדפס שנת תס"ח.

סעיף לט

(**לט**) **נצח ישראל** - להגאון מה' ליווא אב"ד מפראג נדפס שם בפראג שנת שנ"ט.

סעיף מ

(**מ**) **נצח ישראל** - כ"י ר"ת נצח -- **נ**'וטריקון **צ**'ירוף **ח**'שבון, והוא על התורה חיברו כמה' יהודה מהללאל בכ"ר מצליח מלאקווילה בעיר פוסמורונו שנת שע"ז.

סעיף מא

(**מא**) **נקודות הכסף** - להגאון הש"ך השגות על הרב טורי זהב י"ד ודע כי באשלי רברבי דפוס חדש אמשטרדם של ר' הירץ שהדפיסו נקודות הכסף ואיזה ענין מפר"ח וכנה"ג, ספר נקודות הכסף הושמט ממנו כמה דברים. וצריך המעיין אם בא להקשות על הרב ט"ז שיהיה לפניו נקודות הכסף עצמו כלומר שנדפס בפני עצמו לחזות בנועם דבריו אם עמד בזה.

סעיף מב

(**מב**) **נקודות הכסף** - פירוש שה"ש לכמה"ר אברהם לאנייאדו נדפס בויניציא שנת בשנ"ה טובה ושם בהקדמה כתב שהי"ל פירוש על התורה וחמש מגילות וכתובים.

סעיף מג

(**מג**) **נר ישראל** - כך אמר הרב מגן אברהם שקרא שם ספרו, ר"ת **נ**'ר **י**'פה **ש**'ל **ר**'בי **א**'ברהם **ל**'וי, כמבואר בהקדמת בנו.

סעיף מד

(**מד**) **נר המזרחי** - חיבר כמהר"ר ישראל מאיר מזרחי הרב המחבר פרי הארץ שו"ת. באור לתוספי הרא"ם לסמ"ג הל' חנוכה כ"י.

סעיף מה

(**מה**) **נר מצוה** - להגאון מהר"ר ליווא אב ב"ד מפראג קונטרס בחנוכה בסוף ספרו אור חדש פי' על מגילת אסתר דפוס פראג שנת ש"ס.

סעיף מו

(**מו**) **נר מצוה** - פירוש אזהרות לר"מ פיזאנטי ונדפס בקושטנדינא שנת שכ"ז וכתב שם שחיבר פי' ירושלמי סדר זרעים וחידושי מסכת קידושין ושאר ספרים.

סעיף מז

(**מז**) **נשאל דוד** - תשובות להגאון מהר"ד אופנהיים כ"י מזכירו הרב מהר"ם חאגיז בלקט הקמח שלו, וקצת מתשובות הרב עלו בס' חוות יאיר ובספר שבות יעקב, וקצת מחידושיו נדפסו בסוף שיירי א"ח דפוס קושטנדינא ובתחלת ס' בית יהודה למהר"י בן ניסן, אבל ס' נשאל דוד ושאר חידושיו לא נדפסו. וגדולי ישראל קצתם היו זהירים שלא להדפיס ספרי חידושיהם בחייהם. ובאמת אמרו מן הזהירות שלא תרבה להזהר, כי זה גרם שנאבדו הכתבים, חבל על דאבדין. ועי' בספר חזון עובדיה מ"ש ומעשה חזא.

סעיף מח
(**מח**) **נשמת חיים** - (א"ד תי"ב) חיבר הרב הפילוסוף מ' מנשה בן ישראל אב"ד ומ"ץ ודורש טוב ומרביץ תורה בקק"ס אשר באמשטרדם להוכיח במישור אמיתות דברי רז"ל בכמה ענינים. וחיבר כמה ספרים נחמדים בלשון לעז לזכות הרבים ומהם ספר המכריע ד' חלקים על תנ"ך (קונסיליאדור) מלוקט מהמפרשים ונפך מדיליה, והרב המופלג בחכמות למודיות טבעיות אלהיות ושם לו בגמ' ופוסקים ודרשות האיש היש"ר מקנדיא בסוף הקדמתו לנובלות חכמה הפליג בשבח הרב מנשה הנזכר כי הוא איש אמוני' אב בחכמה ורך בשנים פאר החכמים וצפירת תפארת עמנו בעיני העמים מחבר חבורים מחוכמים. ואותו יום יום ידרשון חכמיהם האלהיים לשמוע חכמתו ונהרו אליו כל הגוים, עכ"ד.

סעיף מט
(**מט**) **נתיב חיים** - להגאון מהר"ר נתנאל ווייל הגהות על א"ח ומג"א וט"ז נדפס מחדש.

סעיף נ
(**נ**) **נתיב הישר** - הזכירו הרב לחם הפנים בח"ב סי' רס"ד.

סעיף נא
(**נא**) **נתיבות** -, זימנין דקרו לספר רבינו ירוחם "ספר נתיבות".

סעיף נב
(**נב**) **נתיבות משפט** - חיבור מופלא על קצת מישרים לרבינו ירוחם ועיין בנדפס מערכת חי"ת אות כ"ג (עיין מ' חיים אלגזי בח"א). וכתב הגאון הרב המג"ן להגאון הרב שער אפרים סימן ע"א דקושיתו הוא בס' קדוש ונורא נתיבות משפט וישלח אחריו לקושטנדינא שיהנה מאורו כי רב מומחה ובקי הוא.

מערכת ס

סעיף א
(**א**) **סאה סלת** - להחכם רפאל נורצי. מוסר.

סעיף ב
(**ב**) **סבר יוסף** - (עי' מ' וידאל צרפתי בח"א).

סעיף ג

(ג) **סדר אליהו** - רבי אליהו קאפסאלי מעשיות מאותו זמן כ"י עכ"ל סדר הדורות. ואני הצעיר ראיתי ספר כ"י ושמו דבי אליהו ולא סדר אליהו ורובו סיפור צמיחת מלכי העוסמאנליס ומלחמתם והצלחתם ואביזרייהו.

סעיף ד

(ד) **סדר אליהו** - שו"ת מהר"ר אליה אלפאנדארי מובא בפרח שושן עכ"ל סדר הדורות. ונדפס בקושטנדינא ונקרא סדר אליהו רבא וזוטא להרב הנזכר והוא שני שערים בדיני עיגונא בפלפול עצום ובסופו שו"ת שייכות לטור אבן העזר רובם בעיגונא. וחלק ב' הוא קונטרס אשר יסד הרב קצור מכל דיני האחרונים בעיגונא בסימנים וסעיפים ונדפס בסוף מכתב מאליהו להרב הנזכר.

סעיף ה

(ה) **סדר אליהו רבא וזוטא** - (עי' סדר אליהו לפני זה).

סעיף ו

א (ו) **סדר אליהו רבא וסדר אליהו זוטא** - הוא תנא דבי אליהו ונדפס בויניציא ושוב נדפס עם פירוש זקיקין דנורא ובעורין דאשא, עיין לעיל מערכת זיי"ן. (עיין זקוקין דנורא ובעורין דאשא).

ב **וראיתי** להרב באר שבע בתוספותיו לפ' חלק דף צ"ב שכתב על מאמר תנא דבי אליהו דמייתי התם וז"ל תנא דבי אליהו אל תטעה לחשוב שזה אליהו הוא אליהו הנביא אלא הוא התנא הרשום בהקדמת זרעים להרמב"ם אצל חוני המעגל סוף פ"ז וכו', ע"ש והביאו בספר רגל ישרה. וכ"כ עוד הרב באר שבע בתשובותיו קרוב לסוף הספר. והביא דבריו הרב שיורי כנה"ג א"ח אחר רמזי הסוגיות בבאור דברי חכמים ע"ש.

ג **וזה** לי למעלה מחמש ושלשים שנה שתמהתי על הגאון הרב באר שבע בזה דמה שהזכיר הרמב"ם בהקדמתו הוא אליהועיני בן הקף והוא שם אחד -- אליהועיני, ולאו אליהו לחוד ועיני בן הקף לחוד. וכן הוזכר שם בהקדמות הרמב"ם פ"ב ופ"ג ופ"ד. ועוד הדבר ברור מאד דתנא דבי אליהו הוא אליהו זכור לטוב. והוא מאי דתני אליהו לרב ענן סדר אליהו רבא וסדר אליהו זוטא כדאמרינן בכתובות דף ק"ו. ונדפס ספר תנא דבי אליהו בוויניציא שנת ישמ"ח ואח"כ נדפס בפי' רחב הנקרא זקוקין דנורא בעיר פראג וזה הספר הוא תנא דבי אליהו שמתחיל ויגר"ש שהוא בגימטריה תנא דבי אליהו כמ"ש רבינו הרוקח בריש ספרו.

ד ועוד נעלם מהם מ"ש רבינו הערוך ערך סדר וז"ל סדר אליהו רבא וסדר אליהו זוטא בריש גמרא דפ' שני דייני גזלות וכו' ודאמרי בגמרא תנא דבי אליהו כלהון בגווייהו עכ"ל. וכן הדבר מבורר ומבואר כי כל תנא דבי אליהו דמייתי הש"ס או הילקוט או רובם הנה הנם שם ובפרט הני בי תרי דעלייהו

קאי הרב באר שבע, ההיא דמייתי הש"ס בסנהדרין דף צ"ב הוא בסוף סדר אליהו רבא אלא דיש שינוי בסוף. ותנא דבי אליהו כל השונה הלכות דעל זה דיבר הרב ב"ש בתשובה הוא בסדר אליהו זוטא פ"א. ועוד תימא על הרב באר שבע ועוצם בקיאותו דאיך נתפייס שהוא תנא המוזכר בהקדמת הרמב"ם במקום למצוא איה איפה הוזכר במשנה או ברייתא דמזכיר אליהו לשם תנא.

ה הגם הלום ראיתי בסדר הדורות הנדפס מקרוב דף ע"ו ע"ד שמביא דברי הרב באר שבע ונמשך אחריהם והביא מ"ש בפסחים דף צ"ד תנא דבי אליהו ר' נתן אומר וכו' ובערבי פסחים תנא דבי אליהו אעפ"י שאמר ר' עקיבא. ואם כדברי הרמב"ם כי תנא דבי אליהו קדמון איך אומר בשם ר' נתן ור"ע וכו' ע"ש. ותמהני על רוב בקיאותו מדוע קשתו נסוג אחור ושתק להרב באר שבע והרי בסמוך הזכיר ספר זקוקין דנורא ואיך לא זכר דהוא סדר אליהו דמתני לרב ענן. ותו מאי קאמר ואם כדברי הרמב"ם וכו' אטו הרמב"ם הזכיר תנא דבי אליהו בהקדמתו או דיבר על זה הלא הרב באר שבע הוא אשר חשב כי אליהו המוזכר שם לחודיה קאי וכן העתיק הוא לשון הרמב"ם והשאיר אחריו עיני בן הקף ופשוט כי הוא תיבה אחת -- אליהועיני, ושם אחד הוא ונזכר במשנה פ"ג דפרה והוא בנסחתנו אליהועיני בה"א. אמנם הרב סדר הדורות הביא זה על המשנה בסמוך ולעיל בדף הנז' ע"א בלי ה"א. ולכן חשב דהוא אליהו לחוד ועיני בן הקף לחוד. וכן נראה דהרב סדר הדורות חשב דמ"ש בבראשית רבה פ' וירא דף נ"ז (בר"ר נא, ט) אליהו עיני הם שתי תיבות וכן הביאו שם. וברור כי שם אחד הוא אליהו עיני ועמ"ש הרב תוי"ט פ"ג דפרה. ותימא עוד על הרבנים דהרי הרמב"ם אינו מזכיר כי אם התנאים שהוזכרו במשנה והרי במשנה לא יש שם אליהו בתנאים ולא שם עיני בן הקף.

ו **וכן** מוכח מס' התרומה סי' קל"ה כי תנא דבי אליהו הוא מה שלמד אליהו זכור לטוב לרב ענן ע"ש. ובמקום אחר כתבתי עוד בזה בס"ד.

סעיף ז

(ז) **סדר ברכות** - (עיין מהר"ם מרוטנבורג ד"ה מהר"ם חיבר פי' סדר טהרות וכו' בח"א).

סעיף ח

(ח) **סדר הדורות** - מהגאון מהר"ר יחיאל אב"ד דק"ק מינסק (קארלסרוה תקכ"ט) ובחלק התנאים ואמוראים הן הראנו את כחו בתלמוד ועוצם בקיאותו דכל רז לא אנס ליה כאשר יסתכל המעיין ושם נאמר שהיה נכד הגאון מהרש"ל חוטר מגזע רש"י ונצר משרש התנא ר' יוחנן הסנדלר, והגאון ז"ל עצמו דף קי"ד ע"ב כתב שיש בידו מגלת יוחסין וכתב בגוה דוכרנא ע"ש. ועוד חיבר על ד' ש"ע ושו"ת ודרושים וס' המספרים וס' הכנויים וס' הטעמים וס' אבן הטועים וילקוט מכמה מאות ספרים וכללי הש"ס וכללי חכמת הקבלה ופי' פרקי אבות ככתוב בפתח השער, והרגיל בו יכיר גדולתו כי הבבלי והירושלמי והמדרשים כמאן דמונח בכיסתיה, והקדמתו הארוכה והנוראה ותקוני הש"ס שאחריה

וחלק התנאים והאמוראים מבהילים את הרעיון מראות נפלאות ופלאי פלאות בקיאותו וחפ"ש מחופש בכלהו ספרי דבי רב אשר היו עמו במחיצתו.

סעיף ט

(**ט**) **סדר היום** - פי' התפלות בפרד"ס ודינים השייכים ומוסר גדול להרב משה ן' מכיר חד מרבנן קשישאי בעה"ק צפת ת"ו, ועיין בנדפס מערכת מ' אות נ"ה (עי' מ' משה ן' מכיר בח"א).

סעיף י

(**י**) **סדר עבודה** - (עי הרמ"ע מפאנו, מ' משה קורדובירו בח"א).

סעיף יא

(**יא**) **סדר העבור** - (עי' רבינו סעדיה גאון ד"ה כתב ר"ת וכו' בח"א).

סעיף יב

(**יב**) **סדר עולם** - יש ארבעה, סדר עולם לתנא ר' יוסי, סדר עולם זוטא לגאון, סדר עולם כללים להרמב"ם, סדר עולם דינין לרבינו שמחה. כמתבאר ממ"ש בח"א וח"ב ע"ש (ע' אח"ז).

סעיף יג

(**יג**) **סדר עולם** - חיבר הרמב"ם מכללי הש"ס כמ"ש גופי הלכות.

סעיף יד

(**יד**) **סדר עולם** - חיבר רבינו שמחה תלמיד רש"י מדינין. והרא"ש בתשובותיו כלל פ"ד סי' ג' בדיני נחלות כתב "וכן פסק רבינו שמחה בחבור שלו הנקרא סדר עולם". ובס' קורא הדורות כ' ריש דף י"ח דרבינו שמחה חיבר ספר דינין כמ"ש הרא"ש בתשובה וכו' ע"ש. ועתה ראיתי באסור והתר הארוך כלל מ"ה אות ז' שמביא מרבינו שמחה בסדר עולם בדין אסור והתר ע"ש כנראה שרבינו שמחה חיבר בס' סדר עולם דיני ממונות ודיני אסור והתר.

סעיף טו

(**טו**) **סדר עולם זוטא** - כתב מור"ם בסוף ספר יוחסין שחיברו רבינו יוסף טוב עלם. ובצמח דוד שנת תתפ"א לאלף ה' חולק וכתב משם מהר"ר סיני בר בצלאל שחיברו גאון.

סעיף טז

(**טז**) **סדר עולם רבא וזוטא** - נדפס מקרוב עם פירוש קצר אשר פי' הרב מהר"ר יעקב בן הגאון מהר"ר צבי הנקרא הרב יעבץ כידוע.

סעיף יז

(**יז**) **סדר רב עמרם** - הוא ניהו רב עמרם שכותב הטור משמו ודלא כהרב ראש יוסף א"ח סי' תרצ"ג. והוא רב עמרם בר ששנא ריש מתיבתא דמתא מחסיא. כ"כ בסדר רב עמרם כ"י. ומצאתי כתוב שתלמידיו חברוהו ונתיחס לרבם.

סעיף יח

א (**יח**) **סדר תנאים ואמוראים** - מזכירי' התוס' והראשונים. והיינו שהגאונים כתבו סדר זה כפי מה שקבלו מדור דור (וע' בסוף האות).

ב **סדר תנאים ואמוראים** הזכירוהו התוספות בכמה דוכתי ומהם בע"א דף ל"ה ע"א וספר התרומה סי' קל"ה.

ג **סדר תנאים ואמוראים** כתב בספר קורא הדורות דף ט ע"א שחיברו רבינו יוסף טוב עלם שכ"כ מהריק"ו שרש ק"ע. ואיברא דקצת נראה כן מהריק"ו שם בתוך דבריו אבל אינו מוכרח. וכבר אני בעניי הבאתי בועד לחכמים ח"ב (עיין בסוף האות) דברי הרא"ש פ"ק דקדושין (פ"א סי' טז) שכתב "ובסדר תנאים ואמוראים כתוב יד רבינו יוסף טוב עלם", ומוכח דהוא מהגאונים והעתיקו רבינו יוסף טוב עלם, ומשם מביאים הסמ"ג והרא"ש שבא לידם סדר תנאים ואמוראים מכתב רבינו יוסף טוב עלם. וכמ"ש אני הדל שם בועד ח"ב דף ס"ט ע"ב ע"ש (עיין בסוף האות).

סעיף יט

(**יט**) **סדר תקון תפלה** - לרבינו אלחנן הזכירוהו התוס' בברכות סוף דף ס'.

סעיף כ

(**כ**) **סדרי טהרה** - נדפס מחדש בברלין על ש"ע הלכות נדה בפלפול עצום על קמאי ובתראי ומסיק לדינא וגם שיטה על גפ"ת מס' נדה חברו הגאון מ' אלחנן והביאו בנו על מזבח הדפוס וכתב שם שיש לו על ד' טורים ועל גפ"ת ושו"ת וכיוצא.

סעיף כא

(**כא**) **סדרי משנה** - עמ"ש לקמן במערכת רי"ש אות ג' בס"ד. (עיין רבי ד"ה ודע וכו' בח"א בקו"א)

סעיף כב

(**כב**) **סוד החשמל** - (עיין ארזי הלבנון).

סעיף כג

(**כג**) **סוד ה'** - בעניני מילה מהרב דוד לידא בעל עיר דוד.

סעיף כד
(**כד**) **סוד ה'** - (עיין תמונה).

סעיף כה
(**כה**) **סוד הנקוד** - (עיין ארזי הלבנון).

סעיף כו
(**כו**) **סוד הרזים** - ספר קדמון בקבלה מזכירו בס' ציוני.

סעיף כז
(**כז**) **סוד התורה** - להראב"ע על כל פ' איזה סודות כ"י.

סעיף כח
(**כח**) **סודות** - ספר הסודות לרבינו יצחק דמן עכו הביאו בנובלות חכמה.

סעיף כט
(**כט**) **סודי רזיא** - חיבר רבי אלעזר בעל הרוקח וכן סודי רזיא גימטריא אלעזר, כ"כ בהקדמת ס' מגלה עמוקות, ובסה"ד כתב דהוא מסודר לשערים סודות על פי הקבלה כתיבת יד.

סעיף ל
(**ל**) **סוכת דוד** - להרב מ' דוד שירירו אחר מרבני שלוניקי בדור שלפנינו והם דרושים עה"ת.

סעיף לא
א (**לא**) **סופרים** - מסכת סופרים נדפס עם פי' מעון אריות נחלת אריאל ד"פ שנת תצ"ב פירוש יפה.

ב **מסכת סופרים**, הרב בית דוד א"ח סי' שס"ה כתב דמסכת סופרים מזמן תנאים ע"ש, ודבריו תמוהים דנזכר בה כמה אמוראים וגם מאמוראי בתראי הוזכרו שם רבא ורב כהנא ורב אשי. ועוד נעלם ממנו מ"ש הרא"ש בהלכות ס"ת דמסכת סופרים נתחבר בדורות אחרונים ולא הובא מדבריו בתלמוד ע"ש. ואלו הרב בית דוד מקשה על הרא"ש במונח דמסכת סופרים מזמן התנאים ולא זכר מ"ש הרא"ש עצמו. ומה שהקשה הרב החסיד הרמ"ך בס' יד מלאכי דף קע"ד על הרא"ש שהובא בתלמוד ע"ש. עמו הסליחה דאלו הברייתות ממ"ס שהם בתלמוד האחרונים לקחום מהתלמוד וקבעום במסכת סופרים. ומ"ש הרא"ש היינו שהחידוש שיש במסכת סופרים לא הובא בתלמוד וע"ש ביד מלאכי ודוק היטב, והבן.

סעיף לב
(**לב**) **סיומא דפסקא** - (עיין תומת ישרים. ועין מ' יוסף שלום בח"א).

סעיף לג
(**לג**) **סייג לתורה** - לרבינו מאיר בן טודרוס הלוי ענייני מסרות ודקדוק, כ"כ סדר הדורות. והס' נדפס ונקרא מסורת סייג לתורה.

סעיף לד
(**לד**) **סימנים דאורייתא** - כ"י למהר"י כולי ז"ל לברר הדבר אי דאורייתא אי דרבנן ע"ד ארעא דרבנן.

סעיף לה
(**לה**) **סלע המחלוקות** - (עיין ויכוח הרמב"ן) (קושטא ת"ע).

סעיף לו
(**לו**) **סלת בלולה** - פי' מלוקט מהמפרשים חיברו הרב אברהם הכהן רפאפורט ונדפס בוירונה שנת שנ"ד.

סעיף לז
(**לז**) **סלת בלולה** - להרב המוכיח מ' ליב והוא חידושי דינים מהאחרונים מגורי האר"י זצ"ל ומהזהר הקדוש מריש א"ח עד סי' ר"מ.

סעיף לח
(**לח**) **סלת למנחה** - מהרב הגאון בעל מנחת יעקב כמו מהדורא בתרא ועמו שמן למנחה מבן [מבנו] הרב מהר"ש דרך קשתו על הרב אורח מישור סביב ד"מ י"ד במקום אשר דבר על מנחת יעקב. ובסה"ד יש ערבובי דברים בזה אין צורך להאריך. ודע כי הרב אורח מישור בסוף שיטת נזיר עשה מהדורא בתרא לאורח מישור שחיבר על י"ד ושם משיב על דברי שמן למנחה.

סעיף לט
(**לט**) **סם חיי** - תשובות ולקוטים ודרושים להרב חיים עשאל בן הרב הכולל כמהר"ר בנימן עשאל מרבני שלוניקי והרב חיים הנז' היה בעה"ק ירושלם ת"ו איזה שנים, ויש לו תשובה בדין מתנה בזרע אברהם למורנו הרב מהר"א יצחקי בח"מ סי' ה', גם בס' אורים גדולים בלמודים הזכיר לשבח להרב חיים עשאל, והלך בשליחות עה"ק ונפטר בעיר איזמיר כמו שתראה בס' יד אהרן א"ח הל' חנוכה(?).

סעיף מ
(מ) **סמא דחיי** - להרב חיים יעקב תלמיד מופת הדור מהרח"א והם שו"ת ואיזה קונטרסים על הטורים.

סעיף מא
(מא) **סמיכת חכמים** - להגאון מהר"ר נפתלי סמיכות כל המסכתות וקראו בשם הקדמה לחידושיו לברכות ועיין לעיל במערכת בית (עיין ברכת ה').

סעיף מב
(מב) **ספר לבאר רמזי הרמב"ן בפירושו עה"ת** - (עיין הרמב"ן בח"א).

סעיף מג
(מג) **ספר בדיני תפלה ומועד** - (עיין רבינו מיימון אבי הרמב"ם בח"א).

סעיף מד
(מד) **ספר בהלכה למשה מסיני** - (עי' הלכה למשה מסיני בקו"א).

סעיף מה
(מה) **ספר חשוב ונכבד בתכונה** - (עיין הראב"ד הלוי בח"א).

סעיף מו
(מו) **ספר על טהרות ועל איסורי ביאה** - (עיין רבינו סעדיה גאון בח"א).

סעיף מז
(מז) **ספר בעיקרי האמונה** - (עיין הראב"ד הלוי בח"א).

סעיף מח
(מח) **ספר ברוב דיני הגמרא** - (עיין מ' תם ן' יחייא בח"א).

סעיף מט
(מט) **ספר משירות ותשבחות** - (עיין רבינו יהודה הלוי בח"א).

סעיף נ
(נ) **ספר שירים** (**לר' עמנואל**) - (עיין באור ופירוש בקו"א).

סעיף נא
(נא) **ספר על שרשים וכללי הש"ס** - (עיין מ' אברהם ן' חנניא בח"א).

סעיף נב
[א] (נב) **ספרא** - הוא תורת כהנים והרמב"ם כתב בהקדמתו שרב חיברו, וכתב הרב קרבן אהרן בפתיחתו שמדברי רש"י לא משמע הכי דרב חיברו. ומה שאמרו קצת דרבי יהודה

חיברו וכדאמרינן סתם ספרא רבי יהודה היא טעות, דמחבר הספר שנה משנתו וסתם כר' יהודה ע"ד שאמרו שם סתם משנה ר' מאיר והאריך בזה ע"ש. והרב יש"ר בספר מצרף לחכמה דף כ"א ע"ב כתב דהראה להרב קרבן אהרן כשהיה בויניציא מ"ש בת"כ פ' מצורע (מגילת מצורע פ' ב' סוף פ' א' עה"פ וישב מחוץ לאהלו) "א"ר חייא השבתי לפני רבי", ונשקו על ראשו, דמשם ראיה ברורה שלא חיברו ר"ע או ר' יהודה.

ב **בסדר** הדורות דף קע"ג ע"ד כתב משלשלת הקבלה דהוא(?) אליבא דר' עקיבא והוא תלמוד ערוך פ' הנחנקין. ומ"ש שם משם הרב חוות יאיר דפי' הראב"ד לת"כ אינו הראב"ד בעל ההשגות, כבר בנדפס מערכת האל"ף ולעיל שם (עיין הראב"ד השלישי בח"א) הוכחתי להיפך. וכן מצאתי במכתב להרב הגדול מגורי האר"י זצ"ל מ' סולימאן ן' אוחנה זלה"ה שכתב בפירוש דהראב"ד בעל ההשגות הוא המפרש תורת כהנים.

סעיף נג

(**נג**) **ספרא** - מזכיר מהר"י קולון שרש קמ"ט ומביאו מרן בבית יוסף א"ח סי' י', וכתב הרב מור וקציעה שם שאינו התורת כהנים אלא ספר פוסק שהיה מצוי אצל אנשי איטליא ואינו בידינו. וקרוב הדבר שכונתו על ספר דינין שקורין לו ספר הנייר כמ"ש בח"א מערכת נון (עיין ספר נייר) ואפשר דמהר"י קולון לא רצה לומר ספר הנייר וקוראו ספרא.

סעיף נד

(**נד**) **בזהר הקדוש והתיקונים מזכיר ספרים קדושים שהיו להם, ומהם**:

ספרא דאדם קדמאה - הו"ל ליעקב אבינו ע"ה וספרא דחנוך וס' יצירה דאברהם אבינו, זהר חדש דפוס ויניציא פ' יתרו דף ס ע"א. ובזהר ח"ב פ' יתרו דף ע' ברזא דרזין אמרו "ספרא דאדם קדמאה דמתמן אתמשכא ספרא גניזא דשלמה מלכא", ע"ש.

סעיף נה

(**נה**) **ספרא דרב המנונא סבא** - הוזכר בזהר הקדוש ח"ג דף ז' ע"ב ודף ר"ס ע"ב ודף רס"ב ע"א ודף רס"ח ע"א ובתקוני הזהר הקדוש שף קל"ז דפוס קושטנדינא.

סעיף נו

(**נו**) **ספרא דחנוך** - הוזכר בזהר ותיקונים בכמה דוכתי ומהם בתקונים דף קל"ו וקל"ז הנזכר.

סעיף נז

(**נז**) **ספרא דרב ייבא סבא** - הוא רב ייבא סבא דריש פר' משפטים בזהר הקדוש עד דף קי"ד, ועי' בזהר ח"ג דף ז' ע"ב.

סעיף נח

(**נח**) **ספרא דרב ייסא סבא** - עיין בסדר הדורות ובתקונין.

סעיף נט

(**נט**) **ספרא דרב כרוספדאי חמיד לבא** - הוזכר בתקוני הזהר הקדוש שם (דף קל"ו וקל"ז).

סעיף ס

(**ס**) **ספרא דצניעותא** - הובא בזהר הקדוש סוף פ' תרומה. והרב האר"י זצ"ל פירשו וזה נמצא מכ"י הקדושה, כן שמעתי מהמקובלים שראו בכתבי מהרח"ו זצ"ל. ובהקדמת ס' בן דוד כתב שהשחיתו והתעיבו בהעתקת הפי' הנז' והפכו דברי אלהים חיים ח"ו. והוא ז"ל בא לידו הפי' הנזכר נקי ובר מכתיבת מהר"ר בנימן הלוי שהעתיק מכתב מהרח"ו ממש. ובס' עומר מן להרב מנחם די לונזאנו סי' י"ד כתב דפי' ספרא דצניעותא עשאו רבינו האר"י זצ"ל בבחרותו ומקשה עליו ע"ש, ובס' בן דוד דף כ"ד הרבה להשיב ע"ש, והכל בכ"י חוץ מס' בן דוד שנדפס. ועוד נדפס הוד מלך פי' לספרא דצניעותא.

סעיף סא

א (**סא**) **ספרי** - כתב בספר בית דוד פירוש המשניות פ"ד דמנחות משנה ה' דספרי הוא על במדבר ודברים והביא מהערוך ושפתי ישנים. לא היה צריך לזה כי הוא מפורש ברש"י בסנהדרין דף פ"ו ובהקדמת הרמב"ם. ובעיקר דבריו הם דברים קשים דחשד לגאוני עולם שלא ידעו זה ואין זה כונתם, וכבר הושג מהרב שושנים לדוד נר"ו.

ב סתם ספרי ר' שמעון, הכי אתמר בסנהדרין דף פ"ו, ומה שכתוב בכריתות והליכות עולם סתם ספרי ר' ישמעאל - טעות סופר, ובילדותי הרגשתי בזה ואמרתי אלכה לי אל הגדולים לחזות בנועם אם העלו על הס' לתקן את ט"ס זה ומאז פשפשתי ולא מצאתי ואמרתי אולי היה פשוט בעיניהם, ואחר שנים רבות נדפס ספר יד מלאכי המשובח והמפואר להרב החסיד הרמ"ך והנה מציב לו י"ד ותמה על הגדולים שלא העירו לומר שטעות סופר הוא והאריך בזה באות תק"ג ע"ש.

ג **והרב** קרבן אהרן בהקדמתו לבאור הספרא שהוא תורת כהנים כתב דיש מי שאמר דספרא חיברו רבי יהודה, והרב ז"ל דחה דבריו דהרי אמרו סתם משנה רבי מאיר וידוע שרבינו הקדוש חיבר המשניות והוא כתב סתם המשנה לדעת ר' מאיר וכן ספרא המחברו סָתַם הברייתא לדעת ר' יהודה ע"ש. והנה לדעת האומר כי ספרא חיברו ר' יהודה משום שאמרו סתם ספרא ר' יהודה -- הוא הדין יאמר בספרי שחיברו ר' שמעון דכך אמרו "סתם ספרא ר' יהודה, סתם ספרי ר' שמעון", ובחדא מחתא מחתינהו. ואני הדל ראיתי בספרי סוף פ' שלח דמזכיר רבי אומר זו קדושת ציצית ובסוף הפרשה מעשה באשה שבאה למדרשו של ר' חייא, ואם כן ישתקע הדבר דספרא חיברו ר' יהודה וספרי חיברו ר' שמעון, דהרי בספרי זכר עשה לרבי ורבי חייא וצדקו דברי הרב קרבן אהרן.

ד **ומעין** דוגמא כה דבר הרב יש"ר מקאנדיא להרב קרבן אהרן עצמו להוכיח כדבריו כי בספרא פ' טהרה אמרו אמר ר' חייא השבתי לפני רבי והרב קרבן אהרן נשקו על ראשו כמ"ש בח"ב ע"ש (עיין ספרא).

ה **והרמב"ם** כתב דרב חיבר ספרא וספרי. ויש קצת סמך לדבריו דחזינן דר' יוחנן לא הוה ידע ברייתא דספרא כדאמרינן ביבמות דף ע"ב א"ל ר' יוחנן לריש לקיש ראיתי לבן פדת שיושב ודורש כמשה מפי הגבורה. א"ל ריש לקיש לאו דידיה היא מתניתא היא והיכא תני לה בתורת כהנים. נפק רבי יוחנן תנייה בתלתא יומא וסברה בתלת ירחי. ולדעת הרמב"ם אתי שפיר דכיון דרב סדרם אכתי לא נתפשטו בימי רבי יוחנן ולא ידעם. ומיהו בזה יש אריכות דברים וכבר שרפים עומדים על דבר זה הרב החסיד הרמ"ך בספר יד מלאכי אות רנ"ו והרב החסיד מהר"י ן' סאמון שם ואכמ"ל.

ו **ספרי**, כמה פירושים חיברו ולא נראה שום אחד בדפוס.

ז א - הראב"ד,

ח ב - רבינו הלל,

ט ג - הרב קרבן אהרן,

י ד - הרב משה פראנקפורט,

יא ה - הרב חיים חבריא,

יב ו - מורנו הרב אליעזר נחום,

יג ז - מהר"ר פארדו,

יד ח - הגהות ופירושים מהרב סולימאן ן' אוחנה.

סעיף סב

(**סב**) **ספרי דבי רב** - פירוש ספרי להרב המופלא מהר"ד פארדו זלה"ה, ומביא שם פי' רבינו הלל וקצת פי' מהרב הגדול עיר וקדיש מ' סולימאן ן' אוחנה ז"ל ומפי' ספרי למורנו הרב מהר"א נחום ז"ל, ושקל וטרי על דבריהם.

סעיף סג

(**סג**) **ספרי זוטא** - היא ע"ד ספרי שבידינו אך ספרי זוטא הן לא ראינו הספר בעצמו, וגם רבינו שמשון פ"ק דחלה משנה ח' בתוך דבריו לא זכר שם ספרי זוטא רק שהילקוט מביאו כמה פעמים, וכמדומה שהראשונים מזכירים ספרי זוטא, ומה שחשב דרב פני משה פי' ירושלמי בהוריות דף ב דספרי זוטא הוא פסיקתא נראה שאינו אמת וספרי זוטא לחוד ופסיקתא לחוד כמ"ש אני עני בשם הגדולים ח"ב מערכת פ' אות כ"ג (עי' פסיקתא).

סעיף סד

(**סד**) **ספרי חיים** - להרב עיר וקדיש מהר"ח כפוסי ז"ל כ"י פ' על ספרי ומכילתא הזכירו בס' הנחמד שבות יהודה הנדפס מחדש פי' על המכילתא להרב הכולל רב נהוראי כמה' יהודה נגא"ר נר"ו אחד מרבני תונס עיר המהוללה יע"א.

סעיף סה

(**סה**) **ספרים חיצוניים** - קורין התוס' והרא"ש למס' סופרים וכיוצא ע"ד ברייתא שפירושה חיצונה פי' חוץ מהמשנה, גם אלו ספרים חיצונים כלומר חוץ מהברייתות של רבי חייא ור' הושעיא ותוספתא א"נ חוץ לתלמוד.

סעיף סו

(**סו**) **סתרי תורה** - (עיין קונטרס אחרון למטה).

קונטרס אחרון

סעיף א

(**א**) **ספר** - דרך מהרש"ל ואיזה רבנים לכתוב בפירושם לאיזה מחבר כמו מהרש"ל על הסמ"ג כותב "ומ"ש הספר" וכיוצא בלשון זה, וכונתם על הספר שהם עסוקים בו ובמקום לכתוב הסמ"ג וכיוצא כותבים "הספר".

סעיף ב

(**ב**) **סתרי תורה** - יש בתוך הזהר הקדוש. ואל תתמה דכל הזהר הוא סוד ומאי אולמייהו דהני קראו בשמותם "סתרי תורה" -- כי כבר הגאון הרמ"ז עמד על זה ונתן טעם לשבח הביאו בספר מקדש מלך פ' לך לך דף קכ"ו ע"א מהספר ע"ש באורך.

סדר תנאים ואמוראים

סעיף א

א **תנאים**

אמר הצעיר חיד"א ס"ט, הנה התוס' והראשונים מביאים ראיה מסדר תנאים ואמוראים בכמה דוכתי, ומהם התוס' בשבועות דף מ"א והרא"ש שם בפסקיו (פ"ו סי' ט) ובתוספותיו, והתוס' בסנהדרין דף כ"ט, וע"א דף ל"ה, וחולין דף ע"ו. ובספר התרומה סי' קל"ה והגהות אשר"י פ"ק דחולין הזכירו סדר תנאים ואמוראים דברים המצודקים. ומדברי הר"ן בחידושיו לסנהדרין שם דף כ"ט שכתב וז"ל ובתוס' כתבו דמצאו כתוב בסדר תנאים ואמוראים וכו' ע"ש. נראה שלא היה בידו סדר תנאים ואמוראים והנם רחוקים.

ב ואני הדל מצאתיו בספר קלף ישן נושן ולזכות הרבים הדברים עתיקי"ם כמות שהן, רק אחלקם ביעקב סעיפי"ם שנית"י והיו לאותו ראשי פרקים עדר עדר לבדו לתת ריוח בין הדבקים. והגם שמקומו מוזכ"ר בס' הכללים אשר ידי תכן בעזר משדי שוכן שחקים, שהויי מצוה לא משהינן אמרתי אעלה מדפ"ס ועולה אשר לו יקים בס"ד.[1]

ג (א) כל סתם משנה רבי מאיר, תוספתא רבי נחמיה, סתם ספרא ר' יהודה בר אלעאי, סתם ספרי ר' שמעון בן יוחאי, וכלהו אליבא דרבי עקיבא והם היו תלמידי רבי עקיבא ולאחר מותו נחלקו על דעתו[2].

סעיף ב

(ב) אמר בן עזאי כל חכמי ישראל לפני כקליפת השום חוץ מן הקרח הזה ומנו עקיבא בן יוסף, ורבי יהושע בן קרחה היה בנו של רבי עקיבא הקרח.[3]

סעיף ג

(ג) רבן גמליאל שהיה בימי ר' עקיבא הוא אבי אביו של רבינו הקדוש.

סעיף ד

(ד) כל "אחרים אומרים" הוא רבי מאיר כשהיה אומר דבר משם רבו אלישע בן אבויה שנקרא "אחר" היו אומרים עליו "אחרים אומרים"[4] .

[1] ואגב רהטאי אדברה נא שנים שלשה גרגירים ואני אמרתי בחפזי ידענא בנפשאי דאיכא כמה מילי שחל עליהם חובת באו"ר נפישי סתר"י עילואי עד יצא כנגה הרואה אומר ברקאי, ואולם איכו השתא לא אישתלאי. אלא דלאו כל כמינאי כחיש חילאי אגב טרדאי מגו דאתקצאי הא גופאי מגואי ומבראי. דזמנין דחשאי מבניתא דרישאי עד טופרא דכרעאי. לא מצינא למיקם ולא צילא דעתאי. ותקיל"א לי כוליה תלמודאי בתווני דלבאי. ברם חזו ואתאי הא בדבר"א מילי קטנ"י אגב רהטאי ודיני דאקראי גמירי דלא עבד כסל"א. לך ה' הוחלתי לך קראי לך תנאי רפאני ה' והאר עיני בתורתך ר"ב נהוראי כי"ר.

[2] סתם משנה ר' מאיר, סתם ברייתא רבי נחמיה, סתם ספרא רבי יהודה, סתם ספרי ר' שמעון בר יוחאי, וכולהו תלמידי דרבי עקיבא הם איפליגו אליבא דרבי עקיבא ואת ר"ע לא ראוי, למה כי לא היו עמו בדורו אלא פליגי בדבריו על דעתו, עד כאן לשון ספר הקנה דף פ"ג ע"ב. וזה מורה שהוא תוספת שהוסיפו ואיזה תלמיד כתב כן. כי ביבמות דף ס"ב ע"ב מבואר שהיו תלמידיו ממש ואחר שמתו כ"ד אלף היה העולם שמם עד ששנאה להם כמבואר שם. ובסנהדרין ריש דף פ"ו אמרו התם תוספתא ר' נחמיה, ובסדר תו"א הענין והלשון מתוקן. ובבבלי וירושלמי בכמה דוכתי מוכח הכי שלמדו התנאים הז' עם רבי עקיבא ואין להאריך. ואיזה כותב כתב בספר הקנה בכ"י זה בגליון והדפיסוהו כמו שאירע כן כמה פעמים וכמ"ש אני הדל בכמה דוכתי בס"ד.

[3] והיינו כמ"ש רש"י בבכורות דף נ"ח ופרק קמא דשבועות ורשב"ם פ' ערבי פסחים דף קי"ב. והנה התוס' שם הקשו על זה קושיות חזקות והסכימו דתרי ר' יהושע הווי וקרחה שם אדם. ונקשה דאמאי העלימו עין דבסדר תו"א שהוא מהגאונים ז"ל כתוב כדברי רש"י ורשב"ם ועליה סמכי ודאי. ואם הם ז"ל הקושיות דחקום יקשו גם על הגאונים בסדר תו"א וידחו דבריו ע"ד שעשו בשבועות דף מ"א ושאר דוכתי, הן אמת דשם נעזרו מר"ח שגם הוא מסוג הגאונים דדבריו דברי קבלה כמ"ש התוס' והרא"ש בכמה דוכתי, ועיין במעד"מ סוף שבועות הדיינין. וכבר כתבתי בעניותי בפתח עינים בפסחים דף קי"ב דרוח ה' דבר בם ברבותינו בעלי התוס' וכוונו אל האמת דרבי יהושע בן קרחה ורבי יהושע בנו של רבי עקיבא תרי הוו אשר העד העיד בנו רבינו האר"י זצ"ל עי"ש.

[4] ק"ק דהתוס' בסוטה דף י"ב כתבו ואמר רבי שראה בקונטרס צרפת שמועות שקיבל מאלישע קבעום בשם אחרים וכו' ואמאי לא כתבו דהם דברי הגאונים בסדר תו"א, ומה שהקשו התוס' שם על זה ישבתי אני הדל בפתח עינים על בתרא דף צ"ג.

סעיף ה
(**ה**) כל "יש אומרים" רבי נתן.

סעיף ו
(**ו**) כל "רבי יהודה" סתם במשנה ובברייתא שחולק עם רבי מאיר ורבי יוסי ורבי שמעון ורבי נחמיה ורבי אלעזר, הוא רבי יהודה ברבי אלעאי. כל "רבי שמעון" סתם הוא ר' שמעון בן יוחאי. כל "רבי אלעזר" שבמשנה ובברייתא סתם הוא רבי אלעזר בן שמוע.

סעיף ז
(**ז**) כל רבי אליעזר במשנה ובברייתא סתם הוא רבי אליעזר בן הורקנוס, כל "ר' יהושע" במשנה ובברייתא סתם הוא רבי יהושע בן חנניה שהיה בימי קיסר.

סעיף ח
(**ח**) כל תקנה סתם היא תקנת עזרא.

סעיף ט
(**ט**) כל מקום ששנינו "בראשונה כך וכך" ואין שם שם חכם -- כן הלכה.

סעיף י
(**י**) כל מקום ששנינו במשנתנו "במה דברים אמורים, אימתי בזמן, באמת" -- הלכה למשה מסיני.

סעיף יא
(**יא**) כל סתם משנה הלכה, מחלוקת ואח"כ סתם הלכה כסתם, סתם ואח"כ מחלוקת אין הלכה כסתם, סתם במשנה ומחלוקת בברייתא הלכה כסתם, מחלוקת במשנה וסתם בברייתא אין הלכה כסתם. הלכך כל מקום שחולקין שני חכמים בתוספתא בספרא ובספרי וסתם במתניתין כחד מנייהו הלכה כמאן דסתם מתניתין כוותיה. וכל מילתא דפליגי בה במתני' וסתמא בברייתא לית הלכתא כאותה ברייתא.

סעיף יב
(**יב**) כל מקום ששנינו "חזרו בית הלל להורות כבית שמאי" -- הלכה כבית שמאי. אבל בכל שאר מקומות שחלוקים ב"ש וב"ה הלכה כב"ה חוץ מזו -- "בית שמאי אומרים מכבדין את הבית ואח"כ נוטלין לידים ובית הלל אומרים נוטלין לידים ואח"כ מכבדין את הבית", שהלכה כבית שמאי. ולמי שמהפך אותם ושונה אותם -- אף בזו הלכה כבית הלל.

סעיף יג
(**יג**) כל עדות שהעידו בבחירתא דבר ברור הוא.

סעיף יד
(**יד**) כל מקום ששנים חלוקים ואחד מכריע -- הלכה כדברי המכריע, ומכריע לאו בהדייהו הוה אלא לבתר זמן ופליג לחד מנייהו.

סעיף טו

(**טו**) רבי אליעזר ורבי יהושע -- הלכה כרבי יהושע, רבי אליעזר ורבי עקיבא -- הלכה כרבי עקיבא[5], רבי טרפון ורבי עקיבא -- הלכה כר"ע, רבי ישמעאל ורבי עקיבא -- הלכה כרבי עקיבא, רבי יוחנן בן נורי ורבי עקיבא -- הלכה כרבי עקיבא.

סעיף טז

(**טז**) כל מקום שנחלק רבי עקיבא עם יחיד הלכה כמותו שהלכה כרבי עקיבא מחבירו ולא מחביריו.

סעיף יז

(**יז**) רבי מאיר ורבי יוסי -- הלכה כר' יוסי,רבי יהודה ורבי יוסי -- הלכה כרבי יוסי, רבי שמעון ורבי יוסי -- הלכה כר' יוסי, רבי נחמיה ורבי יוסי -- הלכה כר' יוסי.

סעיף יח

(**יח**) רבי שמעון ורבי יהודה -- הלכה כר' יהודה, והלכה כרבי יהודה בעירובין אבל לא במחיצות, רבי יהודה ור' נחמיה -- הלכה כר' נחמיה.

סעיף יט

(**יט**) רבי יהודה ור' אליעזר בן יעקב -- הלכה כרבי אליעזר בן יעקב, והלכה כרבי אליעזר בן יעקב בכל מקום דקיימא לן משנת ר' אליעזר בן יעקב קב ונקי.

סעיף כ

(**כ**) ר' מאיר ור' שמעון -- הלכה כדברי המחמיר[6], והלכה כרבי שמעון בכולי שבת ואפילו בדבר שאינו מתכוין, אבל במוקצה מחמת איסור דאורייתא אין הלכה כר' שמעון.

סעיף כא

(**כא**) רבי מאיר ורבן גמליאל -- הלכה כרבן גמליאל הלכה כר"ש בן גמליאל, רבי ור' אלעזר בר' שמעון -- הלכה כרבי, רבי ורבי שמעון בן אלעזר -- הלכה כרבי, רבי ורבי ישמעאל בר' יוסי -- הלכה כרבי, ואם אמר ר' ישמעאל בר' יוסי משום אביו -- הלכה כמותו.

סעיף כב

(**כב**) הלכה כרבי מחבירו אבל לא מחביריו. ובמקום אביו אין הלכה כמותו.

[5] נעלם זה מהרב יבין שמועה דף מ"ו כלל קי"ב ודף פ"ו כלל רל"ב שהקשה על ס' כריתות דכתב כן ולא ידע שהם דברי הגאונים בסדר תו"א, וגם הוא תלמוד ערוך בברכות דף ל"ו ר' עקיבא במקום ר' אליעזר עבדינן כוותיה וכמ"ש בעניותי במקום אחר, איברא דלשון סדר תו"א מתוקן יותר מלשון ספר כריתות.

[6] כ"כ ספר כריתות והביאו הליכות עולם ומרן דחאו והרב יבין שמועה תירץ, ולא זכרו דהם דברי הגאונים בסדר תנאים ואמוראים.

סעיף כג

(**כג**) כל מקום שאמר רבי שמעון בן אלעזר בלא מחלוקת הלכה כמותו. והלכה כר' יהושע בן לוי בכל מקום.[7]

סעיף כד

(**כד**) אף על פי שנתנו חכמים כלל לומר פלוני ופלוני הלכה כפלוני, היכא דאיכא אמוראי בתראי דקיימי כחד מינייהו הלכתא כוותיה.

סעיף כה

(**כה**) כל היכא דפליגי תרי תנאי או תרי אמוראי בהדי הדדי ולא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר, אי איכא רבה בהדי תלמודא -- לית הלכתא כתלמידא במקום רבה עד רבא, ומרבא ואילך הלכתא כבתראי.

סעיף כו

א (**כו**) תוספתא אינו אלא דבר קצוב ולא דבר מסויים, וכן תורת כהנים שהוא ספרא דבי רב, ולא מכילתא שהוא ספר ואלה שמות מן החדש הזה לכם עד סוף ספרא,[8] ולא ספרי שהוא ספר במדבר מן "וישלחו מן המחנה" עד סוף משנה תורה. ושמן של אלו מדרש ונקראים בל' התלמוד ברייתא. יש מהם שהם הלכה ויש מהם שאין הלכה. כיצד?

ב כל ברייתא שאין חולקין עליה בתלמוד הלכה כמותה כגון זו: אדם עומד בשדה ערום ומכסה עצמו בתבן ובקש ובכל דבר וקורא ק"ש אבל לא יתפלל עד שיתכסה עצמו. זו ודאי הלכה כמותה שהרי אין חולקין עליה בתלמוד ולא עוד אלא שיש לה סיוע מן התלמוד דאמר רב תחליפא בר אבדימי אמר שמואל (סוכה י, א) הישן בכילה ערום

[7] הביאוהו התוס' בע"א דף ל"ה, וק"ק דלפי הנראה דסדר תו"א מסודר מהגאונים כדאמרן הרי כתבו הרשב"א בתשו' סי' שס"ד והריטב"א בחידושיו לעירובין פ' מי שהוציאוהו על דף מ"ז ע"ב דהגאונים סברי דריב"ל ר' יוחנן הלכה כר' יוחנן ובסדר תו"א כתוב דהלכה כריב"ל בכל מקום, גם ק"ק דהרשב"א והריטב"א והרא"ש בנדרים דף מ"ה והרב הנמקי שם לא הזכירו סדר תנו"א וכן שאר ראשונים שעמדו בזה.
ודע דמהכא משמע דריב"ל הוא מכלל התנאים שהרי הובא בדר התנאים והיינו כמ"ש הרמב"ם, וק"ק על רש"י דכתב דאמורא הוא, ואני בעניי במקום אחר (עיין בס' יוסף אומץ סי' ט"ו) כתבתי להשוות דעת רש"י להרמב"ם ואכמ"ל.

[8] נראה דצ"ל עד סוף ספר שמות כמו שהיא בידינו המכילתא, וק"ק דהרמב"ם כתב בהקדמתו וז"ל ורבי ישמעאל פירש מ"ואלה שמות" עד סוף התורה והוא הנקרא מכילתא וכן רבי עקיבא חיבר מכילתין, עכ"ל. הרי דהרמב"ם הי"ל מכילתא דרבי ישמעאל שהיא זו שבידינו עד סוף התורה וכן הסמ"ג לאוין קצ"ד כתב תניא במכילתא ובדין ההוא כתב והרב מגדל עז דהכי תני במכילתא וספרי ע"ש, והרב דינא דחיי שם כתב דהוא ט"ס בסמ"ג מ"ש במכילתא וצ"ל בספרי, ובספר חשק שלמה ח"מ סימן ח' עמ"ש מרן בבית יוסף משם סמ"ג ראיתיה במכילתא כתב דטעות סופר הוא וצ"ל ספרי ומטי בה משם הרב דינא דחיי ע"ש, וזה העלם דבר דהם ז"ל הי"ל מכילתא עד סוף התורה, וכן בדין זה הרב מגדל עוז כתב דהכי תני במכילתא וספרי, ועל מרן ק"ק דהוצרך לומר שכתב סמ"ג דאיתיה במכילתא הן אמת דידע מרן דהם ז"ל הי"ל מכילתא ואינה בידינו, אבל הי"ל דאיתיה בספרי.
ואולם הא קשיא דבסדר תו"א שהוא מגאונים כתוב דמכילתא היא עד סוף ספר שמות, והרי הרמב"ם ודעמיה היה להם מכילתא עד סוף התורה, ואולי מ"ש עד סוף ספרא פירושו עד סוף התורה, ולכל הדברות לא ידעתי מ"ש הרמב"ם דר' עקיבא חיבר מכילתין, ומעולם לא ראיתי ולא שמעתי שיש מכילתא דר' עקיבא.

הרי זה מוציא ראשו חוץ לכילה וקורא ק"ש ואוקימנא בכילה שאינה גבוהה י' טפחים דכיון דפחותא מי' טפחים דמי כמאן דכריך בגוה ומכסי ושרי ליה למיקרי ק"ש וכל שכן בשדה שאין שם בגדים שיתכסה בתבן ובקש וכיוצא בהן ואל יתבטל ממלכות שמים.

ג וכל ברייתא שחולקים עליה בתלמוד אין הלכה כמותה דהא מתניתא דיוקא טפי מברייתא. ואשכחנא בכמה דוכתין דאין הלכה כמתניתא כי הא דאמר מתני' יחידאה היא או מתני' מני בית שמאי היא לאפוקי מבית הלל דעקרינן ליה מהלכתא, וכל שכן ברייתא דפליגי עלה בתלמודא כי ההיא דתניא העושה ציצית אומר זמן דלאו הלכתא היא דליכא לדמויי להא דאמרינן העושה לולב לעצמו מברך שהחיינו וכן תניא העושה סוכה לעצמו אומר שהחיינו דהא לא מברבינן שהחיינו אלא אמאי דאתי משתא לשתא דאמר רבה כי הוינא בי רב כהנא איבעיא לן מהו לומר זמן בראש השנה וביום הכפורים כיון דמזמן לזמן קא אתו אמרינן (עירובין דף מ' ועיין בסוכה דף מ"ו ע"א ובתוס'), והכי הוא מסקנא דמילתא דקאמרינן נמי בסוכה בסופה דשמעתא אתו לקמיה דרב יהודה אמר להו אנא אקרא חדתא נמי אמינא זמן דקרא משתא לשתא נמי קא אתיא וסוכה ולולב נמי קביע להו זמן הלכך בעי למימר שהחיינו, אבל ציצית דלא קביע ליה זמן לא בעי למימר שהחיינו ולאו הלכה היא ההיא ברייתא. הילכך ליכא למיקם עלה דברייתא ותוספתא וספרי וספרי כי אם על פי אמוראים שבתלמוד.

ד

חסל סדר המשנה. וזהו סדר התלמוד.

סעיף כז
אמוראים

(**כז**) כל רבי אלעזר סתם בתלמוד הוא ר"א בן פדת.

סעיף כח
(**כח**) כל ר' יהודה סתם הוא רב יהודה בר יחזקאל ורב הונא הוה בר זוגיה ושניהם תלמידי רב היו, ורב הונא הוה בר זוגיה דשמואל.

סעיף כט
(**כט**) כל מעשה בחסיד אחד -- או רבי יהודה בן בבא או ר' יהודה בר אלעאי.

סעיף ל
(**ל**) כל היכא דאיכא רב ספרא משום חד דבי רבי ומנו ר"ג -- בנו של רבי הוא.

סעיף לא
(**לא**) כל היכא דפליגי רב ורבי יוחנן -- הלכה כר' יוחנן. רבי אלעזר ורבי יוחנן -- הלכה כר' יוחנן לבר מתלת דהלכה כר"א. שמואל ור' יוחנן -- הלכה כר' יוחנן.

סעיף לב

(**לב**) רבי שמעון בן לקיש ור' יוחנן -- הלכה כר' יוחנן לבר מתלת דהלכה כר' שמעון בן לקיש. חדא בריש החולץ גבי החולץ למעוברת והפילה, תניינא ביש נוחלין המחלק לנכסיו על פיו ריבה לאחד ומיעט לאחד והשוה להם הבכור, תליתאה ביש נוחלין הכותב כל נכסיו לבנו אחר מותו האב אינו יכול למכור מפני שכתובים לבן והבן אינו יכול למכור מפני שהם ברשות האב, בהני תלת הלכה כר' שמעון בן לקיש.

סעיף לג

(**לג**) רב ושמואל -- הלכתא כרב באיסורי וכשמואל בדיני.

סעיף לד

(**לד**) עולא רב ולוי אין הלכה כמותם בשבת בדיני מוקצה משום דס"ל כרבי יהודה, שמואל זעירי ור' יוחנן הלכה כמותם בדיני מוקצה משום דס"ל כר' שמעון.

סעיף לה

(**לה**) כל רב ורבי חנינא הלכה כרב[9]. רב ורב הונא -- הלכה כרב. רב הונא ורב חסדא -- הלכה כרב הונא. רב הונא ורב נחמן -- הלכה כרב הונא באיסורי וכרב נחמן בדיני. רב נחמן ורב ששת -- הלכה כרב נחמן בדיני וכרב ששת באיסורי.[10]

סעיף לו

(**לו**) רבה ורב יוסף הלכתא כרבה לבר מתלת -- שדה ענין ומחצה -- דהלכתא כרב יוסף.

סעיף לז

(**לז**) רב אחא ורבינא -- הלכתא כרבינא לבר מאומצא ביעי ומיזרקי, שלש הלכות הן בפרק גיד הנשה.

סעיף לח

(**לח**) רב אשי ורב כהנא -- הלכה כרב כהנא. רב אשי ורבינא -- הלכה כרב אשי (עי' בסוף האות ד"ה והנה מצאתי וכו'). והלכתא כמר בר רב אשי בכולא תלמודא בר ממיפך שבועה ומכתב אודיתא[11] דאמר מר בר רב אשי בדאורייתא נמי מהפכינן שבועתא ומכתב אודיתא כי ההוא דאכמין סהדי בכילתא.

סעיף לט

(**לט**) אביי ורבא -- הלכתא כרבא לבר משיתא דהלכתא כותיה דאביי וסימנך יע"ל קג"ם.

[9] כ"כ הרמב"ן והרשב"א בחי' גיטין דרב שמואל בן חפני משם ספר מתיבות כתב דהלכה כרב, והרמב"ן והרשב"א כתבו דר"ח פליג כמו שהבאתי דבריהם אני הדל בקונטרס יעיר אזן מערכת חי"ת אות ל"א, ואין גם אחד שיאמר דכ"כ בסדר תנאים ואמוראים.

[10] הרא"ש בעירובין פ"ג סי' ג' הביא זה מתשובת הגאונים, והגהות אשר"י פ"ק דחולין סי' י"ו מייתי לה מסדר תנאים ואמוראים ועמ"ש אני הדל ביעיר אזן מערכת ח' אות ז'.

[11] התוס' פליג עלה בשבועות דף מ"א ושאר דוכתי ע"ש.

סעיף מ
(**מ**) כל היכא דאיכא "השתא דלא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר, דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד", וכן הלכה.

סעיף מא
(**מא**) כל קושיא שלא הוכרעה לא בראשונה ולא באחרונה, עשה כזו עשה עשה כזו עשה.

סעיף מב
(**מב**) כל שמעתתא דלא איפליגי בה הלכתא היא.

סעיף מג
(**מג**) כל "מהכא" שמעתתא היא, כגון "אלא מהכא" או "ותפשוט לה מהכא".

סעיף מד
(**מד**) כל "מהא" ברייתא היא.

סעיף מה
(**מה**) כל היכא דאיכא "תסתיים" כן הלכה וסיומא דמילתא היא ואין לה מה שתחזור בו.

סעיף מו
(**מו**) כל "אמר רחמנא" הלכה למשה מסיני היא.[12]

סעיף מז
(**מז**) כל אפנויי יתרים הם במקרא ולא היה צריך לכתבו כמו איש פנוי שאין לו עסק ולא כתבו הכתוב אלא ללמוד מהם ואין להשיב תשובה של כלום כי פנוי הוא ללמוד ולא להשיב.

סעיף מח
(**מח**) כל "תיקו", דאיסורא לחומרא, דממונא לקולא.

סעיף מט
(**מט**) כל היכא דאיכא תרי לישני בחד מילתא, בדאורייתא עבדינן לחומרא, בדרבנן עבדינן לקולא.

סעיף נ
(**נ**) כל היכא דתשכח קמאי דפליגי ובתראי דפליגי נמי בההיא פלוגתא כגון אביי ורבא או בתראי אחריני -- הלכתא כבתראי.

סעיף נא
(**נא**) כל היכא דאיכא רבנן קמאי ורבנן בתראי כגון תלמידים שלהם שהוסיפו על דברי הראשונים, הלכה כמותם.

[12] עמ"ש הרמב"ן בהשגותיו לספר המצות שרש ראשון דאמרה תורה רחמנא אמר זמנין דרבנן ועיין להרבחוות יאיר סי' קצ"ב.

סעיף נב
(**נב**) כל לאפוקי וא"כ לית הלכתא.[13]

סעיף נג
(**נג**) כל "תיובתא" אין עושים כאותה תיובתא.

סעיף נד
(**נד**) כל מקום שנאמר "קשיא", דבר תלוי הוא.

סעיף נה
(**נה**) כל היכא דאיכא "תיובתא דפלוני תיובתא", אין הלכה כאותו פלוני אלא כחבירו ותיובתא לשון שבירה.

סעיף נו
(**נו**) כל היכא דאיכא "הא לאו בפירוש אתמר אלא מכללא אתמר" מהלכה שהיא מפרק אחר או מאותו פרק או מענין אחר והלכה למעשה היא וזו הלכה למעשה. ע"ש ותמצא אותה שמביאים אותה ממקום אחר ותדע.

סעיף נז
(**נז**) כל היכא דאיכא "ולא שנינהו", כלומר והלא כבר נשאנו ונתננו בענין זה בפ' פלוני והשבנו תשובה בענין זה כבר.

סעיף נח
(**נח**) כל היכא דאיכא "ואנן אשנויי ניקום ונסמוך", כלומר הואיל ונשאנו ונתננו בענין זה בפ' פלוני והשבנו תשובה לחכמים באלה שנויי נסמוך עליהם.

סעיף נט
(**נט**) כל היכא דאיכא אדרבא תירוצה היא ומלתא אחריתי היא כלומר שמא כך הוא ושמא אינו כך ומפרשים אותו בסברא.

סעיף ס
(**ס**) וכל היכא דאיכא "כל הני למה לי צריכא" וחוזר ואומר "וצריכא", כלומר הני תרוייהו חדא אינון ושויין כחדא ואין ביניהם לא קשיא ולא פלוגתא ולא באו שתיהן אלא לפרש ולפסוק פלוגתא דחכמים שהפליגו למעלה. שאם היה אומר צריכא ולא היה אומר וצריכא לא היה יודע מה אותה פלוגתא או הלכה כמי והיתה ספיקא גדולה, ולכך כתבו שתיהן כדי שלא תוכל לטעות בהם כלל ולא תהיה לך בהם ספיקא כלל.

[13] עמ"ש אני הדל ביעיר אזן מערכת למ"ד אות ד'.

סעיף סא

(**סא**) וכל היכא דאיכא "הא תו למה לי", כלומר למה הוסיף ואמר והלא כבר אמרה פעם אחרת בפ' פלוני או בפ' זה, והואיל ואמרו שם מה היה צריך לומר כאן. ומשיב שאם לא היה חוזר ואומר אותה כאן היה לך ספיקא או טענה גדולה לטעון בה.

סעיף סב

(**סב**) וכל היכא דאיכא קושיא בתר קושיא ולא איפסקא הילכתא, חזי היכא מטי. במקום שיש באלו קושיות רבוי דברים הסתכל שם ועיין יפה, ומאותם רבוי דברים תלמד הקושיא הראשונה והשניה.

סעיף סג

(**סג**) וכל היכא דנסתפק לך הלכה ולא ידעת במאי קמשתעי ולא ידעת הלכתא כמאן ומאן אמרה, חוזר ומסתכל למשנה של אותה הלכה שהיא ספיקא לך וממנה תלמד.

סעיף סד

(**סד**) וכל היכא דאיכא "חסורי מחסרא והכי קתני" זה שכתוב אחר חסורי מחסרא אמרו חכמים חסר מן המשנה וכך היה ראוי במשנה לומר הואיל ולא אמרה אותה המשנה תקנו החכמים בגמרא.

סעיף סה

(**סה**) וכל היכא דאיכא "תנא" -- תוספתא היא שנוספה על המשנה ומה שחסר מן המשנה הוסיפו אותו חכמים בגמרא מן הברייתא תוספתא זו שהיא תוס' על המשנה לפיכך אינה כתובה בלשון "תנו רבנן" אלא בלשון "תנא" אף על פי שכל תנו רבנן תוספתא היא.

סעיף סו

(**סו**) וכל ברייתא שאינה בלשון "תנו רבנן" אלא בלשון "תניא", ממנה אתה למד שהיא בתורת כהנים.[14]

סעיף סז

(**סז**) וכל היכא דאיכא "ואמר מר" -- תשובה היא מאותה ברייתא שהיא תוספתא ותוספתא תנו רבנן היא.

סעיף סח

(**סח**) וכל היכא דאיכא "אמר מר", ראה לאותה הלכה הכתובה למעלה ותדע טעמא ועוד טעם אחר.

סעיף סט

(**סט**) וכל היכא דאיכא "פשיטא לא צריכא" -- בא להוסיף קולא על קולא.

[14] כדמדומה דבנוסחאות התלמוד שלפנינו המצא ימצא הפך מזה.

סעיף ע
(**ע**) וכל היכא דאיכא "מאי בינייהו", אם חכם אחד הוא אומר מה יש בין טעם פלוני חכם לטעם שלו, ואם שני חכמים הם אומר מה יש דבר יותר בין טעם פלוני חכם לטעם פלוני חכם.

סעיף עא
(**עא**) וכל היכא דאיכא "איבעיא להו", אותם חכמים שהפליגו באותה הלכה אותו פסק הוצרך להם והם שאלו זה את זה לעצמם.

סעיף עב
(**עב**) וכל היכא דאיכא "קמיפלגי", חכם בישיבה היה.

סעיף עג
(**עג**) וכל היכא דאיכא "תיתי לי", לשון קללה הוא.

סעיף עד
(**עד**) וכל היכא דאיכא "אידכר שמיה", שמתא הוא דשתמיה.

סעיף עה
(**עה**) וכל היכא דאיכא "מי בדלת", מעשות מלאכה קאמר.

סעיף עו
(**עו**) וכל היכא דאיכא "א"ר פלוני ומטו בה משמיה דפלוני", חלוקים היו בדבר לאמר בשם אותו חכם.

סעיף עז
(**עז**) וכל היכא דאיכא "א"ר פלוני א"ר פלוני", רבו היה.[15]

סעיף עח
(**עח**) וכל היכא דאיכא "א"ר פלוני משום רבי פלוני", לא רבו היה.

סעיף עט
(**עט**) וכל היכא דאיכא "מתיב", קשיא היא. "איתיבי", יחיד ליחיד. "מיתיבי", רבים ליחיד.

סעיף פ
(**פ**) וכל היכא דאיכא "והא אתמר, והא תנן, והא תניא, ורמינהו", קשיא ולפרוכי קא אתיא.

סעיף פא
(**פא**) וכל "איריא" קשיא היא.

סעיף פב
(**פב**) וכל הויה קשיא היא כגון "והוינן בה" או "והוי בה ר' פלוני".

[15] כ"כ הרבה מן הראשונים הביאם הרב יד מלאכי כלל ע"ד, ושם כתב דעל הרוב הוא כן ואינו כלל גמור והביא כמה ראיות על זה ע"ש.

סעיף פג
(**פג**) וכל היכא שבכל תנויי שלא תמצא בה אביי או רבא או אמוראי אחרינ, שמע מינה רב אשי ורבינא תקנום.

סעיף פד
(**פד**) ופעמים שתמצא בקושיא אביי ורבא ורב פפא ורבינא, לפי שכולם ראו זה את זה ובדור אחד היו.

סעיף פה
(**פה**) כל "רבי" מארץ ישראל וכל "רב" ו"מר" מבבל.

סעיף פו
(**פו**) ר' יוחנן ורשב"ל היו תחלת אמוראים בארץ ישראל.

סעיף פז
(**פז**) רב ושמואל בבבל, רבי יוחנן ורשב"ל נהגו שררה בארץ ישראל ורב ושמואל נהגו שררה בנהרדעא ובדור אחר היו, ואחריהם רב הונא ורב חסדא, ואחריהם ר"נ ורב ששת, ואחריהם רבה ורב יוסף, ואחריהם אביי ורבא, ואחריהם רב פפא ורב כהנא, ואחריהם רב אשי ורבינא.

סעיף פח
(**פח**) רבי יוחנן חי ת' שנים[17], רב חי ש' שנה[16], רבן יוחנן בן זכאי ורבי עקיבא והלל הזקן חיו כל אחד מהם מאה ועשרים שנה.

סעיף פט
(**פט**) רבי ור' נתן סוף משנה, רב אשי ורבינא סוף הוראה.

סעיף צ
א (**צ**) רב גדא ורב סימונא סוף סבראי[19], רבי יונתן סוף מעשה.[18]

ב נשלם סדר תנאים ואמוראים

ג **אמר הצעיר חיד"א ס"ט**. נראה ברור כי זה סדר תנאים ואמוראים הוא מהגאונים שהם קבלו מהאמוראים והזכירו רב גדא ורב סימונא שהיו סוף סבראי דהיינו סוף רבנן סבוראי. וכן נראה קצת מהתוס' והרא"ש בשבועות דף מ"א דהזכירו בה"ג וסדר תנאים ואמוראים ור"ח, עין רואה דבין בה"ג ור"ח כתבו סדר תנאים ואמוראים לומר שהוא מהגאונים, דיאן ראיה ממ"ש במקום אחר דלא הקפידו על זה, וכיון שהוא קבלת הגאונים לזה מייתו מיניה הראשונים ראיה לדבריהם.

[16] כ"כ הרמב"ם הביאו שיטה מקובצת כתובות פרק האשה שנפלו דף פ"ח ע"ב, ועיין יעיר אזן מערכת האל"ף אות מ"ד.
[17] ספר התרומה סימן קל"ה כתב דבסדר אמוראים ר' יוחנן חי יותר מש' שנה, אפשר דכך היתה גירסתו.
[18]
[19] וכ"כ ספר כריתות והוא מסדר תו"א רק דשם כתוב רב סמא ורב גדא.

ד **ובסדר** זה תנוח דעתנו דכמה מילי שאומרים הראשונים רש"י והרמב"ם וכיוצא בפשיטות, בסדר זה נמצאו ומשם חפרו אוכל.

ה **וראיתי** בספר כריתות שער ימות עולם שכתב הרבה דברים מסדר זה בסתם כאילו הם דברי עצמו והנה הנם בסדר זה, אך כתב בספר כריתות בפתיחת השער וז"ל ולפי כחי אחרי ההתבוננות בדברי גאוננו הקדמונים אכתוב בלשון קצרה וכו', עכ"ל. ועל זה סמך לכתוב כמה דברים מסדר זה של הגאונים בסתם, אמנם ראיתי לרבינו שמואל הנגיד במבוא התלמוד שכתב בסתם איזה דברים מסדר זה.

ו **אחרי כן** נזכרתי דבספר הקנה יש כללים הן אמת חפשת"י בתוכו"ת ומצאתי בספר הקנה שנדפס מקרוב דף פ"ג שכמעט שם יש כל סדר התנאים ואמוראים הלזה, אלא שיש כמה שינויים יתיר חסר חליף, ומשום הכי אמרתי להביא [בדפוס] סדר תו"א שמצאתי בקלף ישן כ"י והמעיין יראה כי יש הפרש בין זה לזה הרבה.

ז **ודע** כי בספר הקנה אשר הדפיסו יש טעויות, ובכללים אלו הן כל יקר ראתה עיני בס' הקנה כ"י שבידי וראיתי טעיות ושינויים הרבה.

ח **איברא** דמחבר ספר הקנה כותב שהיה בשנת ד' אלפים כמ"ש בספר הקנה של טעמי המצות וספר קנה בינה על ק"ש, ואם כן היה בזמן רב תחלת האמוראים וסוף התנאים, ואיך יתכן לכתוב על אביי ורבא ורבנן סבוראי, האמת שיש מי שכתוב שמחבר ס' הפליאה היה ר"ג קרא. אמנם בספרים אלו כותב שהוא קנה בן אביגדור וכו' כלומר שכל זה אינו מגוף הספר אלא תוספת מבחוץ. אינו מתישב.

ט **והנה** מצאתי להרא"ש בפסקיו פ"ק דקידושין אות י"ו שכתב וז"ל: ובסדר תנאים ואמוראים כ"י רבינו יוסף טוב עלם כתוב רבינא ורב אשי הלכה כרבינא, עכ"ל. הא למדת דסדר תנאים ואמוראים קדים טובא ורבינו יוסף טוב עלם שהיה קרוב לזמן הרי"ף העתיקו ונמצא כתוב מכתב ידו, ונראין הדברים שהגאונים כתבוהו מקבלתם מהאמוראים ורבנן סבוראי. והנה בהא דרבינא ורב אשי בסדר הנזכר הכתוב על קלף ישן כתוב הלכה כרב אשי כמש"ל וכ"כ בספר כריתות. אכן בספר הקנה כתוב הלכה כרבינא כנסחת רבינו יוסף טוב עלם.

מערכת ע

סעיף א

(א) **עבודה תמה** - פירוש לסדר עבודת יה"כ מהרב שדה יהושע ונדפס בקושטא, ויש פי' לסדר עבודה מהרב מהר"ם נגרין ומביא אותו בס' עבודת ישראל. גם על ס' היראה

מרבינו יונה עשה הגהות ופירושים הרב מהר"ם נגרין וראיתיו ונדפס ב' פעמים. והרב מהר"ם נגרין היה בזמן מרן ב"י לפי המשוער אצלי.

סעיף ב
(**ב**) **עבודת הגפן** - פירוש ההגדה וחי' דינים בהל' פסח בב"י ד' אופיבאך.

סעיף ג
(**ג**) **עבודת הגרשוני** - שו"ת להרב הגאון מ' גרשון אב"ד דק"ק מיץ. ועיין לעיל ובנדפס מערכת גימל (עיין מ' גרשון אשכנזי בח"א).

סעיף ד
(**ד**) **עבודת יה"כ** - מהרמ"ק על התפלות והקרבנות, נדפס בויניציא שנת שמ"ז.

סעיף ה
(**ה**) **עבודת ישראל** - (אזמיר תצ"ז) פי' סדר עבודה למהר"ר ישראל קמחי תלמיד מופת הדור מהרח"א ז"ל ויש לו תשובה בשו"ת מים רבים כשהלך בשליחות מצוה בערי האיברופ"א והרב שושנים לדוד שקיל וטרי על ס' עבודת ישראל הנזכר.

סעיף ו
(**ו**) **עבודת הלוי** - מורה מקום על כל המצות בטור וסמ"ג וסמ"ק ורבינו ירוחם וכלבו דפוס ויניציא ישן ונדפס פעם אחרת בק"ק (קושטנדינא) בשם מורה צדק. ועתה מדפיסים אותו בליוורנו בחומש תורה אור.

סעיף ז
(**ז**) **עבודת מקדש** - להרב המקובל מ' מנחם די לונזאנו וחיברו שנת של"ב ונדפס בפני עצמו ואח"כ בספרו שתי ידות והוא סדר עבודות התמידין ומוסף שבת. והרמ"ע מפאנו יסד סדר עבודה לכל המוספין. והרב יעב"ץ בבית תפלתו ערער עליהם וסידר סדר עבודת תמידין ומוספין כפי דעתו ע"ש.

סעיף ח
(**ח**) **עבודת הקדש** - להרשב"א. עיין לקמן מערכת שי"ן בס"ד. (עיין הרשב"א בח"א).

סעיף ט
(**ט**) **עבותות האהבה** - למהר"ש אלקבץ על דרך האמת ולא נדפס.

סעיף י
(**י**) **עדות ביהוסף** - ב' חלקים שו"ת להרב מה' יוסף אלמושנינו אב"ד ור"מ דק"ק בילוגראדו. ועיין בנדפס מערכת יו"ד (עיין מ' יוסף אלמושנינו בח"א).

סעיף יא
(**יא**) **עדות ביהוסף** - שו"ת להרב המובהק ח"ק כמה' יוסף ן' סאמון זלה"ה נדפס מחדש.

סעיף יב
(**יב**) **עדות ביעקב** - שו"ת ולקוטים להרב מה' יעקב די בוטון. ועי' במערכת יו"ד (עיין מ' יעקב די בוטון בח"א).

סעיף יג
(**יג**) **עדי זהב** - הנהות מהר"ם די לונזאנו על הרב הלבוש וראיתים מכ"י הרב ז"ל ומזכירו בס' מצת שמורים, וכמ"ש בנדפס מערכת מ"ם בס"ד. (עיין מה' מנחם די לונזאנו בח"א, ועיין לבוש).

סעיף יד
(**יד**) **ספר עדינות** - חיברו ר' שמעון הגדול שהיה מגדולי לותי"ר ומקורו מעזרא הסופר ואנשי כנסת הגדולה בקבלה. הזכירו הקדוש מהר"ש בס' דן ידין (מאמר י"ג).

סעיף טו
(**טו**) **עובר לסוחר** - כ"י בקבלה מגורי האר"י ז"ל, כך שמעתי ועתה ראיתי בסה"ד שהוא ספר ללמוד חכמת סופרי"ם חשבונות רבים ונדפס.

סעיף טז
(**טז**) **עוגה קטנה** - (עיין אחות קטנה).

סעיף יז
(**יז**) **עוגת רצפים** - (עיין אבק סופרים).

סעיף יח
(**יח**) **עוללות אפרים** - להגאון מהר"ר שלמה אפרים בעל כלי יקר, שפתי דעת, אורח לחיים, עמודי שש, עיר גבורים, רבבות אפרים, והיה רב בק"ק פראג עם הגאון החסיד הרב של"ה, ונח נפשיה דרב ז' אייר השע"ט, ובקשו תלמידיו להתעסק בו ולטהרו והורה הרב של"ה שחברת הקברנים יתעסקו עם הת"ח, ואם ירצו לותר לאיזה אנשים חשובים בשביל טובת הצדקה של קברנים שיקנו בדמים הרשות בידם, אבל מצד הדין אין יכולים ליקח מהקברנים, כן כתוב בפנקס חבורה דק"ק פראג והביאו סדר הדורות סוף דף ס"ד.

סעיף יט
(**יט**) **עוללות הכרם** - שארית שו"ת כרם שלמה להרב מהר"ש אמארילייו ונדפס בסוף תורת חיים למהרח"ש ח"ג.

סעיף כ
(**כ**) **עולם קטן** - בריש משנה חסידים להרב המקובל מ' עמנואל חי ריקי, ונדפס לבדו עם פי' דרך המלך.

סעיף כא
(**כא**) **עולם קטן** - מאמר -- (עי' הרמ"ע מפאנו בח"א).

סעיף כב
(**כב**) **עולת שבת** - (עיין עולת תמיד).

סעיף כג
(**כג**) **עולת שמואל** - שו"ת למהר"ר שמואל פלורינטין אחרון.

סעיף כד
(**כד**) **עולת תמיד** - חיבר הרב מהר"י צמח ז"ל כונות אשר מצא מכתב יש הקדש מהחר"ו עצמו ויש בו חידושים הרבה והוא בכ"י.

סעיף כה
(**כה**) **עולת תמיד ועולת שבת** - באור א"ח ש"ע להרב מ' שמואל א' מדייני ק"ק קראקא ונדפס באמשטרדם שנת אמ"ת והרב מג"א והרב אליהו רבא משיגים עליו.

סעיף כו
(**כו**) **עומר השכחה** - (עיין רבינו יעקב מרומרוג ר"ת בח"א).

סעיף כז
(**כז**) **עז והדר** - שיטה נפלאה בפלפול עמוק כ"י על מס' ע"א מהרב הגדול מה' שמואל בן אלבאז מרבני עיר פיס בזמן הרב הגדול מה' יעקב ן' צור ושמעתי מתלמידיו ותלמידי תלמידיו את כל תקף גדולת הרב מר שמואל הנזכר בעומק העיון ישר ובהוראה ותלמודו שגור ומסודר בפיו. והרב המופלא ח"ק מהר"ח ן' עטר בס' פרי תאר קורא אותו אחי הרשב"א. ונח נפשיה דרב בן נ"ב שנה כשמואל הרמתי וכדומה שהיה שנת תק"ט.

סעיף כח
(**כח**) **ספר העזר** - חיבור קדמון ומזכירו לפעמים רבינו מנוח בפירושו ובדף נ"ג כ' כ"כ הרב על העזר בחיבור המוקצה. ובס' כ"י ישן נושן מצאתי שכ' אחר הרז"ה בעל המאור כלשון הזה והרב רבי מאיר מטרנקטאלייש חיבר חיבורים ועזר לכל בס' העזר, ובס' כפתור ופרח סוף דף ז' כתב ובעל העזר זקני הרב ר' נתן בן הרב ר' מאיר כתב וכו' ותמה על מ"ש טהור קדש הרב ר' אליעזר דשינו זצוק"ל בהלכותיו עכ"ל. וכפי מה שמצאתי

בס' ישן הרב בעל העזר היה שמו הרב ר' מאיר ואפשר דט"ס הוא בכפתור ופרח וצ"ל זקני הרב ר' מאיר בן הרב ר' נתן.

סעיף כט

(**כט**) **עזרת נשים** - מהרב הגדול מהר"ם ן' חביב על עיגונא סובב הולך על סי' י"ז מש"ע אבן העזר. ואח"ז מחברת בשמות הגיטין ובסוף קצת תשובות לבן בתו החכם השלם החסיד ועניו כמה' יעקב כולי המחבר ספר מעם לועז לזכות את הרבים והמסדר הס' הנורא משנה למלך ופרשת דרכים, ושמעתי מקדושת וחסידות מהר"י כולי ז"ל הנזכר ושקידתו בתורה. וראיתי קונטרסים ממנו בכ"י שכל מה שהיו מחדשים בישיבת הרב הגדול מהר"י רוזאניס ז"ל וחביריו הרבנים ז"ל היה כותב בשמם. וכן כמה קונטרסים מחידושיו כ"י. והוא סידר ספרי הרב מר זקנו ז"ל גט פשוט שמות בארץ, עזרת נשים, וסידר ס' הנורא משנה למלך וקבץ כל גליוני הספרים וכל ניירות וזכרונות וחיבר ס' הבהיר משנה למלך וגם ס' פרשת דרכים שהיה בלי סדר ומעורב ונתח אותו לנתחיו וחיבר דרכ"י נועם ורוחו הוא קבצן. וראיתי קצת מפרשת דרכים כ"י מהרב ז"ל וברכתי ברוך שחלק מחכמתו. והכרתי תוקף פעולת צדיק מהר"י כולי ז"ל הפלא ופלא כי היה סופר מהיר ובקי בש"ס ובפוסקים ומפרשים וכנראה בספר מעם לועז אשר חיבר לזכות את הרבים אשריו ואשרי חלקו.

סעיף ל

(**ל**) **עט סופר** - לרד"ק בחכמת הדקדוק.

סעיף לא

(**לא**) **עט סופר** - כ"י חיבר הרב מ' יעקב ן' צור ז"ל בתקון סדרי שטרות וחיבר חבורים הרבה כמ"ש בח"א מערכת יו"ד אות מ' (עיין יעקב ן' צור בח"א). והרבה לכתוב בכל גליוני ספריו. והיה בקי בכל מנהגי הרבנים מספרד הבאים מהגרוש ולא הניח דבר גדול ודבר קטן הכל בכתב. גם יש לו ספר האגרות שכתב במליצה ויש בו המצאות במדב"ר בערב"ה.

סעיף לב

א (**לב**) **עטור** - סדר הדורות כתב עטור ואחר כך עטור סופרים ע"ש. ואינם שנים כי ספר העטור הפשוט והמודפס נקרא עטור סופרים אלא שהפוסקים כותבים עטור לבד לקצרו, זה פשוט. ולעיל במערכת דל"ת (עיין דברות) כתבתי שראיתי למרן בבית יוסף א"ח סימן תרע"א שכתב "כן כתב הר"ן בשם העטור וכ"כ שבלי הלקט בשם בעל הדברות", ע"ש. וכתבתי דיש להרגיש דהרב עטור הוא הרב המחבר הדברות כידוע. ושמעתי אומרים

דכונתו על חילוק שמות הספרים דהר"ן כתב בשם ספר העטור ושבלי הלקט בשם ספר הדברות. ולא נהירא דהי"ל למרן לומר "וכ"כ ש"ל בשם ספר הדברות" או לשון כיוצא בזה ומאמרו בשם בעל הדברות משמע דרבנים חלוקים הם בעל העטור ובעל הדברות. ואולי אגב שיטפיה נקט לשון זה.

ב **עטור סופרים** בדיני ממונות ושטרות ויש בה עשרה מאמרות ואחר כך הלכות שסימנם תשק"ף בגז"ע חכמ"ה. חיברו רבינו יצחק בן אבא מארי כמ"ש בח"א מערכת יו"ד אות י"ב (עיין זה בח"א). ומ"ש בשו"ת להרמב"ן סי' ע"ט "וכן ר"ח בעל העטור" -- הוא ט"ס וצ"ל ר"י בעל העטור.וכבר כתב רבינו בצלאל דתשובות אלו מלאים טעיות. שוב ראיתי בתשובות מהר"ם ד"פ סימן תק"ט שכתב פסק ר"י בספר העטור ויש לדחות, ועל קצת מאמרות כתב הרב בני יעקב ומורנו הרב מר קשישא מהר"א נחום היה לו באור העשרה מאמרות, והרב החסיד מהר"א גירון עשה פירושים לקצת העטור ונקרא מקרא סופרים ותקון סופרים וראיתיו כשהייתי בקושטאנטינא שנת תקי"ז שנדפס בו בפרק, והרב מהר"ר יעקב די בוטון היה לו חבור על העטור ונאבד ואיזה שיור נדפס בספרו עדות ביעקב משו"ת וליקוטים, והרב הגדול מהר"ש אלגאזי כתב דהיה לו זקנת שלמה על לשונות העטור וח"מ ונאבד.

ג **ושמעתי** מרבנן קשישאי בעה"ק ירושלים ת"ו שקבלו מזקנים דספר העטור וספר רבינו ירוחם הם מבחינת סוד עלמא דאתכסיא, וכל מי שעושה באור עליהם או נאבד הביאור או ח"ו יפטר במבחר ימיו, וספר העטור כבר כתבנו דכמה רבנים עשו פי' ונאבדו והרב בני יעקב נח נפשיה בן ל"ב טהור. וכן רבינו ירוחם -- הרב מהר"ש יונה עשה באור לחלק אדם וקרא שמו מגיד לאדם, ולמישרים קראו מגיד מישרים ונאבדו, וכמה"ר אשר שלם התחיל לחבר עליו כמו שתראה בס' מטה אשר ונפטר לב"ע בקוצר שנים, והרב נתיבות משפט מעט מזער שביאר ונח נפשיה דרב, גם הרב מהר"א לפפא הי"ל באור על רבינו ירוחם כמ"ש תלמידו הרב משכנות יעקב ונאבד. מכאן תראה קדושת הרב מהר"א גירון שעשה באור לאיזה חלק מהעטור ויצא לאור והאריך ימים ושנים תנצב"ה.

סעיף לג

(**לג**) **עטרת אליהו** - להגאון מה' אליהו על זבחים מנחות תמורה ותוספתא דזבחים ומפליגים מאד על חכמתו ובקיאותו.

סעיף לד

(**לד**) **עטרת זהב** - פי' על אסתר מהרב המקובל עיר וקדיש מה' חיים הכהן תלמיד מהרח"ו זצ"ל והוא אצלנו בכתיבת יד.

סעיף לה

(**לה**) **עטרת זקנים** - להנשר הגדול מהר"י אברבנאל ועתה נדפס פעם שנית באמשטרדם.

סעיף לו
(לו) **עטרת זקנים** - חידושי דינים על כל ד' חלקי ש"ע מהרב מנחם מענדל אב"ד דק"ק קראטשין תלמיד הרב בית חדש בן בתו של הגאון מהר"ל רופא אב"ד דק"ק ווינא. ולא נפדס כ"א על ארח חיים סביב מגיני ארץ.

סעיף לז
(לז) **עטרת פז** - באור על הרא"ש סדר נשים מהרב מה' פינחס זעליג אבד"ק לאסק וקרי אנפשיה תשית לראש"ו עטרת פ"ז. ויש לו גם על סדר מועד אך לא ראיתי מודפס כ"א על סדר נשים.

סעיף לח
(לח) **עטרת צבי** - על ח"מ מהרב מה' צבי בר עזריאל והוא הרב המחבר בית לחם יהודה על י"ד.

סעיף לט
(לט) **עטרת צבי ונחלת צבי** - על ש"ע א"ח. מה' צבי הכהן תלמיד הרב ב"ח.

סעיף מ
(מ) **עטרת ראש ועטרת תפארת** - שיטה על מס' ברכות וקצור סדר זרעים להגאון השלם מה' לוי אב"ד דק"ק קאדני והי"ל עשר עטרות חבורים ולכלם בשם יקרא אורייתיה כשרה ושמה עטר"ה על סדר מועד נשים נזיקין קדשים טהרות ועל הרמב"ם ושו"ת ועל קידוש החדש ויסוד עולם וצורת הארץ כמבואר באורך בהקדמתו, והן בעון נח נפשיה ולא נדפסו כ"א השני חלקים הנז' שהדפיס בחייו הגאון ז"ל.

סעיף מא
(מא) **עטרת שלום** - למהר"ח הכהן תלמיד מהרח"ו על שיר השירים וגם חיבר על כל ה' מגילות ועל ישעיה ואיוב ונאבדו כולם אך יש בידי עטרת זהב פי' אסתר מנורת זהב פי' קהלת בכ"י.

סעיף מב
(מב) **עטרת שלמה** - באור מהרש"ל לשערי דורא ונדפס פעם שנית בבסיליאה ועיין בהקדמה שם.

סעיף מג
(מג) **ספר העיון** - מרב חמאי גאון הזכירו הרמ"ק בספ"ר שער עשר ולא תשע פ"ז ע"ש. וזכיתי אני הדל לראותו כ"י.

סעיף מד
(**מד**) **עיון יעקב** - להגאון מהר"י בעל מנחת יעקב וכו' על העין יעקב בדרך פשוט.

סעיף מה
(**מה**) **עין יהוסף** - שיטת הרב מר קשישא מהר"י חזן אבי הרב שנות חיים, על מציעא. ויש לו עוד בכ"י כמ"ש בנדפס מערכת יו"ד. (עיין מ' יוסף חזן בח"א).

סעיף מו
(**מו**) **עין יוסף** - דרושים ע"ס משפטים מהרב הנזכר. ואני ראיתי בכ"י עד סוף התורה.

סעיף מז
א (**מז**) **עין יעקב** - שחיבר מהר"י ן' חביב אביו של מהרלנ"ח כנודע, ראיתי לכתוב הספרים שנדפסו פירושים על עין יעקב כי בכ"י ראיתי ושמעתי הרבה פירושים והם: פי' הרב מהר"ר אהרן ן' חיים האחרון על כל עין יעקב כ"י, הרב מהר"ר אליעזר ן' ארחא כ"י, הרב מהר"י חזן בעל עין יוסף כ"י, ואשר הם בדפוס שידעתי אתיא זכירה

ב א) פירוש מהר"י ן' חביב עצמו בח"א שהדפיסו, הוא עצמו הוסיף מדיליה כמה חידושים בשם "אמר הכותב",

ג ב) חידושי אגדות למהרש"א,

ד ג) מהר"י פינטו על ח"א וח"ב,

ה ד) תאוה לעינים וקלורית לעין למהר"ש אלגאזי,

ו ה) ישרש יעקב למהרח"א,

ז ו) שבות יעקב על ח"ב להרב ז"ל,

ח ז) עיון יעקב,

ט ח) כבוד הבית על ח"א,

י ט) עיר בנימן ראשון על ח"ב,

יא י) אהל יעקב למהר"ר יעקב כהנא שפירא ונדפס בפפד"א על מאמרי עין יעקב.

יב **ומהר"ר** אריה ממודינא הוסיף ללקט לקוטי בתר לקוטי מאמרי הש"ס אשר לא הביאם הרב מהר"י ן' חביב בעין יעקב וקרא שמו בית יהודה, ופירש קצת מאמרים בשם אמר הבונה, ובעין יעקב חדשים נדפסו גם מאמרי בית יהודה ופי' "אמר הבונה", ומה שהשמיט הרב מהר"י ן' חביב מאמרים אלו הוא שכוונתו היתה ללקט המאמרים השייכים לשנים עשר מעלות שעליהם היתה כונתו בליקוט מאמרי הש"ס והניח יתרם, ודעתו היה לעשות מפתח על זה אלא דסיום ח"א נתבקש בישיבה של מעלה, וכ"ז מבואר בהקדמתו ובדברי מהרלנ"ח בנו, ודין גרמ"א כי בח"א יש חידושים מהראשונים הרבה וגם ממנו ז"ל כאמור, ויהי בנסוע האדו"ן נדפס ח"ב בדד עין יעקב ולא יש כל כך חידושי הראשונים ולא חידושיו כמבואר בסוף בדברי הרב מהרלנ"ח בנו ע"ש.

סעיף מח
(**מח**) **עין משפט** - להרב עזרא מלכי שו"ת כמש"ל במערכת מ"ם (עיין מלכי בקדש).

סעיף מט
(**מט**) **עינות מים** - דרושים להרב הנזכר בכ"י.

סעיף נ
(**נ**) **עיני ישראל** - פי' על הסמ"ק מהרב מהר"ר ישראל קמחי כ"י.

סעיף נא
(**נא**) **עיני העדה** - (עיין חשק שלמה).

סעיף נב
א (**נב**) **עיקרים** - ספר העיקרים למהר"י אלבו מעיר שוריא"ה, וכתב הרב ספר יוחסין שחיברו בשנת קפ"ה ונדפס כמה פעמים וגם נדפס בפירושים עץ שתול שרשים וענפים.

ב **והנה** הרמב"ם הוא היה מונה י"ג עיקרים כידוע ובתשובות החדשות להרא"ש ושאר גדולים והוא ספר בשמים ראש בסימן רנ"א זכר שהרמב"ם עשה עיקרים ותמה על הרמב"ם אמאי לא כתב בכלל העקרים עיקר גדול והוא עיקר הדת כי הצור תמים פעלו ונתן לנו תורתו וכרת עמנו הברית והפליא להטיב ויתן לנו א"י בעבור שנשמור חקיו ואנחנו הרשענו וחרב הבית בעונינו ועדיין חרב על רוב פשעינו וכשנשוב עוד יגאלנו ויבנה בה"מ, ושם האריך הרבה בעיקר זה וזה תורף דבריו בקצור נמרץ ולזכרון קאתי.

ג **ונשאל** הרדב"ז בתשובותיו דפוס ויניציא סי' שד"מ על איזה חשבון מהעיקרים הוא סומך על הרמב"ם או על הרב ן' חסדאי או על מה' יוסף אלבו, והשיב הרב ז"ל אין דעתו מסכמת לשום לתורה שום עיקר, לפי שכולה עיקר מפי הגבורה וארז"ל כל האומר כל התורה כולה מן השמים חוץ מפסוק אחד וכו', ואם כן כל מצוה ומצוה היא עיקר ופנה וכו' ואיך נאמר דזו עיקר וזו טפילה ח"ו והאריך בזה ע"ש למ"ד.

סעיף נג
(**נג**) **עיר בנימין** - שני חלקים עיין לעיל מערכת בי"ת (עיין מה' בנימין וואלף בח"א). והם דברים נחמדים והקדמות נפלאות.

סעיף נד
(**נד**) **עיר גבורים** - להגאון מ' שלמה אפרים רבו של הרב תוי"ט. ועי' בסמוך (עיין עוללות אפרים לעיל).

סעיף נה
(**נה**) **עיר דוד** - דרושים להרב מה' דוד עשוי בתים וחדרים נדפס באמשטרדם.

סעיף נו

(**נו**) **עיר מקלט** - על המצות מהרב דוד [הנז'] אב"ד דקק"א באמ"ד בזמן מהר"י ששפורטש. ושם ביאר מורה מקום המצו' בש"ס ובמדרש ובטור ואיזה טעם ועונש העובר על המצוה והתיקון, ונדפס בדיהרנפורט שנת ת"ן, וכמדומה שחזר והדפיסו בס' י"ד כל בו מסודר ממנו [צ"ל מבנו] תפלות וכו' וכולל י"ד ספרים וכמו רגע ראיתיו זה שנים רבות.

סעיף נז

(**נז**) **על כל** - ספר דינים שחיבר ה"ר משה שניאור מאיבור"א תלמיד מהר"ם ומתחיל על כל יתגדל, קנה בינה דף כ"ה ע"ב, מזכירו מור"ם בדרכי משה א"ח סי' ס"א וכתב שחיבר תלמיד מהר"ם.

סעיף נח

(**נח**) **על הנסים** - (עיין מ' תם ן' יחייא בח"א).

סעיף נט

(**נט**) **עלה דיונה** - שיטה על כמה מסכתו' להרב מה' יונה אשכנזי דרך חורפא.

סעיף ס

א (**ס**) **עליות רבינו יונה לבתרא** - כך מכנין האחרונים חידושי רבינו יונה לבתרא, ויראה לי ההדיוט דהטעם אשר קראו בשמותם עליות היינו בכל סוגיא כתוב עלה בידינו כך וכך, ומשו"ה נקראו עליות לפי שבחידושיו במסכת זו החלו עולין ההלכות מכל סוגיא ועלה כתיב.

ב וכזה ראיתי שזכרו עליות רבינו טודרוס ליבמות וגם אלה זכיתי לראותם כ"י ישן נושן ואחזה אנכי מציב לו יד בגליון הדינים העולים במספרם כמשפט ומשו"ה קרי להו עליות.

סעיף סא

(**סא**) **עליות יבמות** - רבינו מאיר בר טודרוס הלוי כ"כ סדר הדורות מש"ק, ואין האמת כן אלא הם מרבינו טודרוס הלוי בן אחיו של הרמ"ה ואני הצעיר זכיתי לראות, כמ"ש במערכת טי"ת ועי' בנדפס בס"ד (עיין רבינו טודרוס ב"א של הרמ"ה בח"א, ועיין לפני זה).

סעיף סב

(**סב**) **עמודה גולה** - הוא סמ"ק חיברו רבינו יצחק מקורביל חתנו של הר"י מפריי"ש גיסו של רבינו המרדכי ועלה לשמים שנת ל'. ושלח הספר לכל בני הגולה שיעתיקוהו בכל

מקום וידעו שרש המצות והלכותיהן. וכמ"ש בהקדמת הספר. ודין גרמ"א שבאשכנז יש הרבה סמ"ק על קלף ובכל סמ"ק יש הגהות מתחלפות, לא ראי זה כראי זה, דבכל עיר גדולי הדורות כתבו הגהות כפי דעתם. וראיתי כמה סמ"ק כל אחד בהגהות שונות.

סעיף סג

(**סג**) **עמודי שלמה** - באורי הגאון מהרש"ל על הסמ"ג ונדפסו בעיר באסיליאה.

סעיף סד

(**סד**) **עמודי שמים** - סדור תפלה שאזן וחקר הרב מה' יעבץ על שפ"ת ים הדקדוק מוקף מדינים שונים וסביב פירושים ורמזים ותקון מעמדות ופי' פרק שירה ותקון סדרי עבודה וכהנה רבות ציצים ופרחים על שושנים.

סעיף סה

(**סה**) **עמודי שש** - מהגאון שלמה אפרים כמ,ש בסמוך (עיין עוללות אפרים לעיל) והוא רבו של הגאון מה' שעפטיל בן הגאון של"ה כמ"ש בהקדמת ווי העמודים.

סעיף סו

(**סו**) **עמודיה שבעה** - להרב הדרשן המופלא מה' בצלאל דברים מתוקים והקדמות נפלאות נדפסו כמה פעמים והוא הרב המחבר קרבן שבת והי"ל דרושים על כל התורה ולא נדפס.

סעיף סז

(**סז**) **עמק הבכה** - מהרב עמודיה שבעה [הנז'] על איכה, ולא נדפס.

סעיף סח

(**סח**) **עמק ברכה** - מהגאון מה' אברהם סג"ל הורוויץ עם הגהות ותוס' מבנו הגאון החסיד של"ה ונדפס פעם שנית באמשטרדם עם תוספת מרובה חידושי הגאון של"ה על מרדכי ברכות וחידושי בנו הגאון מה' שעפטיל על מס' ברכות וכהנה וכהנה חידושים.

סעיף סט

(**סט**) **עמק יהושע** - (עיין קרבן מנחה).

סעיף ע

א (**ע**) **עמק המלך** - נדפס משנים קדמוניות בקבלה וכתוב שם שהוא מגורי האר"י זצ"ל, ויצאו עליו עוררין, ושמעתי שלא באו לידו כתבים אמתיים, והרב עיר וקדיש מה' חיים הכהן ז"ל תלמיד רבינו מהחר"ו ז"ל בהקדמת ספרו מקור חיים פי' להל' ציצית ותפילין מהש"ע דרך קשתו על הספר הנזכר.

ב **לכן** הצנועין מושכים ידיהם מלקרות בו ובס' נולבות חכמה להרב יש"ר, ועמ"ש הרמ"ז באגרות אשר בדפוס דף מ"ב ע"א שרומז ומחוי במחוק והמ"י, וכבר כתבתי כמה פעמים שהרוצה ללמוד בכתבי רבינו האר"י זצ"ל האמיתיים יעסוק בשמונה שערים שסידר הרב מהר"ש ויטאל בן רבינו ההרח"ו(?) ז"ל ובס' דרך עץ החיים למהר"ם פאפירש ז"ל שנדפס מקרוב כמה פעמים בפולין, וס' אוצרות חיים כ"י מצאו הרב מהר"י צמח ז"ל מכתיבת מהרח"ו ז"ל וכלו הוא כלול בדרך עץ החיים הנז' בין הפרקים, גם עולת תמיד שסידר מהר"י צמח ז"ל בכונות העיד שהוא מכתיבת יד מהרח"ו ז"ל, וכבר כתבנו כמה פעמים שמז"ה מהר"א אזולאי ומהר"י צמח ז"ל עשו הפסקות ויחודים עד שהרב מהחר"ו ז"ל נתן להם רשות לחפור בקברו ולהוציא משם הכתיבות שצוה הוא ז"ל לגנזן והוציאום משם, ומכתבים אלו הם המהדורא בתרא של דרך עץ חיים וס' עולת תמיד הנזכר שלא היו בידו של הרב מהר"ש ויטאל ז"ל, וכל זה נתברר לי הצעיר באמת אחר החיפוש בכמה ספרים כ"י, וגם מדברי הרב מה' משה ויטאל ז"ל בן רב מהר"ש ויטאל הנזכר שראיתי כתב ידו ממש שכותב בסגנון זה על איזה קונטרס זהו ממר זקני מהרח"ו ז"ל ונמצא ביד זולתנו מכ"י מר זקני ז"ל, ויותר מזה נתברר לי הדבר מאד ודי בזה.

ג **ודע** שחברו ספרים הרב מז"ה והרב מהר"י צמח ז"ל על הזהר מכתיבות הנז' שמצאו בקבר מהרח"ו ז"ל, ונראה שלא היה רצון ה' שיתגלו ונאבד לגמרי הספרים הנז', וכל האמור ידעתי נאמנה בבירור.

סעיף א

(**א**) **עמר מן** - כ"י פירוש אדרא זוטא להרב המקובל מהר"ר מנחם די לונזאנו ושם מדבר הרב ז"ל קשות, וקנא חכם אחד וחיבר ס' השגות עליו וקרא שמו בן דוד ונדפס כמ"ש לעיל במערכת ב' בס"ד, (עי' בן דוד).

סעיף עב

(**עב**) **ענק** - חיברו בעל איומה כנדגלות ומזכירו שם כמה פעמים.

סעיף עג

(**עג**) **עסיס רמונים** - קצור ספר הפרדס של רבינו הרמ"ק ז"ל, חיברו ה"ר שמואל גאליקי תלמיד רבינו הרמ"ק וכמה"ר מרדכי דאטו הוסיף הגהות בגליון וגם הוא תלמיד הרמ"ק והדפיסוהו בטעות וההגהות שלא במקומן וגם ערב רב. לכן הרמ"ע תיקן הספר והוסיף בו ונדפס במנטובא ש' שפ"ג.

סעיף עד

(**עד**) **עפרא דארעא** - מהרב המפורסם מהר"י עייאש סובב הולך על ח' ארעא דרבנן, ונדפס מחדש עם ארעא דרבנן בשמע יעקב הנדפס מחדש.

סעיף עה

(**עה**) **עץ אבות** - פירוש אבות למהר"ר יעב"ץ נדפס באמשטרדם עם רבינו עובדיה ותוי"ט ולחם נקודים ובסופו לוח ארש.

סעיף עו
(**עו**) **עץ הגן** - (עיין בעי חיי).

סעיף עז
(**עז**) **עץ הדעת** - (עיין בעי חיי).

סעיף עח
(**עח**) **עץ הדעת** - (עיין תוצאות חיים).

סעיף עט
(**עט**) **עץ הדעת טוב** - כ"י חיבר מהרח"ו זצ"ל דרשות על כל התורה דרך פרד"ס נחמד מאד וזכיתי לקרותו.

סעיף פ
(**פ**) **עץ הדר** - (עיין בעי חיי).

סעיף פא
(**פא**) **עץ חיים** - חיבר הרב מהר"י חאגיז על המשניות כולל הש"ס סוגיות ודברי התי"ט ותוספת נפך משלו.

סעיף פב
(**פב**) **עץ חיים** - כ"י פסקי דיני ממונות וכתוב בו חיברו מאור הגולה רבינו חיים בר נסים וראיתיו באיטליא.

סעיף פג
(**פג**) **עץ חיים** - (עיין בעי חיי).

סעיף פד
(**פד**) **עץ החיים** - חיבר מהרח"ו זצ"ל בחכמת האמת ממה שקבל מרבו רבינו האר"י זצ"ל והוא שם כולל לכל ספריו ואחר כך פתח כמה שערים, שער ההקדמות, שער הכוונות וכו', וכבר בנדפס מערכת חי"ת כתבתי מענינו (עיין מ' חיים ויטאל בח"א), ומפני שמהרח"ו קרא שם כולל "עץ החיים" לכן הרב המקובל המופלא מהר"ר מאיר פאפירש כשסידר הכתבים שהיו בידו וקבלם מרבו הרב המקובל מ' יעקב צמח, כי כתבי מהרח"ו עצמו היו ביד בנו מהר"ש ויטאל ולא היו זזים מביתו כלל רק אבדורי אבדור הכתבים בערבוביא כמ"ש בנדפס שם מערכת חי"ת, והרב מהר"ם פאפירש הנזכר הלך לדמשק וראה בבית מהר"ש ויטאל הספרים ולקח שמץ מנהו מהסדר, ובחזרתו לעה"ק ירושלים סידר סדר נכון לכל הכתבים עם מהדורא בתרא שלא היתה ביד מהר"ש ויטאל ולכלם קרא בשם עץ החיים, אך בחלקו"ת כי לספר ההקדמות קראו "דרך עץ החיים"

ולספר הכונות קראו "פרי עץ החיים" ולפי' פסוקים וכו' קרא "נוף עץ החיים" וחילקו ויש בו נוף שני נוף ג' וכו' עדר עדר לבדו.

סעיף פה

א (**פה**) **עץ החיים** - חיבר הרב הגדול מופת הדור עיר וקדיש מהר"ח אבואלעפיא דרשות על התורה והוא רומז הרבה דיני הש"ס והרמב"ם בדקדוק הכתובים ואותיו"ת אשר תבאנה, ואגב שקלא וטריא על הרמב"ם ואביזריה, והוא ספר נפלא ובקצור גדול והקורא צריך להעמיק העיון ואז חיך אוכל יטעם לו אמריו ורמיזותיו כי נעמו.

ב **ושמעתי** מרב אחד ששמע מפי הרב ז"ל שקבלה בידו שהוא משבט יהודה וזרע המלוכה, ולזה כוון בספר עץ החיים סוף פרשת ויחי שכתב ומשו"ה הבטיחנו שלא יפסק וכו' עכ"ד ששמע מפה קדוש הרב ז"ל.

סעיף פו

(**פו**) **עץ שתול** - (עיין מה' גדליהו בר שלמה בח"א).

סעיף פז

(**פז**) **עצי אלמוגים** - על דיני נט"י עירובין שניות בפלפול עצום.

סעיף פח

(**פח**) **עצי ארזים** - על תחלת ש"ע א"ה בפלפולא אריכתא ולענין דינא.

סעיף פט

(**פט**) **עצמות יוסף** - שיטה קדושין וסוגיות אחרות להרב מ' יוסף ן' עזרא בפלפול עצום. ועיין בנדפס במערכת יו"ד (עיין מ' יוסף ן' עזרא בח"א).

סעיף צ

(**צ**) **עקידת יצחק** - להרב הפילוסוף האלהי מהר"ר יצחק עראמה ספר נחמד מאד ויש בו שערים מלמעלה מנה ויהללוהו בשערי"ם והוא אביו של הרב מאיר עראמה עיין לעיל מערכת במ"ם (עיין מהר"ר מאיר עראמה בח"א), וכל ספרי הדרשנים בדורות שלפנינו שותי מימיו הנאמנים באו שעריו בתודה.

סעיף צא

(**צא**) **ערוגת הבושם** - להרמב"ם ז"ל כ"י מחכמת הרפואה.

סעיף צב

(**צב**) **ערוגת הבושם** - למהר"ר שמואל ארקווילטי בדקדוק וכו'.

סעיף צג

(**צג**) **ערוגת הבושם** - פי' שיר השירים עד"ה.

סעיף צד

(**צד**) **ערוך** - ראיתי בספר הישר כ"י לרבינו תם שכתב וז"ל "וכן בערוך והוא בר סמכא שכל דבריו נערכין על פי רבינו חננאל", עכ"ד בדף קמ"ז ע"ב. וכן ראיתי בספר מנחת שי פרשת וישב על פסוק "היא מוצאת" שכתב ידוע כי רוב פירושיו של הערוך הם כפירוש רבינו חננאל עי"ש (ועיין רבינו חננאל, רבינו נסים בר יעקב בח"א).

סעיף צה

(**צה**) **ערוך הקצר** - הוא בדפוס וראיתיו על קלף ישן כ"י חשוב וטוב. ויש בו איזה תיבות שלא הביאם הערוך.

סעיף צו

א (**צו**) **ערך לחם** - הם הגהות הרב מהר"י קאשטרו על ד' ש"ע ונדפס בקושטנדינא, וכמדומה לי שראיתי באיזה מקום שהרב ז"ל חיבר חבור באורך על ד' טורים ומשם חפר אוכל וחיבר ספר ערך לחם, והוא ע"ד מרן ומור"ם שחיברו באורך על הטור ואח"כ כתבו הדינים בקצור.

ב "ערך לחם על ד' ש"ע בספר פרח שושן מהריק"ש בספר ערך לחם", כ"כ סדר הדורות דף קע"ד ע"ד, וכבר נדפס ספר ערך לחם י"ג שנה קודם פרח שושן אלא שלא הגיע לידו ולא ידעו.

סעיף צז

(**צז**) **ערכי הכנויים** - שסידר הרמ"ז כ"י באורך והיו לאותות מאל"ף עד תי"ו, ועיין בגולל אור.

סעיף צח

(**צח**) **עשרה דברים** - (עיין רבינו שמואל בר משה מלגו'ווירי בח"א).

סעיף צט

(**צט**) **עשרת הדברות** - ספר שחיבר הרב העטור ז"ל כמ"ש בשם הגדולים ח"ב ריש מערכת ד' (עיין דברות). והפוסקים קוראין אותו ספר הדברות.

סעיף ק

(ק) **עתים** - מאמר העתים א' מהמאמרות שחיבר הרמ"ע ז"ל, ונדפס לבדו ואח"כ נדפס עם פירוש יד יהודה. וספר העתים לרבינו יהודה בן ברזילי אלברצלוני עיין ח"א מערכת יו"ד אות ה' (עיין רבינו יהודה בן ברזילי אלברצלוני בח"א).

קונטרס אחרון

סעיף א

(א) **עט"ז** - שמזכירים הרב ט"ז והרב ש"ך ביורה דעה הוא לבוש יורה דעה שנקרא "עטרת זהב" ועיין בסמוך.

סעיף ב

(ב) **ע"ש** - שכותב הסמ"ע ודעמיה בחשן משפט הוא לבוש חשן משפט שנקרא עיר שושן, ולא הוצרכתי אלא לנערי ישראל, והגם דקונטרס זה קראתי בשם "ועד לחכמים" הם החכמים שאני מזכיר בתוכו והיו הדברים לנערים הבאים בית ועד לחכמים.

מערכת פ

סעיף א

(א) **פאר הדור** - שו"ת להרמב"ם נדפסו באמשטרדם נמצאו בגנזי הרב מהר"י ששפורטש בל' ערבי והועתקו ללשון הקדש. ואני הצעיר ראיתי בכ"י תשובות הרמב"ם בלשון ערבי קובץ גדול כ"י.

סעיף ב

(ב) **פאר הלכה** - (זאלקווא תצ"ד) להרב מהר"ר פרץ בסוגית ר' חנינא סגן הכהנים בפסחים ושקיל וטרי מענין לענין.

סעיף ג

(ג) **פדה צור** - (עי' צור תעודה).

סעיף ד

(ד) **פדות ופורקן** - לרבינו סעדיה גאון. עיין לעיל מערכת סמ"ך (עיין רבינו סעדיה גאון בח"א).

סעיף ה

(ה) **פועל צדק** - קונטרס קטן מהרב שפתי כהן ונדפס ג' פעמים והוא קצור המצות לדעת הרמב"ם בלשון הכתוב מסודר יפה ונחלק לז' ימי השבוע. **ואשרי** אדם יתמיד לקרותו בכל שבוע וזאת התורה היא העולה כאלו קיים המצות שאינו יכול לקיימם במעשה, וכבר הזהיר הרדב"ז על זה וכל קדושים עמו וכמו שכתבנו בשם הגדולים ח"ב ריש מערכת מ"ם (עיין מצות בקונטרס אחרון) ובמקומות אחרים בס"ד.

סעיף ו
(ו) **פורת יוסף** - להרב מהר"י סאמיג"ה על הר"ן כתובות וחולין וקצת סוגיות והיה רבו של הרב כנסת הגדולה כמ"ש בנדפס מערכת חי"ת (עיין מ' חיים בנבנשתי בח"א), וחיבר דרך ימין להשיג על מהר"ש אלגאזי מקנדיא ועל הרמ"ע, וכפי הנראה מס' מצרף לחכמה סוף דף פ"ד נראה שמהר"י סאמינ"ה היה רבו של מהר"ר יש"ר ע"ש.

סעיף ז
(ז) **פורת יוסף** - חיבר הרב המחבר פרי מגדים ונדפס בזאלקווא שנת תקי"ו ועד היום לא נראה בקרב מחננו.

סעיף ח
(ח) **פחד יצחק** - מהר"ר יצחק למפורונטי הרב והרופא אב"ד דקק"י פירארא חיבר חבור גדול על סדר א"ב, וכלל בו אגדות דינים מש"ס ופוסקים ותשובת אחרונים בדפוס וכ"י וערוך וספרי הכללים וכיוצא חידושים ושמועות והכל בסדר א"ב. ובכתיבתו חיבר על כל אות ספר א' ועשה עוד מהדורא בתרא כמו י"ב ספרים אחרים, ונדפסו שני חלקים בויניציא על אותיות א"ב חלק א' וח"ב על ג"ד, ועתה נדפסו עוד שני קובצים עד סוף אות טי"ת חדשים מקרוב באו.

סעיף ט
(ט) **פי נבא** - מחובר לס' דברי נבא, עיין לעיל מערכת דל"ת אות יו"ד (עי' דברי נבא).

סעיף י
(י) **פי צדיק** - דרושים להרב מ' מיימון יאפיל אחד מרבני ארגיל.

סעיף יא
(יא) **פי שנים** - הוא פירוש סדר זרעים להרא"ש בשלמות ומהר"ר אלישע המביאו לדפוס הוסיף איזה חדושים קראו פי שנים.

סעיף יב
(יב) **פי שנים** - הוא ספר כמו ילקוט חדש הקדמות מרז"ל במדרש רבה מסודר לערכין מאל"ף עד תי"ו, חיברו הרב מ' עקיבא ומהר"ר זעליגמאן פו"ם ז"ל והוא ספר מועיל לדרוש.

סעיף יג
(יג) **פירוש על האדרות** - (עיין מהר"ר יעקב מאראגי בח"א).

סעיף יד
(יד) **פירוש מגילת אסתר** - לר' זכריה ן' סרוק (עי' רבינו אברהם ן' עזרא בח"א).

סעיף טו
(**טו**) **פירוש דה"י** - ייסד גאון מנחת יהודה סוף פ' משפטים.

סעיף טז
(**טז**) **פירוש דה"י שבידינו** - עיין לעיל מערכת סמ"ך אות ט"ז (עיין רבינו סעדיה גאון בח"א).

סעיף יז
(**יז**) **פירוש על ההגדות** - (עי' הרשב"א מברצלונא בח"א).

סעיף יח
(**יח**) **פירוש הושע** - (עיין ר"ש בן אלקבץ הלוי בח"א).

סעיף יט
(**יט**) **פירוש ההלכות** - (עיין רבינו אבא מרי בר יוסף בח"א).

סעיף כ
(**כ**) **פירוש ג' הלכות** (**להרי"ף**) - (עיין הרי"ף ד"ה ודע שהרי"ף וכו' בח"א).

סעיף כא
(**כא**) **פירוש על הלכות אישות וקצת גירושין מהרמב"ם** - (עי' מ' יהודה במ' משה אלבוטיני בח"א).

סעיף כב
(**כב**) **פירוש הלכות גיטין מטור וב"י** - בשו"ת בני אברהם להרב המופלא כמהר"א מיוחס ז"ל ובס' אמרות טהורות להרב המופלא מהר"א ישראל ז"ל ושם גם על הל' קדושין וכתובות, וגם בס' כתובה בסופו על הלכות כתובות מטור וב"י להגאון החסיד מהר"ר פינחס הלוי.

סעיף כג
(**כג**) **פירוש להלכות נדרים מטור וב"י** - בפלפול עצום בספר כהונה עולם ובס' אמרות טהורות להרב המופלא מהר"א ישראל ובספר שמלת בנימן לאחר מרבני אשכנז על הש"ע.

סעיף כד
(**כד**) **פירוש הלכות קדושין וכתובות** - (עיין פי' הל' גיטין לעיל).

סעיף כה
(**כה**) **פירוש הלכות רבית מטור וב"י** - בס' כהונת עולם בפלפול עצום על ראשונים ואחרונים.

סעיף כו
(**כו**) **פירוש על הלכות הרי"ף** - (עיין הרי"ף ד"ה ודע שהרבה גאוני וכו' בח"א).

סעיף כז
(**כז**) **פירוש הזהר** - (עי' מ' משה איסרלס ד"ה מור"ם חיבר ג"כ וכו', מ' משה זכות בח"א).

סעיף כח
(**כח**) **פירוש ספר חסידים** - שנדפס בפפד"מ ולא נזכר שם מחברו, דע שהפי' הנזכר למהר"ר דוד זקנו של הרב אבי יד דוד כמ"ש שם בס' יד דוד דף כ"ח ע"ד.

סעיף כט
(**כט**) **פירוש הטור עה"ת** - (עי' רבינו יעקב בן הרא"ש בח"א).

סעיף ל
(**ל**) **פירוש הירושלמי** - (עיין רבינו יהודה בר יקר, מ' משה זכות בח"א).

סעיף לא
(**לא**) **פירוש הירושלמי סדר זרעים** - (עיין נר מצוה).

סעיף לב
(**לב**) **פירוש הירושלמי ס' זרעים ובבות** - (עיין מ' אליהו מפולדא בח"א).

סעיף לג
(**לג**) **פירוש הירושלמי סדר זרעים ושקלים** - (עיין מהר"ר שלמה סיריליו בח"א).

סעיף לד
(**לד**) **פירוש מאמרי מדרש רבה ומאמרי עין יעקב** - (עי' אור רב).

סעיף לה
(**לה**) **פירוש למדרש רבה** - (עי' מהר"ר יהודה ן' עטר בח"א).

סעיף לו
(**לו**) **פירוש המכילתא** - (ע' מ' אהרן ן' חיים, מ' אליעזר ן' יעקב נחום בח"א).

סעיף לז
(**לז**) **פירוש על הרמב"ם** - (עי' מהר"ר אליעזר ן' יעקב נחום, מ' זרחיה גוטה בח"א).

סעיף לח
(**לח**) **פירוש על משלי לר' עמנואל** - (עיין באור ופירוש בקונטרס אחרון).

סעיף לט

א (**לט**) **פירוש המשנה של הרמב"ם** - כ' בספר קורא הדורות דף י"ב ע"א שחיברו בלשון הנרי(?) והעתיקו החכם השלם ר"ש ן' תבון עכ"ל. ואין הדבר כן אלא בזמן הרשב"א נתעוררו ק"ק רומי וגם זירז הרשב"א ז"ל שיעתיקוהו וחילקו ההעתקה בין כמה מעתיקים כמו שנבאר, הלא מראש התעוררו על זה ק"ק רומי ושלחו שליח מיוחד לזה, ובהגיע תור השליח אל עיר ברצלונא לפני רבינו הרשב"א אזר חיל וגם הוא כתב וחתם להשתדל בזה, כי הר"ש ן' תבון לא העתיק כ"א פירוש פ' חלק ופירוש אבות ותו לא, ומבואר כל זה באורך בהקדמת המעתיק פי' סדר נשים הוא החכם ר' יעקב בן עכסאי ע"ש באריכות.

ב גם מ"ש עוד בספר קורא הדורות דף י"ג סוף ע"א כי פי' המשנה הוא לענין פירוש ולא לפסק הלכה, עמו הסליחה כי בכל משנה פוסק הרמב"ם ההלכה כידוע ולהכי נחית ואחריו נמשך רבינו עובדיה כנודע. אמנם אם יש חילוק בין חיבור היד החזקה לפירוש המשנה לקוחים הם בידינו דברי היד החזקה כי הוא אחרון וכמ"ש שם בספר קורא הדורות, ובהקדמת מעתיק פירוש המשנה לסדר מועד ושמו החכם רבי יוסף בן רבי יצחק בן אלופלא מזכיר הרשב"א ע"ד מ"ש החכם ר' יעקב בן עכסאי בהקדמת פי' סדר נשים כמדובר. אך בהקדמת מעתיק פי' סדר נזיקין ושמו החכם ר' שלמה בן ר' יוסף מסרקסטה אינו מזכיר להרשב"א רק לק"ק עוב"י רומי יע"א, וכן החכם ר' נתנאל הרופא בן ר' יוסא בן אלמלי מסרקסטה בהקדמתו להעתקת פי' סדר קדשים לא הזכיר להרשב"א אלא לק"ק רומי יע"א. ובהקדמת המעתיק לסדר זרעים החכם ר' יהודה בן שלמה הספרדי הידוע בן חריזי כתב שלכבוד ק"ק מארשיליא נתרצה להעתיק. ועיין בהקדמת ר' יעקב בן עכסאי לסדר נשים. ומהעתקות אלו נמשך שאיזה לשונות בפי' המשנה אינם מכוונים וגם יש טעיות כנודע.

סעיף מ

(**מ**) **פירוש המשניות** - (עיין מ' אברהם אזולאי במ' מרדכי. מרן מ' יוסף קארו בח"א).

סעיף מא

(**מא**) **פירוש משניות זרעים וטהרות** - (עיין רבינו אשר בר יחיאל. ר' יצחק בר מלכי צדק. מ' שמואל גארמיזאן בח"א).

סעיף מב

(**מב**) **פירוש סדר עבודה** - (עיין מהר"ם ניגרין בח"א, ועיין עבודה תמה).

סעיף מג

(**מג**) **פירוש סדר עולם רבה וזוטא ומגילת תענית** - (ע' מ' יעקב בהג"מ צבי בח"א).

סעיף מד
(**מד**) **פירוש ספרא** - (עיין רבינו הלל בר אליקים. מ' וידאל צרפתי בח"א).

סעיף מה
(**מה**) **פירוש ספרא דצניעותא** - (עיין רבינו האר"י זצ"ל בח"א).

סעיף מו
(**מו**) **פירוש ספרי** - (עיין מ' אהרן ן' חיים, מ' אליעזר ן' יעקב נחום, רבינו הלל בר אליקים בח"א).

סעיף מז
(**מז**) **פירוש על העטור** - (עיין מ' אליעזר ן' יעקב נחום בח"א).

סעיף מח
(**מח**) **פירוש על פירוש הרמב"ן עה"ת** - (עיין מרן מ' יוסף קארו מ' יצחק אבוהב בח"א).

סעיף מט
(**מט**) **פירוש על פי' רש"י עה"ת** - (עי' מ' אליה מזרחי, מ' זרחיה גוטה, מרן מ' יוסף קארו בח"א).

סעיף נ
(**נ**) **פירוש פרק שירה** - ב' פירושים הוא ס' מספרים תהלות ה' וספר שתי רננות ונדפסו, והם למהר"ר חנניה מונסיליש ומבנו מה' גמליאל, ומה' חנניה היה תלמיד הרמ"ע כמבואר במאמר הפתיחה, ונדפס הכל במנטובה שנת תכ"א.

סעיף נא
(**נא**) **פירוש פרקי אבות** - (עי' סדר הדורות).

סעיף נב
(**נב**) **פירוש קינין** - (ע' מ' שמעון בר צמח ד"ה הרשב"ץ חיבר וכו' בח"א).

סעיף נג
(**נג**) **פירוש רד"ק על תהלים** - ראיתיו כ"י בביבליאוטיק"א של פאריי"ץ והוא ספר גדול הכמות ולפום ריהטא שערתי שבנדפס חסר הרבה, ועתה ראיתי פי' רד"ק תהלים שנדפס בנאפולי שנת רמ"ז והוא יותר ארוך מפירוש הנדפס באמשטרדם בקובץ קטן, כמדומה לי שפי' כ"י הנזכר אשר ראיתי הוא יותר גדול מהנדפס בנאפולי.

סעיף נד
(**נד**) **פירוש רש"י** - (עי' רש"י בח"א), ועל מדרש רבה בראשית (עיין רבה או רבות).

סעיף נה

(**נה**) **פירוש רש"י שיש בהרי"ף** - כבר נודע שהוא מלוקט מרש"י שבש"ס, אמנם רש"י לא כתב לפרש הרי"ף וכמ"ש במקום אחר ועיין בח"ב מערכת שי"ן אות י"א (עיין רש"י בח"א). והרב כנה"ג ח"מ סי' רכ"ח ריש הגהת ב"י כתב וז"ל "והמסדר דברי רש"י על הרי"ף כתב ואין כן דעת האלפסי", עכ"ל.

סעיף נו

(**נו**) **פירוש שיר השירים** - (עי' מהר"ר אלישע גאליקו רמב"ן ד"ה גם ראיתי בכ"י וכו' בח"א).

סעיף נז

(**נז**) **פירוש על ש"ע א"ח ועל ש"ע י"ד** - (עיין מ' שמואל שער אריה בח"א).

סעיף נח

(**נח**) **פירוש תהלים איוב** - (ע' מ' מאיר עראמה בח"א).

סעיף נט

(**נט**) **פירוש קצת תוספתא מנזיקין** - (עי' מ' אברהם אבלי מקאליש בח"א).

סעיף ס

(**ס**) **פירוש התורה** - (עי' רבינו אליעזר בע"ס הרקח, רבינו אפרים תלמיד הרי"ף ד"ה ושמעתי וכו', רבינו אפרים בר שמעון, רבינו אשר בר יחיאל, מ' וידאל צרפתי, רבינו חננאל, רבינו יוסף טוב עלם, רבינו יעקב בעל הטורים, הריב"ש, מ' מאיר עראמה, הר"ר משה תבון, רבינו סעדיה גאון בח"א, (ועי' אלימה גם באור ופירוש בקונטרס אחרון וזולתם).

סעיף סא

(**סא**) **פירוש התורה הרמב"ם** - הובא בכנסת הגדולה בהגהות פירושי התורה ח"א עכ"ל סדר הדורות, ולא היו דברים מעולם, רק הוא טעות דפוס בכנה"ג וצ"ל הרמב"ן וכמ"ש במערכת בי"ת אות ה' ע"ש (עיין ביאור התורה להרמב"ם) דכמה זימני כתב כן הרב סדר הדורות.

סעיף סב

(**סב**) **פירוש התורה להרב עובדיה ספורנו פשוט** - והוסיפו להדפיסו במקרא גדולה קהלת משה שהדפיס באמ"ד מהר"ר משה פראנקפורט זה ע' שנה והגדיל לעשות הרב הנז' דמלבד הפירושים שהוסיף עוד חיבר פירוש מלוקט מהמפרשים על תנ"ך כאשר יראה הרואה.

סעיף סג
(**סג**) **פירוש עה"ת וח"מ וכתובים** - (עיין נקודות הכסף).

סעיף סד
(**סד**) **פירוש עה"ת ונביאים** - (עיין מ' יצחק אברבנאל בח"א).

סעיף סה
(**סה**) **פירוש על כל תנ"ך** - (עיין מהר"ר אברהם אזולאי במ' מרדכי, ר' לוי בר גרשון, מ' משה אלשיך בח"א).

סעיף סו
(**סו**) **פירוש מלוקט על כל תנ"ך** - (עיין מ' משה פראנקפורט בח"א).

סעיף סז
(**סז**) **פירוש תורת כהנים** - (עי' הראב"ד השלישי בח"א).

סעיף סח
(**סח**) **פירוש על התלמוד** - (עי' רבינו אשר בר יחיאל, רבינו גרשום מאור הגולה, רבינו חנוך, רבינו חננאל בח"א).

סעיף סט
(**סט**) **פירוש על התלמוד תלתא סדרי וחולין** - (עי' הרמב"ם בח"א).

סעיף ע
(**ע**) **פירוש על התלמוד כמה מסכתות** - עי' רבינו חננאל בר שמואל בח"א).

סעיף עא
(**עא**) **פירוש בפרקים ממס' כתובות** - (עי' רבינו יצחק בר ראובן איל ברגלוני בח"א).

סעיף עב
(**עב**) **פירוש מסכת תמיד מהש"ס** - אשר האחרונים כינוהו בשם "מפרש" סתם, משמע מדברי מהר"ם מרוטנבורג בתוספות יומא דף י"ו סוף ע"ב שהוא ר"י בר ברוך, וכן כתב הרב המובהק מר קשישא כמהר"ר נתן בורגיל בספרו הנחמד חק נתן ע"ש באורך, אך אינו מוכרח.

סעיף עג
(**עג**) **פירוש התפלות** - (עי' רבינו יעקב בר יקר בח"א).

סעיף עד
(**עד**) **פירוש תפלות וסודן** - (עיין רבינו אלעזר בע"ס הרקח בח"א).

סעיף עה
(**עה**) **פירוש קצת התפלה** - (עיין תוצאות חיים).

סעיף עו
(**עו**) **פירוש לתקוני זהר** - (עי' מ' אהרן ברכיה בח"א).

סעיף עז
(**עז**) **פירוש על תרגום כתובים** - כ"י.

סעיף עח
(**עח**) **פירושים** - (עי' רבינו שמואל בן חפני גאון, מ' תם ן' יחייא בח"א).

סעיף עט
(**עט**) **פירושים על מגילת אסתר** - (עי' טור יהלום).

סעיף פ
(**פ**) **פירושים על הזהר** - (עיין מ' יעקב מאראגי בח"א).

סעיף פא
(**פא**) **פירושים על פי' הראב"ע על התורה** - (עי' רבינו אברהם בן עזרא בח"א).

סעיף פב
(**פב**) **פירושים על הש"ס תלמוד** - (עיין רבינו מיימון אבי הרמב"ם, רבינו שלמה בן היתום, רבינו שמואל בר שניאור בח"א).

סעיף פג
(**פג**) **פלגי מים וספר מקוה ישראל וספר משבית מלחמות** - הג' ספרים הללו הם במחלוקת גדולה שהיה בין רבני איטליא על מקוה רווּיגו ורבו הפסקים להכשיר או לפסול, ועיין מ"ש מהר"ם ן' חביב על זה בתשובה הובאה בס' גנת ורדים י"ד כלל ד' סימן ד'.

סעיף פד
(**פד**) **פלח הרמון** - מהרמ"ע, קצור חלק מס' הפרד"ס לרבינו הרמ"ק זצ"ל ונדפס עם עסיס רמונים.

סעיף פה
(**פה**) **פלח הרמון** - להדרשן המופלא מהר"ר בצלאל על קטרוג שר אמון מנא בשעיר ואיל מ"ט אופנים ולא נדפס אלא כ' פנים, אך עיין בס' צמח דוד הנדפס מחדש להרב הגדול מהר"י דוד עוד ט' אופנים בחריפות והקדמות נוראות עיין שם.

סעיף פו

(**פו**) **פליאה** - מפרשי התורה מרבני אשכנז מביאים מאמרים תמוהים ומטו בהו משם פליאה ועולים ויורדים בו, וראיתי להרמ"ע מאמר אם כל חי ח"א סי' טו"ב שכתב טעמי המצות לקנה שחיברו ה"ר אביגדור בעל הפליאה, ובהקדמת מגלה עמוקות כתב שחיברו ר' נחוניא כי פליאה גימטריא נחוניא עם הכולל, ובס' קרנים דפוס חדש דף כ"ב ע"ג כתוב בפליאה של ר"ג קארו, ובסוף ספר תקון יששכר כתב ובס' טעמי מצות לר' קנה ז"ל בן ר' אביגדור ממשפחת ר' נחוניא בן הקנה וכו' ובס' סתרי תורה הנקרא פליאה וכו' ע"ש, ובסדר הדורות כתב ס' הפליאה הקדוש קנה אביו של ר' נחוניא ובע"מ מיחס אותו לר' אביגדור קרא מפראג סודות נפלאים ומעשים נוראים בקבלה בסדר פסוקי פ' בראשית, אך מביא אמוראים כמו אביי ורבא.

סעיף פז

(**פז**) **פליטת בית יהודה** - (ע' מה' יהודה לירמא בח"א וע' אח"ז).

סעיף פח

(**פח**) **פליטת בית יוסף** - הובא בספר כנסת הגדולה שו"ת הגאון מהר"י קארו כך כתב בס' סדר הדורות, ועמו הסליחה דלא היו דברים מעולם רק דהוא טעות הדפוס בכנה"ג דהוא כתב "פליטת ב"י" והדפיסו "פליטת בית יוסף" אך הכונה של הרב כנה"ג היה על שו"ת פליטת בית יהודה שהם תשובות מהר"י לירמא וזה פשוט.

סעיף פט

(**פט**) **פלפלא חריפא** - חיבר הרב תי"ט על הרא"ש סדר נזיקין והרב ז"ל חיבר על כל פסקי הרא"ש ולא נדפסו כי אם ב' חלקים, חלק א' ברכות וחולין והלק"ט וכו' וחלק ב' פלפלא חריפא, ונשארו סדר מועד וסדר נשים של פסקי הרא"ש בלי באור, ומשום הכי אזרו חיל הרב קרבן נתנאל והרב עטרת פז וחיברו על פסקי הרא"ש דנשים ומועד כי באמצעות מה שנדפס מחיבר הרב תי"ט נמצאו כל פסקי הרא"ש מבוארים.

סעיף צ

(**צ**) **פלפלא חריפתא** - קושיות ותירוצים על גפ"ת מכמה רבנים גאוני ארץ קובץ קטן.

סעיף צא

(**צא**) **פני האדמה** - להרב המו' מהר"ם בכ"ר שמואל אב"ד ור"מ בעה"ק ירושלים ת"ו דרושים והוא בצרוף עם פרי האדמה ח"ד.

סעיף צב

(**צב**) **פני אהרן** - שו"ת למה' אהרן אמארילייו בן הרב כרם שלמה נדפס מחדש.

סעיף צג
(**צג**) **פני אריה** - (עיין פני יהושע).

סעיף צד
(**צד**) **פני יהושע** - שו"ת להגאון מהר"י מקראקא בזמן הסמ"ע והב"ח שו"ת על סדר ד' טורים, וכתוב בהקדמה שהי"ל עוד חלק ב' משו"ת.

סעיף צה
(**צה**) **פני יהושע** - לגאון מופת הדור בן בתו של הגאון מ' יהושע מקראקא הנז', ח"א שהדפיס בראשנה הן בעודנו אב"ד במיץ על כתובות גיטין וקדושין וקונטרס ופסק עצום בדין חדש ונדפס באמשטרדם, והוא פלפול בגפ"ת ולפעמים בהר"מ ואחרונים ומליץ בעד רש"י לישב קושיות שהקשו עליו התוספות ע"ד שעשה מר זקנו בס' מגיני שלמה, וח"ב על ברכות שבת וקצת סדר מועד והדפיסו הרב ז"ל בהיותו אב"ד בפפד"מ שם בפפד"מ, וח"ג על קמא מציעא וכו' ונדפס בפפד"מ ונגמר אחרי פטירתו ז"ל, וח"ד נדפס בפירדא על קצת מכות שבועות חולין ולקוטים על ח"מ וכו', וכבר נדפסו ג' חלקים ראשונים פעם אחרת בפירדא, ויש להרב חיבור על התורה, ואני בעניי שמעתי מפיו כמה ענינים נחמדים ועיין לעיל במערכת יו"ד (עיין מהר"ר יעקב יהושע מקראקא בח"א) ובסוף ח"ד נדפס מהרב בן הגאון ז"ל פני אריה וגם מנכדו על גפ"ת.

סעיף צו
(**צו**) **פני יהושע** - שו"ת להרב מ' יהושע חאנדאלי תלמיד מהרח"ש והלך לעה"ק צפת ת"ו וראיתי תשובה כ"י מהרב ז"ל הסכמה על תשובת הרב המקובל מהר"י צמח גם כתב מהר"י צמח בהקדמת ס' קול ברמה שמסר להרב הנז' נגיד ומצוה מכונות שחיבר, וקצת תשובות נדפסו עם תשובות הרב מהר"א קובו ונקרא הספר בכללו מאורות הגדולים.

סעיף צז
(**צז**) **פני יצחק** - דרושים לכמהר"י פראנסיס דפוס שלוניקי והיה מורה צדק בעיר לארסו יע"א.

סעיף צח
(**צח**) **פני מלך** - פי' על האדרות נדפס ומקרוב נדפס קול ברמה להרב עיר וקדיש מהר"י צמח ז"ל פירוש על האידרא רבא.

סעיף צט
(**צט**) **פני משה** - מהר"ר משה בנבנשת חבור גדול כסדר טור חשן משפט פני משה מהנ"ל על סדר טור אה"ע, כך כתב בסדר הדורות, ועמו הסליחה כי הם ג' חלקי שו"ת

פני משה וכל חלק כלול שו"ת מד' טורים, והב' חלקים נדפסו בחיי הרב ז"ל וח"ג נדפס אחר פטירתו, ועיין בנדפס מערכת מ"ם (ע' מ' משה בנבנשת בח"א).

סעיף ק

(ק) **פני משה** - על הגדות הש"ס חיברו מה' משה בן אחי הגאון מה' נפתלי כ"ץ אב"ד דק"ק פפד"מ.

סעיף קא

(קא) **פני משה ומראה הפנים** - על ירושלמי סדר נשים וסדר נזיקין,פני משה פירוש ומראה הפנים כמו תוספות שקלא וטריא בס"ש ובהרמב"ם. ושמעתי כי הרב ז"ל הדפיס באשכנז על סדר זרעים ירושלמי חבור גדול אך עדיין לא נראה בעליל.

סעיף קב

(קב) **פני שלמה** - דרושים נחמדים ומתוקים מהרב מהר"ש אמארילי"ו הרב המחבר שו"ת כרם שלמה, ורוב הדרושים כמעט הם ע"פ הדין.

סעיף קג

(קג) **פנים חדשות** - והוא מפתח מתשובות האחרונים על ד' טורים ודוגמתו עשה הרב מהר"ם חאגיז ס' לקט הקמח כידוע.

סעיף קד

(קד) **פנים מאירות** - מהרב הגאון מ' מאיר אב"ד דק"ק אייזנשטאט נכד אחות הגאון הרב שפתי כהן. וספרי פנים מאירות הם ג' חלקים שו"ת וחידושי זבחים י"ט קדושין גיטין ועוד ח"ד חידושי קמא ועיין בנדפס סוף מערכת מ"ם (עיין מ' מאיר אייזנשטאט בח"א), ורבו היה הגאון ר' משה אב"ד דק"ק סאכטשוב כמ"ש בספר כתנות אור להרב ז"ל על התורה דף מ"א, ואחיו ובניו רבנים וגאונים. והוא מחותנו של הגאון מהר"ר צבי אשכנזי, ומספריו יראה המעיין חכמתו ובקיאותו. ובן בתו הגאון מהר"ר אלעזר היה אב"ד בק"ק רעבניץ ואח"כ בק"ק קעלין, ויש לו שם גדול בחריפות ובקיאות. וחיבר אור חדש, ב' חלקים. חלק א' נדפס אצל כתנות אור של הגאון זקנו, וחלק ב' שיטה על פסחים בפלפול חריף ועמוק, ושקיל וטרי עם הגאון מהר"ר יחזקאל אב"ד דק"ק פראג נר"ו בספרו הבהיר נודע ביהודה משו"ת. והרב פנים מאירות עוד חיבר חבור גדול על טור יורה דעה וחלק אחר משו"ת ונאבדו ולא נשאר כי אם חידושיו על הלכות יין נסך ונדפסו מחדש עם חי' כתובות ונקרא הספר אור הגנוז.

סעיף קה

(קה) **פסח גדול** - (עיין מ' יעקב בהג"מ צבי אשכנזי בח"א).

סעיף קו
(קו) **פסח מעובין** - מהרב כנה"ג, דינים מליל ערב פסח ולילי הפסח בסדר והגדה שס"ה דינים, ונדפס בויניציא וקושטא.

סעיף קז
(קז) **פסיקתא זוטרתא** - מהגאון רבינו טוביה בר' אליעזר. ועיין בנדפס מערכת טי"ת (עי' רבינו טוביה בר אלעיזר בח"א). ובספר פני משה בהוריות דף ב' בתוספותיו כתב "ובספרי זוטא הנקרא פסיקתא", עי"ש, ואני אומר דספרי זוטא לחוד ופסיקתא זוטרתא לחוד ופשוט.

סעיף קח
(קח) **פסיקתא** - על חמש מגלות (עיין רבינו טוביה בר אליעזר בח"א).

סעיף קט
(קט) **פסיקתא דרב כהנא** - הזכיר רבינו מנוח בפי' הרמב"ם הלכות לולב: "וראיתי דף אחרון מס' פסיקתא דרב כהנא בקלף כ"י ישן נושן וכתוב בסוף הדף כלשון הזה, חסלת וזאת הברכה ברוך המקום שזיכני להשלים פסיקתא דרב כהנא", עכ"ל. כנראה שהיא מחוברת על הפרשיות. וראיתי בספר ישן איזה דפים על הפטרות וכתוב עליהם פסיקתא דרב כהנא. ובספר "זה ינחמנו" דף ל"ו סוף ע"ב מייתי מאמר פסיקתא רבתי על שם פסיקתא דרב כהנא ואין הדבר כן. ואחר זמן ראיתי בסדר הדורות שכתב: "פסיקתא רבתא דרב כהנא מאמרים נוראים נפלאים מלוקטים מתנאים ואמוראים הובא בתוס' ומרדכי", עכ"ל. ואפשר דגם פסיקתא דרב כהנא קורין לה פסיקתא רבתא דרב כהנא. פסיקתא דרב כהנא הזכיר בספר ציוני פ' תשא דף נ"ז.

סעיף קי
(קי) **פסיקתא רבתי** - הוא ספר קטן והוא על חנוכה ד' פרשיות פסח שבועות ר"ה ויוה"כ מאמרי רז"ל מסודרים כמו מדרש רבה, והילקוט מביא מאמרים משם פסיקתא הנז'.

סעיף קיא
(קיא) **פסקי הרא"ש** - (עיין קצור פסקי הרא"ש).

סעיף קיב
(קיב) **פסקי דינים** - (עיין רשב"ם בח"א).

סעיף קיג
(קיג) **פסקי הלכות** - (עיין הראב"ד השלישי, רבינו אהרן הלוי, רבינו גרשון מאור הגולה, רבי יצחק בר יהודה ן' גיאות בח"א).

סעיף קיד
(קיד) **פסקי ריא"ז** - לכמה סדרים וכו' (עיין רבינו ישעיה אחרון בח"א).

סעיף קטו
(קטו) **פסקי הרי"ד** - על קצת מסכתות (עיין רבינו ישעיה הראשון בח"א).

סעיף קטז
(קטז) **פסקי המאירי** - (עיין מ' מנחם בר שלמה לבית מאיר בח"א).

סעיף קיז
(קיז) **פסקי הרמ"ה** - לסנהדרין (עיין ר' מאיר בר טודרוס הלוי בח"א).

סעיף קיח
(קיח) **פסקי מהר"ם** - ריקאנטי, חידושי דינים מהראשונים ונדפסו.

סעיף קיט
(קיט) **פסקי ר"ה** - (עיין הרשב"ץ בח"א).

סעיף קכ
א (קכ) **פסקי תוספות** - יש מי שכתב שחיברם הרא"ש, והוא הרב המופלא מהר"י בכ"ר דוד בספרו הבהיר דברי אמת, ועתה ראיתי בספר משנה לחם להגאון מה' יעב"ץ בסוף פסחים שכתב שחיברם הטור, ואני בעניי לא ידעתי שרש לדברים הללו.

ב פסקי תוספות. כתב מהר"י הלוי סי' י"ד דף ל"ו ע"ד שהוא מסתפק אם מחבר התוספות עצמם כתבם או רב אחר שקרא התוספות ועשאם. ולעיל כתבתי דיש מי שכתב דעשאם הרא"ש ויש מי שכתב דעשאן הטור.

ג ודע דזמנין טובא דמשכחת חידושים בפסקי תוספות דליתנהו בגופן של התוספות דקמן, והטעם שפסקי תוספות של המסכתא ההיא נתחברו על תוספות שאנץ וכיוצא, והתוס' שלפנינו הם תוספות טוך וכיוצא באופן שאינם פסקי תוס' שלפנינו. ואני בעניי כתבתי כן בפרטות על פסקי תוס' דמסכת סוטה, ועתה אנה ה' לידי תוספות כ"י למסכת סוטה והגם שהם מוטעים וחסרים ראיתי דפסקי תוספות שבידינו בדפוס נתחברו עליהם.

סעיף קכא
(קכא) **פסקי תוספות** - מזכיר הרב אליהו רבא א"ח כמה זימני ואחד מהם הוא בריש סי' רצ"ז ומוכח שהם לרב אחרון. ולא ידעתי אכנה גם לא ראיתים עד הנה.

סעיף קכב

(**קכב**) **פסקים וכתבים** - להרב תרומת הדשן עי' לעיל מערכת יו"ד אות ל"ח (עיי' מהרא"י בח"א).

סעיף קכג

א (**קכג**) **פענח רזא** - ספר קטן על התורה ובו פנינים מדברי התוספות והראשונים ועל הרוב מזכיר ר"י מאורלינש, רבינו בכור שור, ס' הגן, ר"י החסיד. חיברו רבינו יצחק בר יהודה הלוי נכדו של מה' שמואל מפלייזא שמביאין הפוסקין כ"כ בהקדמ' קצור מזרחי, ותיבת **פענ"ח** גימטריא **יצחק**. גם **רזא** גימטריא **יצחק**. וכתב סדר הדורות שיש בו הגהות הגאון מה' יצחק כ"ץ חתן הגאון מה' ליב.

ב ובא וראה מפלאות תמים דעים אשר נתן בלב הרב המחבר לקרותו פענח רזא שהם ב' פעמים גימטריא יצחק, כי הרב המחבר שמו יצחק, ואחר כמה וכמה שנים הדפיסו ועשה בו הגהות הרב מה' יצחק, ושני הרבנים, המחבר והמגיה, רמוזים בשם "פענח רזא", בי"ת פעמים יצחק. ונדפס שנת שס"ז ואני הצעיר לא ראיתי אלא דפוס שני שנת נח"ת באמשטרדם. אך ראיתי בכ"י פענח רז"א גדול כקובץ סדר הדורות כנראה שבעת דפוס ראשון השמיטו ממנו כל הכתוב בפירוש הרמב"ן וכיוצא וקצרוהו מאד.

סעיף קכד

(**קכד**) **פרדס** - לרש"י. נדפס לקוטי פרדס בווינציא ואח"כ באמשטרדם. ויש בידי ס' על קלף כ"י ובו שכ"ו סימנים מדינים והלכות מרש"י ואומרים שהוא ספר הפרדס, ועיין לקמן מערכת ש' שהבאתי מהמרדכי פ' שלשה שאכלו שרש"י סידרו ע"ש אות כ"ט (עיין שבלי הלקט).

סעיף קכה

(**קכה**) **פרדס** - חיברו רבינו שמואל מבונבודג תלמיד רש"י.

סעיף קכו

(**קכו**) **ס' הפרדס** - חיברו רבינו אשר בר חיים נביו מעיר מנתשון תלמיד תלמידו של הרשב"א. חבור נאה בדיני ברכות והוא בכ"י. וכתוב שם **ספ"ר הפרד"ס** גימטריא **אשר בר חיים נביו**.

סעיף קכז

(**קכז**) **פרדס רמונים** - חבור בהקדמת נוראות מחכמת האמת חובר מרבינו מהר"ם קורדובירו זצ"ל.

סעיף קכח
(קכח) **פרורי פת הקמח** - למהר"ם חאגיז, הובא במשנת חכמים ס"פ מ"ח ועדיין לא נדפס. כן כתב סדר הדורות דף קע"ה ע"א. וכבר נדפס והוא קצת פי' דניאל מחובר עם חבצלת השרון למהר"ם אלשיך וכמדומה שנדפס קודם משנת חכמים.

סעיף קכט
(קכט) **פרח לבנון ונחל איתן** -, דרושים על סדר הפרשיות לזוגא דרבנן כמה"ר יהודה פרץ וכמה"ר יצחק קאבאליירו שדרשו בק"ק ויניציא, וכתוב בהקדמה שכמהר"י פרץ וזרעו יש להם קבלה דמפרץ קאתו, ומה שאירע לו עם שר אחד אנוס ופי' שם מ"ש רבו עבדים המתפרצי"ם, עי"ש.

סעיף קל
(קל) **פרח מטה אהרן** - ב' חלקים תשובות מהרב הגדול מהר"א הכהן פרחיא. ועיין בנדפס מערכת האל"ת אות נ"ז (עיי' מ' אהרן הכהן פרחיא בח"א).

סעיף קלא
(קלא) **פרח שושן** - להרב מהר"י זיין שקלא וטריא על הרב גנת ורדים.

סעיף קלב
(קלב) **פרחי כהונה** - להרב מהר"א הכהן פרחיא הנזכר. שיטות על קצת מסכתות ונדפס באמשטרדם.

סעיף קלג
(קלג) **פרחי שושנים** - חידושים לע השי"ס וקצת דרושים דפוס קשטנדינא לבנו של הרב הגדול מה' אליהו מלובלין ז"ל הרב המחבר שו"ת יד אליהו.

סעיף קלד
(קלד) **פרטי פרטין** - (עיין רבינו מאיר בר טודרוס הלוי בח"א).

סעיף קלה
(קלה) **פרי האדמה** - ד' חלקים להרב המופלא מהר"ם בכ"ר שמואל אב"ד ור"מ מעה"ק ירושלים ת"ו על הרמב"ם שקלא וטריא וחידושי דינים, ועי' לעיל מערכת מ"ם (עי' מ' מיוחס בר שמואל בח"א).

סעיף קלו
(קלו) **פרי הארץ** - ג' חלקים להרב מהר"ם מזרחי אחד מרבני עה"ק ירושלים, ועי' לעיל מערכת מ"ם (ע' מ' מאיר מזרחי בח"א).

סעיף קלז

(קלז) **פרי חדש** - ג' חלקים פרי למאכל לכל תופסי התורה. ובשגם רבים לוחמים והשיגו עליו כולי עלמא מודו דרב מובהק הוא וסברתו ישרה ולשונו צח קב ונקי מצורף לבקיאותו, וכבר כתבתי בנדפס מערכת ח' (עי' מ' חזקיה די סלוא בח"א) תרי ממאה מגדולתו. וגם אני שמעתי מכמה ענינים שאירעו להרב ז"ל בשליחותו מעה"ק ירושלים ת"ו בערי פרנקיא"ה ונסים נוראים.

סעיף קלח

(קלח) **פרי חדש** - חיבר הג"מ אברהם אמיגו על ש"ע מהלכות פסח עד סופו ונאבד. והגאון הנזכר היה חשוב מאד בעיני רבני קושטא בזמן הרב פני משה ובית דינו וראיתי כתביהם שהיו שולחים להרב הנזכר בכבוד גדול, וראיתי ס' גדול כתיבת ידו יד הקדש משו"ת וחידושים בש"ס ופוסקים.

סעיף קלט

א (קלט) **פרי מגדים** - להרב המנוח מהר"ר יוסף במה' מאיר אשר היה אב"ד ור"מ בק"ק פראנקפורט דאדר ז"ל, והוא חיבור נחמד על ש"ע יורה דעה מראשו עד סי' קי"ב וכולל ב' חבורים -- משבצות זהב , שפתי דעת -- אשר בהם מבאר דברי הרב ט"ז והרב ש"ך בשקלא וטריא וחידושי דינים משו"ת ומהאחרונים שחיברו על י"ד ומכריע לדינא ומחדש בטובו כמה חידושי דינים. וקודם ההלכות פתח לה פתחא להודיע עיקר ההלכות ההם בשכ"ל הקדש, ושמענו כי נדפס להרב ז"ל פרי מגדים על הל' פסח ושם נאמר שכבר נדפסו ס' פורת יוסף וס' גנת ורדים, ובהקדמתו כתב ז"ל שחיבר ראש יוסף על חולין וחי' כמה מס' ופסק על חדש ושושנת העמקים על כללי הגמרא, ולא הגיע לידינו עד עתה כי אם פרי מגדים על יורה דעה והוא נחמד ויפה.

ב ובא לידינו עתה פרי מגדים על כל א"ח והוא כולל שני ספרים גמורים, הספר האחד נקרא ספר משבצות זהב על ט"ז א"ח, וספר שני אשל אברהם על מגן אברהם א"ח, ובתחלת הספר כמה דפים על סדר א"ב מוסר ודקדוק בהמצאה טובה מחודשת בדרך שואל ומשיב והם ענינים מועילים למדות טובות ולהרחיק גאה וגאון ולכמה ידיעות.

סעיף קמ

(קמ) **פרי עץ חיים** - נדפס ג' פעמים בווארשא והוא ספר הכונות לרבינו האר"י זצ"ל מסודר מן הרב המקובל מהר"ם פאפירש כ"ץ ז"ל כמ"ש במקומות אחרים שהוא ז"ל סידר כל כתבי האר"י ז"ל ויקרא להם שמות ולכונות הכי קרא שמו פרי עץ חיים שזהו פרי מאילן עץ חיים.

סעיף קמא

(קמא) **פרי מפרי** - חיבר מורי הרב זלה"ה לישב מה שהשיגו על הרב פר"ח בי"ד האחרונים כמו הרב פרי תואר והרב שמלה חדשה ודכוותייהו, והן בעון נח נפשיה דרב ולא השלימו.

סעיף קמב

(קמב) **פרי צדיק** - שו"ת והגהות לש"ע להרב הכולל מה' רפאל שלמה צרור רב מובהק בארגיל.

סעיף קמג

א (קמג) **פרי תואר** - חיבר הרב המופלא ח"ק מהר"ח ן' עטר על י"ד ומשיג על הרב פר"ח.

ב ואני זכיתי בילדותי לילך עם הרב הנזכר וכל בני ישיבתו לעשות זייאר"ה על מצבת הצדיקים שבעה"ק ירושלים ת"ו, וכבואנו למצבת הרב פר"ח ראינו להרב הנזכר שנשאר יחידי על מצבתו כמו רביע שעה ורחושי מרחשן שפתוויה והבננו דהיה שואל מחילה ואומר כי לשם שמים נתכוון וכיוצא.

סעיף קמד

א (קמד) **פרישה ודרישה** - חיברו הגאון הסמ"ע על ד' טורים. ומקרוב נדפס פרישה ודרישה א"ח בברלין, ופרישה י"ד אה"ע נדפסו בפני עצמם שהדפיסם בנו של הגאון הרב מה' יוזפא ועשה לו כתונת פסים הם הגהותיו שנדפסו בכתב דק בתוך הספר וכמה פעמים כותב בסוף ההג"ה "כ"פ", והוא ראשי תיבות כתונת פסים, ופרישה חושן משפט נדפס עם הב"ח שנדפס בפפד"מ, ודרישה ופרישה א"ה עתה נדפס שנית מחדש בב"י שנדפס בדיהרנפורט כמש"ל מערכת בי"ת ע"ש (עי' בית יוסף).

ב ודע דפרישה ודרישה י"ד שהדפיסו עם הטור וב"י בק"ק ווילמרשדארף חסרו ממנו הרבה, כל מה שהיה נראה בעיניהם פשוט או שכתב בב"י, ולא טוב עשו, וכמה פעמים האחרונים ירמזו שכן כתב הדרו"ף (=הדרישה ופרישה) ואיננו שם כי השמיטוהו המדפיסים. והמצא ימצא בדפוס הראשון שנדפס דרישה ופרישה י"ד עם הטור לבד בעיר לובלין, וכבר כתבתי בנדפס מערכת יו"ד (עיין מ' יהושע פאלק בח"א) דספר דרישה ופרישה חושן משפט נדפס רבות בשנים אחר שנדפס סמ"ע והרב כנה"ג לא ראה דרישה ח"מ כי נדפס שנת תע"ו והרב כנה"ג נח נפשיה שנת תג"ל, וכנה"ג ח"מ נדפס שנת ת"ך, ואם כן אין מקום להקשות על הרב כנה"ג מדברי הדרישה בח"מ, ויש להעיר על הרב שונה הלכות ח"ב דף נ"ה דנראה דתמה איך הכנה"ג בח"מ לא השגיח בדברי הדרישה עיין שם שהלשון אינו מדוקדק, ולא זכר מפרקי זמני הדפוס.

סעיף קמה

(קמה) **ס' פרנס** - כתבו דרש"י חיבר לכבוד גביר ופרנס העיר ספר וקראו על שמו ספר הפרנס.

סעיף קמו
(**קמו**) **פרנס** - ספר קדמון. בתשובות מהרי"ל ומהר"י קולון ואו"ה מזכירין אותו הרבה. ואו"ה כלל מ"ו אות ג' ומהרי"ל בתשו' סי' קנ"ו כתבו שהפרנס כתב בשם מהר"ם, וראיתי בסדר הדורות דף קע"ה ריש ע"ב שיחסו לר' משה פרנס מרוטנבורג ומובא במהרי"ל כמה פעמים עכ"ל, וכתב מהרי"ל בתשו' סוף סי' קפ"א דספר הפרנס בתראה הוא ועל פי מהר"ם נכתב, עיין בדבריו ז"ל.

סעיף קמז
א (**קמז**) **פרק שירה** - נדפס עם ב' פירושים -- שיח יצחק, שער שמעון. והובא פרק שירה בספר בית אלהים להרב המבי"ט בסוף הספר וכתב פירוש עליו, ע"ש. והרב יעב"ץ עשה פירוש בספ' עמודי שמים שהוא סדור תפלה שלו.

ב וראיתי בספ' הלקוטים כ"י משם רבינו האר"י ז"ל סי' תי"ב כי מ"ש שהאומר פרק שירה זוכה לכמה מעלות היינו כי בצלם אלהים עשה את האדם וכל הנבראים התחתונים הם נאחזים בשיעור קומת האדם ועל ידו מתברכים כולם. ולכן האדם האומר פרק שירה ויודע לכוין כל אלו הנבראים היכן רמוזים בו ויאמר אותם השירות הוא גורם שפע אל כל הנבראים כולם, עכ"ל בקצור.

סעיף קמח
(**קמח**) **פרקי אליהו** - מרז"ל בדפוס ישן וחדש.

סעיף קמט
(**קמט**) **פרקי ר' אליעזר** - (עיין מדרש).

סעיף קנ
(**קנ**) **פרקי גן עדן** - לרז"ל כמש"ל (עיין מדרש) וראיתים בדפוס ישן.

סעיף קנא
(**קנא**) **פרקי היכלות** - (עיין ארזי הלבנון).

סעיף קנב
(**קנב**) **פרקי ר' יוסי** - מזכיר בספר הרקח סי' שס"ב וז"ל "ובפרקי ר' יוסי מצאתי וכו'", עי"ש.

סעיף קנג
(**קנג**) **פרקי מרכבה** - לר' ישמעאל כ"י.

סעיף קנד
(**קנד**) **פרשיות התורה** - (עיין ג"ן פרשיות התורה וכו' באות ג' בקו"א).

סעיף קנה
(**קנה**) **פרשת דרכים** - ספר נפלא מדרושים נוראים בחריפות אמיתי לרבינו מהר"י רוזאניס ובכל העולם הם משבחים ומפארים הדרושים הנזכר. ובאשכנז הדפיסו ספר מכלל יופי, והוא קיצור דרושי פרשת דרכים כמש"ל מערכת יו"ד. (עיין מ' יהודה רוזאניס בח"א).

סעיף קנו
(**קנו**) **ספר הפשוטים** - (עין שלטי הגבורים).

סעיף קנז
(**קנז**) **פשטי** - ר"מ מקוצי מביא בספר מנחת יהודה תדיר כמעט בכל פרשה, ועמ"ש לעיל במערכת מ"ם בס"ד (עי' ר"מ מקוצי בח"א).

סעיף קנח
(**קנח**) **פתורא דדהבא** - (עיין אור חדש).

סעיף קנט
(**קנט**) **פתח האהל** - למ' אברהם מפרימשלא ונדפס שנת תנ"א בזולצבאך והוא ספר נחמד חלק אחד מ"מ ענינים כוללים בש"ס ובתוס', וחלק אחר הקדמות מהמפרשים יקרות ונשגבות.

סעיף קס
(**קס**) **פתיחות חכמה** - עשה הרב פרי מגדים בא"ח וי"ד קודם כל ההלכות פתיחה להלכות ההם, כי שם ביאר עיקרי ושרשי איתן ההלכות בטוב טעם ודעת כי יתן את רוחו המעיין פתח פתוח מצא להבין היטב עניני אותן ההלכות בנקל.

סעיף קסא
(**קסא**) **פתיל תכלת** - חיבר הרב מהר"י חאגיז על אזהרות מהר"ש ן' גבירול והוא קיצור זהר הרקיע להרשב"ץ ותוספת נפך, דפוס ישן.

מערכת צ

סעיף א
(**א**) **צאן קדשים** - על סדר קדשים מהגאון הרב תורת חיים וחבירו מ' מדרכי והגהות נכד הרב תורת חיים.

סעיף ב
(ב) **ספר הצבא** - להרז"ה במדות התלמוד והרמב"ן השיגו ונדפס בתמים דעים סימן רכ"ה וסימן רכ"ו כמ"ש בנדפס מערכת זיי"ן (עיין רבינו זרחיה בח"א).

סעיף ג
(ג) **צבאות ה'** - אחד ממאמרות שחיבר הרמ"ע ונדפס בעיר האמבורג שנת תכ"ג.

סעיף ד
(ד) **צדה לדרך** - מרבינו מנחם ן' זרח תלמיד רבינו יהודה בן הרא"ש ורבינו יהושע בן שועיב, והיה רב באלקלעה ואח"כ היה רב בטוליטולה וחיבר הספר לתועלת השר שמואל אברבנאל אשר הוא בחצר המלך וטרדותיו ופרשת דרכיו מונעים שלא ללמוד, ועברו על הרב מנחם הנזכר כמה צרות וגרושין וטלטולים ע"ש ועיין בח"א מערכת מ"ם אות מ"ם (עיין מ' מנחם ן' זרח בח"א). וכתב הרב בהקדמתו כי למד התלמוד בתוספות רבינו פרץ וזרעים וטהרות בפי' הרא"ש עם רבינו יהודה בנו רבו וע"ש באורך, ומן הספר ניכר גדולתו בתורה ושאר חכמות ומוס"ר מלכים פתח שקיצר חובות הלבבות בעשרה פרקים שילמדו בעשרת ימי תשובה. ובשו"ת שבות יעקב ח"ג סי' ס"ו כתב "ספר צדה לדרך שנמשך בכל מקום אחר הרא"ש שהיה אבי זקנו", עכ"ל. והוא אגב שיטפיה שהרב צדה לדרך היה תלמיד רבינו יהודה בן הרא"ש והיה צריך לכתוב שהרא"ש אבי רבו.

סעיף ה
(ה) **צדה לדרך** - מהרב באר שבע על פי רש"י והרא"ם כמ"ש בנדפס מערכת י' (עי' מ' יששכר מגוריציאו בח"א).

סעיף ו
(ו) **צדקה לחיים** - (עי' מ' נהוראי ג' ארמון בח"א).

סעיף ז
(ז) **צהרים** - חיבור קדמון בדיני איסור והיתר מזכירו באו"ה בכמה דוכתי ומהם כלל יו"ד אות כ', וכלל י"ז אות י"ג, וכלל כ' אות ט"ו, וכלל מ' אות י"ד, וכלל מ"ד אות א', ע"ש.

סעיף ח
(ח) **צוף דבש** - (עי' מ' וידאל צרפתי בח"א).

סעיף ט
(ט) **צור תעודה** - על הלכות שלוחין מהרמב"ם ושקלא וטריא. חיברו מהר"ם מרזוק וחיבר קרבן אליצור על מסכת ע"א וקצת שו"ת וחיבר פדה צור דרשות.

סעיף י
(י) **צורך** - סמ"ק מצורך הוא עם הגהות רבינו משה מצורך כמ"ש מהריק"ו בתשו'.

סעיף יא
(יא) **צורת הבית** - להרב תי"ט על בנין בית ג' ופסוקי יחזקאל.

סעיף יב
(יב) **צח ואדום** - (עיין דגול מרבבה).

סעיף יג
(יג) **צחות ומאזנים** - על חכמת הדקדוק מהראב"ע ז"ל.

סעיף יד
(יד) **ציון לנפש חיה** - שיטות הגאון מהר"ר יחזקאל ז"ל אב"ד ור"מ דק"ק פראג בפלפול עצום למסכת פסחים ברכות ביצה. וקרא ספרו על שם מרת אמו נ"ע כאשר עשה בשו"ת שקרא הספר "נודע ביהודה" לכבוד מר אביו ז"ל. וצל"ח למסכת פסחים נדפס בחיי הרב ז"ל ונראה מס' דגול מרבבה שנדפסה שיטת ברכות ורוצים להדפיס שיטת ביצה אך עדיין לא בא לידינו כ"א צל"ח פסחים. ושמעתי שכבר נדפסו על ברכות וביצה. ויש לו עוד תשובות וקצת מ"ב על נודע ביהודה ודרושים נחמדים ומתוקים.
עתה בא לידי על מסכת ברכות והדפיסו בן הרב ז"ל.

סעיף טו
(טו) **ציוני** - חיברו הרב ר' מנחם ציוני על התורה ע"פ הסוד, ויש בו חידושים נוראים ובנה ספרו על הזהר וספר הבהיר ופיר' הרמב"ן וכתר ש"ט ויתר ספרי מקובלים, והוא היה משפיר"א ונדפס בקרימונה שנת ש"ך.

סעיף טז
(טז) **ציצים ופרחים** - חיבר הרב יעב"ץ גימטריאות במספר שמות הקדש וסודות ונדפס.

סעיף יז
(יז) **ציצית נובל** - (עיין תעלומות ומקורות חכמה).

סעיף יח
(יח) **צל עולם** - ספר בחכמות למודיות טבעיות והוא ספר קדמון והיה ביד יחידי סגולה כ"י ונדפס באמשטרדם שנת תנ"ז ומלא מחידושי העולם.

סעיף יט
(**יט**) **צמח דוד** - להרב הגדול מהר"ר יוסף דוד על התורה על סדר הפרשיות ביאור פסוקים ומאמרים דרך דרש ועפ"י הדין ובסוף כל פרשה קצת על ההפטרה ורמזי הפרשה. חיבור נאה ונחמד. ונדפס מחדש על ג' ספרים בראשית שמות ויקרא.

סעיף כ
(**כ**) **צמח צדיק** - לגורי האר"י ז"ל והגהות מהר"י צמח ז"ל בפסוקי אליהו ואלישע ושאר ענינים. נדפס בעיר קארעץ שנת תקמ"ה.

סעיף כא
(**כא**) **צמח צדק** - שו"ת הגאון מ' מנחם מענדל אב"ד דק"ק ניקלשבורג והגהות מהרב בנו אשר מלא מקומו והיה אב"ד בק"ק הנזכר ועמ"ש במחזיק ברכה יורה דעה סי' ג"ן אות ט"ז בס"ד. ולעיל מערכת מ"ם אות קמ"א ע"ש. (עיין מ' מנחם מענדל אבד"ק ניקלשבורג בח"א).

סעיף כב
(**כב**) **צניף מלוכה** - להרב מהר"ר יעקב ן' נעים ז"ל בסוף ספר משכנות יעקב בדין כבוד המלך.

סעיף כג
(**כג**) **צנצנת המן** - על קצת אגדות להרב מנחם מן מליסא ונדפס באופיבאך שנת תפ"ו.

סעיף כד
(**כד**) **צנצנת מנחם** - ביאור מאמרים תמוהים בדרך חורפא והקדמות נפלאות. נדפס בברלין שנת פ"ת חיברו הגאון מהר"ר מענדיל תלמיד הגאונים מהר"ר העשל והרב בה"ז, ויש לו ח"ב מס' זה ולחם מנחם שו"ת ועל הש"ס וס' קדשים וטעמי מנחם על רש"י.

סעיף כה
(**כה**) **צפחת המים** - עה"ת הזכירו הרב כנה"ג י"ד סימן ר"ם ובלשונות שבסוף חלק א"ח ושאר דוכתי.

סעיף כו
(**כו**) **צפנת פענח** - חיבר ראב"ן מדינים ומזכירים אותו המרדכי ושאר פוסקים. וכ"כ הרא"ש בתשו' כלל פ"ד סי' ג' ובחיבור זקני ראב"ן הנקרא צפנת פענח ע"ש. וכ"כ מהרש"ל בתשובה סי' כ"ט. ולפי זה לא צדקתי במה שחשבתי צפנת פענח וראב"ן לשנים בס' הקטן ראש דוד דף כ"ג ע"א וכמ"ש בפאת הרא"ש ע"ש.

סעיף כז

(**כז**) **צפנת פענח** - דרושים נפלאים להרב מוהרימ"ט.

סעיף כח

(**כח**) **צפנת פענח** להרב המחבר כתונת פסים בדרך ערכין הקדמות ומאמרים תמוהים נדפס בפפד"א שנת תנ"ד.

סעיף כט

(**כט**) **צפנת פענח** - חדש מחודש (והוא צפנת פענח רביעי) דרושים על סדר הפרשיות בס' שמות והם דרושים נחמדים בדרך פרד"ס בכמה אופנים. חיברם הרב החסיד מהר"ר יעקב יוסף ול"ו רג"ל על לשונו הקדמות רבו הרב המפורסם קדוש יאמר לו מהר"ר ישראל בעל שם טוב, וידענו שכבר נדפס להרב הנזכר ספר תולדות יעקב יוסף ונותנים לו את השבח, ושם כתוב שחיבר ספר בן פורת יוסף, ונדפס צפנת פענח בעיר קארעץ שנת תקמ"ב. ובספר סדר הדורות מביא כמה ספרים אחרים קראו בשמותם צפנת פענח שלא נראו בעליל.

סעיף ל

(**ל**) **צרוף** - ספר כ"י בחכמת הצירוף והוא עמוק עמוק ולא ידעתי מה שם הרב המחבר. וכבר כתבתי דהרב יצחק מן עכו תלמיד חבר להרמב"ן היה מתעסק בחכמת הצירוף ובאים אליו מלאכים. וראיתי איזה קונטרס מכ"י רבינו מהרח"ו עצמו בזה. ועיין בח"ב מערכת יו"ד אות כ"ב (עיין מ' יצחק דמן עכו בח"א).

סעיף לא

(**לא**) **צרור החיים** - מהר"ר חיים יעקב תלמיד הרב מופת הדור מהרח"א חיבר על לשונות הרמב"ם ושו"ת סמא דחיי כמש"ל. (עיין סמא דחיי).

סעיף לב

(**לב**) **צרור החיים** , **צרור הכסף** - חיברם רבינו חיים בר דוד תלמיד הרשב"א וצרור הכסף הוא מחולק לדרכים ושערים כמו שתראה להרב המבי"ט בראשון סי' רס"ה. (עיין ספר צרורות).

סעיף לג

(**לג**) **צרור הכסף** - חיבר רבינו יצחק נרבוני. שיטה מקובצת בתרא דף כ"ח ע"ג.

סעיף לד

(**לד**) **צרור הכסף** - להרב מ' אברהם גאטיניי מרבני שלוניקי והרביץ תורה בישראל והוא משו"ת ועניינים והוא חיבר ס' טירת כסף מדרושים נחמדים.

סעיף לה
(לה) **צרור הכסף** - (עי' צרור המור בסמוך).

סעיף לו
(לו) **צרור המור** - חיבור על התורה חיברו הרב מהר"ר אברהם סבע ספרדי על דרך פשט וע"ד האמת. וחיבר צרור הכסף על דינים. ומזכיר צרור המר הרב מטה משה סי' תתי"ב ויש ט"ס בשיירי א"ח סי' תר"ב וגם האחרונים סי' תכ"ח מזכירין אותו במ"ש שאין ראוי להפסיק במסעות. (ועיין מ' אברהם סבע ספרדי בח"א).

סעיף לז
(לז) **ספר צרורות** - הובא בס' בית יוסף כ"כ סדר הדורות, אמנם לא יש ס' צרורות כ"א צרור החיים וצרור הכסף לרבינו חיים בר דוד תלמיד הרשב"א ועליו כותב מרן שכתוב בספר הצרורות או בעל הצרורות.

סעיף לח
(לח) **צרי היגון** - להרש"ט פאלקירא בעל ספר המבקש עם הגהות מהר"ש. נדפס בהענא שנת תע"ו.

מערכת ק

סעיף א
(א) **קב הישר** - (עיין שבלי הלקט. ועיין מ' שמואל קאידינובר בח"א).

סעיף ב
(ב) **קבוצת כסף** - כ"י למהר"ר יאשיהו פינטו. קיצור דינים כמו ש"ע מדיני נשים ודיני ממונות בסדר הרמב"ם ראיתיו כ"י.

סעיף ג
(ג) **קבלה** - סדר הקבלה חיברו הראב"ד ועמ"ש לפנים מערכת אל"ף (עיין הראב"ד הלוי בח"א).

סעיף ד
(ד) **קדושה וברכה** - (עיין ברכת ה').

סעיף ה
(ה) **קדש הלולים** - למהר"ר מהללאל הללויה רב בעיר אנקונה משנת ת"ך והוא פירוש פשוט על התורה וראיתיו כ"י. גם חיבר הל"ל גמור ס"ה פסקים לענין דינא ועוד חיבר ספר הללויה משירים וחידות וכו'.

סעיף ו
(ו) **קהלות משה** - (עיין פי' התורה לר"ע ספורנו).

סעיף ז
(ז) **קהלת בן דוד** - פי' קהלת על פי הפשט ועל דרך האמת מכמהר"ד חזן זלה"ה.

סעיף ח
(ח) **קהלת יעקב** - חיברו הרב הכולל כמהר"י אלבעלי אחד מרבני איזמיר והוא על הלכות שבת ומאכלות אסורות להרמב"ם ודרושים יפים ומתוקים ושו"ת ובהקדמת הרבנים יגידו צדקתו את עולותי"ו ואת שלמי"ו.

סעיף ט
(ט) **קהלת יעקב** - נדפס מקרוב להרב החסיד מהר"י אלגאזי ז"ל והוא כולל תוספת דרבנן. לשון חכמים. לשון בני אדם. מדות חכמים.

סעיף י
(י) **קהלת יעקב** - (עיין אור זרוע).

סעיף יא
(יא) **קול אליהו** - שו"ת להרב מהר"ר אליהו ישראל בן הרב משאת משה ונדפסו חדשות מעתה. ושם נאמר מכמה חבורים רבים ונכבדים אשר חיבר. תנצב"ה.

סעיף יב
(יב) **קול בוכים** - (עי' מ' אברהם גאלאנטי בח"א).

סעיף יג
(יג) **קול בן לוי** - לכמה"ר רפאל הלוי על הש"ס והרמב"ם ושו"ת והוא תלמיד ממורנו הרב בתי כהונה.

סעיף יד
(יד) **קול בעזרה** - (עיין קשורים ליעקב).

סעיף טו
(טו) **קול ברמה** - כ"י. ספר שחיבר הרב המקובל מהר"י צמח ביאור האדרא רבא קדישא מדברי האר"י ומהרח"ו ומה שחידש. ושם בהקדמת הספר כתב שבא לידו פי' הזהר מהרב מהרח"ו עצמו מדעתו הרחבה והעמוקה, והוא מה שחיבר אחר שלמד עם רבינו האר"י זצ"ל כמו שנתברר לו בראיות מופתיות, והוא בכלל הדפים אשר גנז מהרח"ו והרבנים שאחריו הוציאום ע"י יחודים ותעניות כמו שרמזתי בנדפס (עיין מ' חיים ויטאל בח"א). וכל זה לא היה ביד מהר"ר שמואל בן הרב מהרח"ו כמ"ש מהר"י צמח. וכן ראיתי

בכתבי הרב משה ויטאל בן הרב מהר"ש ויטאל שהעתיק קצת קונטרסים וכתב בתחלתם "אלו הקונטרסים הם ממה שיש לזולתנו מכ"י מר זקני ולא נמצא אתנו", עכ"ד. והיה נמצא כל זה למז"ה מהר"א אזולאי ולמהר"י צמח. ומהר"ם פאפירש תלמיד מהר"י צמח העתיק ממנו. וכתב עוד הרב מהר"י צמח שחיבר מז"ה ג' ספרים ביאור על הזהר. ספר אחד קראו שושנה על ח"א מהזהר שכך מתחיל הרשב"י, וספר ב' קראו ספר המשכילים על ח"ב, וספר ג' קראו העמק שאלה על ח"ג מהזהר. וכל זה נאבד. וגם ספר אור הגנוז למז"ה נאבד שחיברו מהכתבים הנזכר. כנראה שלא הסכימו מן השמים שיתגלה בדור יתום זה. וקול ברמה הנזכר נדפס בפולין וכמדומה לי שחסר קצת מקול ברמה שיש בארצנו כ"י.

סעיף טז

(**טז**) **קול יהודה** - דרושים ע"ס בראשית חיברו מה' יהודה ליב בן מה' יוסף רופא.

סעיף יז

(**יז**) **קול יהודה** - דרושים על התורה להרב המפורסם מהר"ר יהודה עייאש ז"ל ונדפסו מקרוב.

סעיף יח

(**יח**) **קול יעקב** - להרב הכולל כמהר"י שאול אחד מרבני איזמיר תלמיד מורנו הרב בעל בתי כהונה והוא דרושים נחמדים מאד על פי הדין וחידושי הלכות ולשונות הרמב"ם וליקוטים.

סעיף יט

(**יט**) **קול יעקב** - דרושים למהריק"ש כ"י אשר דרש בק"ק מסתערב אשר במצרים ועתה קורין אותו קהל המצריים. ואני ראיתי קצת שיטות בגמרא להרב ז"ל כ"י.

סעיף כ

(**כ**) **קול הרמז** - חיבר מהר"ז על המשניות ולשונו עץ סופר מאי"ר בקיצור. ועיין בנדפס מערכת מ"ם (עי' מ' משה זכות בח"א).

סעיף כא

(**כא**) **קונטרס** - אגרת בקרת להרב יעב"ץ בענין פצוע דכא ונדפס ב' פעמים ובשנית יש מהדורת בתרא.

סעיף כב

(**כב**) **קונטרס** - בענין לאחר שלשים יום. הרב דבר אמת קונטרס שני.

סעיף כג
(**כג**) **קונטרס** - על אין אדם אוסר דבר שאינו שלו לכמהר"ר אברהם קארו בס' חזון נחום פ"ו דתמורה דף קס"א ע"ב.

סעיף כד
(**כד**) **קונטרס** - בדין אין אדם משים עצמו רשע להרב המו' מהרח"א בר דוד בס' אשדות הפסגה בסוף הספר דף ז' ע"ג.

סעיף כה
(**כה**) **קונטרס** - על אם למקרא ולמסורת לכמהר"א קארו הנזכר בספר חזון נחום פ"ט דמנחות דף נ"ז ע"ב.

סעיף כו
(**כו**) **קונטרס** - בביאור מאמר הזהר וכו' (עיין מהר"ש בן אלקבץ בח"א).

סעיף כז
(**כז**) **קונטרס** - בארות חמר בקנה את וכו'. הרב מהר"י חנין בסוף ספר דרשותיו בני יצחק.

סעיף כח
(**כח**) **קונטרס** - בענין בל תוסיף לכמה' אברהם קארו הנזכר הובא בספר חזון נחום למורנו הרב במ' זבחים דף כ"א, ועיין בסוף ספר גט מקושר למורי הרב ז"ל.

סעיף כט
(**כט**) **קונטרס** - גופי הלכות בפתחי נדה בס' מרכבת המשנה ח"ב פ"ו דאסורי ביאה.

סעיף ל
(**ל**) **קונטרס** - לגיטין. הרב דברי אמת קונטרס א' וקונטרס ד' וקונטרס י"א.

סעיף לא
(**לא**) **קונטרס** - בענין דברי סופרים. שם קונטרס תשיעי.

סעיף לב
(**לב**) **קונטרס** - ויכוח (עיין מ' אברהם מונסון בח"א).

סעיף לג
(**לג**) **קונטרס** - בענין חלה הרב דברי אמת קונטרס עשירי.

סעיף לד
(**לד**) **קונטרס** - בענין חשוד. שם קונטרס חמישי.

סעיף לה
(**לה**) **קונטרס** - יסוד השטרות, בשו"ת פני אריה חדש.

סעיף לו
(**לו**) **קונטרס** - על כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד לכמהר"א קארו הנזכר בספר חזון נחום פ"א דתמורה דף קכ"ד.

סעיף לז
(**לז**) **קונטרס** - בכתיבת ס"ת על דרך האמת (עיין מ' משה זכות בח"א).

סעיף לח
(**לח**) **קונטרס** - בענין הלאוין. הרב דברי אמת קונטרס חמשי.

סעיף לט
(**לט**) **קונטרס** - לחם לשבע להרב יעב"ץ במור וקציעה א"ח סימן ר"י בשיעורי ברכת האכילה.

סעיף מ
(**מ**) **קונטרס** - על מאמר מבוא השמש. (עיין מ' אברהם הכהן פימינטיל בח"א).

סעיף מא
(**מא**) **קונטרס** - מאמר המלך בדינא דמלכותא ואביזריה. בסוף ס' בית אברהם להרב מהר"א ישראל ובו ו' קונטרסים.

סעיף מב
(**מב**) **קונטרס** - מדות המזבח להרב מהרח"א בר דוד בספר אשדות הפסגה בסוף הספר סוף דף י'.

סעיף מג
(**מג**) **קונטרס** - מודעא למהרח"ש נדפס בתשובותיו בח"ב כמדתו לכל רוח חכמה.

סעיף מד
(**מד**) **קונטרס** - מזיגת כוס יפה להרב יעב"ץ במור וקציעה א"ח סי' ק"ץ בכוס של ברכה.

סעיף מה
(**מה**) **קונטרס** - על דין מליח הרי הוא כרותח למר"ן ז"ל בשו"ת אבקת רוכל הנדפס מקרוב סי' רט"ו.

סעיף מו
(**מו**) **קונטרס** - מנורת זהב להרב יעב"ץ שם סי' עת"ר להל' חנוכה.

סעיף מז
(**מז**) **קונטרס** - בענין מקואות הרב דברי אמת קונטרס שלישי.

סעיף מח
(**מח**) **קונטרס** - מקנת כסף בקנין כסף מהר"י חנין בסוף ספר דרשותיו בני יצחק וקונטרס בקנינין הרב דברי אמת קונטרס שביעי.

סעיף מט
(**מט**) **קונטרס** - משפט שלום להרב יעב"ץ נדפס על דין א' שפסק בדברי ריבות בג' קהלות אהו"ב ונתברר לדיין.

סעיף נ
(**נ**) **קונטרס** - נר תמיד להרב הנזכר בספר לחם שמים מס' תמיד.

סעיף נא
(**נא**) **קונטרס** - הסוגיות (עיין מ' יהושע שפירא בח"א וגם מו"ה משה בנבנשת).

סעיף נב
(**נב**) **קונטרס** - סמ"ע על דיני ריבית ושבת ותקנות נדפס שני פעמים.

סעיף נג
(**נג**) **קונטרס** - עגונה למהרח"ש זה יצא ראשונה בתשובותיו לא"ה והדפיסו בנו הרב משה חיים, ויהללוהו בשערים במעונות אריות מחכמתו ויושר דעתו, ועל קונטרס זה כ' מהר"א אלפאנדארי באריכות בספר סדר אליהו ב' שערים בפלפול עצום.

סעיף נד
(**נד**) **קונטרס** - פסקים. (עיין מהר"י די ליאון בח"א).

סעיף נה
(**נה**) **קונטרס** בקנינין. (עיין קונטרס מקנת כסף).

סעיף נו
(**נו**) **קונטרס** - קשי ההבנה. כלומר על לשונות קשי ההבנה מהראשונים בשו"ת אבקת רוכל למר"ן ז"ל סימן ג"ל וסימנים הנמשכים ע"ש.

סעיף נז
(**נז**) **קונטרס** - בענין שומר שמסר לשומר בסוף מים עמוקים שנדפס מחדש בברלין.

סעיף נח
(**נח**) **קונטרס** - מהשין ימני שבמקרא. גם קונטרס שמאל ישראל (עיין דובב שפתי ישנים).

סעיף נט
(**נט**) **קונטרס** - על תוך כדי דיבור לאחר קדוש בספר חזון נחום בתמורה פ"ג דף קנ"ו ועיין בסוף יעיר אזן בקלורית לעין.

סעיף ס
(**ס**) **קונטרס** - תורת האהל. בספר מרכבת המשנה ח"ג פרק י"ט דטומאת מת בדיני אהלות.

סעיף סא
(**סא**) **קונטרס** - בענין תרי ותרי. הרב דברי אמת קונטרס שמיני.

סעיף סב
(**סב**) **קופת הרוכלים** - הוא ס' שחיברו רבינו יצחק בר ברוך מקורטובא ונפטר שנת ד' אלפים תתנ"ד. הביאו ספר יוחסין.

סעיף סג
(**סג**) **קורא הדורות** - (עיין מ' דוד קונפורטי בח"א).

סעיף סד
(**סד**) **קטורת סמים** - פי' לתרגום יונתן בן עוזיאל על החומר נדפס באמ"ד.

סעיף סה
(**סה**) **קינת סתרים** - ביאור נפלא להרב הקדוש מה' אברהם גאלאנטי תלמיד רבינו הרמ"ק על מגילת איכה על דרך האמת ונדפס כמה פעמים.

סעיף סו
(**סו**) **קיקיון דיונה** - שיטות על כמה מסכתות חיברו הגאון מה' יונה תאומים מפראג.

סעיף סז
(**סז**) **קלורית לעין** - על קצת מאמרי עין יעקב להרב הגדול מהר"ש אלגאזי ז"ל. ונדפס בסוף ספ' מעולפת ספירים להרב ז"ל. ונדפס באיזמיר.

סעיף סח
(**סח**) **קן צפור** - קיצור ספר כנפי יונה הביאו סדר הדורות.

סעיף סט
(**סט**) **קנאת אפרים** - (עיין ארבעה חרשים).

סעיף ע
(**ע**) **קנאת סופרים** - מהרב חנניה קזיס על שרשי המצות להרמב"ם להצילו מהשגות הרמב"ן. ונלוה עמו קונטרס ח"ק לישראל השגות על הרב פר"ח י"ד.

סעיף עא

(**עא**) **קנה** - עתה נדפס בפולין ספר הקנה גדול על בראשית ועוד ס' הקנה בקובץ קטן על טעמי המצות וקנה בינה על ק"ש וכל זה נדפס. וגם יש לה הקדמה ארוכה כ"י מס' הקנה. ולפי מ"ש היה בזמן ד' אלפים שהוא בזמן רב תחלת האמוראים. והוא פלא דמייתי דברי אביי ורבא ושאר אמוראים. ומבערכת סמ"ך כתבתי (ע"ש בסוף האות). דסדר תנאים ואמוראים בשינוי כתוב בס' הקנה הגדול ונתחבר מהגאונים. וכן מזכיר כל רבנן סבוראי דף פ"א ע"ג. ועלה על לב דאפשר דאין זה מהס' רק תוספת שהוסיפו אח"כ ובהעתקות עשאוהו מגוף הספר. אמנם ממטבע הלשון נראה דהוא מגוף הספר ולא ידענא מה אידון ביה דנראה דמחבר ס' הקנה היה אחד רבנן סבוראי. ועמ"ש בשה"ג ח"ב מערכת פ"א (עיין פליאה) דיש דעות במחבר ספר פליאה, וספר הקנה הגדול הוא מלא טעויות וחסרונות שראיתי ס' הקנה כ"י וראיתי ההפרש. ובספר ציוני בכמה מקומות מביא מדרש רבי נחוניא בן הקנה. ובס' ציוני כותב בעל סודנו על הרב הרוקח ולמהר"ם ריקאנטי כותב ה"ר מ"ר.

סעיף עב

(**עב**) **קנה בינה** - אחד ממ"ט קנים, נדפס פעם ראשונה שנת שע"א ופעם ב' נדפס בק"ק וילמרשדארף שנת ת"ץ והוא מהקדוש קנה ן' אביגדור ן' נחום. ובן הקדוש קנה בשם אבי זקנו ממשפחת ר' נחוניא בן הקנה והוא מפלאות תמים דעים על שמע ישראל. ושם אומר חכמת אביו מקרא משנה ספרא ספרי כל התלמוד. מדות מזלות הכרת פרצוף גלגולים שיחת דקלים עופות נחשים עשבים כוכבים. ושם נאמר שהיה שנת ארבעת אלפים. וראיתי ספר גדול על פרשת בראשית כ"י וקרו ליה ס' הפליאה ממנו ז"ל. ועיין במערכת פ"א בס"ד. (עיין פליאה).

סעיף עג

(**עג**) **קנה חכמה** - הוא חיבור דרושים נחמדים מהרב המוכיח מ' ליב פודוויצר (פוחאוויטצר).

סעיף עד

(**עד**) **קערת כסף** - לה"ר יוסף האזובי שירים ומוסר ומזכירה הרמד"ל בשתי ידות.

סעיף עה

(**עה**) **קץ לתכונה** - (עיין מהר"ר שמואל בר משה מלג'זיירי בח"א).

סעיף עו

(**עו**) **קיצור ס' אלימה** - (עיין אלימה).

סעיף עז
(**עז**) **קיצור דינים** - וכן קיצור כונות האר"י זצ"ל נתחברו כמה קיצורים מינים ממינים שונים. ובעל נפש לא יסמוך עליהם אלא כשלמד כבר הדבר במקורו או לפחות כשהוא ברור לו מאד. וכולי האי ואולי שלא יטעה בדין או בכונה ח"ו.

סעיף עח
(**עח**) **קיצור חובת הלבבות** - נדפס ק"ק לא' מרבני פירארה. וכבר כתבנו לפנים (עיין צדה לדרך) חיבר עשרה פרקים קיצור חובת הלבבות ומספרי מוסר אחרים כדי שילמדו בעשרת ימי תשובה והם בתוך ספרו הנחמד.

סעיף עט
(**עט**) **קיצור ספר יראים** - הוא מה שיש בידינו כמש"ל מערכת האל"ף בס"ד (עיין רבינו אליעזר ממיץ בח"א).

סעיף פ
(**פ**) **קיצור כבוד חכמים** - (עיין יפה מראה).

סעיף פא
(**פא**) **קיצור כונות האר"י** - (עיין קיצור דינים).

סעיף פב
(**פב**) **קיצור מאמר התערובות** - (עיין מ' אברהם הכהן פימינטיל בח"א).

סעיף פג
(**פג**) **קיצור מזרחי** - ונקרא גם כן מתנת עני למהר"ר יצחק הכהן מק"ק אוסטרהא ונדפס בפראג שנת שס"ד והוא ספר חשוב כולל דברי הרא"ם ושאר מפרשים ונפך מדיליה ואינו מצוי כל כך.

סעיף פד
(**פד**) **קיצור מרדכי** - דע שראיתי קיצור המרדכי בכ"י על קלף וכתוב עליו שקצרו מהר"ש משליצשטט ז"ל ועתה ראיתי בסה"ד שכתב קיצור מרדכי נקצר על ידי יהושע בעז מברוך שי"ז עכ"ל. וזהו בדפוס כמדומה שראיתיו וכפי דברי הרב הנזכר כתוב שם מי המקצר כמ"ש הרב הנזכר ונראה דהוא הרב המחבר שלטי הגבורים. וזה שבדפוס אינו מצוי. ועל הרוב נראה שזה שראיתי בכ"י הוא ענין אחר ואין לו יחס עם זה שבדפוס. ובשו"ת מהרי"ל ד' קרימונה דף ס"ג ע"א כ' ובמרדכי שחיבר מהר"ש שליצשטט. ובחידושי אנשי שם סביב המדרכי פ' היה קורא בהגהת מ' אייזיק שטיין הזכיר מדרכי ממ' שמואל שליצשטט.

סעיף פה
(**פה**) **קיצור סמ"ג** - שנדפס בזמננו נראה שקיצרו הרב מחבר הסמ"ג עצמו וכן נראה מהסכמה והקדמה אשר בתחלתו.

סעיף פו
(**פו**) **קיצור עבודת הקדש להרשב"א** - הוא מה שיש בידינו שהוא קיצור מהארוך על דרך תורת הבית. כמו שיתבאר לקמן מערכת שי"ן בס"ד (עיין הרשב"א בח"א).

סעיף פז
(**פז**) **קיצור פסקי הרא"ש** - חיברם רבינו יעקב בעל הטורים.

סעיף פח
(**פח**) **קיצור ספר הפרדס להרמ"ק ז"ל** - חיברו הרמ"ע ז"ל. ועיין לעיל מערכת עי"ן (עיין עסיס רמונים).

סעיף פט
(**פט**) **קיצור ראשית חכמה** - קיצור מהר"י פוייטו וגם הרב יחיאל מילי קצר באופן אחר וקראו תפוחי זהב. והרב המחבר עצמו מהר"א די וידאש ז"ל הוא סילת וזיקק וחיבר תוצאות חיים סלת נקיה. ונדפס כמה פעמים. ועיין בח"ב מערכת רי"ש (עיין ראשית חכמה).

סעיף צ
(**צ**) **קצור רב פנינים** - (עיין רב פנינים).

סעיף צא
(**צא**) **קיצור שבלי הלקט** - הוא שבלי הלקט אשר בדפוס וזהו חלק א' של שבלי הלקט.

סעיף צב
(**צב**) **קיצור שבלי הלקט ח"ב** - ראיתי בכ"י ובא לידי ספר שבלי הלקט ח"ב כ"י עצמו. וראיתי שהרב המקצר הכניס בתוכו דינים אחרים שאינם משבלי הלקט. ובאותם הדינים הנוספים אומר זקני הרז"ה ודודי הרא"ה בכמה ענינים ודינים.

סעיף צג
(**צג**) **קיצור תורת הבית להרשב"א** - קצרו הרשב"א עצמו ונקרא תורת הבית הקצר והוא לבד היה ביד הטור ולא הארוך כמ"ש מרן בב"י יורה דעה סי' קי"ב.

סעיף צד
(**צד**) **קיצור תורת חטאת** - הנדפס עם פירוש דמשק אליעזר נראה שקצרו הרב מור"ם עצמו.

סעיף צה

א (**צה**) **קיצור תקפו כהן שחיבר הגאון הש"ך בדיני תפיסה.** - קצרו הגאון מהרר"י בספר אורים ותומים שחיבר על חושן משפט שני חלקים עד סי' קנ"ב. ובסימן כ"ה עשה קיצור תקפו כהן כמו ש"ע ועליו כתב חידושיו מזה ומזה הם כתובים. וחיבר ספר כרתי ופלתי על יורה דעה עד סי' קי"א ונדפס ח"ב על הלכות נדה ונדפסו יערות דבש ב' חלקים דרושים.

ב ובימי חרפי בזמן הרב הגדול סבא קדישא מ' יצחק הכהן זלה"ה הרב המחבר בתי כהונה בהיותו רב בעיר הקדש ירושלים ת"ו נשמעה קרן מלחמה כי רבים לוחמים מגאוני אשכנז עם מהר"י הנזכר. ורבני גאוני עה"ק לא ידעו אמיתת הדברים ולהיכן מגיעים ומה טיבן של ענינים.

ג ודע כי בארעא קדישא לא נמצא איש מפקפק על שום דבר תורה ורז"ל ח"ו והכל מתאבלים על החרבן בעוה"ר ומתאמצים לומר כל לילה תיקון חצות שסידר רבינו האר"י זצ"ל. ויש חברת אנשי חיל שקמים מבתיהם כל לילה בחצות למדרש קדוש ואומרים תיקון חצות וקינ"ת סופרים תרבה הן נותנין אוני"ן תאניה ואניה. ומרגלא בפומייהו דרבנן אשרי כל חוצ"י לומר תיקון חצות הנזכר. ובימי בין המצרים בבהכ"נ הגדולה וק"ק תלמוד תורה נאספים ביום קהל גדול ומקוננים ובוכים בכל יום כמצות רבינו האר"י ז"ל. וכמה פרישות נוהגים הת"ח בימי בין המצרים ככל חומרות הנמצאים בספרים ויותר ויותר. גם אין לומדים בעה"ק בדברי קבלה כ"א השמונה שערים שהועתקו מכתבי מהרח"ו עצמו ובנו ודרך עץ החיים ותו לא. כי אפילו בכתבי האר"י ז"ל חוששים לספרים וסדרים אחרים. והוצרכתי לכתוב זה יען ראיתי דתלו בוקי סריקי ביושבי א"י וכתוב בס' שרו להו מרייהו.

סעיף צו

(**צו**) **קיצור ספר התרומה** - עשה רבינו יששכר הלוי בר יקותיאל מגדולי תלמידי הרא"ש ונפטר שנת צ"ב לאלף הששי.

סעיף צז

(**צז**) **קיצור תשובות הרא"ש** - חיבר רבינו יעקב בעל הטורים והיו ביד רבינו בצלאל אשכנזי כ"י כמ"ש בתשובותיו. ועוד חיבר קיצור תשובת הרא"ש רבינו משה די ברושליוש וראיתים כ"י כמ"ש מערכת חי"ת (עיין חזה התנופה).

סעיף צח

(**צח**) **קרא משה** - (עיין מעין חכמה).

סעיף צט

(**צט**) **קרבן אהרן** - מהרב הגדול מהר"א ן' חיים על תורת כהנים ביאור רחב ופלפלא אריכתא.

סעיף ק
(ק) **קרבן אליצור** - (עיין צור תעודה).

סעיף קא
(קא) **קרבן חגיגה** - מהרב המג"ן שקלא וטריא וחקירות ופשטים.

סעיף קב
(קב) **קרבן מנחה** - מהרב מהר"י חאגיז פשטים נפרדים וענינים שונים. וכתב סדר הדורות שהזכירו עמק יהושע ובני חיי ע"ש. והספר שהזכיר הרב בני חיי הוא קרבן מנחה למהר"י חאגיז כמש"ל ונדפס באיזמיר אך עמק יהושע אין עמדי.

סעיף קג
(קג) **קרבן נתנאל** - חיבור נחמד על הרא"ש סדר מועד וסדר נשים מהגאון מה' נתנאל אבד"ק קארלסרוא והוא מבני בניו של הגדול מהר"י וייל גיסו ותלמידו של הגאון ראש ישיבה מ' אברהם ברודא המפורסם. וחיבר הגהות על מ"א וט"ז א"ח ונקרא נתיב חיים.

סעיף קד
(קד) **קרבן העדה ושירי קרבן** - חיבור נחמד מהג"מ דוד אב"ד מק"ק ברלין ג' ספרים גדולים על הירושלמי סדר מועד סדר נשים סדר נזיקין פירוש יפה. ותוספות המכונים שירי קרבן פלפול על הירושלמי ועל הרמב"ם ואביזריה ובסדר נשים יש כמו ד' אלפים דבורי תוספותיו.

סעיף קה
(קה) **קרבן שבת** - דיני וענייני שבת מהרב מה' בצלאל בעל עמודיה שבעה וכו' חיבור נחמד וענינים מתוקים.

סעיף קו
(קו) **קריאת השמירה** - (עיין חכמתא רבתי).

סעיף קז
(קז) **קריה נאמנה** - למהר"ש אוטולינגו קיצור מעבר יבק.

סעיף קח
(קח) **קרית ארבע** - למז"ה מהר"א אזולאי ז"ל כ"י כולל ארבעה ספרים: אור החמה - פירוש על הזהר, אור הלבנה - הגהות על כל הזהר, זהרי חמי - קיצור מס' ירח יקר שחיבר הרב מהר"א גאלאטני ז"ל תלמיד הרמ"ק ז"ל, אור הגנוז מלשונות עמוקים שבס' הזהר. גם קראו קרית ארבע שהוא בנוי על ד' יסודות חזקים -- רבינו הרמ"ק, רבינו האר"י, רבינו מהרח"ו, רבינו מהר"א גאלאנטי. זכר כולם לחיי עד.

סעיף קט
(**קט**) **קרית חנה** - שו"ת למה' גרשון קובלענץ תלמיד הרב שבות יעקב.

סעיף קי
(**קי**) **קרית מלך רב** - להרב החסיד מופלג בחכמה ויראה מה' יהודה נבון בן הרב הג' בעל מחנה אפרים. וקרית מלך רב הוא ב' חלקים על קצת הלכות הרמב"ם ושו"ת.

סעיף קיא
(**קיא**) **קרית ספר** - חיבר על הגהת ספר תורה הרב המאירי ז"ל.

סעיף קיב
(**קיב**) **קרית ספר** - חיבר הרב המבי"ט לברר מילי דאורייתא ודרבנן וכיוצא בספר הרמב"ם.

סעיף קיג
(**קיג**) **קרן אור ומראה כהן** - שו"ת וחידושים ודרושים לכמה' משה הכהן אב"ד דק"ק בעלז ובנו מהר"ר דוד הכהן. נדפס בזאלקווא שנת תקל"ו.

סעיף קיד
(**קיד**) **קרן אור פני משה** - דרושים על סדר הפרשיות ולא נזכר שם המחבר, אך נראה מהסכמת הרב הגאון שם כי הוא ידע שם בעליו עמו.

סעיף קטו
(**קטו**) **קרן שמואל** - חיבר אחד מרבני אשכנז על פירוש רשב"ם על התורה וראיתיו בדפוס.

סעיף קטז
(**קטז**) **קרנים** - ספר שחיבר רבינו יצחק בן הראב"ד וי"א שחיברו רבינו אהרן מעיר קרדינא. והוא סתום וחתום מאד עד שבא הקדוש מהר"ר שמשון מאסטרפולי ופירשו ביאור רחב וגילה מסתוריו ורמזיו וקרא הספר דן ידין ונדפס פעם שניה באמ"ד שנת תקכ"ה. ונוסף עוד איזה לקוטים מהגאון המפרש מהר"ש דברים נחמדים. ושם מזכיר שחיבר כמה וכמה חבורים בנסתר ע"ש.

סעיף קיז
(**קיז**) **קשורים ליעקב** - דרושים להרב יעב"ץ ונדפסו איזה דרושים נפרדים קראם חוליות מהס' הנזכר ויקרא להם שמות: קול בעזרה, שאגת אריה, תפלת ישרים, פסח גדול.

סעיף קיח
(**קיח**) **קשת ומגן** - חיבר הרשב"ץ ז"ל ונדפס.

קונטרס אחרון

סעיף א

(א) **קבלה** - בענין ספרי קבלה כתב מהרח"ו זצ"ל בהקדמת עץ החיים הארוכה שספרי רב האי גאון וחבריו הם אמתיים רק הם בהעלם נמרץ. וביאור ספר יצירה להראב"ד אינו הראב"ד בעל ההשגות רק הוא מחכם אשכנזי והוא אמתי רק שהוא סתום ונעלם. וספר ברית מנוחה עמוק עמוק מי ימצאנו. וביאור הרמב"ן על התורה אמת ויציב למי שיבינהו, עכ"ד מהרח"ו זצ"ל מכ"י מהר"ש ויטאל בנו. ומכאן תשובה למ"ש קורא הדורות שהראב"ד בעל הקבלה הוא שעשה פי' ספר יצירה ע"ש דף י' ע"ב.

ב ואני הצעיר ראיתי בכ"י שספר ברית מנוחה חיברו רב חמאי גאון ובס' לחם מן השמים למהר"י צמח זצ"ל כ"י ראיתי שספר ברית מנוחה הוא קדמון מרשב"י וספר הקנה וכתב שם דבספר שער הנתיבות כתב שמחבר פי' ספר יצירה היה ה"ר יוסף הארוך.

ג וראיתי בכתבי הרב הרמ"ז שהוא היה נזהר לקרות שום ספר קבלה כ"א כתבי האר"י זצ"ל כפי אשר קיבלם מרבו מהר"ב הלוי שהיה קרוב לגורי האר"י ואף ספרי הרמ"ע לא היה קורא עכ"ד הרמ"ז. ועוד רעה חולה כי מי שהוא מוחזק לנאמן בכתבי האר"י צריך חקירה גדולה כי ידעתי נאמנה מקובלים מוחזקים מנאמני ארץ מוסמכים מגאוני ארץ ועד אחרון נתגלה שהם והסומכים אותם היו קוראין בכתבים אחרים. ושומר נפשו ירחק עד חקור דבר דהספר שלומד והחכם המלמדו נאמנו מאד. וה' הטוב לא ימנע טוב להולכים בתמים. ועי' מאי דכתיבנא בעניותין לעיל במערכת החי"ת בס"ד. (עיין מהרח"ו בח"א).

ד וראיתי למהר"י צמח שכתב בהקדמת פירושו לאדרא שחיבר נגיד ומצוה בתחלה בקצרה ועלה על דעתו להדפיסו ולהפיק רצון החברים וכתב וז"ל "ובא אלי חלום קשה עד מאד והזהירו אותי מאד שאזהר ואשמר לבלתי שים אותו בדפו", עכ"ל. והרב מו"ה חיים הכהן תלמיד מהרח"ו זצ"ל בהקדמת ספר מקור חיים כתב וז"ל חלפו תורות עברו חק להדפיס מאמרי האר"י ז"ל. וראיתי אחרי רואי לאשר הביא אלוה בידו הוא עמק המלך לא די כי כל זה הוא בדרך גנבה. כי מעולם לא יצא מתחת ידי הקדוש ז"ל דברים אלו ולא במסירה פה אל פה. אלא שכתב אותם לשמו ועשה עצמו מפרש דברי האר"י ז"ל ומאמרי הזהר. והנה מעולם האר"י לא למד תורה זולת להקדוש הר"ח ויטאל ז"ל, והעשרה היושבים עמו אין לומדים מפי האר"י ז"ל רק אומר הקדמה אחת ומסתלק כדרך משה רבינו ע"ה וכולם לומדים עם הקדוש הר"ח ויטאל זלה"ה. ומעולם לא כתב האר"י זולת הקדמה אחת לענין קשר עם הצדיקים הנה היא כתובה בספר עץ החיים מידי האר"י ז"ל ותו לא מידי. הכל מיד הקדוש הרב ר' חיים ויטאלל זלה"ה מורי ורבי ובעמק המלך מפרש אשר לא כן והלא אפילו ההקדמות של הדרושים שמסר האר"י ז"ל לרב הנזכר ד' דרושים מהם גזר עליו בכח נח"ש שלא יוציא אותם מפיו כלל והם דרוש א"ק ומאמר תלת רישין וכו'. כך אמר לי הרב מפיו. ומי התיר לזולת להעלות אותם בדפוס להתעולל בהם ערלי לב וכו' ומה לעשות דאמסר עלמא לטפשאי וכו'. כלל הדברים כי היודע כתיבת ידי הרב זלה"ה אותם

יראה ויסמוך עליהם, לא על הזולת. ולא מדרכי דברתי עד הנה, רק למען ינצלו כל יראי ה' מהעונש ואני את נפשי הצלתי, עכ"ל.

ה וכאשר ישתכל המשתכל בדברים אלו יקרע סגור לבבו איך הותרה הרצועה להדפיס ספרי קבלה ואין מקץ ואין יודע. ואש תוקד בקרבי על ענינים אלו ואביזרייהו.

ו ומדברי הרבנים קדישי עליונין הנזכר יראה כמה יתאונן אדם על שהדפיסו כל ספרי קבלה האמורים ויותר מהמה. ולא עוד אלא בטעיות ושגיאות מה אענה ומה אומר. ודי במ"ש הרבנים הנזכר.

ז ומ"ש הרב מהר"ח כהן שרבינו האר"י ז"ל מעולם לא כתב וכו' כמו שהבאתי לשונו לעיל -- נראה שכוונתו מיום שבא מהרח"ו ז"ל אבל מקודם כתב קצת וכל אשר מצא כתוב מהרח"ו מכתיבת ידו יד הקדש עשאו שער בפני עצמו. ואני ראיתיו מכ"י מהרח"ו ז"ל עצמו. אך האיש הנלבב ישמור עצמו הן שלא ללמוד כ"א בשמונה שערים שסידר מהר"ש ויטאל וס' דרך עץ החיים וספר מבואר שערים וספר אוצרות חיים דווקא. כי רבו כמו רבו כפרים מלוקטים ודרושים ואומרים שהם מהאר"י ז"ל. ויש לחוש שמא עירבו מזולתו כאשר נמצא כמה פעמים בתוך דרושי האר"י ערב רב עלה אתם והן להרחיק עצמו מלהיות בעצת מדפיסי ספרי קבלה. השומע ישמע ועליו תבא ברכת טוב.

סעיף ב

א (**ב**) **קונטרס שכותבים התוס'** - נודע שהוא על רש"י וכ"כ בתוס' יוה"כ דף כ' ע"ד. והרב יד מלאכי דף קפ"ד ע"ג הביא מתוספות שבועות סוף דף ח' שכתבו פי' הקונטרס ואח"כ כתבו ורש"י מפרש וכו'.

מערכת ר

סעיף א

(**א**) **ראש אמנה** - חיברו השר מהר"י אברבנאל. וכתב הרדב"ז בתשובת דפוס ווינציא סי' שד"מ וז"ל כללות הדברים יפה כ' בזה הרב יצחק אברבנאל בס' ראש אמנה כי הוא האריך והרחיב הדבור והשיב על הראשונים וכן הוא דעתי וכו', ע"ש.

סעיף ב

(**ב**) **ראש יוסף** - ב' חלקים מהרב מהר"י איסקאפה אב"ד דק"ק איזמיר על טור ובית יוסף קצת א"ח וקצת ח"מ ואלו נדפסו. אך הי"ל על כל ד' טורים. ונדפסו קצת תשובות מהרב שלא כסדר באשכנז וקורין לס' תשובות ראש יוסף. ויש ערבוב בסדר הדורות ומ"ש דראש יוסף שכתוב במשא מלך טעות סופר וצ"ל עצמות יוסף, עמש"ל מערכת מ"ם דאינו ט"ס (עיין משא מלך).

סעיף ג

(ג) **ראש יוסף** - שיטה על חולין מהגאון הרב פרי מגדים בא לידי מקרוב, וכתב הרב ז"ל בהקדמתו בספר פרי מגדים שיש לו חי' הלכות על פסחים ביצה קדושין ב"ק.

סעיף ד

(ד) **ראש משביר** - (עיין משביר).

סעיף ה

(ה) **ראשון לציון** - מהרב המופלא חסידא קדישא מהר"ח ן' עטר שיטות על קצת מס' לברר דעת הרמב"ם וקונטרס על י"ד מסי' ר"מ ואילך ולקוטים.

סעיף ו

(ו) **ראשית בכורים** - מחובר עם ספר חינוך בית יהודה.

סעיף ז

[א] (ז) **ראשית חכמה** - הוא ספר קדוש ונורא המפורסם בכל ישראל חיברו רבינו אליהו די וידאש תלמיד רבינו מהר"א קורדובירו. ואשרי אדם שילמוד בו כל יום ויעשה קבע שיעור אחד ודאי יתנוצץ בו קדושה וטהרה. והרב עצמו חיבר ספר תוצאות חיים סלת נקיה מס' ראשית חכמה. גם נדפסו קצור מהר"י פוייטו ותפוחי זהב וכיוצא.

[ב] והכל לפי מה שהוא אדם ילמוד בקיצור שמרגיש שמעוררו לתשובה. ועיין בנדפס מערכת האל"ף אות ל"ז (עיין מ' אליהו די וידאש בח"א). והמגיד אמר למרן ז"ל שכל יום ילמוד מוסר. וכתב מהר"ח הכהן שעתה שזכינו לספר הקדוש ראשית חכמה בו יהגה תדיר. ושמעתי מרב א' שקבל דהגאון מהרש"ל בשבתו על כסא ההוראה לרב ואב"ד צוה למוכיח אחד שיבא בכל יום שעה אחת ויוכיחנו ויזהירנו כאלו הוא אחד מהמון כי כך רצונו והרשות נתונה לו. ובעת בא המוכיח תיכף מהרש"ל מתעטף ויושב לשמוע תוכחות מוסר ביראה ורעד לפני ה'. אשריו ואשרי חלקו ואשרי העם שככה לו רב חסיד וקדוש זי"ע.

סעיף ח

(ח) **רב ברכות** - (עיין ארבעה חרשים).

סעיף ט

(ט) **רב יוסף** - שו"ת למהר"י קצבי וקצת דרושים בסוף. וכמדומה שהיה רב בעיר רבתי עם קושטנדינא אחר הרב פני משה.

סעיף י

(י) **רב פנינים** - ביאור רבינו מהר"ם אלשיך למשלי. אך חילק המוסרים למספר ר"ב כמבואר במפתחות ולכן קראו ר"ב פנינים. ונדפס בקיצור בוואנזבעק שנת תצ"א. אך הוא אחד ממאה ונפל ממנו ר"ב ושם לקוטי מגדים מהמפרשים.

סעיף יא

(יא) **רבבות אפרים** - מהגאון מהר"ר שלמה אפרים דרושים וענינים רבים ולא נדפס.

סעיף יב

א (יב) **רבה או רבות** - כן קורין המדרש על התורה ועל ה' מגילות. והטעם שחיברו ר' הושעיא רבה וי"א רבה בר נחמני. ורבינו הרקח בריש ספרו כתב שהמדרש מתחיל בפסוק "ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים" ותיבות "ואהיה שעשועים" גימטריא **רבי הושעיא רבה** (ונראה שהוא עם י"ב אותיות רבי הושעיה רבה). ושוב מצאתי שכתבו כי ואהיה שעשועים גימטריא **זה רבי הושעיא רבה** והוא אגדת א"י.

ב וכפי האמור נראה שהאמת שהמדרש רבות שבידינו הוא לרבי הושעיא רבה, חדא שהרקח מרבוואתא קמאי והוא כתב כך כמש"ל. ותו שהוא אגדת ארץ ישראל ורבי הושעיא בא"י קאי. ותו שהוא קורא לרבינו הקדוש בלשון "רבינו" סתם לפי שהוא תלמידו וגם בא"י היו כולם קורין לו "רבינו".

ג וראיתי במפרשים דמה שכתב משנה "רבי אומר" סתם היה מענותנותו, כי הנשיאים היו קורין אותם "רבן" והוא היה נשיא והיה צריך לכתוב עליו "רבן", ולפי שהוא סידר המשניות לכך מענותנותו כתב "רבי" ולא "רבן". וגם ר' חייא ור' הושעיא בברייתות שעשו לפרש המשנה וכיוצא והיו גורסים אותם התלמידים כתבו "רבי" כמו במשנה כי כך רצונו. אמנם במדרש שהוא דרשות על הפסוקים לענין דרש כתב רבי הושעיא "רבינו".

ד עוד זאת אדרש שראיתי בס' סדר הדורות דף ע"ג ע"ב שהביא מהקדמת זית רענן בראשית רבה מתחיל ואהיה שעשועים גי' וכו' זה רבי הושעיא רבה וכו', ע"ש. ובהקדמת זית רענן דפוס ויניציא לא מצאתי אך הוא בריש סי' רקח ויש שם ט"ס. איברא דהראב"ד בס' הקבלה כתב דחיברו רבה בר נחמני, אך הרמב"ם וס' הרקח כתבו רבי הושעיא, ויש פנים לדבריהם ממ"ש ואהיה (אצלו) שעשועים גי' הנזכר. וגם דקורא לרבינו הקדוש "רבינו" סתם כמ"ש לעיל ובסמוך אות ג' (עיין רבי בח"א בקו"א), ועוד דהוא אגדת ארץ ישראל וכל זה סמוכות להרמב"ם והרקח. והרמב"ם כתב לבאר התורה, לא לבאר המשנה כמ"ש ספר יוחסין. ונראה דרבינו הקדוש צוה לרבי חייא ור' אושעיא ור' נחמיה

שבברייתות לא יכתבו כ"א "רבי" אך במדרש שהוא אגדה לא חש שיכתבו "רבינו" אבל לא רצה שיכתבו "רבינו הקדוש" אלא "רבינו" סתם.

ה ונדפסו כמה פירושים (על המדרש):

ו א) רש"י על ס' בראשית עם פ' מ' אברהם ן' אשר ונקרא אור השכל.

ז ב) מתנות כהונה להרב מ' ישששכר בער כ"ץ ונקבר הרב הנזכר בעה"ק חברון ת"ו.

ח ג) יפה תואר על התורה, וספר במדבר דברים לא נדפס ועל ד' מגילות נדפס יפה קול יפה ענף.

ט ד) ידי משה, משנת רבי אליעזר, זרע אברהם, נחמד למראה, סביב למדרש רבה, והכל תמצא בדפוס חדש של אמשטרדם מר' קאשמן עם חי' אחרים.

י ה) נזר הקדש על ס' בראשית חיבור גדול באריכות.

יא ו) תולדות נח, וכ' סדר הדורות שהוא על ס' שמות ואני ראיתיו זה שנים רבות כמו רגע.

יב ז) כללים למדרש רבה למהר"ר אברהם ן' עקר נדפסו בס' מהררי נמרים, וכל זה נדפס.

סעיף יג

(**יג**) **רגל ישרה** - (עיין הגהות אבות דר"נ).

סעיף יד

(**יד**) **רוח אליהו** - מהר"ר אליהו חאקו שיטה על קצת מס' ולשונות הרמב"ם וקצת דרושים.

סעיף טו

(**טו**) **רוח חן** - (עיין ארבעה חרשים).

סעיף טז

(**טז**) **רוח שמואל** - (עיין שמע שלמה).

סעיף יז

(**יז**) **רוממות אל** - ביאור רבינו מהר"ם אלשיך לספר תהלים.

סעיף יח

(**יח**) **ספר הרזיאל** - (עיין חכמתא רבתי).

סעיף יט

(**יט**) **רחבה** - (עיין ספר הבתים).

סעיף כ

(**כ**) **רחובות הנהר** - (עיין מ' שלום שרעבי בח"א).

סעיף כא
(**כא**) **ריב לשונות** - (עי' מ' משה בנבנשת בח"א).

סעיף כב
(**כב**) **ריח שדה** - לכמהר"ש דוויך הכהן קצת על העטור ושיטה על ע"א ושו"ת ודרושים על סדר בראשית.

סעיף כג
(**כג**) **רך וטוב** - שו"ת ולקוטים כ"י להחכם השלם החסיד המלומד בנסים זקן מופלג יותר מתשעים מ' כליפה מלכה מק"ק אגאדיר.

סעיף כד
(**כד**) **רמז הרומז** - חיבר מהר"ם זכות עד"ה על המספר מאה עד כמה אלפים וכל פרט סך מהספר הוא רומז גימטריא של שמות הקדש והוא ספר נפלא ומועיל לחדש כמה חידושים על דרך האמת.

סעיף כה
(**כה**) **רמזי ההפטרות** - לרבינו בעל הרקח כ"י הביאו סדר הדורות. ובספר צמח דוד להרב הגדול מהר"י דוד אחר ביאור הפרשה יש עוד רמזים על הפרשה ועל ההפטרה.

סעיף כו
(**כו**) **רמזי נדה** - (עיין הרשב"ץ בח"א).

סעיף כז
(**כז**) **רמת שמואל** - שיטות על כמה מסכתות מרב אשכנזי.

סעיף כח
(**כח**) **רנו ליעקב** - חיבר הרב המקובל מהר"י צמח ממה ששמע מהרב מהר"ש ויטאל בדמשק שהיו לומדים אצלו כל יום הששי ויום ש"ק בערב והרב מהר"ש אומר להם מס' עץ חיים וס' עץ הדעת טוב והוא כותב מה ששמע ממנו. ואני ראיתי ס' זה כ"י ויש בו חידושים רבים וגם ממהר"י צמח עצמו.

סעיף כט
(**כט**) **רפדוני בתפוחים** - פי' על אגדות רב בר בר חנה, חיברו הרב מ' אליקים געץ שנת תל"ט ונדפס שנת תע"ב. והרב הנזכר חיבר כמה ספרים -- אבן השהם שו"ת ועל הש"ס כאשר יתנו עדיהם גאוני ארץ, והיה הרב אבד"ק הילדסהיים. ונדפס ס' רפדוני הנזכר בעיר ברלין.

סעיף ל
(**ל**) **ס' הרפואות** - -- (עיין חכמתא רבתי)

סעיף לא
(**לא**) **ספר הרצון** - -- עיין (חכמתא רבתי)

סעיף לב
(**לב**) **רצוף אהבה** - מהרב המפורסם מהר"ש אלגאזי על מאמרים מהש"ס ודבורי תוס' בחורפא אמיתית.

סעיף לג
א (**לג**) **רקח** - חיברו רבינו אלעזר (גי' רקח) בן רבינו יהודה מגרמיזא. עיין לעיל מערכת אל"ף (ע' ר' אלעזר בע"ס הרקח בח"א). וחיבר הרבה ספרים והזכירם ספר נובלות חכמה דף קצ"ה ושם הזכיר כמה וכמה ספרי קבלה מהראשונים שהיו נמצאים אצל הרב יש"ר.

ב **רקח**, ראיתי בשלשלת הקבלה דף ל"ט ע"ב שכתב וראיתי בכלבו שזה ר' אלעזר מחבר הרקח היה ממשפחת ורדון שבאשכנז. וראיתי בהגהה פ"ג דמילה בהרמב"ם כי ראבי"ה חיבר ספר הרקח ולא ידעתי להכריע. ואלו דברי תימא כי מ"ש מהגהות מיימוניות פ"ג דמילה אינו כלום, דשם מזכיר ראבי"ה ומזכיר רקח, והאי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי, ואגב שיטפיה לא דק. ובכלבו לא הור"ה גבר איה מקום. דלפום ריהטא אי אפשר, כי ר"א מורדון הוא בר שמואל, ורבינו אלעזר בעל הרקח הוא בר יהודה, ולפי מ"ש הרב המבי"ט בח"א סי' קפ"ז דף פ"ט ע"ב דמ"ש בס' הרקח סי' שע"ז הוא ר"א מורדון כמ"ש המרדכי בדין ההוא, אם כן שם מבואר דרבינו הרקח משיב על דבריו של ר"א ורדון וגם ר"א ורדון תלמיד ר"י כמ"ש בתשובתו שם בס' הרקח, ורבינו הרקח תלמיד רבי יהודה החסיד כמ"ש הוא עצמו בכמה דוכתי, וכן מבואר בספר הרקח סימן ער"ה וסי' שס"ג. ולא יכולתי לחפש בכלבו לראות במה נתלה לומר דרקח חיברו ר"א מורדון ואין להאריך בזה.

ג ודע דהרבה רבנים מזכיר בספר הרקח בשם רבותיו. כמו סי' קפ"ב קבלתי ממורי רבינו משה כהן, ממורי רבינו יהודה, בסי' רפ"ג מורי ה"ר יהודה בר יצחקי, סי' קע"ה וסי' רס"ז וסי' שמ"ו מורי ר' אליעזר ממיץ. בסי' ר"ן מורי הישיש רבינו שמריה. מורי רבינו אשל. סי' (שע"ח) [שע"ט] מורי רבינו שמחה. סי' רנ"ז רבותי רבינו שמריה ר' אברהם ורבינו יהודה. סי' שט"ו מורי רבינו יהודה בר קלונימוס בר (משה) [מאיר]. סי' תי"ח מרבי רבינו משה. סי' שי"ו מורי ה"ר אלעזר בן רבי יב"ק ע"ש. ואם אינו ט"ס צ"ל דהרב

אלעזר בר יב"ק היו"ד היא יעקב או יצחק וכיוצא. כי הרב הרקח הוא ר' אלעזר בן יהודה בן קלונימוס ואפשר שהוא מר שניו ודו"ק.

סעיף לד

(**לד**) **רקיעים** - הוא מכלל המאמרות להרמ"ע שלא נדפסו והוא בכ"י.

סעיף לה

(**לה**) **רקמה** - ס' קדמון בכ"י בתשו' הרשב"א בסי' תי"ט בכתב רבי ידעיה הזכירו שחיברו רבי יונה בן גאנח המדקדק. ועיין שם כמה ספרים שזכר שהיה להם.

סעיף לו

(**לו**) **רשפי אש** - מהרב מ' יעקב אור שרגא אב"ד דק"ק זלאטאווי פשטים ופלפול בגפ"ת והר"מ על סדר הפרשיות.

קונטרס אחרון

סעיף א

(**א**) **רמזים וגימטריאות** - ראיתי לרבינו בעל הרקח בכ"י ולרבינו אפרים בכ"י שמרבים לעשות רמזים וגימטריאות וכמעט רוב דרשות רז"ל רומזים מגימט' של הפסוקים. ומעין דוגמא בפרפאות רבינו יעקב בעל הטורים ובספר פענח רזא. והרב המקובל עיר וקדיש מהר"ש בן אלקבץ הלוי בס' הנחמד מנות הלוי מביא משם רבינו מהר"א מגרמיזא בעל הרקח בספר שערי בינה רבה גימטריאות על דרך זה. ונותן לו את השבח כי משתדל לרמוז דרשות רז"ל בפסוק. וכיוצא בזה היה עושה הרב הגדול מאריה דארעא דישראל הרב המג"ן לרמוז דרשות רז"ל בגימטריא של הפסוק. ונדפס להרב ז"ל קונטרס בזה בסוף ס' קרבן חגיגה אשר בלי בלוי זמן וטורח כמעט היה שורה עליו רוח חכמה לכוון דרשות רז"ל בגימטריא של הפסוק כמו שהעיד עליו נכדו הרב המני"ח שם. והביא בס' כנפי יונה שאם יעלה רמז בפסוק בר"ת וס"ת וגימט' בכיון למספר שמות הקדש וענינים עליונים מה טוב ומה נעים ע"ש. וכבר ידעת שמ"ק הרחיקו האר"י ז"ל להשתמש בו ואכמ"ל.

סעיף ב

(**ב**) **רעיא מהימנא** - אשר בזוהר הקדוש . ראיתי בספר חסד לאברהם למז"ה עין יעקב נהר ל"ב שכתב דרשב"י ע"ה נכנס לעולם הנפשות אל הזכוך ההוא בחסידותו. ושם עסק בתורה עם נפש רעיא מהימנא וחיבר שם ס' רעיא מהימנא לצורך הדור כמ"ש בתקונים וכו', ע"ש.

מערכת ש

סעיף א

(**א**) **שאגת אריה** - שו"ת מהרב אריה נכדו של הרב בית חדש. ונדפס בשלוניקי שאגת אריה וקול שחל מנכדו הרב מ' אברהם בשנת תק"ו.

סעיף ב

(**ב**) **שאגת אריה** - ח"א מהגאון מופת דורני מ' ליב ראש ישיבה שו"ת, ובהם הראה עושר כבוד חכמתו ובקיאותו להפליא, והיה אב"ד בק"ק מיץ והאריך ימים קרוב לתשעים ונח נפשיה ולא הדפיס שאר החלקים רק טורי אבן. עיין במערכת טי"ת (עיין טורי אבן).

סעיף ג

(**ג**) **שאגת אריה** - (עיין קשורים ליעקב).

סעיף ד

(**ד**) **שאילת יעב"ץ** - ח"א וח"ב תשובות להרב מ' יעקב אשכנזי הנודע בשערים בחיבוריו הרבים כמ"ש בח"ב מערבת יו"ד אות ק"ח (עיין מהר"ר יעקב בהג"מ צבי בח"א).

סעיף ה

(**ה**) **שאילת שלום** - (עיי' רב אחאי ד"ה וחזה הוית וכו' בח"א).

סעיף ו

(**ו**) **שאלות ותשובות** - עיין הראב"ד המשיג. מ' אברהם ן' חנניא מהר"א ן' טוואה. מהר"א ן' יעקב נחום. ר' ברכיה הלוי הרגמ"ה. מ' דוד עראמה. מ' דוד קונפורטו. מ' זיסקינד רוטנבורג. מ' זרחיה גוטה. מ' חיים אבואלעפיא בכ"ר דוד. מהר"ח אלגאזי. מ' חיים יהודה. רבינו חננאל. מ' חנייא אישפיריאל. מ' יהודה מינץ. מ' יהוסף קונקי. מ' יהושע פלק כ"ץ. מהר"י מטראני. הג"מ יואל סירקיש. הריטב"א. מהרי"ט צהלון. מ' יונה נבון. רבינו יוסף טוב עלם. מ' יוסף ן' לב. רבינו יוסף הלוי ן' מיגאש. מ' יוסף ן' צאייח. מרן מהר"י קארו. מ' יוסף קורקוס. מ' יחיאל טראבוטו. מהר"ר יחיאל קאסטילאץ. מ' יעקב אבואלעפיא מהר"י בי רב. מהר"י ווייל. מהר"י ן' חביב. מ' יעקב ישראל פינצי. מהרי"ל מ' יעקב לבית הלוי. מ' יעקב מולכו. ר' יעקב ממרוויש. מ' יעקב פראגי מהמה. מ' יצחק אלגזי. הרי"ף. מהר"ר יצחק הלוי (אחי מהר"ש הלוי). מ' יצחק לוי ואלי. מ' יצחק די מולינא. רבינו ישעיה הראשון. מהר"י מברונא. מ' ישראל יעקב אלגאזי. מהר"ר מאיר די בוטון. מ' מאיר גביזון. מהר"ם לובלין. מהר"ם מפאדובה. מהר"ם רוטנבורג. מ' מנחם הבבלי. הרמ"ע מפאנו. מ' מרדכי קלעי. מ' משה ן' אדרת. הרמ"א. מהר"ם אלשי"ך. מהר"ם אלשקר. מהר"ם גלאנטי. מהר"ם זכות. מהר"ם ן' חביב. מהר"ם מטראני. מ' משה ליאון מאורבינו. מ' משה די מאיין. מ' משה מאלייא. מהר"ר משה מארייו. מהר"ם מינץ . מ' משה פרובינציאלי. מהר"ם מקאנני. הרמ"ק. רבינו נסים רבינו נתן בר יחיאל. הג"מ נתנאל טראבוטו. מ' סולימאן ן' אוחנא. מ' עזריאל דיינא. מ' עזריא יהושע. מ' עזריה פיגו. הג"מ צבי אשכני. מ' שבתי נאוואנוי. מ' שלמה אלפראנני. רש"י. מהרש"ך. מהר"ש הלוי א' וב'. מהרש"ל . מ' שלמה עבדלה. מהרש"א. מ' שמואל אלגאזי. מהר"ש גאון. מהר"ש גארמיזאן. רבינו שמאול בן חפני גאון. מהר"ש טאיטאצק. מ' שמעון קאסטילאץ. הר"ש משאנץ. מ' תן ן' יחייא וזולתם בח"א. ועיין דברי דוד. דברי שלום. דת ודין. טורי אבן. סדר הדורות. סדרי טהרה. עטרת ראש. פרי חדש וזולתם.

סעיף ז
(ז) **שו"ת מ' זכריה ידידיה מאורבינו** - (עיין מ' יחיאל טראבוטו בח"א).

סעיף ח
(ח) **שו"ת מ' ידידיה הכהן** - (עיין מ' ליב בנו של הרב שער אפרים בח"א).

סעיף ט
(ט) **שו"ת מ' יצחק הלוי** - (עיין מ' דוד סג"ל בח"א).

סעיף י
(י) **שו"ת הג"מ מאיר כ"ץ אבי הש"ך** - (עיין גבורת אנשים).

סעיף יא
(יא) **שו"ת הג"מ עזריאל טראבוטו** - (עיין מ' יחיאל טראבוטו בח"א).

סעיף יב
(יב) **שו"ת הרב שבתי גרמיזאן** - (עיין מ' שמואל גארמיזאן בח"א).

סעיף יג
(יג) **שו"ת מהר"ר שמואל ויטאל** - (עיין מ' חיים ויטאל בח"א).

סעיף יד
(יד) **שארית יהודה** - (עי' מהר"ר יוסף טאיטאצק בח"א).

סעיף טו
(טו) **שארית יוסף** - שו"ת להגאון מהר"י מקראקא, עיין בנדפס מערכת יו"ד (עיין מ' יוסף כ"ץ אב"ד דק"ק קראקא בח"א).

סעיף טז
(טז) **שארית יוסף** - כללים ממהר"י ן' וירגא נדפס שנת שד"י, עיין בנדפס שם (עי' מ' יוסף ן' וירגא בח"א).

סעיף יז
(יז) **שארית יוסף** - (עיין מהר"ר יוסף ן' צאייאח בח"א).

סעיף יח
(יח) **שארית יעקב** - (עיין שמע יעקב).

סעיף יט
(יט) **שארית ישראל** - (עי' זמירות ישראל).

סעיף כ
(**כ**) **שב יעקב** - להגאון מהר"י כ"ץ אב"ד דק"ק פפד"מ תשובות ע"ס ד' טורים כמש"ש (עי' מ' יעקב כ"ץ בח"א).

סעיף כא
(**כא**) **שבות יהודה** - (עי' ספרי חיים).

סעיף כב
(**כב**) **שבות יעקב** - ב' חלקים נדפסו והם תשובות להגאון מהר"י רישר אב"ד דק"ק מיץ. וח"ג מקרוב בא לידינו נדפס במיץ שנת תקמ"ט. ועיין לעיל ריש מערכת למ"ד (עי' לא הביט און ביעקב).

סעיף כג
(**כג**) **שבות יעקב** - מהרב מופת הדור מהרח"א על עין יעקב ח"ב.

סעיף כד
(**כד**) **שבט מוסר** - (עיין מ' אליהו הכהן בח"א).

סעיף כה
(**כה**) **שבילי תרומה** - (עיין תרומה).

סעיף כו
(**כו**) **שביתת י"ט** - למ' י"ט אלנאקוה שו"ת וחי' על הרמב"ם וכו'.

סעיף כז
(**כז**) **שבלי הלקט** - ח"א וח"ב כ"י שניהם מלאים מתשובות הגאונים ור"ח ורגמ"ה ורש"י ורבותיו ור"י ור"ת ורבינו יב"א הלוי ושאר בעלי התוספות ורבינו יואל ובנו ראבי"ה ורבינו ישעיה ובעל הדברות ורבינו אביגדור כ"ץ ושאר גדולים זי"ע ובס' האגור מייתי תדיר דינין משבלי לקט. וס' תניא נאצל משבלי הלקט. ושבלי הלקט ח"ב כ"י יש בו ה' נדה מרש"י והן הם אשר בס' ראיתי תש' רש"י כ"י שאומרים שהוא ספר הפרדס. ועתה ראיתי במרדכי בסוף ברכות שכתב מצאתי בס' הפרדס שסידר רש"י וזה שראיתי הוא סידור תלמידיו ועמ"ש לעיל במערכת צד"י (עיין רבינו צדקיהו בר אברהם הרופא בח"א).

סעיף כח
(**כח**) **שבלת הלקט** - על התורה חיבר הרב החסיד מ' אברהם וראה מראה נורא כ"כ בס' קב הישר פ' י"ח.

סעיף כט

(כט) **שבלת של לקט** - כ"י יסד הרמ"ז מגורי האר"י ז"ל על החומש וארבעה ועשרים דבר דבור על אפניו.

סעיף ל

א (ל) **שבעה עינים** - נדפס בליוורנו וכולל חידושי הרמב"ן לפ' זה בורר ולמסכת מכות וספר הזכות להרמב"ן על השגות הראב"ד להרי"ף ביבמות כתובות גיטין. וד' תשובות. השתים ממהר"י אבוהב ואחת ממה' יצחק ן' זאיית ומהר"י די ליאון ויכוח גדול. ועד אחרן תשובת מ' אברהם בולאט תלמיד מהר"י די ליאון.

ב ודע כי חידושי הרמב"ן לזה בורר נדפסו עם ה' שיטות שנדפסו באשכנז. וחי' הרמב"ן מכות המודפסים הנזכ' הם מלאים טעויות ואני ראיתים כ"י. וס' הזכות כמדומה שהרמב"ן חיבר על מס' אחרות בכל מקום אשר הראב"ד משיג להרי"ף. כי זה דרכו של הרמב"ן דרך הקדש מלאך מליץ בעד הרי"ף והראשונים. והרי בס' תמים דעים כתוב השגות הראב"ד על הרי"ף בקמא ובתרא ומכות ושבועות. ועל הרוב שהשיג גם במס' אחרות ולא נמצאו אצל מ' תם. והרי יבמות שהרמב"ן השיב על הראב"ד בס' שבעה עינים הנזכר לא הובא בתמים דעים. ובודאי דהרמב"ן השיב על כל השגות הראב"ד כמו שעשה על הרב המאור. וכן כתבתי בנדפס במערכת מ"ם (עיין הרמב"ן ד"ה הרמב"ן מלאך מליץ וכו' בח"א). דספר הזכות אפס קצהו נדפס. והרב פר"ח הל' י"ט סי' תצ"ו במנהגי האיסור סעיף כ"ד הזכיר ספר הזכות מפסחים פ' מקום שנהגו ע"ש.

סעיף לא

(לא) **שבר גאון** - חיבר רבינו מנחם לבית מאיר הזכירו הרב מנות הלוי דף קל"ט.

סעיף לב

(לב) **שבר יוסף** - (עיין אלים).

סעיף לג

(לג) **שברי לוחות** - (עיין הרמ"ע מפאנו בח"א).

סעיף לד

(לד) **שבתות ה'** -

סעיף לה

(לה) **שדה הארץ** - ב' חלקים א' משו"ת וכו' ואחד מדרושים חיברם מ' אברהם בכ"ר שמואל אחיו של מורינו הרב פרי האדמה. וכתב עוד חיבורים בחכמת האמת.

סעיף לו

(לו) **שדה יהושע** - חיבר הרב מהר"ר יהושע בנבנשתי על הירושלמי (ח"א קושטא תכ"ב וח"ב שם תק"ט). ונדפסו ג' חלקים כמ"ש בנדפס מערכת יו"ד אות פ"ו (עיין מ' יהושע בנבנשת בח"א). אך דע דלא נדפס כלו, דבעת שנדפס ח"א כתוב שהי"ל ביאור קרוב לשלשים מסכתות ולא נדפסו אלא טו"ב מסכתות מעלה מטה.

סעיף לז

(לז) **שדה יער** - (עיין טעמי מצות בדרך דרש בח"א).

סעיף לח

(לח) **שודא דדייני** - (עיין כללי ההוראה).

סעיף לט

(לט) **שוחר טוב** - (עיין מדרש).

סעיף מ

(מ) **שולי המעיל** - (עיין מעיל צדקה).

סעיף מא

(מא) **שומר אמונים** - להרב המקובל מהר"י אירגאז להכריח למוד הקבלה והוא בדרך ויכוח מסודר יפה.

סעיף מב

(מב) **שונה הלכות** - להרב מ' שלמה שלם אב"ד דקק"ס באמ"ד ביאור על קצת הלכות גדולות ב' חלקים. והוא תלמיד מורינו הרב מהר"א נחום והרב החסיד מהר"א גירון. וחיבר דברי שלמה דרושים על סדר הפרשיות יפים וטובים וס' לב שלם מ"מ על שני חלקי הרמב"ם מספרי האחרונים.

סעיף מג

[א] (מג) **שושן סודות** - כ"י ובו תרנ"ו סימנים שוש"ן דעבדא גימט' זו וחיברו רבינו משה בר יעקב. ודלא כמי שכתב שחיברו הרמ"ה ובא ס' זה לידי כ"י והוכחתי"ו בשב"ט אנשים במקום אחר שהרב המחברו אינו הרמ"ה. והרב חיבר ס' אוצר ה' מענינים עמוקים וכי מטא לידיה דבר עמוק כותב אוצר ה' יבא.

[ב] ודע כי עתה מקרוב בא לידי שושן סודות וכתוב שם בתחלתו שיר זה. עשרה קבין ירדו על כל חוקר מבין סודות. רבינו משה בר נחמן נטל מהם עשר ידות. כי הוא השלישי מתשבי קבל עשר ידות. משה נכדו הרב מורנו עם בשמי סודות נכבדות. בשנת רנ"ה חדש ניסן הוא עת צרה אל צאן אובדות. וילקוט מהם קב ונקי קרא לשמו שושן סודות. עכ"ל השיר.

[ג] ומזה נראה שהרב המחבר היה נכדו של הרמב"ן. אמנם בתוך הספר מבאר לפעמים לשונות הרמב"ן בפירושו בסי' קפ"ד וסי' רמ"א וסי' רמ"ה והנמשכים ולא משמע שם שהיה זקנו כלל. ושנת רנ"ה שכתוב בשיר נראה שהוא רנ"ה אחר אלף לחרבן ואם כן יהיה בקירוב שנת חמשה אלפים פ"ג.

[ד] אך ראיתי בסי' ר"מ שכתב "ורבינו יעקב בעל הטורים כתב וז"ל וכו'" ואם היה בשנת פ"ג הדבר קשה שיביא לשון הטור. ובעת שראיתי ספר זה לא היה בידי ספר הראשון שראיתי שהזכרתי בנדפס (עיין לעיל) לחזות בנועם אם מכוונים זה עם זה. ואשר נמצא אתו יבין את זאת. כי הספרים סנז' הי בידי בתורת שאלה ליום או יומים והעלם בינתים באחת ומאתים.

סעיף מד

(**מד**) **שושנה** - (עיין קול ברמה).

סעיף מה

(**מה**) **שושנת יעקב** - (עיין מ' שמואל קמחי בח"א).

סעיף מו

(**מו**) **שושנת העמקים** - להרב המחבר פרי מגדים על כללי התלמוד.

סעיף מז

(**מז**) **שחיטות ובדיקות** - (עיין מ' יעקב וייל בח"א).

סעיף מח

(**מח**) **שי למורא** - שו"ת למהר"ר שבתי יונה וקצת סוגיות ודיבורים כמ"ש בנדפס אות מ"ד (עיין מהר"ר שבתי יונה בח"א).

סעיף מט

(**מט**) **שיח יצחק** - להרב החסיד כמהר"ר יצחק נוניס ואיס ז"ל. (שי"ח ר"ת שבועות יומא חגיגה). בחייו נדפס על מס' יומא שיטה מפוארה רחבת ידים כמ"ש במערכת בי"ת (עי' בית יצחק) ועתה נדפס על חגיגה כיוצא בה וקונט' תפלת כל פה מחבורו בית יצחק על ש"ע א"ח ובסופו חדות יעקב לב"ר מכבא דשבי"ט עדו"ת ביעקב נר"ו.

סעיף נ

(**נ**) **שיח יצחק** - (עיין פרק שירה).

סעיף נא

(**נא**) **שיטה על מס' ברכות עד"ה** - (עי' מ' שמואל גארמיזאן בח"א).

סעיף נב

(**נב**) **שיטה על מס' זבחים** - (עי' האר"י ז"ל בח"א).

סעיף נג
(**נג**) **שיטה על מס' סוטה** - (עיין מהר"ר אברהם ן' מוסה בח"א).

סעיף נד
(**נד**) **שיטות** - (עיין מ' שמואל אלגאזי בח"א).

סעיף נה
(**נה**) **שיטות מקובצות** - (עיין מ' אהרן לפפא מ' בצלאל אשכנזי בח"א).

סעיף נו
(**נו**) **שיטות רבות בגמרא** - (עיין רבינו סעדיה גאון. מהרשד"ם בח"א).

סעיף נז
(**נז**) **שיטות על הש"ס** - (עי' מ' חנניה אישפריאל. מ' יעקב קאסטרו. מ' יצחק אבוהב. מהר"ש גארמיזאן בח"א).

סעיף נח
(**נח**) **שיטות בתלמוד ע"ד האמת** - (עיין מ' חזקיה די סילוא בח"א).

סעיף נט
(**נט**) **שיר גדול מאד** - מרב האי גאון זצ"ל כ"י על הדינין ומשפטי שבועות.

סעיף ס
(**ס**) **שיר גדול מאד** - בכ"י מכללי הדקדוק לרבינו תם ז"ל ובתחלת ראשי החרוזים רמז שמו יעקב ברבי מאיר.

סעיף סא
(**סא**) **שיר חדש** - (עיין מ' משה זכות בח"א).

סעיף סב
(**סב**) **שיר מכתם** - (עיין מנחת יהודה).

סעיף סג
(**סג**) **שיר על מנין אותיות התורה** - (עי' רבינו סעדיה גאון בח"א).

סעיף סד
(**סד**) **שירה שקולה** - וכו' (עיין רבינו שלמה בן גבירול בח"א).

סעיף סה
(**סה**) **שיתא סדרי משנה** - (עיין גאונים בח"א קו"א).

סעיף סו
(סו) **שכל טוב** - פי' קדמון על התורה כ"י מהרב מנחם בר שלמה חיברו שנת ד' אלפים תת"ץ ומזכיר פירושי רבי חננאל. ונמצא באוצר ספרי הגאון מוהר"ר אופנהיים הזכירו בס' תוכחת מגולה פי' קהלת דף ז' ע"ב.

סעיף סז
(סז) **שכל טוב** - ספר זה מזכירו המרדכי כמ"ש מהרד"ך בתשובותיו בית כ"ד חדר א' ה', ועיין בח"ב אות צ"ח (עיין לפני זה בסמוך).

סעיף סח
(סח) **שכל טוב** - כ"י פי' מדרש שוחר טוב להרב מהר"ש לאנייאדו בעל הכלים.

סעיף סט
(סט) **שלום הבית** - חיבור מהרב מ' מנחם קזיס על ספר תורת הבית ובדק הבית ומשמרת הבית אביו של הרב מהר"ר חנניה קזיס הרב המחבר ס' קנאת סופרים על המצות והוא בכ"י. וכ' בהקדמה שבתחלה לא ידע שמשמרת הבית חיברו הרשב"א וכשנודע לו מתשובות הרשב"א עצמו חזר לראות מ"ש נגד המשמרת ותקן הלשון בכבוד. והסכימו עליו הגאון מהר"ר נתנאל טראבוטו ושליח ארעא קדישא והשלימו שנת שצ"ח. וראיתי חידושי שבת כ"י להרב מהר"ם הנזכר והזכרתיו בקונטרס שירוי ברכה סי' רל"ב.

סעיף ע
(ע) **ס' השלחן** - חיבר ה"ר גרשון כמ"ש בס' הכלבו דף ס"ב ע"ג.

סעיף עא
(עא) **שלחן ארבע** - בדיני ועניני השלחן ויש דעות מי הוא הרב המחבר. י"א שהוא הרמב"ן ויש מיחסים אותו לרבינו בחיי.

סעיף עב
(עב) **שלחן גבוה** - על ש"ע א"ח מהל' פסח ועוד נדפסו ג' חלקים על ש"ע י"ד מכמהר"ר יוסף מולכן.

סעיף עג
(עג) **שלחן מלכים** - (עי' מהר"ר יצחק בואינו בח"א).

סעיף עד
(עד) **שלחן עצי שטים** - מהגאון כמהר"ש בעל מרכבת המשנה על הל' שבת ושמעתי שהוא קיצור המחודשים מאחרונים. ונדפס אך לא בא בגבולנו כלל. וחיבר עשרה שלחנות על כל ד' טורים. ועתה בא לידי וראיתי שעשה סדר אחר ולשון אחר והלכות

חדשות ואין לו יחס על הש"ע. ולמטה עשה פירוש והביא דברי האחרונים. ושם בהקדמתו פירט כל העשרה חלקים. ויש בכללן רוב ד' טורים בסדר חדש. ושם הלכות מחודשות וחלקי הדינים כטוב בעיניו ולא ראיתי כ"א זה החלק הנקרא שלחן עצי שטים, והוא על ל"ט מלאכות וי"ט וכו' וכתב כי ביער לבנון שלו ביאר כל הסתמיות שלו ע"ש באורך. ושאר החלקים לא ראיתי ולא ידעתי אם נדפסו.

סעיף עה

א (**עה**) **שלחן ערוך** - יסדו מר"ן הקדוש להורות מתוכו אחר שעמד בשרש הדין בבית יוסף ודלא כמ"ש מהריט"ץ סימן ס"ז. וכבר השיג עליו הרב החסיד הרמ"ך בס' יד מלאכי דף קצ"ב. גם מ"ש הרב דבר שמואל סי' רנ"ה והביאו הרב הנזכר וז"ל שמעתי אומרים שהרב מהר"י קארו מסר לתלמידיו כתיבת קצור ספרו הגדול ב"י הלא הוא הספר שלחן ערוך, ויען כי לא אחד היה הרב המסדר נמצאו מזה קצת שנויים בדעות ונסחאות וקשה לזווגם בלתי דוחק הרבה המביא להוציא הדברים מפשוטן, עכ"ל. מי יאמין לשמועתו דנראה פשוט שמרן הקדוש לא יניח ספר שעשאו להורות לכל ישראל ביד תלמידיו אף שהיו גדולים שיבא מכשול וכל שכן שלא יחלק ההלכות לזה אחת ולזה אחת או כיוצא דנפיק מניה חורבא. ואם ח"ו היה כן לא היה כותב שהוא חיברו דכל קהל עדתנו עליו יסמוכו והוא לא ידע אלא תלמידיו וח"ו למר"ן הקדוש שתצא תקלה מתחת ידיו. גם אשו"ר למהריק"ש בשו"ת אהלי יעקב סי' כ' שכתב דש"ע חיברו הרב בסוף ימיו ומפני חולשתו נמצא דברים רבים כגון בא"ה סימן קכ"ו שבדין כ"ב לא השגיח במ"ש בדין י"ב וכו' ע"ש ועמו הסליחה ועי' מ"ש הרב פר"ח שם ותא חזי מה בין תקיפי ארעא דישראל וכו'. ועמ"ש הרב מהר"י הלוי נזיר בתשו' משם הרב הקדוש מר אביו מהר"ם הלוי נזיר והובא בס' גנת ורדים ח"מ כלל ג' סי' כ"ט ע"ש והרב כנה"ג קורא אותו ס' הקצר וכן איזה אחרונים.

ב שלחן ערוך חיברו מרן אחר שחיבר בדק הבית, שיירי כנה"ג א"ח בכללים אות ע"ב וגנת ורדים א"ח כלל ד' סוף סימן ט'. ועמ"ש גנת ורדים א"ה כלל ד' סי' ל'.

ג ואני הצעיר מפקפק קצת בזה שראיתי ש"ע שנדפס ראשונה ישן בלי הגהה וכתוב שם בסוף א"ח שחיברו מרן בכפר ביריא שבגליל העליון שנת חשב"ה. וכבר נודע דמהדורא בתרא של בית יוסף לא גמרה עד שט"ו. ובהקדמת בדק הבית כתב שכבר נדפס הב"י פעמים שלש . ויש לישב. ועי' מ"ש לעיל בעניותי מערכת בי"ת אות ט' ואות י' (עיין בדק הבית).

סעיף עו

א (עו) **שלטי הגבורים** - אשר סביב הרי"ף חיברו מ' יהושע בועז לבית ברוך מערי איטליא וזהו ס' המחלוקות. וחיבר עוד ס' הפשוטים ואני הצעיר ראיתי בכ"י. והרב יהושע בועז הנז' הוא החל להיות גבור חיל לזכות הרבים הור"ה גבר מ"מ בהר"ם וסמ"ג וטור איה מקום כבוד דיני הש"ס וקראו עין משפט. ונדפס שלטי הגבורים בסביוניטה שנת שד"י. ובתוך שלטי הגבורים העתיק דברי ריא"ז שהוא רבינו ישעיה אחרון ז"ל והוא רבינו ישעיה מטראני בר ברתיה דרבינו ישעי' הזקן דשמעתיה לפום רבנן הרא"ש והטור ושבלי הלקט ודעמייהו. וראיתי בסדר הדורות דף נ"ה ע"ב שכתב וז"ל "ריא"ז עשה פירוש לאלפסי נקרא שלטי הגבורים", עכ"ל. ועמו הסליחה כי ריא"ז לא חיבר על הרי"ף כלל, רק כתב פסקי הלכות על הש"ס ונמצאים בערי איטליא וגם אני הצעיר יש בידי חלק אחד כ"י. אמנם הרב יהושע בעז לבית ברוך חיבר שלטי הגבורים והוא ס' המחלוקות כמ"ש לעיל ובתוכו הביא דברי ריא"ז ומציין כל מקום שהביאו עליו כמפורסם. והשאר הם דבריו של הרב יהושע בעז ברוך הן להביא דעות הגדולים ומחלקותם והן שהוא מחדש כמה פעמים שקלא וטריא ודינים ותוספות רי"ד קדושין שהם מרבינו ישעיה הראשון הדפיסם מ' יהושע בעז הנזכר סביב לגמרא.

ב ויען כי לא נדפס שלטי הגבורים עד שנת שד"י לא שלטו בו מאורי אור עיני מרן כשחיבר בית יוסף ולא בעשותו המהדורא בתרא לפני הדפוס. שבית יוסף א"ח נדפס בויניציא שנת ש"י ואף דמרן לא השלים מהדורא בתרא של ב"י ח"מ עד שנת הי"ש כמ"ש בסוף ב"י ח"מ דפוס ויניציא מכל מקום לא בא ליד מרן במשך שנה אחת או פחות. ואעיקרא אפשר דאשתהויי אשתהו עד שנדפס כל הרי"ף נתקן ולא נראה בעליל חוץ מסביוניטא משך זמן.

ג ואנכי הרואה לגדול הדור האחרון הרב פני משה בראשון סי' צ"א דחה סברת ריא"ז וכתב דאף מרן בב"י שמביא כל הסברות לא חש להביא אותה הסברא של ריא"ז עכ"ד.

ד ותימא כי מר"ן מעולם לא זכר שר סברת ריא"ז שהביא שלטי הגבורים כי לא ראהו וכדאמרן. וכזה ראיתי להרב החביב בס' שיירי כנה"ג א"ח סי' קפ"ח הגהב"י אות ז' דבשום מקום אינו מזכיר בב"י לשה"ג. ואף דשה"ג כתבה בשם ריא"ז. חידושי ריא"ז לא נתגלו להרב.

ה אלא דגם על הרב שיירי לא יבצר מהגמגום, שהקשה שם על הרב מטה משה דבמה נסתפק אם ראה מרן שה"ג אם לאו, דודאי שה"ג שהיה בזמן מרן או קודם אליו מעט לא נתפשט ספרו בזמנו עכ"ד. וגם אני בעניי אומר דבמאי נסתפק הוא הרב שיירי אם היה בזמן מרן או קודם וכו' מי לא עסקינן בב"י א"ח הרי נדפס ג' או ד' שנים קודם שנדפס ס' שה"ג כמדובר.

ו הגם הלום ראיתי להרב מכתב מאליהו דף ז' ע"ד תמה על מרן מדברי ריא"ז ע"ש. והרב בשיטת רבו הרב פני משה אמרה, ולא דקו כחדא על דנא פתגם.

[ז] והן היום שואף זורח יד אהרן א"ח הבא מחדש וראיתי בסי' ק"כ הגה"ט אות כ"ד הש"ג ישי"ג על הרב המכתב דהשה"ג לא בא בדפוס בימי מר"ן. וגם הוא נר"ו לא דייק בלישניה דודאי בימי מרן נדפס כי מרן היתה מנוחתו שנת של"ה, רק דמרן חיבר הב"י ונדפס קודם ראות ס' שה"ג כדאמרן.

סעיף עז

(**עז**) **שלטי הגבורים** - חיברו הרופא כמה"ר אברהם שער אריה ממנטובה על ענינים מצורת הבית והקרבנות ועל מלאכת המוזיק"א וטבעי ב"ח וסדר לימוד וכיוצא. והזכירו ס' זה הרב תי"ט והרב פר"ח סי' פ' בי"ד.

סעיף עח

(**עח**) **ס' השלמות** - (עיין חכמתא רבתי).

סעיף עט

(**עט**) **שלמי צבור** - להרב המפורסם עיר וקדיש מהר"י אלגאזי ז"ל דינים הנצרכים בסדר תפלה ויש בו הגהות מהרב החסיד כמהר"ר אברהם חיון נר"ו תוספות רבות וחידושי דינים רבים ודיני ס"ת בפרשיות המועדות באורך וברוחב. ונסחאות דוקניות ושפר המנהגים.

סעיף פ

(**פ**) **שמאל ישראל** - (עיין דובב שפתי ישנים).

סעיף פא

(**פא**) **שמוש תהלים** - ידוע ונדפס כמה פעמים והרשב"א בתשובות סי' תי"ג כתב שמוש תהלים שמוסכם מכל גדולי ישראל עיי"ש.

סעיף פב

(**פב**) **שמוש התורה** - ראיתי כ"י ע"ד שמוש תהלים בכל פרשה ופרשה.

סעיף פג

(**פג**) **שמות בארץ** - להרב הגדול מאריה דארעא דישראל מהר"ם ן' חביב ז"ל והוא שיטה על פ' ראוהו בית דין ועל פ' יום הכפורים ועל פרק לולב הגזול.

סעיף פד

(**פד**) **שמות הגיטין** - חיבר מהרימ"ט וראיתיו כ"י לברר כמה שמות משפט כתיבתן בגט.

סעיף פה

(**פה**) **שמות הגיטין** - נדפס להרב מ' שמחה הכהן רב דק"ק בילוגראדו הפליא לעשות עלה בקב"ץ מכמה ספרים והוסיף מדעתו הרחבה ומביא רוב דברי מהרימ"ט בס' שמות הנזכר. גם הרב מהר"ם ן' חביב בס' עזרת נשים הגדיל תושיה בענין זה. ולעת כזאת נדפסו

כנה"ג ויד אהרן א"ה ושם המצא ימצאו כל דברי האחרונים הן בתשובותיהם דפוס וכ"י הן בחבוריהם.

סעיף פו
(**פו**) **שמירות הזירוז** - (עי' חכמתא רבתי).

סעיף פז
(**פז**) **שמלה חדשה** - לג"מ אלכסנדר סענדר כמש"ל מערכת האל"ף (עיין הג"מ אלכסנדר סענדר שור בח"א).

סעיף פח
(**פח**) **שמן זית זך** - (עי' מהר"ר אברהם ברכיה בח"א).

סעיף פט
(**פט**) **שמן הטוב** - עם זקן אהרן. דרושים יפים להרב המקובל מ' שלמה אוהב והרב נכדו מ' אהרן הכהן רבני ראגוזה.

סעיף צ
(**צ**) **שמן המאור** - חיבר דרושים נפלאים להגאון מ' שמשון בכרך אביו של הגאון הרב חוות יאיר ומזכירו שם בס' חוות יאיר.

סעיף צא
(**צא**) **שמן למאור** - להרב מהר"ע מלכי על פ"ק דמציעא מליץ על הרז"ה מהשגות הרמב"ן במלחמות.

סעיף צב
(**צב**) **שמן למנחה** - להרב מהר"ש בן הגאון מנחת יעקב כמש"ל במערכת סמ"ך (עיין סלת למנחה).

סעיף צג
(**צג**) **שמן המר** - שו"ת חדשות מעתה להרב המופלא ח"ק כמהר"ר מרדכי רובייו תלמיד מורנו הרב מהר"י הכהן, והם בפלפול עצום.

סעיף צד
(**צד**) **שמן משחת קדש** - (עי' מ' אהרן ברכיה ממודינא בח"א).

סעיף צה
(**צה**) **שמן ששון** - חיבר הגאון הרב מגן אברהם דרשות על התורה בחריפות ובקיאות נפלא ונאבד. אפס קצת פרשיות שנדפסו בתחלת ספרו זית רענן פי' הילקוט.

סעיף צו
(**צו**) **שמע יעקב ושארית יעקב** - דרושים נפלאים ונחמדים על כל הפרשיות מהרב החסיד מהר"י אלגאזי כמש"ל. (עיין מ' ישראל יעקב אלגאזי בח"א).

סעיף צז
(**צז**) **שמע שלמה** - להרב המפורסם מהר"ש אלגאזי על כל התורה ונדפס באיזמיר. ובאמשטרדם נדפס חסר ס' דברים. ורבו של הרב מהרש"א הנז' היה הרב מ' יוסף גאנסו. ומר זקנו היה תלמיד רבינו האר"י זצ"ל כמ"ש הרב בס' גופי הלכות דף ק"ז ע"ב.

סעיף צח
(**צח**) **שמע שלמה** - ילקוט גדול משמועות טובות ובשם אומרם נזכרי' ויהיו נקראים. חיברו הרב יש"ר מקאנדיא כמ"ש בסוף הקדמתו לנובלות חכמה. ושם תראה שחיבר כמה וכמה חיבורים רבים אגודות אגודות עשר ידות מדובר בם נכבדות בחכמות מספר שיעור אלגיבר"ה וכמה שו"ת בחכמות אלו ובחכמת התכונה באור לאלמגיסט"י וכמה קצורים וכן בטבעיות מדיניו' אלהיות ובהגיון ורפואה וס' כולל לבאר כל הדבר הקשה הנמצא בספרים. וס' כולל פרחי ספר לה"ק נקרא תורי זהב. וס' רוח שמואל ובו חכמת מר שמואל וס' תור המעלה וכתב שם להוציא לאור ס' גדול הערך שיועיל לרבים יותר מס' היד של הרמב"ם ובס' זה ובס' בשמת כל מעיניו וע"ש באורך ועיין במערכת א' (עיין אלים). ועיין בסה"ד דף קס"ד ע"א שם מזכיר כמה וכמה ס"א שחיבר כנראה שהוזכרו בס' אלים.

סעיף צט
(**צט**) **שמש צדקה** - שו"ת להרב מהר"ר שמשון מורפורגו אב ב"ד דק"ק אנקונא חתנו של הרב המקובל עיר וקדיש כמהר"ר יוסף פייאמיטא ויש בס' הנזכר הרבה הגהות ותשובות מבן הרב המחבר.

סעיף ק
(ק) **שמשוני** - הביאו ר' אליה המדקדק בס' שברי לוחות.

סעיף קא
(קא) **שנות חיים** - מ' חיים חזן דרשות נדפס בוויניציא ומפלפל בדבורי תוס' וכיוצא בכל פרשה. והוא בן הרב מהר"י חזן וראיתי תשובה כ"י ממהר"ח הנזכר ואח"כ בא לעיר הקדש ירושלים ת"ו ושלחוהו שליח לפולין ונח נפשיה בפולין.

סעיף קב
(קב) **שני לוחות הברית** - להגאון החסיד מהר"י סג"ל הורוויץ (וכן עשרת הדברות בשם העטור לא זכו לשם שקרא להם המחבר ובזה התרעם הרב מוהר"א בר' אבלי ווירמש בספרו מאורי אור על בן המגן אברהם על שקרא לחבור אביו בשם זה בשם ה' שאנחנו מסיימים בו ברכה ראשונה של ח"י ברכות ולא הונח לו בשם נר ישראל שקרא לו אביו). עיין לעיל ובנדפס מערכת יו"ד (עי' מ' ישעיה סג"ל הורוויץ בח"א).

סעיף קג
(קג) **שער אפרים** - שו"ת להגאון מ' אפרים כ"ץ אב"ד דק"ק אובן כמ"ש בנדפס מערכת אל"ף אות ס"ב (עיין מ' אפרים כ"ץ מווילנא מח"א).

סעיף קד
(קד) **שער יהושע** - (עי' מהר"ר יהושע בנבשת בח"א).

סעיף קה
(קה) **שער כבוד ה'** - (עי' מ' אפרים אלנקוואה בח"א).

סעיף קו
(קו) **שער המלך** - להרב מ' יצחק נונים בילמונטי שני חלקים על הרמב"ם חבור נפלא ונחמד.

סעיף קז
(קז) **שער הנתיבות** - (עיין קבלה ד"ה ואני הצעיר וכו' בקו"א).

סעיף קח
(קח) **שער השמים** - להגאון החסיד מהר"י סג"ל הורוויץ פי' תפלה עד"ה [=על דרך הסוד?] כמש"ל (עי' מ' ישעיה סג"ל הורוויץ בח"א).

סעיף קט
(קט) **שער השמים** - ס' מדבר בבעלי חיים וכיוצא ובתכונה ומחכמה האלהית מלוקט מס' הנפש להרמב"ם הביאו הרב פר"ח י"ד בכמה מקומות ובהם סימן מ"ב ס"ק י"ג וסי' ס"ו ס"ק ט'. ונדפס בויניציא שנת ש"ז והוא לרב גרשון בר שלמה. וכתוב בסדר הדורות דף קע"ח ע"ב שהוא חתנו של הרמב"ן אביו של רלב"ג וכן כתב ספר יוחסין.

סעיף קי
(קי) **שער שמעון** - (עיין פרק שירה).

סעיף קיא
(קיא) **שער התירוצים** - (עיין מקום שמואל).

סעיף קיב

א (קיב) **שערי אורה** - חיברו רבינו יוסף גיקיטיליא וכתב ספר הקורא דף כ"ה ע"ב שודאי היה בזמן הרב יהודה ן' הרא"ש ותלי זיניה שכתב ביוחסין שבשנת ק"י היה הר"י גיקיטיליא בעל הנסים וגזר אומר שהוא חיבר שערי אורה.

ב אך ראיתי בקובץ כ"י שהרב מחבר שערי אורה היה מיוצאי ספרד שנת רנ"ב. וכפ"ז מ"ש בספר חרדים דף ח' משם הר"י דמן עכו מעשה ברבינו יוסף גיקיטיליא וכו' אולי הוא על הראשון.

סעיף קיג

(קיג) **שערי אורה** - כ"י דרושים להרב מה' ישועה זיין. עיין לעיל מערכת יו"ד. (עי' מ' ישועה זיין בח"א).

סעיף קיד

(קיד) **שערי בינה** - חיבר רבינו בעל הרקח ומביא הרבה מדבריו מהר"ש הלוי בן אלקבץ בס' מנות הלוי והוא רומז הרבה מדרשי רז"ל בפסוקים דרך גימט' ונוטריקון.

סעיף קטו

(קטו) **שערי בינה** - (עיין שערים דרב אלפס).

סעיף קטז

(קטז) **שערי ברכות** - (עיין רב שמואל בן חפני גאון בח"א).

סעיף קיז

(קיז) **שערי דורא** - (עיין רבינו יצחק מדורא בח"א).

סעיף קיח

(קיח) **שערי ישועה** - ב' חלקים כ"י שו"ת להרב מהר"י זיין.

סעיף קיט

(קיט) **שערי נעימה** - (עיין מרכבת המשנה).

סעיף קכ

(קכ) **שערי צדק** - לרבינו מה' יוסף גיקיטיליא בן החכם המובהק כמהר"ר אברהם בקבלה ופירוש הספירות. כ"י. ועיין סדר הדורות שהביא כמה ספרים שמם שערי צדק.

סעיף קכא

(קכא) **שערי צדק** - תשובות הגאונות שנדפסו מקרוב. ועיין מה שכ"ל מערכת ג' אות ט' (עי' גאונים בקונטרס אחרון).

סעיף קכב

(**קכב**) **שערי קדושה** - לרבינו מהרח"ו זצ"ל נדפס בקושטנדינא ואמ"ד ואשכנז. והוא רב האיכות להגיד לאדם עונש המדות הרעות ושכר מדות טובות והקדמות נוראות להשיג וליכנס בשערי קדושה. והרגיל בו יזכה ויבחן מהוו וימהר לשוב אל ה'.

סעיף קכג

(**קכג**) **שערי שבועות** - לרבינו האי גאון{{הערה|כנראה לכאורה שהכוונה ל[[משפטי שבועות -- ויקיעורך}} הם בדפוס (עי' תוס' יבמות מ"ח ע"ב ד"ה היכא). ואני הצעיר ראיתים כתובים על קלף בלשון הגדי שהוא ל' ערבי כי כך חיברם הגאון. וזה שבידינו הוא העתקה שהעתיקום בלשון הקדש.

סעיף קכד

(**קכד**) **שערי שמים** - ח"א י"ח שערים דרושים נחמדים לכמה"ר יחיאל מיכל סג"ל נדפס בפראג שנת התל"ה וכתב שיש לו ח"ב ומביא הקדמות מחודשות ע"ש. ומביא חידושים מהרבנים אביו וזקנו וכתב שדודו מהר"ש אידלש ז"ל ע"ש דף פ"א ע"ג.

סעיף קכה

(**קכה**) **שערי תורה** - כ"י דרושים להרב מהר"ר ישועה זיין.

סעיף קכו

(**קכו**) **שערי תשובה** - מרבינו יונה החסיד שערים המצויינים לעורר הנפש ליראת שמים ודבריו הקדושים מועילים הרבה בשב"ר אשר הם שובר"ים את לב האבן. אשרי אדם הזוכה לשקוד על דלתותיו יום יום. וניכר מדבריו ז"ל שעשה שערים אחרים ולא נדפסו.

סעיף קכז

(**קכז**) **שערים** - דרב אלפסי אינם מהרי"ף מבן בנו והרי"ף שם כבודו רבינו יצחק בר יעקב ומחבר השערים שם תהלתו רבינו יצחק בר ראובן. כ"כ מהר"ם בתשובות סי' רי"ט והגמי"י בתשובות דשייכי לס' משפטים סי' מ"א וסי' נ"ה ומזה הושגו כמה מחברים ועתה מקרוב נדפס שערי בינה באור לשערים הנז' לאחד מרבני אשכנז ולא ביאר מתחלתו מי הוא בעל השערים.

סעיף קכח

(**קכח**) **שערים** - באיסור והיתר חיבר מהרא"י מחבר תרומת הדשן. ומזכירם מור"ם בספריו תורת חטאת ודרכי משה בכמה מקומות חוץ מהגהות שערי דורא. וק"ק על הרב כנה"ג י"ד סי' מ"ח הגהת ב"י אות ס' שהי' מסתפק ומגמגם בזה. שוב ראיתי בהקדמת

מבוא שערים שהוא באור לשערי דורא שנראה מדבריו שההגהות מהאר"י על ש"ך נעתקו משערים שחיבר ונקרא הס' לב שערים ע"ש.

סעיף קכט

(**קכט**) **שערים** - (עיין שערי תשובה. ועיין רב שמואל בן חפני גאון בח"א).

סעיף קל

(**קל**) **שעשוע התלמידים** - על טור חושן משפט מהרב נאמן שמואל ז"ל נדפס מקרוב. אך ברוב הימים יבא רקב והני עכברי רשיעי אכלי משופרי שופרי זוהי סבה הוליד את חסרו"ן ולא נמצא כי אם עד סי' ע"ב ומשם לסי' ר"ג עד ר"ז. ונראה דלא היה בידו אפילו ש"ך שהוא היה עוסק בו בשנת תכ"ט והש"ך נדפס שנת תכ"ג. וכבר נודע דאפילו הרב כנה"ג במהדורא בתרא לא הזכירו. שלא הגיע הש"ך באותו פרק בגלילות טורקיא"ה לרחוק המקומות.

סעיף קלא

(**קלא**) **שפת אמת** - (עיין דובב שפתי ישנים, ועיין הרמ"ע מפאנו בח"א).

סעיף קלב

(**קלב**) **שפתי דעת** - (עיין עוללות אפרים פרי מגדים).

סעיף קלג

(**קלג**) **שפתי ישנים** - (ע' טור וב"י ד"ה ודע דבש"ע וכו', ס' נייר, ועיין רבינו יעקב מרומרוג ר"ת בח"א).

סעיף קלד

א (**קלד**) **שפתי כהן** - עיין בנדפס אות נ'. (ועי' מ' שבתי הכהן בח"א).

ב ועתה נדפס ח"א מספרו הארוך על תחלת י"ד עם הגהות נכדו הרב והוא על הטור ובית יוסף.

ג ושמעתי מרב אחד שהרב ש"ך היה יודע שם המציאה דהיינו שם קדוש לכוין בו ולמצוא הבקיאות שרוצה תיכף ומיד.

ד ואירע לו להרב ש"ך ענין אחד עם הגאון מהרא"ש מפראג כמ"ש הרב שבות יעקב ח"א סי' ל"ו.

ה שפתי כהן. ראיתי להרב מה' דוד ז"ל הובא בספר באר יעקב בי"ד סי' קי"ו דף ס"ג ע"ד שכ' דכי פליגי הט"ז והש"ך באשכנז כתר ש"ך גרירו. וכ"כ הרב המחבר דף ס"ד ע"ב ע"ש. ועיין בסמוך.

י שפתי כהן. כבר נודע שהרב ז"ל קודם שחיבר ש"ך על ש"ע י"ד עשה ביאור רחב על טור ובית יוסף יו"ד. ואח"כ חיבר הש"ך והוא רומז עליו ואומר בספרי כתבתי ועד אחרן נדפס ס' הארוך מהש"ך על טור ובית יוסף י"ד עד סי' ק"י ולפי המשוער אצלי כבר כתבתי ששינו והשמיטו ואפילו זה המעט לא נדפס כדחזי. והנה ש"ך ח"מ נדפס שנת תכ"ג אחר פטירתו ז"ל וכתב חתנו בהקדמתו שם שימי חייו מ"א שנה. וש"ך י"ד שהדפיס הוא ז"ל היה שנת בקד"ש. צא וחשוב שנדפס ש"ך י"ד כשהיה להרב ז"ל חמשה ועשרים שנה וכבר היה להרב ז"ל חבור על הטור ובית יוסף י"ד. ועוד כתב שם המדפיס שהי"ל חבור גדול ע"ש. וספר תקפו כהן הנחמד חיברו הרב ז"ל בחדש אחד. כמ"ש הוא ז"ל שם שחיברו בחדש ושנת טב"ת, היא שנת התי"א והוא פלא.

סעיף קלה

(**קלה**) **שפתי כהן** - על התורה מהרב החסיד מ' מרדכי הכהן תלמיד מ' ישראל די קוריאל כמ"ש בנדפס מערכת מ"ם (עי' מ' מרדכי הכהן בח"א).

סעיף קלו

(**קלו**) **שפתי רננות** - (עי' פי' פרק שירה).

סעיף קלז

(**קלז**) **שקל הקדש** - הזכירו הרדב"ז בשו"ת ד' ליוורנו סי' נ"ה.

סעיף קלח

(**קלח**) **שרש יוסף** - על דיני מיגו סובב הולך על דברי הרב בית לוי, חיברו הרב מ' יוסף אב"ד מפרעמסלא בעל חק יוסף וכתנת יוסף חתנו של הגאון מהר"א ברודא.

סעיף קלט

(**קלט**) **שרש ישי** - פירוש נחמד למגילת רות מהרב עיר וקדיש מהר"ש בן אלקבץ הלוי ז"ל.

סעיף קמ

(**קמ**) **שרשי השמות** - כ"י חיבר הרמ"ז מגיד מוצאן ופעולתן וכו'.

סעיף קמא

(**קמא**) **שרשי השמות** - גם זה כתיבת יד בתוס' מרובה שהוסיף מהרא"ש מספרי קדמונים כ"י.

סעיף קמב

(**קמב**) **שרשי השמות** - גם זה כתיבת יד גדול בכמות ואיכות מחכמי המערב.

סעיף קמג
(קמג) **שתי אחיות** - הביאו הרמד"ל באור תורה.

סעיף קמד
(קמד) **שתי ידות** - להרב המקובל מהרמד"ל הנז' כמ"ש בנדפס מערכת מ' (עי' מ' מנחם די לונזאנו בח"א).

סעיף קמה
(קמה) **שתי ידות** - להרב המקובל מ' אברהם חזקוני, דרשות על התורה דפוס אמשטרדם (תפ"ד).

סעיף קמו
(קמו) **שתי הלחם** - שו"ת ועניינים למהר"ם חאגיז. נדפס בוואנזבעק (תצ"ג).

סעיף קמז
(קמז) **שתיל פורח** - (עיין מהר"ר אהרן ברכיה ממודינא בח"א).

מערכת ת

סעיף א
(א) **תאוה לעיניים** - פי' על עין יעקב ושקלא וטריא מהרב מהר"ש אלגאזי.

סעיף ב
(ב) **תבואות שור** - ספר ישן, קיצור בית יוסף ותוספת להרב מהר"ר אפרים זלמן שור.נדפס שנת שע"ה על כל ד' טורים ובילדותי ראיתיו ישן נושן.

סעיף ג
(ג) **תבואות שור** - להגאון מה' אלכסנדר סענדר, ביאור לשמלה חדשה שלו. ו**בכור שור** חידושים על הש"ס. נדפס בזאלקווא שנת תצ"ג והוא ספר נפלא בבקיאות ועיון כמ"ש בשם הגדולים ח"ב מערכת האל"ף אות פ"ז עיי"ש (עי' מ' אלכסנדר סענדר שור בח"א).

סעיף ד
(ד) **תבנית היכל** - על כל עניני בית המקדש וכליו כ"י.

סעיף ה
(ה) **ספר תגין** - הזכירו הרשב"ץ בתשובה ח"א סי' ג"ן. ואחר זמן רב ראיתי שהזכירו הרמב"ן ז"ל בפירושו על התורה פרשת תבא. ובספר צידה לדרך למהר"מ ן' זרח סוף דף ז"ך הזכירו ואמר שהוא מצוי וכו' ויש בו סודות עמוקים. ומביא ממדרש שיר השירים דחזקיהו המלך ע"ה ספר תגין הראה להם עיי"ש. וכתב הרב סדר הדורות דף קע"ח סוף

ע"ג שהיה בידו ספר זה כ"י, ומביאו כמה פעמים בספר ילקוט ראובני ובספר מנחת שי מביאו תדיר בשם **ספר תגי**.

סעיף ו

(ו) **תדשא** - מדרש שחיבר התנא רבי פינחס ן' יאיר ומתחיל בפסוק "תדשא הארץ דשא". וכתב רבינו הרקח בריש ספרו כ"י: **תדש"א** גימטריא **זה רבי פינחס בן יאיר**, ע"כ. ובדפוס יש טעויות סופר ובהקדמת מטה משה העתיקו כמו שמצאו.

סעיף ז

(ז) **תודת שלמים** - כולל חידושים מהראשונים הר"ן לנדה, הלכות נדה להרמב"ן, השגות הרז"ה על בעלי הנפש, ותשובות מ' ישעיהו באסן אב"ד בקק"י ריגייו.

סעיף ח

(ח) **תולדות אברהם** - (עי' מ' אברהם ברודא בח"א).

סעיף ט

(ט) **תולדות אדם** - קורין לתשובות הרשב"א שנדפסו בליוורנו מדיני ממונות שכך כתוב בדפוס. אכן הרב כנה"ג ושאר אחרונים קורין לו שו"ת הרשב"א ח"ב.

סעיף י

(י) **תולדות אדם** - כתוב בדפוס על חידושי הרמב"ן יבמות. אך אין האחרונים מכנין אותם בשם זה רק חידושי יבמות להרמב"ן.

סעיף יא

(יא) **תולדות אדם** - לרבינו יואל בעל שם מסגולות ועניינים, נדפס בזאלקווא שנת ת"פ.

סעיף יב

(יב) **תולדות אדם** - (עי' מ' שמואל אלגאזי בח"א).

סעיף יג

(יג) **תולדות אדם וחוה** - הוא חיבור (קושטא רע"ו) רבינו ירוחם. ועל הרוב אין הפוסקים ומחברים קורין לספרו כי אם "רבינו ירוחם". אך לחלק בין "ספר מישרים" לפעמים כותבין "חלק אדם וחוה".ולרבינו ירוחם מכנין **רי"**ו, מרן בית יוסף והבאים אחריו. וכבר יש שחשב שהוא מהר"י וייל, ומתוך הענין ניכר ופשוט.

סעיף יד

(יד) **תולדות יעקב יוסף** - (עי' צפנת פענח חדש).

סעיף טו

א (**טו**) **תולדות יצחק** - פשטים יפים על התורה מהרב רבי יצחק קארו דודו של מרן ואינו זקנו כאשר חשב סדר הדורות. וחיבר שו"ת ובסוף תשובות מרן לא"ח(ה?) יש שתי תשובות להרב הנזכר, וכותב שם בנו של מרן שידפיס שאר תשובות הרב דודו הנזכר בשאר חלקי תשובות מרן.

ב תולדות יצחק, רבי יצחק קארו, פירוש יפה על התורה ומאמרים שי"ח וכו'. תולדות יצחק פשטים כסדר התורה אבי אביו של הגאון בית יוסף עכ"ל סדר הדורות. ונראה דהכל אחד אלא שנדפס שני פעמים. ואינו זקנו של מרן בית יוסף אלא הוא דודו. ויש לו תשובות בסוף תשובות מרן לא"ה. גם בס' אבקת רוכל למרן שנדפס מקרוב בסי' מ"ז היא תשובתו לבנו והוא היה חותם "יצחק בכמה"ר יוסף קארו", וכפ"ז אינו צודק מ"ש הרב סדר הדורות אבי אביו. האמנם ס' תולדות יצחק בשני הדפוסים אין בידי ואני כותב מהרשום בזכרוני, כי הרב אפרים קארו אבי מרן והרב יצחק אחים בני כמה"ר יוסף זקנו של מרן.

סעיף טז

(**טז**) **תולדות יצחק** - בן אברהם דרושים על ספר בראשית לרב אשכנזי.

סעיף יז

(**יז**) **תולדות שמשון** - (עיין זרע שמשון).

סעיף יח

(**יח**) **תולעת יעקב** - דפוס ישן נושן. פי' התפלה על דרך האמת להרב מ' מאיר בן גבאי.

סעיף יט

א (**יט**) **תוספות** - כמה מיני תוספות חיברו רבוותא על הש"ס, [ומהם]:

ב **א) תוספות רבינו אלחנן**, הזכירם בספר המכריע סי' ל"א.

ג **ב) תוספות רבינו אליעזר מטוך**, הזכירם הרב שבלי הלקט ח"א שבלת מט"ר ובשבלת נ"ר ומביאו האגור בכמה דוכתי.

ד **ג) תוספות גורניס**, הזכירם הרב יש"ר מקאנדיא בהקדמת נובלות חכמה. והרב מהר"ש אלגאזי בספר גופי הלכות כלל קצ"ה מביא לשון תוספות גורניץ ריש קמא. וראיתי בשיטה מקובצת ריש קמא שהביא לשון שהביא הרב מהר"ש אלגאזי בשם גורניץ הביאו בשם תלמיד ה"ר פרץ, ויש שינוי בלשון עיי"ש. וכפי זה אפשר דתוספות תלמיד ה"ר פרץ מכנים בשם "תוספות גורניס".

ה ד) **תוספות חיצוניות**, מביאם רבינו בצלאל אשכנזי בשיטות מקובצות, והיינו שאינם תוספות שאנן תוספות טוך שהם קיצור תוספות שאנן, אלא הם לגדולים אחרים שחיברו תוספות. ולפי דלא מסיימי מי הוא המחבר קרי להו "תוספות חיצוניות". ואפשר דמחברם שהיה אחר תוספות שאנן הוא עצמו קראם תוספות חיצוניות שלקטם מתוס' אחרות שאינם תוספות שאנן.

ו ה) **תוספות טוך**, הם שרבינו אליעזר מטוך קיצר תוספות שאנן הוא וסייעתו והוסיפו מגדולים שהיו אחרי תוספות שאנן וכמ"ש בנדפס (עי' תוס' שאנן).

ז ו) **תוספות רבינו יהודה** למסכת ברכות, שמזכירים הפוסקים ומהם הרשב"א בחידושיו ומהר"ם בתשובה ד"פ סי' מ"ג והגמי"י סוף הלכות חמץ. אני הצעיר ראיתים כ"י. וכמה דברים שבתוס' דידן מייתו בשם ר"י, בתוספות הנזכר הוא בלשון "אמר רבי". ולכן נראה שהם תוספות רבינו יהודה החסיד תלמיד ר"י. ובספר ארחות חיים דף קי"ב ע"ב מזכיר תוס' סוכה לרבינו יהודה ובכלבו דף ט"ל ריש סי' ל"ז מזכיר גם כן תוספות רבינו יהודה לברכות. ובשו"ת מהר"ם ד"ק סי' ר"ה מביא תוס' רבינו יהודה לבתרא עיי"ש. ובתוס' דידן בע"א דף י"ב ע"א מזכירים תוספות רבינו יהודה ע"ש. ובשו"ת מהר"י קולון שרש קמ"ח מזכיר תוס' יבמות לרבינו יהודה מפרי"ש. והנה בתוספות דידן בברכות דף מ"ה ע"ב כתוב "וכן עשו בנות ר' אברהם חמיו של ר' יהודה וכו'". ובתוס' ברכות כ"י הנזכר כתוב "אומר חמי ה"ר אברהם בן ה"ר יהוסף שהנהיג לנשים בביתו וכו'" ותדיר מזכיר רבינו יהוסף. כנראה שהיה זקן בית"ו, והוא הרב שעשה תוספות שכותבים הראשונים בתוספות ה"ר יוסף. וכתבתי עוד בח"ב אות י"א (עיין תוספות תמיד) דהראב"ד בחידושי תמיד מזכיר תוס' צרפת עיי"ש. שוב ראיתי בפי' הראב"ד לתמיד הנזכר דמזכיר כמה וכמה פעמים רבינו יצחק בר שמואל ורבינו יעקב ורבינו אלחנן, עיי"ש, והיו עיניך רואות.

ח ז) **תוספות רבינו יהודה מפרי"ש** (עי' תוספות רבינו יהודה לפני זה).

ט ח) **תוספות יומא** (עי' מהר"ם מורוטנברג ד"ה תוספות יומא וכו' בח"א).

י **ט**) **תוספות הרב רבינו יוסף**, הזכיר רבינו תם בספר הישר כ"י, ובשבלי הלקט שבלת קמ"ב.

יא י) **תוספות ה"ר יחיאל** הזכירם הגמי"י סוף הל' חמץ. ובכלבו סס"י קי"ד כתב "מיהו בתוס' ר' יחיאל מפרי"ש".

יב יא) **תוספות רבינו יצחק מדופירא** (עיין תוספות אין להקשות וכו').

יג **יב) תוספות ר"י הזקן בעצמו**, ראיתי תוס' לקידושין כ"י והעיד רב אחד בכ"י בס' הזה שכן הוא האמת שהם תוספות ר"י עצמו.

יד **יג) תוספות ישנים דיומא** שבידינו הם תוס' שאנץ כמו שנראה מהרב תרומת הדשן סי' צ"ד. ודע דתוספות ישנים דיומא הנזכר שנדפסו בפ"פ הם מוטעים ובדפוס אמ"ד של פרופס מצאתי גירסאות נכוחות. וגם הרב שיח יצחק הפליא לתקן ולבאר תוספות ישנים הנזכר.

טו **יד) תוספות ה"ר ישראל**, הזכירם המרדכי פ"ב דע"א.

טז **טו) תוספות רבינו מאיר חתנו של רש"י**, הזכירם בנו ר"ת בספר הישר כ"י.

יז **טז) תוספות ספרדיות** (עיין להלן ד"ה תוספות אין להקשות וכו').

יח **יז) תוספות רבינו פרץ**, רבינו בצלאל מביא מדבריהם בשיטות מקובצות. ואני ראיתי תוספות רבינו פרץ כ"י על כמה מסכתות ועיין בהקדמת צדה לדרך.

יט **יח) תוספות צרפת** (עיין תוספות תמיד).

כ **יט) תוספות רי"ד** הם מרבינו ישעיה די טראני. והדפיסם מה' יהושע בעז לבית ברוך קדושין עם הריטב"א ותוס' רי"ד סביב הגמרא, ובספר סדר הדורות דף קע"ט ע"ג כתב דמס' קידושין עם תוס' רי"ד ורמב"ן ורשב"א והר"ן, והוא אגב שיטפיה שלא נסתכל היטב במה שכתוב שם ולא נדפס כי אם הריטב"א ותוספות רי"ד.

כא **כ) תוספות שאנץ** הם תוס' שחיבר רבינו שמשון בר אברהם משאנ"ץ תלמיד ר"י בעל התוס' ואחריו בא רבינו אליעזר מטוך וקצרם והוסיף חידושין מגדולים שהיו אחר רבינו שמשון. והתוספות שבידינו הם תוספות טוך וכמתבאר מדברי מהריק"ו ותה"ד כמ"ש קורא הדורות דף י"ח. וחידושי רבינו אליעזר מטוך עצמו כתבם בגליון התוספות, וכך קורא אותם ר' בצלאל במקובצות גליון תוספות.

כב וכה הראוני בס' מכלל יופי לרד"ק הנדפס בקושטנדינא שכתוב שם שה"ר גרשון צונצינו המדפיס מקושטנדינא היה משלשלת רבינו משה שפירא אחד מבעלי תוס' טוך. וה"ר גרשום הנזכר הביא תוס' טוך מעיר גיניבר"י ושאר ערי צרפת חדרי הורתם של התוספות והדפיסם. ומהם לקחו בויניציא והדפיסום כי מקדם לא נראו תוס' טוך בעולם. כן כתוב בדף ראשון של מכלל יופי.

כג תוספות חולין שבידינו הם תוס' טוך. ותוס' ע"א שבידינו הם תוס' רבינו פרץ. כן כתב רבינו בצלאל בשיטה מקובצת חולין כ"י. ומהרש"ל בים של שלמה יבמות פ"ד סי ל"ד כתב שהוא מקובל שתוספות שבידינו במסכתות גדולות הם תוספות טוך.

כד **כא) תוספות שיטה** כך כתב מהר"י קולון שרש צ"א. ונראה דהוא ז"ל שהיה בידו תוס' שאנץ ותוספות טוך ותוס' רבינו יהודה, אלו התוס' שלא ידע למי הם קראם "תוספות

שיטה", לומר שאינם תוס' שאנץ וכיוצא. על דרך שעשה רבינו בצלאל ז"ל בשיטות מקובצות שמכנה תוס' אחרות בשם "תוספות חיצוניות".

כה והן עתה ראיתי בסמ"ק עשין קנ"א דף ג' ע"א דפוס קרימונה שכתוב בהג"ה "וכמדומה שראיתי בתוס' שיטה רבינו יחיאל", עיי"ש, וזה נגד מ"ש. ועדיין אפשר כי לתוס' שאנץ קורא סתם "תוספות" ולתוספות אחרות יש מי שקורא "תוספות שיטה" אף שידע מחברם.

כו **כב) תוספות על התלמוד** במקום שלא נמצא תוספות (עיין מהר"ר ישששכר אבד"ק גוריציאה בח"א).

כז **כג) תוספות תלמיד רבינו פרץ על קמא** כתב יד. ראיתי קובץ גדול.

כח **כד) תוספות תלמידי רבינו יצחק בר אשר** כ"כ הרב שבלי הלקט ח"א שבלת רכ"ה כ"י.

כט **כה) תוספות תמיד** יסוד הרב רבינו ברוך. כן כתוב בתוספות יומא שלפנינו דף י"ו סוף ע"ב. ודע דבחידושי הראב"ד הנדפסים מזכיר הרבה תוס' צרפת. אך ראיתי דף ו' ע"ד מדפוס חדש שכתב "ובתוספות צרפת מקשים בשם רבינו אלחנן בן רבינו יצחק", עיי"ש. והוא חידוש גדול בעיני שהראב"ד יביא לתוספות שמזכירים רבינו אלחנן בן רבינו יצחק. ואני מסופק שמא יהיה הגה"ה מבחוץ.

ל **כו) תוספות לתענית** (עיין גאונים בח"א קו"א).

סעיף כ

א **(כ) תוספות** - דע דזמנין דמשכחת שהראשונים -- הרמב"ן והרשב"א והריטב"א והר"ן ודומיהם -- מביאין משם התוספות, ובתוס' שבידינו אין החידוש או תירוץ או דין ההוא כלל. והטעם כי יש כמה גדולים שעשו תוספות ובעת שנדפס הש"ס כל אשר נמצא אתו איזה תוס' לאיזה מסכתא יהיה מי שיהיה הכניסוה בדפוס ולכן אין תוספות שבדפוס על התלמוד שבידינו ממחבר אחד. ואף שכתב ה"ר גרשום צונצינו שהוא הביא תוס' טוך מעיר גיניבירי ושאר ערי צרפת חדרי הורתם של התוס' והדפיסם, והבאתיו בח"א (עיין תוספות שאנץ ד"ה וכה הראוני וכו') -- מכל מקום לא ידענו בפרטות וכוון איזה מסכתות הביא והדפיס. ומהרש"ל כתב שקבל שהמסכתות גדולות הם תוס' טוך ואנחנו לא נדע בירורן של דברים. ונראה שמה שמביאין הגדולים משם התוס' סתם הם תוס' שאנץ, שעליהן כותבים "תוספות" סתם. וכבר רבינו בצלאל בשיטות המקובצות ובפרט בקמא ומציעא מביא דברי תוס' שאנץ. וראיתי מס' גיטין ד' ויניציא עם הגהות מ' בצלאל מלאה על כל גדותיה כל הגליונות רחבות, ושם מביא תוספות שאנץ תדיר באורך.

ב תוספות, אין להקשות מתוספות שבמסכתא זו לתוס' שבמסכתא אחרת אלא כאשר שני המקומות הם בשם ר"י או בשם ר"ת וכיוצא. אבל כששני המקומות הם בסתם - אין להקשות, דאין מופת חותך דמחבר אחד חיבר תוספות השני מקומות. אמנם כששני המקומות הם בתוס' מסכתא אחת אז היא קושיא וטעונה תירוץ. וזה פשוט. ובתשובת מהר"ם הקצרות סי' קל"ד הביא תוספות רבינו יצחק מדופירא ע"ש. והאגור סי' שכ"ז מזכיר תוספות ספרדיות ע"ש.

ג דע שרבותינו בעלי התוס' לא היו בזמן אחד. ומתחלת זמן רבותינו בעלי התוס' ועד אחרון לא בציר ממאה וחמשים שנה. שהרי רבינו יצחק בר אשר הלוי היה מבעלי התוס' כמ"ש בס' תמיד דעים בכמה דוכתי, והוא היה בזמן רש"י כמ"ש התוס' בנדה דף ט"ל. והוא ריב"א שמזכירים התוס'. ורש"י עלה לשמים שנת תתס"ה לאלף החמישי כמ"ש ספר יוחסין.

ד הן אמת דראיתי בצמח דוד שכתב משם שלשלת הקבלה דפליג על זה וכתב דרש"י בזמן הרמב"ם ופליג נמי על מ"ש הרב ספר יוחסין. דרבינו תם נפטר שנת תתק"ל והוא כתב בשנת ה' אלפים ט"ל. וכעת ס' שלשלת הקבלה איננה פה עמנו. אך כבר כתבתי לעיל במערכת המ"ם (עיין מהר"ם מרוטנבורג ד"ה ואחר זמן וכו' בח"א) שמקובלני דאין לסמוך על דבריו.

ה ובמאי דקמן בפרטות נראה דהעיקר כמ"ש בספר יוחסין דרש"י היתה מנוחתו כבוד שנת תתס"ה. חדא, דמהרש"ל בתשובה סי' כ"ט כתב שמצא בסדר ישן זמן זמנם דרבוואתא קמאי וכתוב שם כדברי הרב ספר יוחסין. וזאת שנית, דאשכחן דרש"י היה בזמן רבינו נתן בעל הערוך, ככתוב בתשובה לקמאי הובאה באגודה דף קע"ב ובנימין זאב סימן רל"ג. ורבינו בעל הערוך היה בשנת תשצ"ח כנראה בערוך ערך עד זומם. והיה תלמיד רבינו חננאל כמו הרי"ף. ואלו הרמב"ם נולד שנת תתצ"ג כמ"ש נכדו רבינו דוד, והבאתיו לעיל מערכת מ"ם (עי' רמב"ם ד"ה מדברי הרב ס' יוחסין וכו' בח"א). ומזה מוכח דרש"י קודם להרמב"ם. ובימי הרב אב"ד שהיה גדול מכל תלמידי רבינו משה הדרשן כבר נתפשטו פירושי רש"י כדמייתי ליה כמה זימני בתשובותיו שבס' תמיד דעים עיי"ש. והרז"ה שחיבר המאור שנת תתק"י מייתי לרש"י שכבר נתפשטו פירושיו בזמנו. ולא מצינו שהרב אב"ד והרז"ה מזכירים הרמב"ם. ומכל זה מוכח דרש"י קודם להרמב"ם כדברי הרב ספר יוחסין. ואחר זמן רב מצאתי כתוב לאחד קדוש שהוכיח בראיות שרש"י קדם להרמב"ם כמו ק' שנה.

ו גם מ"ש צמח דוד משם השלשלת דרבינו תם היה שנת ה' אלפים ט"ל - ליתא. חדא, שהרב העטור היה שנת תתקל"ט ותדיר מזכיר לרבינו יעקב שהוא רבינו תם. ותו, שהראב"ד בס' הקבלה תלמידו של רבינו ברוך בן יצחק בן אלבאליא תלמיד הרי"ף חבר לרבינו יוסף ן' מיגאש ונפטר שנת תתפ"ו - ט"ו שנים לפני מותו של הרא"ם מזכיר לרבינו יעקב מרומרוג שהוא רבינו תם. והראב"ד הנזכר חיבר ספרו שנת תתקכ"א. הא למדת ששנת תתקכ"א כבר היה מפורסם רבינו תם לרב מובהק. ואינו מזכיר הראב"ד הנזכר בספר קבלתו אלא לרבינו תם עייי"ש. אתה הראת לדעת כי נאמנו מאוד דברי הרב ספר יוחסין בזמן זמנם של רש"י ורבינו תם.

ז ולפי דברינו למדנו שתחלת חיבור התוס' היה בסוף זמן רש"י, כי ריב"א אחד מבעלי התוס' בזמן רש"י, ולכל הפחות בשנת ארבע אלפים תת"ס אור נוצץ מרבותינו בעלי התוספות וזרח השמש דרך כוכב מיעקב רבינו תם תורה וגדולה כמ"ש מהרי"ל שהיה מניח לפניו תל זהובים להרחיב לבו בעומק הלכה הוא ואחיו ותלמידיו. ואחריו החזיק בר אחתיה רבינו הקדוש ר"י בר שמואל ויזרח יצחק זר"ח העודף בישיבה של מעלה תלמידיו לששים או לשבעים. וכל אחד הי"ל מסכת שוגר"ת ומשוגר"ת שגורה בפיו. וכלהו זהירי באחוורי אפי פנים מסבירות בהלכה מינה ובה. ובכולי תלמודא אשתרבובי אשתרבוב ונחות סרוכי סרוך וסלוק. ותלמידי ר"י רבינו שמשון משאנץ ואחיו ריצב"א וסייעתם חיברו תוספות שאנץ. ואחריהם תלמידי תלמידיהם של רבינו תם ור"י העדיפו מטובם תוספות טובא עד שבא ר' אליעזר מטו"ך הוא היה תחלה לקוצרי"ם וקיצר תוספות שאנץ והוסיף מגדולים אחרים וחיבר התוספות שבידינו.

ח ומהתוספות בע"א סוף דף ט' מוכח דהיו בשנת י"ב לאלף הששי. ואף דתוס' ע"א הם מרבינו פרץ כמ"ש בסמוך (עיין לעיל תוס' שאנץ ד"ה תוס' חולין וכו') -- מכל מקום גם רבינו פרץ מבעלי התוספות תלמיד רבינו שמואל מאיבורא והוזכר בתוספות. וגם צמח דוד כתב דשנת י"ב מאלף הששי היו קצת מבעלי התוס'. איכו השתא צא וחשוב מסוף ימי רש"י עד שנת י"ב לאלף הששי. אתה מוצא דלא בציר מק"ו שנה, דבמשך זה הזמן נעשו ונגמרו התוס' שבידינו. וכן הסמ"ג והרמב"ן שהיו בתחלת האלף הששי היו תלמידיהם של רבותינו בעלי התוס' .

סעיף כא

(**כא**) **תוספות יום טוב** - (עיין מ' יום טוב הלוי העליר בח"א).

סעיף כב

א (**כב**) **תוספי הרא"ש** - בס' פרי מגדים על י"ד בהקדמתו עלה במחשבה לפניו דתוספי הרא"ש הם פסקיו. ופסקיו הם קיצור פסקי הרא"ש. ודחאו. והאמת שלא ניתן להאמר מכמה טעמים. ותוספי הרא"ש הם תוספות שעשה הרא"ש כמו תוס' ממש על כל הש"ס. ונדפסו תוספי הרא"ש על הוריות יבמות כתובות מגילה שבועות תמיד, וקצת על סוטה. ורבינו בצלאל בשיטות המקובצות מזכירם תדיר. ואני הצעיר ראיתי בכ"י תוספי הרא"ש ברכות שבת גיטין חולין, מלבד כל סדר קדשים שבלקוטי רבינו בצלאל כ"י מביאם תדיר. ובתשובת הרא"ש כלל נ"א סי' ב' שם מבואר שעשה תוס' על הש"ס עיי"ש.

ב **תוסי הרא"ש** שחיבר על כל הש"ס ונדפסו על קצת מסכתות נראה שהם בנויים על תוס' שאנץ. כמו פי' סדר זרעים להרא"ש שהוא בנוי על פי' רבינו שמשון משאנץ. שוב ראיתי שכן כתב רבינו מנחם ן' זרח בהקדמת צדה לדרך כשהזכיר הרא"ש ופסקיו וזה לשונו: "ועשה חיבור הפסקים על דרך האלפסי והוסיף בהם דברי התוספות ומדעות בעלי החידושין כרבינו מאיר הלוי והרמב"ן ורבינו יונה והר' אברהם שחידשו חידושים אחר בעלי התוספות. גם חיבר פרישה וקיצר תוס' רבינו שמשון משאנץ שהיה תלמיד מובהק מר"י בעל התוספות והוסיף דקדוקים ופירושים משאר המחדשים. ומהר"ם מרוטנבורג שהיה רבו מובהק", עכ"ל. וממ"ש על פסקי הרא"ש אתה תשמע דלא כהרב ש"ך בתקפו כהן כמ"ש בח"ב מערכת אל"ף אות כ"ד (עיין הרא"ש ד"ה שוב וכו' בח"א). ומ"ש "גם חיבר פירשה", ר"ל שעשה פירוש לכל הש"ס כפירוש נדרים הנדפס. וממ"ש "וקיצר וכו'" - הראת לדעת כמ"ש בעניותי דתוספי הרא"ש בנויים על תוספות שאנץ.. וכבר ידעת דהרא"ש חיבר גם כן תוספי תוס' כמ"ש בח"א דף ז'. (עיין הרא"ש בח"א). ועוד חיבר תשובות הרבה יותר מכללי הרא"ש שבידינו כמו שנראה בספר חזה התנופה ובס' בשמים ראש.

סעיף כג

(**כג**) **תוספי תוספות** - (עי' בסמוך).

סעיף כד

(**כד**) **תוספות יום הכפורים** - למהר"ם ן' חביב על פרק יה"כ, שיטה בגפ"ת ופלפול בהר"מ וכל פוסקים ומפרשים.

סעיף כה

(**כה**) **תוספת מרובה** - (עיין מ' אברהם היכיני בח"א).

סעיף כו
(**כו**) **תוספת דרבנן** - (עי' קהלת יעקב).

סעיף כז
(**כז**) **תוספת שבת** - מהרב מ' רפאל ז"ל נכד הב"ח והרב חלקת מחוקק והוא ביאור על ש"ע א"ח הל' שבת והלכות עירובין בפלפול ומסקנת הדין.

סעיף כח
א (**כח**) **תוספתא** - שבידינו היום שהיא נדפסת אצל הרי"ף, נ"ל שכוללת ברייתות רבי חייא ורבי אושעיא ותוספתא דר' נחמיה ויש לי ראיות על זה ואין כאן מקום להאריך. והיא מלאה טעיות. וראיתי תוספתא כלה קדמוניות כתובה על קלף כל שיתא סדרי מסודרים.

ב **תוספתא** בספר לחם הפנים י"ד בסופו נדפסו הגהות הרב מגן אברהם על תוספתא דנזיקין. ונדפס בספר עטרת אליה פי' תוספתא דזבחים. וספר ים ישכר פירוש על תוספתא דביצה. והרב המופלא מר מחותני כמהר"ר דוד פארדו ז"ל פירש כל שיתא סדרי מהתוספתא וכבר נדפסו על ד' סדרים כולם. ואכתי פשו קדשים וטהרות והמה בכתובי"ם.

סעיף כט
(**כט**) **תוצאות חיים** - לרבינו אליה די וידאש, סלת נקיה מספרו הקדוש ראשית חכמה. ובסוף פי' קצת התפלה על דרך האמת.

סעיף ל
(**ל**) **תוצאות חיים** - כ"י, חיבר מהר"ר אברהם מונסון האחרון לישב קושיות ספר עץ החיים לגדול הדור מהרח"א וחיבר ע"ד זה מוצאי יום טוב לישב קושיות הרב תי"ט. וחיבר עץ הדעת על י"ד וחיבר אשל אברהם שו"ת וראיתים כ"י. ומר ניהו דשקיל וטרי עם מורי הרב נחפה בכסף ועם הרב משאת משה בח"ג.

סעיף לא
(**לא**) **תוצאות חיים** - כ"י למהר"ש ויטאל בן מהרח"ו ז"ל פירוש על התורה.

סעיף לב
(**לב**) **תוצאות חיים** - (עיי' אור חדש).

סעיף לג
(**לג**) **תורה המעלה** - (עי' שמע שלמה).

סעיף לד
(לד) **תורי זהב** - (עי' שמע שלמה).

סעיף לה
(לה) **תורת האדם** - הוא חיבור מופלא מהרמב"ן בהלכות שמחות ואביזרייהו והטור י"ד מסימן של"ה עד הסוף הוא קצורו עם חידושים אחרים כמ"ש הטור סימן הנזכר.

סעיף לו
(לו) **תורת אמת** - שו"ת להרב מהר"א ששון, נדפסו בויניציא. והיו לו עוד חלקי תשובות ולא נדפסו.

סעיף לז
(לז) **תורת האשם** - חיברו הרב תי"ט, והוא ביאור על ספר תורת החטאת למור"ם. ואמרו שהוא שלשה חלקים ולא נדפס. רק בספר סלת למנחה כפעם בפעם זכר עשה מביא אשם.

סעיף לח
(לח) **תורת האשם** - מוסר מחובר עם ספר ויחל משה.

סעיף לט
(לט) **תורת הבית הארוך** - להרשב"א, לא ראהו הטור. כן כתבו מרן והאחרונים.

סעיף מ
א (מ) **תורת החטאת** - חיברו הגאון מור"ם בעל ההגה"ה בדיני איסור והיתר ונדפס שנת הש"ל והוא כסדר שערי דורא. והרב עצמו חיבר קיצור תורת חטאת ונדפס עם פי' דמשק אליעזר.

ב **תורת חטאת** חיבר רבינו מור"ם בעל המפה קודם שחיבר המפה שהם ההגהות על שו"ע. ודלא כשמועת הרב לחם חמודות בחולין אות צ"ד, וגם הוא עצמו כתב איפכא, כ"כ הרב שיירי כנה"ג סוף כללי הפוסקים. והדבר הקשה על הרב מהר"י זיין בתשובה, הובאה בשו"ת מטה יוסף ח"ב י"ד סי' י"ט דף ס"ח ע"ג, דפשיטא ליה דספר תורת חטאת חיבר בסוף. והנדחה יקבץ היא סברת הרב לחם חמודות בחולין אות צ"ד הזכר, וליתא.

סעיף מא
(מא) **תורת חיים** - הגאון מ' חיים שור, חיבר שיטות על התלמוד על סדר קדשים ועל תשעה מסכתות ונקראו הספרים **צאן קדשים**, **תורת חיים**.

סעיף מב
(**מב**) **תורת חיים** - שו"ת ג' חלקים למהרח"ש כמ"ש בנדפס ולעיל מערכת חי"ת בס"ד (עי' מ' חיים שבתי בח"א).

סעיף מג
(**מג**) **תורת חכם** - כתב בסדר הדורות דחיברו מהר"ר שמואל בכ"ר אברהם הכהן. וזה אינו. כי הרב המחבר הוא בעל טור ברקת וחוצב ממקור חיים.

סעיף מד
(**מד**) **תורת חסד** - שו"ת להרב חסדאי הכהן פרחיא, תלמיד מהרח"ש, כמ"ש בנדפס מערכת חי"ת (עי' מ' חסדאי הכהן פרחיא בח"א), והיה רבו של הרב פרח מטה אהרן, ואמרו כי הם כהנים ממשפחה ששמו פרחיה קבעו לומר "הכהן פרחיא". ושמעתי מזקנים נוסחא אחרת, כי יש כהנים שיש להם כינוי -- כהן פ'רחיא, כהן נ'הר, כהן ח'ימצי, כהן ס'הל -- ראשי תיבות **פנחס**, שכל המשפחות האלו הם מפנחס.

סעיף מה
(**מה**) **תורת יוסף** - פירוש המסרות נדפס לאחד מרבני אשכנז.

סעיף מו
(**מו**) **תורת המנחה** - כ"י, דרשות פשוטות על כל החומש, דברים נאים לרבינו יעקב בר רבינו חננאל צקלי. וראיתי חלק ממנו על בראשית שמות ויש בו חידושים וסודות ומזכיר להרמב"ן ופותח בפ' א' מנביאים או כתובים ומקשר כל עניני הפרשה בו ואת הקשורים ליעקב ונהניתי בדבריו וקשר"ו אשר קש"ר.

סעיף מז
(**מז**) **תורת הנזיר** - חיבר הרב ר' אברהם מוטאל על מסכת נזיר.

סעיף מח
(**מח**) **תורת נתן** - כ"י, חיבר הרב המוקבל מה' נתן שפירא בעל מצות שמורים וכו', ביאור פסוקים ומאמרים על פי הקדמות רבינו האר"י זצ"ל.

סעיף מט
(**מט**) **תורת נתן** - מהרב מגלה עמוקות על התורה, כ"י, הביאו בספר סדר הדורות עיי"ש.

סעיף נ
(**נ**) **תורת נתנאל** - נדפס מחדש להרב מה' נתנאל וייל זלה"ה, שו"ת וחידושים על הפרשיות. והוא הרב המחבר קרבן נתנאל ונתיב חיים.

סעיף נא
(**נא**) **תורת העולה** - חיברו מור"ם בעל ההגהות על עניני קרבנות ומדות מקדש, ונדפס שנת הש"ל. ובתשובותיו סוף סי' קכ"א מזכירו לשבח.

סעיף נב
(**נב**) **תורת הקנאות** - (עיין ערך חיים תעלומות ומקורות חכמה).

סעיף נג
(**נג**) **תורת השלמים** - חיברו הגאון מ' יעקב רישר מפראג על הלכות נדה מהש"ע. ונדפס בסוף ספרו מנחת יעקב.

סעיף נד
(**נד**) **תחלת חכמה** - להרב מהר"י חאגיז כללים מחובר אצל ספר כריתות.

סעיף נה
(**נה**) **ס' התכליות** - (עיין חכמתא רבתי).

סעיף נו
א (**נו**) **תלמוד בבלי** - כתבו גורי האר"י ז"ל שהוא [כנגד רחל] ואפשר דמשום הכי כמעט כל העסק בתלמוד בבלי. ועיין במאורי אור ערך גלות ובסוף הספר ביאיר נתיב והבן. [ועוד כי תורה לשמה לבנות לאה ותלמוד בבלי כנגד רחל ועוסק בה לשמה מתקן שתיהן וא"ש ההי"ב והי"ע], והאמוראים הראשונים מתחלה שחיברו ירושלמי זכו [לברר ניצוצות גדולים בסוד לאה ואח"כ שנתחזק מאוד הגלות היו מבררים בטורח וחיברו תלמוד בבלי כמ"ש כמ"ש הרמ"ז]. ואח"כ האחרונים פירשו הירושלמי וזה היה על ידי עסק הבבלי ומשם באו לפרש הירושלמי ועלו בידם שתים כהלכתן. ומזה תשכיל תוקף קדושת נשמת הרמב"ם שחיבר הלכות על הירושלמי. ורבינו יהודה בר יקר שעשה פירוש לירושלמי. ומכל מקום גם הם היו צריכים לעסוק ביותר בבבלי והי"ע.

ב ויען בזמנינו זכינו שנדפסו חידושי הראשונים על חלק רב מתלמוד בבלי, וכבר ידוע כי דברי הראשונים מאירים את העינים, נפש כי תשב"ע על דבר אמת. לכן לתועלת התלמידים אעלה על אר"ש חידושי הראשונים שנדפסו על כמה מסכתות:

ג **ברכות**: חידושי הרשב"א

ד **שבת**: חידושי הרשב"א, ופסקי הרב המאירי

ה **עירובין**: חידושי הריטב"א

ו **ביצה**: שיטה מקובצת בתחלה נדפסה בסוף ספר נחלה ליהושע ואחר כך נדפסה לבדה.

ז **ראש השנה**: חידושי הרשב"א והם בקיצור, ובכ"י יותר באריכות, רמזי הרשב"ץ

ח **יומא**: חידושי הריטב"א

ט **סוכה**: חידושי הריטב"א, נדפסו בקובץ שבע שיטות להרשב"א

י **תעניות**: חידושי רבינו ישעיה הראשון בסוף ס' המכריע, חידושי הריטב"א

יא **מועד קטן**: חידושי הריטב"א

יב **מגילה**: חידושי הרשב"א, תוספי הרא"ש, פסקי הרב המאירי, חידושי הריטב"א בסוף ספר מכתם לדוד

יג **יבמות**: חידושי הרשב"א, חי' הרמב"ן, תוספי הרא"ש, חידושי הריטב"א

יד **כתובות**: חידושי הרמב"ן ונדפסו במיץ על שם הרשב"א, שיטה מקובצת, תוספי הרא"ש, נמוקי יוסף

טו **גיטין**: חידושי הרמב"ן, חידושי הרשב"א, חידושי הריטב"א, חידושי הר"ן

טז **קדושין**: חידושי הרמב"ן, חידושי הרשב"א, תוספות רי"ד והוא רבינו ישעיה דטראני הראשון, חידושי הריטב"א

יז **נדרים**: חידושי הרשב"א, פסקי הרב המאירי, הלכות הרמב"ן, חידושי הריטב"א, נמוקי יוסף

יח **סוטה**: קצת תוספי הרא"ש, פסקי הרב המאירי

יט **נזיר**: פסקי הרב המאירי, שיטה מקובצת

כ **קמא**: שיטה מקובצת, חידושי הרשב"א בז' שיטות חסרים ונדפסו שלמים בפראג

כא **מציעא**: שיטה מקובצת, הריטב"א (עיין לעיל מערכת י"ד) (עיין הריטב"א ד"ה הריטב"א כבר נודע וכו' בח"א).

כב **בתרא**: שיטה מקובצת, חידושי ופסקי הרמ"ה, חידושי הרמב"ן, חידושי מהר"י ן' מיגאש

כג **סנהדרין**: חידושי הרמב"ן לפרק זה בורר, חידושי הר"ן

כד **מכות**: חידושי הרמב"ן, חידושי הריטב"א

כה **שבועות**: חידושי מהר"י ן' מיגאש, חידושי הרמב"ן, חידושי הרשב"א דפוס שלוניקי, תוספי הרא"ש, חידושי הריטב"א, חידושי הר"ן בשו"ת מהר"ם גאלאנטי, חידושי נמוקי יוסף

כו **ע"א**: חידושי הרמב"ן, חידושי הריטב"א

כז **הוריות**: תוספי הרא"ש

כח **חולין**: חידושי הרשב"א, חידושי הריטב"א, חידושי הר"ן

כט **מדות - תמיד**: חי' הראב"ד, תוספי הרא"ש

ל **קינין**: חידושי הראב"ד, חידושי הרז"ה, תוספי הרא"ש, הרשב"ץ

לא **נדה**: חידושי הרמב"ן חידושי הרמב"ן, חידושי הרשב"א ולא נדפסו כולן, חידושי הר"ן בס' תורת השלמים, רמזי פסקי הרשב"ץ - כל זה נדפס. ורוב בכתב ראתה עיני הרבה מחידושי הראשונים על הש"ס, שבאופן שכל אחד מהגדולים שראינו לו חידושים על מסכתא אחת על הרוב הוא כתב על כל הש"ס או רובו, ובזמן רבותינו בעלי התוספות כל אחד מהגדולים כתב תוספות על הש"ס, ומכאן תראה דבצרי לן טובא מפירושי ותוספות וחידושי רבוואתא קמאי. וברוך ה' אשר לא עזב חסדו וזכינו לחידושי הראשונים הנזכרים שנדפסו. ועיין מ"ש הרב יש"ר במצרף לחכמה ואין להאריך.

לב וכתב הגאון מהר"ר שעפטל בן הגאון הרב של"ה בצוואה הנדפסת בסוף ס' יש נוחלין דפוס אמשטרדם "לימוד הגמרא ופירוש תוספות חיוב כמו הנחת תפילין. לימוד כל המשניות הוא דבר גדול וקבלה בידי שאינו רואה פני גיהנם מי שהוא בקי במשניות. וצריך להיות בקי בגמרא ובפרט באלו המסכתות: ברכות - ענין גדול, מסכת שבת - ענין מפואר, מסכת כתובות - כולל כל התלמוד, מסכת חולין, מסכת ע"א, מסכת נדה - כלל גדול". זהו תורף אמרי קדוש ביום ציותו על בניו. ושם האריך בלימוד הדינים ע"ש באורך. ומ"ש שקבלה בידו שהבקי במשניות אינו רואה פני גיהנם -- כן ראיתי בהקדמת ספר חזון נחום סדר קדשים למורנו הרב מר קשישא כמהר"א נחום ז"ל שמצא במדרש תלפיות משם הרב האר"י ז"ל לאחר פטירתו של אדם [כשדנין אותו לגיהנם קורא לכל שבט ושבט שיצילהו ואין עונה, וכשקורא לאשר משיב קראת משנה מימיך, אם אומר לו הן - מיד מוציא אותו מגיהנם בזכות המשנה, וזש"ה "מאשר שמנה לחמו" -- אותיות משנה, והוא "נותן מעדני מלך" - עדן של מעלה] וכו' עיי"ש. ולענין לימוד התלמוד עיין בסמוך אות ז"ך (עיין בקונטרס אחרון). ועיין בתשובות הגאונים כ"י סי' שי"ג.

סעיף נז

א (**נז**) **תלמוד ירושלמי** - כתב הרב סדר הדורות דף קע"ט ע"ג שחיבר רבי יוחנן גמרא על ארבעה סדרים - זרעים מועד נשים נזיקין ומסכת נדה וכו' עיי"ש. ונעלם ממנו שחיבר תלמוד ירושלמי גם על סדר קדשים כמו שהוכחתי בח"א וח"ב. אך סדר קדשים נאבד בדור אחרון.

ב **תלמוד ירושלמי** כתבו גורי האר"י ז"ל שהוא וכו'.

ולפנים בישראל היה פי' בירושלמי מרבינו יהודה בר יקר כמ"ש הרשב"א בתשובה, ונאבד.

ובשנת ע"ת רצון נתעורר הרב מה' אליהו מפולדא וחיבר פירוש על ירושלמי סדר זרעים

ומסכת שקלים.
וזאת לפנים חיבר הרב מהר"ש יפה ספר יפה מראה על כל אגדות ירושלמי ונדפס בויניציא,
ועוד נדפס בברלין בתוספות הגהות יופי מכלול מהרב יחיאל מיכל אב"ד דק"ק ברלין.
ובו בפרק נדפס עוד יפה מראה באמשטרדם עם פי' זרע אברהם וכבוד חכמים.
וספר אגדת אליהו ח"א על אגדות ירושלמי למהר"א הכהן ז"ל.
ונדפס שדה יהושע להרב מה' יהושע בנבנשת אחי הרב כנה"ג פי' חלק הדיניי מהירושלמי על קצת סדר זרעים וקצת סדר מועד וקצת סדר נשים וסדר נזיקין.
ונדפס כבוד חכמים על אגדות ירושלמי בפני עצמו. וספר עיר בנימן ח"ב על קצת אגדות ירושלמי סדר זרעים ומועד.

ג וזה שלשים שנה שנדפס פי' על סדר מועד ירושלמי מהרב מ' דוד אבד"ק ברלין וקראו קרבן העדה ותוספותיו שירי קרבן, ואח"ז נדפס עוד קרבן העדה ושירי קרבן על סדר נשים ונזיקין מהירושלמי. ועוד נדפס פני משה ומראה הפנים להרב מה' משה מרגליות על סדר נשים ונזיקין מהירושלמי. גם נדפסו פי' הבבות מהירושלמי מהרב מ' אליהו מפולדא באופן שעתה יש בידינו פי' לכל הירושלמי הנמצא אצלנו, כי סדר קדשים מהירושלמי שהיה לראשונים נאבד.

סעיף נח

(**נח**) **תלמוד תורה** - ילקוט כ"י. הביאו מנות הלוי.

סעיף נט

(**נט**) **תלפיות** - חיבר הרב מהר"א כהן מדרש תלפיות משלש מאות ספרים ולקט חידושים והקדמות וידיעות. ונדפס על סדר האותיות עד אות כ"ף. ושמעתי שהרב ז"ל לא חיברו בסדר זה, רק אחר כך בעת הדפוס רצו לסדרו כן. והרואה יראה שאינו מסודר כל כך.

סעיף ס

(**ס**) **תמונה** - מכונה לרבי ישמעאל בן אלישע כהן גדול, כ"י בקבלה, ונמצא מחובר אליו קונטרס סוד ה'. ונדפס בסוף זהר חדש דפוס קושטנדינא.

סעיף סא

(**סא**) **תמורה** - מדרש רבותינו ז"ל, זכיתי והדפסתיו בסוף שם הגדולים ח"ב בס"ד.

סעיף סב

(**סב**) **ס' התמיד** - מזכירו ספר ארחות חיים בכמה דוכתי ומהם דף י"ז, ובדף מ"א ע"א כתב שחיברו רבינו ראובן בר חיים.

סעיף סג

(**סג**) **תמים דעים** - (עיין חומת ישרים).

סעיף סד

(**סד**) **תמר דבורה** - מרבינו מהר"ר משה קורדוביר"ו להתנהג האדם במעלות המדות עליונים למעלה, וקצורו והוא בסוף ספר חסד לאברהם למז"ה, וכתב הרב סדר הדורות מובא בהקדמת שערי ציון של ר' דוד טעבלא ז"ל "ע"ל תמר כתב בספר תמר דבורה בי"ג מדות מדה ד'", עכ"ל הרב סדר הדורות. ולא הוה צריך למיהדר אפתחי שערי ציון כי הוא ספר נדפס בויניציא לרבינו מהר"ם קורדוביר"ו וצ"ל איך יתנהג האדם במדות עליונות. ומקרוב נדפס פה ליוורנו ומז"ה בספר חסד לאברהם ז"ל בסוף הספר הביא קיצורו וקראו "בריכת אברהם".

סעיף סה

(**סה**) **תמת ישרים** - נדפס בויניציא שנת שפ"ב, והוא ספר כולל, **אהלי תם** - תשובות הרב מה' תם ן' יחייא. ואח"ז **דרך תמים** - הגהת הרי"ף ומפרשיו מגדולי עולם ומכללם הגהות רבינו בצלאל ורבינו האר"י ז"ל שהיו בהרי"ף של הרב מהר"א מונסון תלמיד רבינו בצלאל, ואחר הגהות הנזכר **סיומא דפסקא** למה' יוסף שלום, והוא על דברי מהר"ר תם סי' י"ב כמש"ל (עין מה' יוסף שלום בח"א). ואחר זה **תמים דעים** להראב"ד ודעמיה גאוני קמאי ומאמר **כל דאי** להרב זקן אהרן. ואח"ז **כללי שמואל** למהר"ש סיריליו, והגהת ספרא והגהת אבות דר' נתן. תם ונעשה מוע"ד בעדי עדיים וגם תאוה לעינים.

סעיף סו

א (**סו**) **תנא דבי אליהו** - כתב סדר הדורות ידוע נדפס שנת שנ"ח ונדפס עם פי' רחב זקוקין דנורא, עכ"ל. וקשה עליו מאחר שהוא יודע שספר זה הנדפס הוא תנא דבי אליהו, איך הסכים להרב באר שבע שאינו אליהו הנביא כמו שהבאתי לעיל במערכת סמ"ך (עי סדר אליהו רבא).

ב עוד כתב שם בסדר הדורות וזה לשונו: בספר שנות חיים והק' מה' תנא דבי אליהו ופ' לך לך והרב הגדול תנא דבי אליהו וכו' עיי"ש. וכנראה דלא ידע שכך קורין להרב אליהו ן' חיים. ואם ידע מאי אתא לאשמועינן ומה חידוש זה. ואם כוון לגלות זה כמה שסיים שכתב שם והרב הגדול מה' אליהו פרשת מצורע - סתם הדברים ואעיקרא אינו חידוש.

סעיף סז
(**סז**) **תנא דבי אליהו** - (עי' מ' אליהו הלוי בח"א).

סעיף סח
(**סח**) **תנחומא** - שמזכירים הראשונים אינו תנחומא שבידינו. כמ"ש בשם הגדולים ח"א לעיל דף מ"ב ע"ב (עיין מהר"ר יהודה עבאס ד"ה וכן מודעת וכו' בח"א). וכתב מהר"ם די לונזאנו ז"ל במעריך דף מ"ה כי זה שבידינו הוא ילמדנו ולא תנחומא. ומדרש תנחומא יש ארוך וקצר. והקצר היה בידו כ"י וקצת מהארוך והוא חשוב מאוד. עד כאן דברי הרמד"ל ז"ל.

סעיף סט
(**סט**) **תנחומות אל** - (עיין מ' שמואל אלגאזי בח"א).

סעיף ע
א (**ע**) **תניא** - כתב קורא הדורות שמהר"י לבית הלוי סימן ל' מיחסו לה"ר ישעיה בר אבא מארי. ועל זה השיגו כי מחברו היה בזמן הרשב"א והרא"ש וה"ר ישעיה הנזכר היה בזמן הריב"ש. זהו תורף דבריו דף כ"א, עיין שם באורך.

ב ואני בעניי אומר כי מה שהשיג על הרב מהר" לבית הלוי לא עליו תלונותיו אלא על דברי הרב הפוסק אשר הובאו דבריו שם בשו"ת מהר"י לבית הלוי. כי הרב מהר"י הלוי כתב שם דספר תיא לא נמצא אצלו אלא דאייתי בידיה דברי הפוסק שביא מס' תניא ופלפל בדבריו כאשר יראה הרואה שם.

ג ותו יש להרגיש על קורא הדורות דהוה ליה להקשות דאיך כתבו דמחבר ספר התניא הוא ה"ר ישעיה, והרי בספר תניא כתוב "ואני הסופר יחיאל", דמוכח דשם המחבר יחיאל, וכמ"ש הוא עצמו.

ד ותו, דחזה הוית בשו"ת הר"י הלוי בכמה זמני כתב ר"י בר אבא מרי ולא פירש רבינו ישעיה בר אבא מרי. אם כן אפוא זו היא שקשה על קורא הדורות, כי בשו"ת מהר"י הלוי סתם וכתב הר"י בין הרחובות, ואיהו ניהו מבריח הר"י ופרושי קא מפרש אחורי הר"י אשר חזה חזון ושעיה. וזו חזות קשה לאוקומי אוקימתא כי היכי דליעבד מצותא עמיקתא ומסתרת"א שהיא ה"ר ישעיה בזמן הריב"ש. ובכגון זה אמרינן קיום שטרך גם את ההר"י דפירושו ה"ר ישעיה. וחוס לדינא אטו הר"י עלה ה"ר ישעיה. והרי כמה שמות עלתה היו"ד שבירבה.

ה ותו יש לתמוה עליו כי חנם מזורה ארש"ת ובחנם השיג על מהר"י הלוי, כי אחד הרואה בעיניו יראה בספר תניא סי' ו' דף י"א ע"ב כתב רבינו יצחק בר אבא מארי כתב

שהחזן יאמר יעמוד לוי וכו' והוא הלשון שכתב מהר"י הלוי בשם הפוסק. וכונתם במה שאמרו ר"י בר אבא מארי שכתב בס' תניא, היינו שבס' תניא כתב משה ריב"א מארי יעמוד לוי וכו' כמו שהוא האמת שכן כתב בספר תניא משמו. אבל מעולם לא כוונו שמחבר תניא הוא ר"י בר אבא מארי. וגם ר"י בר אבא מארי שכתוב בשו"ת מהר"י לבית הלוי אינו רבינו ישעיה כאשר חשב קורא הדורות. אלא הוא רבינו יצחק והוא הרב העטור כמ"ש בקורא עצמו דף י"ג. וכן תראה שמ"ש עוד ספר תניא שם משם רבינו יצחק בר אבא מארי שכהן הקורא במקום לוי אינו מברך אלא פעם אחת. כתבו בספר שבלי הלקט סימן י"ג משם בעלי הדברות שחיברו בעל העטור כידוע. גם לשון זה מהתניא שהביא מהר"י הלוי הביאו מרן ב"י סימן קל"ה משבלי הלקט בשם בעל הדברות.

[י] **תניא** - כתב הרב אליהו זוטא בא"ח סי' רצ"ו דחיברו רבינו יחיאל בן הרא"ש אחי הטור עי"ש. ואין דבריו נראין דמעולם לא הזכיר הרא"ש. ואם הרב המחבר היה בן הרא"ש אין ספק דבכל ענין הוה מייתי סברת אביו הוא הרא"ש, כמו שכבר האריך בזה בספר קורא הדורות דף כ"א. והרב הנזכר נמשך אחר מ"ש בהקדמה. ועיין עוד בספר קורא ובסדר הדורות, ואין להאריך. ועתה ראיתי בספר התניא דף כ"א שכתב מורי זקני הזקן ר' בנימין בר ר' יחיאל עי"ש בדפוס קרימונה. הרי שזקנו ר' בנימן ואלו היה בן הרא"ש היה זקנו ר' יחיאל. ועיי"ש דף כ"ה שכ' ואני הסופר יחיאל.

[יא] ודע דמ"ש בספר התניא בכמה דוכתי מורי הרב חביבי ה"ר יהודה וכן ואחי ר' בנימן וכו' הוא לשון מועתק משבלי הלקט. והגם דזמנין מזכיר שבלי הלקט או ר' צדקיה, בכמה דוכתי כותב לשון שבלי הלקט ממש סתם. וכמעט רוב האי ספרא התניא, מאיש לוקחה זאת, הוא הרב שבלי הלקט כאשר עיניו יהיו אשר נמצא אתו שבלי הלקט ב' חלקים (וצריך לחפש במה שכתב דף כ"א הנזכר הנמצא כזה בשבלי הלקט).

[יב] מתוך מה שכתבתי אתה תחזה דמ"ש הרב סדר הדורות דף קע"ט ע"ד משם צמד דוד דרבי יהודה בר בנימין חיבר ספר תניא. ומשם שלשלת הקבלה כי מרוב ענותנותו העלים שמו מחבר התניא. אבל היה תלמיד רבי יהודה בר רבי בנימין עיי"ש -- אין לו שחר, דמ"ש מורי ה"ר יהודה וכיוצא הוא לשון הרב שבלי הלקט והוא מעתיק לשונו ממש כמש"ל. וגם כתב ואני הסופר יחיאל כמש"ל.

סעיף עא

(**עא**) **ספר התנינים** - (עיין ה"ר משה תבון בח"א).

סעיף עב
(**עב**) **תעלומות חכמה** - סגולות וענינים רבים להרב מהר"ש ויטאל זלה"ה בן רבינו מהרח"ו זצ"ל כ"י.

סעיף עג
(**עג**) **תעלומות ומקורות חכמה** - קוטר' נדפס בווינציא שנת התכ"ב והוא בשמות וכו' ולזכות את הרבים שלא יקראו בו כלל ואסור בכל יראה ובל ימצא, באתי להודיע ולרמוז מ"ש הרב החסיד מהר"י ששפורטש בתשובות אהל יעקב סי' מ"ח ובציצת גובל (דפוס חדש) דף מ' ע"ב ודף מ"ה ודף מ"ז ע"ב. ובספר תורת הקנאות דף כ"ו ע"ב. ודי בזה.

סעיף עד
(**עד**) **תערובות** - מאמר להרב מנחת כהן ז"ל. וקיצרו וביארו הרב פרי מגדים בפתיחת הל' תערובות עי"ש.

סעיף עה
(**עה**) **תפארת הגרשוני** - דרשות להגאון מ' גרשון אב"ד של מיץ.

סעיף עו
(**עו**) **תפארת ישראל** - (עי' מ' מאיר מזרחי בח"א).

סעיף עז
(**עז**) **תפארת למשה** - נדפס מחדש להרב מה' משה בן בתו של הגאון הרב העשל על טור יורה דעה ובית יוסף והט"ז והש"ך.

סעיף עח
(**עח**) **תפארת שמואל** - מהגאון מהר"ש קאידינובר בעל ברכת הזבח קצת שיטות וקצת השגות על מהר"ש אידלש בחי' הלכות. והגהות על רוב פסקי הרא"ש והגהות הטורים ובית יוסף.

סעיף עט
(**עט**) **תפלת ישרים** - (עי' קשורים ליעקב. עיין מ' יעקב בהג"מ צבי בח"א).

סעיף פ
(**פ**) **תפלת כל פה** - (עיין שיח יצחק).

סעיף פא
(**פא**) **תפתה ערוך** - מליצה יפה להרמ"ז זלה"ה.

סעיף פב
(**פב**) **תיקון ישששכר** - (עיין הרדב"ז בח"א).

סעיף פג
(**פג**) **תיקון סופרים** - חיבר הרב מהר"ש בן הרשב"ץ בדיני שטרות, ונדפס בליורנו בסוף ספר יבין שמועה ומאמר חמץ לאביו הרשב"ץ. ומהר"ם אלשקר בתשובותיו סי' ז"ך קורא אותו תיקון שטרות לרבי דוראן עיי"ש. ודע שספר זה מלא טעויות וראיתיו בכ"י מתוקן ויפה. ובדפוס השחיתו בחסיר חליף יתיר.

סעיף פד
(**פד**) **תיקון סופרים** - חיבר מהר"ש יפה ז"ל נסחי שטרות וראיתיו כ"י. והרב כנה"ג ח"מ סי' ר"ב וסימן רמ"א מזכיר עטור סופרים לר"ש יפה עיי"ש. והעתיקם כמה"ר משה בכמה"ר יעקב עוזיאל בשנת התל"ג. ועתה באו על מזבח הדפוס פה לוורנו שנת תקמ"ז.

סעיף פה
(**פה**) **תיקון סופרים ומקרא סופרים** - חיבר הרב החסיד מהר"א גירון על ספר העטור ונדפס בקושטא. ושם נאמר שיש לו חבורים רבים. ושמענו מתוקף חסידותו ושקידתו בתורה זי"ע.

סעיף פו
(**פו**) **תיקון שובבים** - (עיין מה' משה זכות בח"א).

סעיף פז
(**פז**) **תיקון שטרות** - (עיין ר"י אלברצלוני בח"א. ועיין תיקון סופרים א').

סעיף פח
(**פח**) **תיקוני הזהר** - נדפסו כמה פעמים ועד אחרן נדפסו פה ליוורנו כאשר נדפסו בקושטא יע"א באחרונה עם הגהות הרב מהר"י ווילנא ז"ל ונוסף בסוף איזה פירושים מהרמ"ז ז"ל ונדפס ספר כסא מלך פירוש לתקונים.

סעיף פט
(**פט**) **תקוני תשובה** - (עיין הרמ"ע מפאנו בח"א).

סעיף צ
(**צ**) **תיקונים דיל ויקייו** - (עיין הגהות הרי"ף).

סעיף צא
(**צא**) **תקנות רז"ל והגאונים** - קבצם כעמיר גורנה בספר יד אליהו לכמהר"א גאליפאפה ולו סדרי"ם על סדר הרמב"ם.

סעיף צב

(**צב**) **תקנות רבינו גרשום וגזרות קדמונים** - בסוף תשוב' מהר"ם בר ברוך הארוכות ובספר הכלבו סימן קי"ו.

סעיף צג

(**צג**) **תקנות הרשב"ץ** - בארגי"ל וקבלום בשאר קהלות. בתשובותיו ח"ב סי' רצ"ב.

סעיף צד

(**צד**) **תקפו כהן** - חיבר הגאון בעל שפתי כהן בכללי התפיסה ואביזרה חדש ושנת טב"ת. והוא ספר נחמד ואינו מצוי. קצרו מהר"י בספר אורים ותומים בחושן משפט סי' כ"ה ועשה פירוש עליו כמו שהבאתי בשם הגדולים ח"ב מערכת קו"ף, עיין שם (עיין קצור תקפו כהן).

סעיף צה

(**צה**) **תרגום על דברי הימים** - זה קרוב לעשרים שנה שראיתיו מודפס וכתוב שם שנמצא בקאדימי"א אחת באינגליטיירה. ובו בפרק כמעט שעברתי כלו ולקטתי איזה חידושים ממנו. ואח"כ נלאיתי לבקשו ולא נמצא.

סעיף צו

א (**צו**) **תרגום יונתן על התורה** - נדפס פעמים. וראיתי למהרש"א בחידושי אגדות ריש מגילה כתב וז"ל ומקמיה אונקלוס הוה יונתן אלא שלא היה יונתן חש לפרש התורה או מטעמא דלקמן דמפרשא מילתא ולא הוה מפרש רק נביאים דאיכא מילי דמסתמן עד שבא אונקלוס ופירש לדורו גם התורה, עכ"ל. וכד הוינא טליא לא ידענא מאי קאמר דהרי יונתן פירש התורה. והתוספות בסוף חגיגה הזכירוהו שכתבו תרגם יונתן כרכושתא וסלמנדרא. וכן הרב הנמק"י סוף פ"ב דמציעא כתב סיכויין רב יוסף בני חי תרגם יונתן וכו'. וכן מהר"ם ריקאנטי שהיה בדור הרשב"א מזכירו בספר יונתן על התורה.

ב וכזה ראיתי להרב פנים מאירות בתשובות ח"א סי' כ' דף כ"ו ע"א שכתב על דברי הגאון מהר"ר גבריאל שם סי' י"ט שהביא מתרגום יונתן גבי נחל אשכול דשם שני עיקר אף בלא חולי שלא כדברי מהריק"ו עיי"ש באורך, וז"ל ומ"ש מר להביא ראיה מתרגום יונתן וכו'. נראה ברור דדיוקא דתרגום יונתן פר' שלח משום דק"ל דלא נזכר שבאו למקום ששמו נחל וכו' אבל בהנך פסוקים וכו' נקרא המקום על שם המאורע שם המקום תחלה ואח"כ שם המאורע במקום הזה. ואין זה דומה לאיש ואשה שנשתנו שמם דהתם בעינן לידע שם המגרש עיקר שמו מה שנקרא בעת נתינת הגט. ובר מכל זה, לדעתי אין לדעתי

אין לנו להקשות על התרגום יונתן מנ"ל דבר זה מקרא כי הוא לא עשה פירושו כפירוש תרגום אונקלוס או פירש"י, רק דבריו היה על פי קבלה מנביאים חגי זכריה ומלאכה, וגילה לנו רזין דרזין מה שאין לנו שום רמז, עכ"ל. והרואה יראה שם בתשובת הרב פנים מאירות דברי הרב מ' גבריאל הנזכר ומה שהשיב עליו הרב פנים מאירות באורך כי באמת פליאה נשגבה על מהר"ר גבריאל הנזכר דלא זכר כמה מקראי קדש שהביא הרב פנים מאירות דהני קראי ערו ערו עד היסוד שהניח, ואעיקרא כלא זה לזה כמ"ש הרב פמא"י. עוד נראה דנחל אשכול לא דמי לשם שני של איש או אשה, דהכא בנחל אשכול וסלע המחלקות ואלון בכות ובאר לחי רואי ודכוותייהו דמו לכינוי ע"ד משל פ' הכהן או חניכת משפחה, ה"נ נחל של אשכול סלע של המחלקות וכן אינך. נמצא דאשכול ומחלקות וכיוצא הוא כינוי והוא שם וכינוי, ר"ל ע"ד שם וכינוי. ולא דמי לשני שמות דאיש או אשה. וגם כשקראו המקום סלע המחלקות וכיוצא בשעת קריאה צירפו שניהם יחד וכן היתה הכונה לקרוא המשום כך. ובעת השינוי כך קראוהו להוסיף ביאור וכינוי סלע המחלקות וכיוצא. ומה דמות יערוך לשם שני בלא חולי ולא דמי כלל. ואין כאן מקום להאריך בזה רק מבואר דהרבנים הנזכ' קוראים התרגום שבידינו על התורה הנז' תרגום יונתן. והרב פנים מאירות הוסיף לומר דהוא קבלה מהנביאים חגי זכריה ומלאכי ולאו דיוקא הוא מאי דדייק הרב מהר"ר גבריאל בתרגום נחל אשכול דלא דמי לתרגום אונקלוס ופירש"י וכו'.

ג איברא דמריהטא דלישניה דהרב פנים מאירות משמע דתרגום אונקלוס לאו מפי הקבלה אלא עשאו מדעתו כפירש"י, מה שאין כן תרגום יונתן דהוא על פי קבלה מפי חגי זכריה ומלאכי. ואם זה כונתו הדבר קשה דבפרק ראשון דמגילה מבואר דהוא מפי ר' אליעזר ורבי יהושע ומפיהם תרגם אונקלוס. וכבר היה בימי עזרא ד"מפורש" הוא תרגום, וכן הוא פרק ג' דנדרים, ושם כתב המפרש דהוא מסיני. וכן כתב מהר"י די ליאון במגילת אסתר דף ל'. הן אמת דעיקר חילוקו של הרב פנים מאירות היינו שאונקלוס מפרש הכתוב ממש מה שאין כן יונתן דמוסיף ענינים שאין להם רמז. אבל לשונו מורה דנמשך זה משום דזה מפי עצמו וזה מפי נביאים.

ד ותו, הא דקאמר הרב דתרגום יונתן של תורה מפי חגי זכריה ומלאכי ולא ידענא מנ"ל, דהרי פרק קמא דמגילה לא נזכר גבי יונתן אלא תרגום נביאים. ועל זה אמרו מפי חגי וכו' ומוכח דתרגום יונתן דתורה לאו מפי נביאים אלא מפי עצמו, ובהכי ניחא דלא זכרו בש"ס תרגום דיונתן על התורה משום דלא איירי אלא בתרגום שתרגמו מפי אחרים ולאו מדנפשייהו. ותרגום יונתן על התורה קים ליה לש"ס דיונתן מפי עצמו אמרו. ואמטו

להכי כי פריך מהא דאמרו "מפורש זה תרגום" לא משני דההוא תרגום יונתן דקים ליה דההוא מפי עצמו ואיצטריך לשנויי שכחום וכו'. אבל לדעת הרב פנים מאירות דגם תרגום יונתן של תורה מפי חגי וכו' קשה אמאי הש"ס לא הזכיר של תורה דיונתן. ותו אמאי לא משני דמפורש זה תרגום היינו תרגום יונתן על התורה והוה ניחא טפי דכיון דמפי חגי זכריה ומלאכי הוא הרי אמרו דעזרא הוא מלאכי והיינו דכתיב בעזרא "מפורש" והיינו תרגום.

ה וחזרנו לדברי מהרש"א הנז' דמוכח מדבריו דיונתן לא תרגם התורה. והרי עינינו הרואות תרגום יונתן על התורה. ותו דהוא עצמו שם במגילה בחי' אגדות פרק הקורא עומד גבי מזרעך לא תתן להעביר למולך ובחידושי הלכות שם דף כ"ה הזכיר תרגום יונתן על התורה.

ו ואחר זמן רב ראיתי בספר קרבן מנחה למהר"י חאגיז סי' נ"ד שכתב דתרגום זה שבידינו על התורה מיונתן אינו ליונתן בן עוזיאל אלא הוא תרגום ירושלמי. וכן כתב הרב גופיה בהלכות קטנות ח"ב סי' ק"ע. ומצאתי סמך לדבריו שהערוך ערך סלמנדרא והתוס' בע"א דף י' ע"ב כתבו משם הירושלמי מה שהוא תרגום יונתן. ונמצא דהערוך מכנה לפירוש יונתן שבידינו על התורה תרגום ירושלמי. והתוס' זמנין דמכנין אותו יונתן וכפי הערוך זה הירושלמי שבידינו היא נסחא אחרינא מהירושלמי. ובהא ניחא דהערוך בערך גבלא כתב משם ירושלמי שעיר. והתוס' בע"א דף נ"ט כתבו דיונתן פירש שעיר והירושלמי פארן. ובתרגום יונתן שבידינו פירש שעיר כמ"ש התוס' והוא הירושלמי שכתב הערוך. והירושלמי שם פי' פארן כמ"ש התוס'. ועיין בערוך בערך חט הראשון וכן מצאתי אח"כ במוסף הערוך ערך אשן [השני]. וגם שמעתי באומרים להוכיח כן דלשון תרגום מיוחס ליונתן שעל התורה מוכיח שאינו מיונתן בן עוזיאל, דלשונו משונה מתרגום יונתן נביאים.

סעיף צז

א (**צז**) **ספר התרומה** - בדיני איסור והיתר וכו' לרבינו ברוך תלמיד ר"י בעה"ת (דו"ו רפ"ג). עי' בנדפס מערכת בי"ת (עי' רבינו ברוך תלמיד ר"י הזקן בח"א). וחיבר מהר"ר נסים שלום פירוש עליו וקראו שבילי תרומה.

ב **תרומה** כתב מהר"ש חיון בתשוב' סי' נ"ז דרוב דבריו או כולם הם דברי רבותיו בעלי התוס', עכ"ד. וכבר נודע דהוא תלמיד ר"י בעל התוספות חבירו של רבינו שמשון וריצב"א אחיו ואשר כנותהן. ורבינו ברוך עצמו מבעלי התוספות כמ"ש בזבחים בסוף כמה דבורי תוספות "ברוך". והוזכר כמה פעמים בתוס' כאשר קבצם בספר קורא הדורות

דף י"ו ע"א. ובכן יראה המעיין שאינו צודק לשון מהר"ש חיון הנז' ובודאי יש ממנו כמה חידושים המחדש בטובו וברו"ך שם כבודו.

סעיף צח

(**צח**) **ספר התרומות** - בדיני חושן משפט לרבינו שמואל הסרדי תלמיד הרמב"ן (פראג שס"ד) כמ"ש בנדפס מע' ש' (עיין רבינו שמואל הסרדי בח"א). ועליו חיבר ביאור בפלפול הרב רבי עזריע פיג"ו וקורא לו גדולי תרומה כידוע. וראיתי בכ"י השגות הרבה מהרב הגדול מה' אברהם רוזאניס חמיו של הרב תנא בעל מש"ל על הרב גדולי תרומה בכל תוקף.

סעיף צט

(**צט**) **תרומת הדשן** - (עיין מהר"ר ישראל המכונה איסרלאן ד"ה הרב מהרא"י בח"א) (דו"ו רע"מ).

סעיף ק

(ק) **תשב"ץ** - לתלמיד מהר"ם כתבתי בשם הגדולים ח"א מערכת שי"ן (עיין רבינו שמשון בר צדוק בח"א). ובא לידי תשב"ץ על קלף בכ"י וכתוב שם שבא ספר זה ליד רבינו פרץ והגיהו. וכל מקום שתמצא "ומיהו" -- זהו לשונו של רבינו פרץ חלקם בחיים.

סעיף קא

(**קא**) **תשב"ץ** - (עי' מ' שמעון בר צמח ד"ה הרשב"ץ חיבר בח"א).

סעיף קב

(**קב**) **תשובה** - (עי' מ' אברהם ן' אלשקר. מהר"א לבית חזן. מהר"א הלוי ן' מיגאש. מהר"א מדינה. מהר"א צלח. מהר"ר אהרן אזוביב. מהר"ר אליה אבייי. מהר"א בכ"ר בנימן הלוי. מהר"א בכ"ר מנחם. מ' אפרים אלנקוואה ורבים זולתם בח"א וב').

סעיף קג

(**קג**) **תשובה** - בדין איני נזונית ואיני עושה (עי' מ' אברהם היכיני בח"א).

סעיף קד

(**קד**) **ספר התשובה** - (עיין רב סעדיה גאון בח"א).

סעיף קה

(**קה**) **תשובות** - (עי' מ' אבא רבינו אביגדור הכהן. מהר"ר אברהם ן' אשר. מהר"א טריקה. רבינו אברהם בן הרמב"ם. מהר"א מוטאל. מהר"א רוזאניס א' וב'. ר"א מרוטנבורג. מ' אהרן אביוב. מהר"א ן' חיים. רבינו אליהו בן מנחם. מהר"א עובדיה. מהר"א קאפסאלי.

מ' אליעזר ן' ארחא. מהר"ר אלישע גאליקו. רבינו אלעזר אלוף. מ' אריה יהודה בן הב"ח וזולתם רבים בח"א וב').

סעיף קו
(קו) **תשובת הגאונים** - (עי' גאונים בח"א בקונטרס אחרון).

סעיף קז
(קז) **תשובות לר' יעקב כולי** - קצת (עיין עזרת נשים).

סעיף קח
(קח) **תשובות תלמידי דונש ומנחם** - (עי' ר' אדונים הלוי בח"א).

סעיף קט
(קט) **תשלום הלכות הרי"ף** - (עי' הרמב"ן ד"ה הרמב"ן חיבר תשלום וכו' בח"א).

קונטרס אחרון

סעיף א
(א) **תלמוד** - כמה גדלה מעלת העוסק בתלמוד לשם שמים כל ימיו שהוא וגו' במשאו ומתנו בקושיות ותירוצים עד שידע ההלכה על בוריה וגו'. זה תורף קיצור דברי רבינו יצחק דמן עכו תלמיד חבר של הרמב"ן בספר מאירת עינים כ"ו בפרשת וישלח. והאריך בכמה דפים בשבח העוסקים בתלמוד והביא תשובת רבינו האי גאון על זה ורבנים אחרים באריכות. ומה טוב לעסוק בתלמוד בבלי ותלמוד ירושלמי וגו'. וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים.

ב **תלמוד בבלי** גימטריא תקכ"ד, כמנין פרקי שיתא סדרי משנה כמו שכתבו ז"ל.

ג **תלמוד בבלי** אמרו בסנהדרין דף כ"ד במחשכים הושיבני - זה תלמוד בבלי. ואני בעניי פירשתי וכו' כמ"ש בכסא דוד דף קי"ח עייי"ש באורך. ועתה ראיתי בסוף יאיר נתיב פי' ערכי הכנויים שסידר מהר"ם פאפירש שכוונתי קצת למ"ש שם. אך שם מבואר ביותר ומתוקן היטב הדק עייי"ש. ובוא וראה מפלאות תמים דעים אשר היו לו בערי פרס כמה דורות אמוראים ועד אחרון רבינא ורב אשי שסידרו התלמוד. ועמוד האש מן השמים בישיבה בכלה דאדר וכלה דאלול כמ"ש התוס' סוף פרק היה קורא, ואח"ז רבנן סבוראי ואח"כ כמה דורות גאונים והיתה התורה שם בערי פרס. ונדלדלה התורה עד שהיום בערי פרס אפילו תפלה אינם יודעים לא בכתב ולא בעל פה. ורובם אינם יודעים כי אם אשרי יושבי ביתך ופסוק שמע ישראל ולא עוד. והם טובלים קודם תפלתם ונכנסים לבהכ"נ ברעדה שתק"ו יחדו עד אשרי וכמשגיע לאשרי אומרים כולם בקול עד סוף אשרי ושמע עד ואהבת ותו לא כמו שידעתי מפי מגידי אמת. וכל זה אינו במקרה ח"ו.

ואפשר שאחרי שהיתה זורחת התורה שם ולבנה במילואה וגו' ומשום הכי נסתלקה התורה משם ונתיסדה בספרד על ידי רבינו משה אביו של רבינו חנוך שהיה אחד מד' גאונים שנשבו כידוע. והיתה התורה מתוספתא ואזלא כמה דורות עד שבא הגירוש. והתורה אז נתיסדה במערב וגלילות טורקיאה וכיוצא התורה היתה מרובה ומאירה בצרפת שהיו רש"י ורבותינו בעלי התוספות וחכמי לוניל. והיה הגירוש והלכו לאשכנז ונתרבתה התורה שם. וכל זה לא על חנם והם מפלאות תמים דעים. ודו"ק היטב כי קצרתי מאד.

סעיף ב

א (**ב**) **תרומת הדשן** - כל מקום שכותב הרב בסוף התשובה "הנלע"ד כתבתי" -- יש לי קבלה מרבותי שהדין ההוא רפוי בידו. הרב חוות יאיר סי' ע"ו.

ב

הוא ברחמיו והמון חסדיו יתקננו בעצה טובה ויתן בנו כח ובריאות ויזכנו לעסוק בתורה ובמצות ובגמ"ח אנו וזוז"ז וללכת בדרכיו יתברך דרכי חיים

ג **כל הנשמה תהלל יה הללויה. ומרומם על כל ברכה ותהלה. הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו.**

ד **בילאו יילאו תושלב"ע**